

ПОЛЫМЯ

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ
І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ ЧАСОПІС

9⁽¹¹⁵⁾

ВЕРАСЕНЬ 2025

Выдаецца
са снежня 1922 года

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь;
Грамадскае аб'яднанне «Саюз пісьменнікаў Беларусі»;
Выдавецкае рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
«Мастацкая літаратура»

Намеснік дырэктара — галоўны рэдактар
Віктар Анатольевіч ШНІП

Рэдакцыйная калегія:

Лада АЛЕЙНІК, Уладзімір АНДРЫЕВІЧ,
Алесь БАДАК, Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ,
Уладзімір ГУСАКОЎ, Марыя ЗАХАРЭВІЧ,
Віктар ІЎЧАНКАЎ, Аляксандр КАВАЛЕНЯ,
Алесь КАРЛЮКЕВІЧ, Валерый МАКСІМОВІЧ,
Зоя МЕЛЬНІКАВА, Пётр НІКІЦЕНКА,
Віктар ПРАЎДЗІН, Зіновій ПРЫГОДЗІЧ,
Іван САВЕРЧАНКА (старшыня),
Уладзімір САЛАМАХА, Васіль СТАРЫЧОНАК,
Таццяна ШАМЯКІНА, Наталля ЯКАВЕНКА

Мінск
УП «Мастацкая літаратура»
2025

ПАЭЗІЯ, ПРОЗА

Іна Фралова. Пырскі зямнога святла. <i>Вершы</i>	3
Вячаслаў Мойсак. Скарб. Аповесць	6
Яўгенія Пракапчук. І стаць крыніцай... <i>Вершы</i>	24
Галіна Богдан. Тры апавяданні	26
Аляксей Солахаў. У нябесных далі ўзірацца. <i>Вершы</i>	37
Хведар Гурыновіч. Пад зорным дажджом. <i>Апавяданне</i>	39
Вікторыя Смолка. Душа з душой наладзілі размову. <i>Вершы</i>	46
Святлана Сцепанчук. Апавяданне і абразкі	49
Соф'я Шах. Каб я і за цябе тут жыць магла... <i>Вершы</i>	56
Дзмітрый Аўчыннікаў. Адноўчы вечарам. <i>Апавяданне</i>	61
Вольга Шпакевіч. Мы свой настрой ствараем самі. <i>Вершы</i>	67
Галіна Загурская. Душа вяртаецца. <i>Вершы</i>	69

НАВУКОВЫЯ ПУБЛІКАЦЫІ

Ігар Шаладонаў. Калектывізм як найважнейшы духоўны фактар у барацьбе з ворагам у прозе Івана Навуменкі	71
---	----

КРЫТЫКА І ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

Яўген Гарадніцкі. Трое падарожнікаў і верш пра вадаспад	79
Яўгенія Лязо. Самы галоўны скарб	85

КРАЯЗНАЎСТВА

Юлія Брузго. Альковічы: калі рэальная гісторыя цікавейшая за легенды	89
---	----

УСПАМІНЫ

Уладзімір Мархель. Працэнты памяці	94
---	----

ПАРТРЭТЫ

Адам Глобус. Чаран. <i>Словы пра філосафа</i>	121
--	-----

АРХІВЫ

Галіна Часлаўская. «Зоркі дыхалі, як загнаны чалавек». <i>Штрыхі да біяграфіі Васіля Хомчанкі</i>	127
--	-----

БРАТЭРСТВА

Алесь Карлюкевіч. Узбекская літаратура ў Беларусі	134
--	-----

КНІГАРНЯ

Мікола Міршчына. Беларуская літаратура ў сацыякультурнай прасторы Кітая	138
Алена Міхаленка. Сцяжынка ў дзівосны свет мастацтва	142

ПАЭЗІЯ

Іна Фралова

ПЫРСКІ ЗЯМНОГА СВЯТЛА

Вершы

Фралова Іна Мікалаеўна нарадзілася 6 жніўня 1972 года ў Мінску. Скончыла БДПУ імя Максіма Танка (1996) і Вышэйшыя літаратурныя курсы Літаратурнага інстытута імя А. М. Горкага (2020). Аўтар кніг «Чакаю першы снег» (2011), «Там у светлых барах» (2012), «Белы бераг» (2016), «Ромашкі на асфальце» (2018, 2021), «Апельсин» (2019), «Радка жывога пілігрымы...» (2018), «Вясковыя вакацыі» (2021) і інш. Лаўрэат літаратурнага конкурсу, прысвечанага 100-годдзю Алеся Бачылы, Міжнароднай Еўразійскай прэміі (2019), V Міжнароднага конкурсу лірыка-патрыятычнай паэзіі імя Ігара Грыгор'ева «На всех одна земная ось» (2019).

ВЯРБА

Распусцілася ў парку вярба.
Невядома, з якога прыпасу
Залацінак пухнатых гурба
Абляпіла галінкі да часу.

Не крычала пужліва жаўна,
Не чуваць і пчалінага гуду...
На Піліпаўку людзям яна
Шмат прынесла Каляднага цуду.

Не злаваць халады зацвіла,
І не страшыць дурною прыкметай.
Гэта пырскі зямнога святла
Адышоўшых у вечнасць паэтаў.

НА СМЕРЦЬ ПАЭТА

Светлай памяці Міколы Маляўкі

У сне паэт паклікаў маці:
Пад сэрцам грыз нясцерпны боль.
Каса ўжо мелася пры каце.

Увышкі падлятала столь,
калі лязом у плоць жывую...

— Прыйшла? Чаму цябе не чую?..
Пад ранніцу стагнаў паэт.
А маці,
 маці,
 маці,
 маці
Даўно сышла ў той лепшы свет.

Вось і яго мінулі леты.
Ды здарыўся няйначай цуд?!
На ўздых апошні: «Маці, дзе ты?»
Радзіма выдыхнула: «Тут!»

Мой дзень згарыць у восеньскім пажары
У ачышчальным барвавым агні.
Як вопратку, зніму зямны цяжар і
З аблокамі зліюся ў вышыні.

Як змрок парэжа клінам жураўліным —
Убачу бор за вёскай на рагу,
Свой белы бераг, вогнішча каліны,
Грудок з крыжом на жоўценькім пяску.

Дарэмна думаць, што спакой гаючы:
Ніколі боль не зробіцца былым.
І там душу да скону будзе мучыць
З Радзімай развітальнае «курлы».

ЗАМАЛЁУКА

Сталі цёмнымі вокны.
 І кідаюць на плёс
 Цень, размыты, намоклы,
 Зоркі з чорных нябёс.
 Забалочаны бераг
 Абдымае рака,
 Гнуткіх вербачак шэраг
 Спавіла асака.
 Час панёс хваляванні —

І бяда не бяда.
 Адшумела каханне,
 Ды й яго не шкада.

А шкада ціхіх ценяў,
 Што ўпрыгожылі плёс,
 Яны ў вечар асенні
 Нагадалі мой лёс.

БЕРАГІ

Хвалі рэчанька глыбокая
 Прынясе пад берагі.
 Ночка цемраю палохае
 Беражочкі, берагі.

Берагі вы мае белыя,
 Горкім кменам параслі.
 Маладыя ды нясмелыя,
 Неразумныя былі.

Месяц у туманным холадзе
 Стаў няўтульны, стаў чужы.
 Толькі спяць, нібыта ў соладзе,
 Беражочкі, берагі.

Берагі вы мае белыя,
 Горкім кменам параслі.

Маладыя ды нясмелыя,
 Неразумныя былі.

Помніш, любы, сустракаліся
 Пад вярбою ля ракі?
 Да світання мілаваліся,
 Нас хавалі берагі...

А цяпер ад суму белыя
 Горкім кменам параслі,
 Бы сурокамі і бедамі
 Лёсы нашы развялі.

Берагі вы мае белыя,
 Горкім кменам параслі.
 Калі б знала, калі б ведала,
 Здагадалася б калі...

ДАЧА

У небе спее навальніца,
 Спявае першы майскі гром.
 Бывай да восені, сталіца!
 На дачу еду з вецярко.

У час прыйду да электрычкі,
 Білет набуду да Ушы.
 І праз гадзіну ўжо лісічкі
 Смяяцца будуць у кашы.

Пасля закіну з кладкі вуду
 Ды нацягаю акункоў —

Я пра суседзяў не забуду:
 Гасцінна запрашу дамоў.

На салаўіную прэм'еру
 Да рэчкі пойдзем грамадой.
 Пакуль сабе і людзям веру —
 Дагэтуль буду маладой.

На дачы час ідзе іначай,
 І паляпшаецца настрой.
 У верасні вярнуся з дачы
 Памаладзеўшая душой.

ПРОЗА

Вячаслаў Мойсак СКАРБ

Аповесць

Мойсак Вячаслаў Іванавіч нарадзіўся 25 кастрычніка 1960 года ў горадзе Еўпаторыя, але ўсё свядомае жыццё жыве ў Беларусі. У 1976 годзе скончыў 8 класаў сярэдняй школы ў г. Лунінцы і паступіў ў будаўнічае ПТВ у Баранавічах. Працаваў на будоўлях, служыў у Савецкай арміі. Закончыўшы гістарычны факультэт БДУ, працаваў выкладчыкам гісторыі і грамадазнаўства ў школах горада Баранавічы і раёна і ў сістэме ПТВ. У 2022 годзе ў часопісе «Наш современник» была надрукавана яго аповесць «В доме престарелых».

1

«Давай, давай. Так, так, добра... Правей крыху. Кажу табе: правей... Цяпер улева, яшчэ, яшчэ!» — камандаваў Ціхан Пятровіч кіроўцу буса, які ўязджаў у двор. Нарэшце ён спыніўся насупраць ганка. Яўменчык адчыніў дзверы ключом, які толькі што адшукаў у загадзя ўмоўленым месцы. Перад гэтым кіроўца моцна газаваў, уязджаючы ў двор, і таму быў чуваць пах выхлапаў ад дызельнага паліва. Ціхану Пятровічу Яўменчыку ён нешта нагадаў з дзяцінства. Але што, ён не паспеў усвядоміць, бо цяпер было не да гэтага, трэба хутчэй рабіць задуманае. Трое маладых хлопцаў і чацвёрты кіроўца адразу ж выйшлі з буса, накіраваліся да дзвярэй і ўсе разам увайшлі ў хату.

Хворы зусім спакойна глядзеў на іх. Хлопцы, хутчэй за ўсё, падумалі, што ён нічога не цяміць і зусім не размаўляе. Але Ціхан Пятровіч ведаў, што гэта не зусім так. Пасля інсульту, які з ім адбыўся некалькі месяцаў таму, Хведар Тарасавіч Гоцкі, якому ўжо ішоў дзявяты дзясятак, адчуваў сябе дрэнна. Размаўляць ён размаўляў і нешта крыху яшчэ памятаў. У яго цяпер працавала толькі правая рука і правая нага, але ўсё адно ён быў зусім бездапаможны. Ляжаў на ложку нерухома, нават не мог сам перавярнуцца на другі бок.

Ціхан Пятровіч адразу ж пачаў распараджацца, а хлопцы — выконваць яго загады. Хворага на ложку перакацілі бліжэй да сцяны, на вызваленным месцы разаслалі дзяружку, якую прынеслі з сабою. Пасля такім жа чынам вярнулі ложка на ранейшае месца, а хворага пераклалі на дзяружку. Хлопцы ўзяліся за чатыры яе канцы і панеслі хворага з хаты. У бусе ўжо быў падрыхтаваны матрац, які ляжаў

упоперак на падлозе. Разам з дзяругай хворага паклалі туды. Яўменчык захапіў з сабою яшчэ пакет з рэчамі хворага, які, падрыхтаваны, стаяў ля ложка.

Ехаць было недалёка, на другі канец вёскі. У Яўменчыкаў вароты былі адчынены, і машына адразу з вуліцы перадам пад'ехала да ганка. Тыя ж хлопцы занеслі хворага ў хату, дзе таксама ўсё было падрыхтавана. Невялікі пакойчык з адным акном, якое выходзіла ў сад. На ложка з чыстаю бялізнаю паклалі хворага. Жонка Ціхана Пятровіча Людміла Сцяпанаўна, заўважна хвалюючыся, усё мітусілася па пакоі. Выгляд яе быў нейкі разгублены, калі не сказаць — спуджаны.

Калі ўсё было зроблена, Яўменчык выйшаў з хаты, падаўся да хлопцаў, якія ўжо збіраліся выязджаць з двара. Падзякаваў, дастаў грошы і спытаў:

— Колькі я вам, хлопцы, абавязаны за ўсё гэта?

— Ой, Ціхан Пятровіч, нічога не трэба! — замахав на яго рукамі кіроўца. — Вы ж нас усіх з Людмілай Сцяпанаўнай некалі вучылі... Дык мы заўсёды рады вам дапамагчы і аддзячыць хоць чым-небудзь.

— Ну, тады вялікі вам дзякуй! Звяртайцеся, калі што якое...

Ціхан Пятровіч і Людміла Сцяпанаўна раней былі настаўнікамі мясцовай школы. Цяпер ужо на адпачынку. Але ж гэтых хлопцаў і сапраўды некалі вучылі і добра ведалі. І вось цяпер, калі ўзнікла патрэба перавезці хворага, Пятровіч звярнуўся да Алеся Капыловіча, у якога быў уласны бус. А той у памагатыя запрасіў сваіх сяброў, вось і ўсё. Так, у Пятровіча быў свой легкавік, але ж хворага ў такім стане ў ім зусім нязручна везці, без буса не абыдзешся...

«Ну, усё, дзякаваць Богу, зроблена», — у думках зазначыў Ціхан Пятровіч. Але ў хату адразу не пайшоў, вырашыў яшчэ прайсціся па двары — да хлявоў, зазірнуць у агарод. І вось цяпер нарэшце дайшло: пах выхлапаў дызельнага паліва нагадаў яму пах керагаза яшчэ з дзяцінства. (Як ён пасля, ужо будучы дарослым, даведаўся, дызельнае паліва — гэта тая ж самая газа, але з дадаткам нейкіх там вадкіх парафінаў ці алівы.) Так, тады, у шасцідзясятых — пачатку сямідзясятых шмат хто карыстаўся керагазамі. Асабліва ўлетку, калі печ паліць так часта не трэба, то варылі ежу на керагазах. І што цікава, у савецкі час надта танна каштавала паліва. Літр тае ж газы каштаваў шэсць капеек, бензіну — сем. А ў магазіне паўлітра ліманаду — дзесяць-дванаццаць капеек, паўлітра малака — пятнаццаць капеек... Пазней керагазы змянілі газавыя пліты з балонамі. Тыя балоны ў вёску прывозіла машына газавай службы. Калі гаспадарам не выпадаў час, у двары пакідалі пусты балон і пад ім грошы. Газавікі прыязджалі, забіралі пусты балон і грошы, а замест яго пакідалі поўны. У пачатку ж двухтысячных ужо і балоны не трэба стала вазіць, з'явіўся прыродны газ. Як у вёсцы тады казалі: «Прэзідэнт правёў цяпер нам газ»... Яшчэ ўспомнілася, што керагазы ў той час былі папулярнымі не скрозь на прасторах СССР. Напрыклад, у Ленінградскай вобласці карысталіся так званымі керасінкамі (ды, можа, і ў самой Маскве, калі ўспомніць кінафільм «Джэнтльмены ўдачы»: «Дацэнт, а Дацэнт, гані чырвонец, керасінка пакупаць пайду»). У Крыме былі больш папулярнымі прымусы. Дзецям больш падабаўся прымус, ён быў падобны нават на паяльную лямпу. Але паяльная лямпа патрабавала бензіну, а ў прымус залівалі ўсё тую ж самую газу...

Яшчэ Ціхан Пятровіч успомніў евангельскі сюжэт, як чацвёрэ неслі расслабленага на насілках. І пры гэтым ён падумаў, што «расслаблены» — гэта той жа самы паралізаваны па-сучаснаму... Такім чынам, прайшоўшыся крыху па двары, ён накіраваўся ў хату, загадзя ўнутрана падрыхтаваўшыся: чакалася зусім няпростая размова з жонкай.

Жонка Людміла Сцяпанаўна сапраўды была збянтэжана тым, што адбылося. Хаця муж казаў ёй, і не раз, што збіраецца зрабіць... Спачатку яна лічыла, што ён

так жартуе. Потым, бачачы, што ніякі гэта не жарт, усё спадзявалася, што ў яго нічога не атрымаецца. Напрыклад, дочки не згодзяцца аддаць старога ці яе муж Ціхан Пятровіч сам у апошні момант перадумае або не адважыцца на падобны ўчынак... І нават тады, як ужо паехалі на бусе, усё мроілася ёй, што ў іх нешта там не атрымаецца. Калі ж цяпер унеслі старога ў хату, ёй ажно зрабілася не па сабе.

2

А справа была вось у чым.... Яе чалавек Ціхан Пятровіч вырашыў узяць да сябе даглядаць нямоглага старога, які ляжаў паралізаваны пасля інсульту. Хведар Тарасавіч Гоцкі даводзіўся Ціхану Пятровічу нейкім надта далёкім сваяком. Хоць у яго і былі тры дачкі, але жыў ён апошнім часам адзін, жонка памерла яшчэ раней. Дочки мелі свае сем'і і час ад часу бацьку адвядалі. Гэтай зімою, у сярэдзіне студзеня, яму нечакана зрабілася дрэнна, забрала хуткая дапамога. Высветлілася, што гэта інсульт. Пэўны час тады правёў у бальніцы, пасля яшчэ была рэабілітацыя. І вось ён нарэшце апынуўся ў сваёй хаце, як кажуць, прыкаваны да ложка. І хочаш не хочаш, дочкам прыйшлося даглядаць бацьку. Рабілі гэта па чарзе: некалькі дзён на тыдзень пра хворага клапацілася адна, потым другая, трэцяя. Далей за іншых было дабірацца старэйшай — Ганне: яна жыла ў горадзе, у райцэнтры. Хоць і не надта далёка — вёска ад горада крыху больш за дзесяць кіламетраў, але ж дабярыся, калі ўласнага транспарту не маеш. Сярэдняя дачка Феня жыла ў суседняй вёсцы, а самая малодшая Ліда — у той жа, дзе і бацька. Але дочки ўсе былі сярэдняга ўзросту, працавалі, мелі ўласныя сем'і, і знайсці час даглядаць хворага было не так проста. Зайшла была размова, каб каторай з іх аформіць апякунства, пакінуць працу і больш часу праводзіць каля хворага. Але ніхто з іх на гэта не згаджаўся: маўляў, увесь цяжар догляду ляжа на адну, астатнія тады і дзверы ў хату не прачынаць да бацькі. І ўвесь час знаходзіцца толькі каля хворага ўяўлялася ім надта цяжкім заняткам, і маральна, і фізічна. Што-што, а фізічна, асабліва для жанчыны, гэта было цяжкавата — павярнуць хворага на ложку, падняць, пасадзіць, і гэтак далей.... І, калі Пятровіч прапанаваў ім забраць яго да сябе і даглядаць, яны спачатку не паверылі ў сур'ёзнасць такіх намераў. Пасля ж вельмі ўзрадаваліся: гэта для іх было выйсце, пра якое яны нават і не марылі.

Чаму Ціхан Пятровіч задумаў усё гэта? І найперш напрошваецца просты адказ: будучы чалавекам спагадлівым, вырашыў дапамагчы людзям, здзейсніць добры, высакародны ўчынак. Акрамя таго, Ціхан Пятровіч быў сапраўдным вернікам. І вось гэты ўчынак — недзе ў глыбіні душы ён спадзяваўся — справа добрая нават не сама па сабе, а нейкі нібы капітал для Царства Божага. Маўляў, выпаў такі шанц, на які ён нібы выпадкова натрапіў ці знайшоў або адшукаў. Ён ім з жонкаю Людмілаю выдаўся, ад яго ні ў якім разе адмаўляцца не трэба. І ён нават хваляваўся, што нехта іншы яго ў гэтым можа апярэдзіць ці дочки не згодзяцца аддаць хворага. І быў заўважна ўзрадаваны, калі яны ўсё ж згадзіліся.... Ён і сваёй жонцы казаў: «Вось глядзі, Люда, як напісана ў Евангеллі: «Яшчэ падобна Царства Нябеснае да схаванага на полі скарбу, знайшоўшы які, чалавек утаіў яго, і ў радасці ад гэтага ідзе і прадае ўсё, што мае, і купляе поле тое» (Мф. 13:44). І калі жонка на гэта недаверліва ківала галавой, ён усміхаўся і гаварыў:

— Уяві, Людміла, што гэта ў нас з табою быў бы нейкі паспяховы бізнес. З якою ахвотаю мы б гэтым займаліся тады. Нас, так бы мовіць, і за вушы нельга было б тады адцягнуць.

— Хо, тое ж бізнес, захацеў...

— Ну вось, а гэта, я табе скажу, важней за ўсякі бізнес. Ад гэтага будзе залежаць наша становішча там — у вечнасці. Трэба наладкаваць сябе так, што гэта самая важная і цікавая справа для нас з табою цяпер. Нібы той «схаваны на полі скарб», дзякуючы якому наблізімся да Царства Нябеснага...

Вось такая была маральная, ідэйная падаплёка гэтага ўчынку ў Ціхана Пятровіча. Але яго жонку ўсё не надта пераконвала, і прыходзілася для яе больш, як кажуць, нейкія зямныя аргументы прыводзіць. Больш за ўсё яе хвалявала пытанне: «Чаму менавіта ты? Ці мы павінны гэта рабіць, няхай бы хто іншы?» Ён тады адказваў: «Па-першае, гэта мой сваяк, хоць і далёкі, дзядзькам мне даводзіцца. Дочкам цяжка яго даглядаць, яны ж і на працу ходзяць. Мы ж з табою на заслужаным адпачынку, на пенсіі, чаму б не зрабіць добрую справу — людзям не дапамагчы? Ды і тое яшчэ, што сваіх бацькоў нам з табою такім чынам не прыйшлося даглядаць, яны пайшлі з жыцця, так доўга не хварэючы. Тым больш, што нашыя дзеці (сын і дачка) цяпер ужо дарослыя, самастойна жывуць асобна ад нас, матэрыяльна, дзякуй Богу, забяспечаныя.... Хто ведае, можа, калі і нам спатрэбіцца такі догляд, дык, дасць Бог, і нас з табою нехта так дагледзіць, як мы цяпер гэтага чалавека».

Неяк раз жонка з трывогаю спытала:

— А што, калі ён і доўга пражыве: і не адзін год, і не два, а шмат яшчэ?

Ціхан Пятровіч, падумаўшы, адказаў:

— Па-першае, так гаварыць не варта. Атрымліваецца, што мы чакаем яго смерці або бяром да сябе, каб хутчэй на той свет справадзіць, ці ж не так?.. Якая ж гэта добрая справа тады.... Наадварот: чым даўжэй ён пражыве і чым цяжэй нам будзе яго даглядаць, тым лепш для нас, разумееш? Таму, што будзе ў нас з табою больш зароблена для Царства Божага.

Далей ён нешта ўспомніў, усміхнуўся: «Так-так, чым горш, тым лепш... Памятаеш, Люда, як у Кітаі ў свой час быў «Чырвоны цытатнік Маа» — такая кніжка з выказваннямі іх правадыра Маа Цзэдуна? Выказванні былі, напрыклад, такія: «Калі пойдзе дождж, то будзе мокра»; ці: «Бі па галаве, а астатняе ўсё само разбурыцца»; ці, што для нас цяпер актуальна: «Чым горш — тым лепш». І такіх там шмат было меркаванняў.... І чытаючы, адразу і не скажаш: ці гэта нейкая найвялікшая мудрасць, ці звычайная банальнасць?»

3

І вось для Яўменчыкаў пачаліся дні з хворым старым у іх доме. Паводзіў ён сябе, трэба сказаць, адносна спакойна. Калі-нікалі і скардзіўся, што нешта баліць, напрыклад, тая ж рука ці тая ж нага, якімі ён зусім не валодаў, чамусьці балелі яму. Мова ў яго захавалася, і ён калі размаўляў і добра, у сэнсе — усё разумеючы, што адбываецца, а калі і не. Напрыклад, увечары пачынаў непакоіцца, што трэба каня забраць, маўляў, ён там на лузе прывязаны пасецца. Ці нападзіць яго — занесці вядро з вадою (некалі ў яго быў конь). Або пытаўся ў Яўменчыкаў, ці ж яны хоць елі што? «А то мая Феня (нябожчыцу жонку звалі так, як і сярэдняю дачку) печ сёння паліла, кашы смачнае зварыла, капусты, то ідзіце хоць паешце», — прапаноўваў ён мужу і жонцы Яўменчыкам. Сяды-тады прыходзілі ў адведкі дачкі, прыносілі якога-небудзь гасцінца для бацькі. Звычайна яны пыталіся: «Ці ты хоць ведаеш, хто да цябе прыйшоў?» Ён калі пазнаваў, то называў імя дачкі, а калі і не пазнаваў. Маўчаў ці казаў: «Не ведаю». Праўда, прыходзілі толькі дзве дачкі — старэйшая Ганна і малодшая

Ліда. Сярэдняя Феня чамусці ні разу так і не з'явілася. У гэтай сітуацыі яна была быццам нечым пакрыўджана.

Яшчэ раней, калі толькі Пятровіч збіраўся ўзяць да сябе хворага свайго дзядзьку і веў дыскусіі з жонкай на гэты конт, яна аднойчы амаль у распачы заявіла яму:

— Ведаю — усё гэта ляжа на мае рукі! Ты прывязеш яго сюды, кінеш і забудзеш пасля, а мне адной даглядай яго...

На гэта ён патлумачыў тады, што, маўляў, даглядаць будзем разам. Але самую цяжкую і, магчыма, непрыемную частку працы ён бярэ на сябе: памяняць памперсы, падмыць, змяніць бялізну. Гэта таму ўсё, што лепей, калі мужчына будзе даглядаць мужчыну.

— Далей, — працягваў ён, — калі трэба павярнуць яго з боку на бок, падняць, пасадзіць на ложку — таксама я. Ты ж сама гэта і не зробіш, бо ён, мяркую, даволі цяжкі... Твая задача будзе значна лягчэйшая: я падніму, а ты з лыжкі пакорміш яго, згатаваўшы ежу. Памыеш тую ж бялізну, гэта ж не рукамі, закінеш у пральную машынку... Калі-нікалі прыбрацца трэба будзе ў яго пакойчыку. Лекі, якія спатрэбіцца, будеш даваць яму... Так што не хвалюся, цяжэйшую частку я бяру на сябе, — упэўнена паабяцаў Ціхан Пятровіч.

Але калі насамрэч сутыкнуўся з гэтым, зразумеў, што такая ўпэўненасць была, мусіць, заўчаснай. Калі прыходзілася мяняць памперсы, падмываць хворага, ніяк не мог пераадолець пачуццё гідлівасці, асабліва спачатку. Тады ён пачаў разважаць так: «Напрыклад, мне падабаецца тэхнічная творчасць. Калі ў нейкім механізме трэба нешта чысціць ці ў тым жа аўтамабілі памяняць масла, дык, наадварот, адчуваеш нейкае нават задавальненне. Ці калі выкідаеш гной з хлява ад каровы, ад свіней — таксама мне гэта падабалася рабіць. Вычысціш усё, прыбярэш там, насцелеш сухою саломаю і адчуваеш задавальненне ад зробленага... — І тут жа сам сабе запырачыў: — Ага, добра, параўнаў чалавека спачатку з машынаю, потым ужо з жывёлаю ў хляве... Гм, прычына не ў тым, з чым параўнаў, а які з гэтага вынік... Гэта ўсё для таго, каб пазбавіцца пачуцця гідлівасці, і калі гэта дасць свой плён, дык і добра...»

Некалі яшчэ, як сам вучыўся ў школе, настаўніца гісторыі ўсё любіла паўтараць: «Назаві хоць гаршком, толькі ў печ не саджай». Так вось і тут... І ён, каб было лягчэй, цікавей даглядаць хворага, стаў гэта параўноўваць з нейкай тэхнічнай творчасцю. І сапраўды: так стала лягчэй і цікавей. І тады калі-нікалі хацелася думаць: «Што яшчэ трэба зрабіць, можа, я ўпусціў што, каб хвораму было лепш, лягчэй, зручней».

З цягам часу прыйшлося купіць спецыяльны матрац ад пролежняў. Знайшлі ў сеціве аб'яву. Нехта ім ужо карыстаўся да гэтага, а потым, калі стаў непатрэбны, вырашылі прадаць. Быў ён гумовы ці з нейкага іншага падобнага матэрыялу, складаўся з такіх вось круглых, шарападобных ячэек. Дзве тонкія гумовыя трубка і сярэдніх памераў каробачка-кампрэсар. Калі яго ўключалі ў электрычную сетку, ён ледзь чутна гудзеў. І так ён павінен быў працаваць дзень і ноч без перапынку. Ячэйкі гэтага матраца адны надзімаліся, другія здзімаліся ў свой час, і такім чынам атрымліваўся нейкі рух, гэта нібы масажыравала цела хворага, не давала з'яўляцца пролежням...

Трэба яшчэ сказаць, што калі Яўменчыкі забралі да сябе гэтага чалавека, то з яго дочкамі было ўзгоднена, што і пенсію яго цяпер будуць атрымліваць тыя, хто даглядае. Яно і зразумела: шмат чаго спатрэбіцца купляць для хворага: і тыя ж памперсы нятанна каштуюць, і ўсякія лекі, якія доктар выпісваў. І на тыя ж прадукты харчавання, зразумела ж, трэба было траціцца. Ды і не на абы-якія, а нешта з лепшага купляць. Напрыклад, садавіну і гародніну трэба

было даваць хвораму ўвесь час. Улетку нешта і сваё будзе, а ўзімку, дык, у асноўным, купляць прыйдзецца. А тыя ж мыйныя сродкі трэба? Таму на перадачу пенсіі дачкі згадзіліся адразу.

4

Як жа Ціхан Пятровіч Яўменчык стаў шчырым вернікам?..

У студэнцкія гады яму падабалася наведваць музеі, тэатры, канцэрты ў філармоніі, усялякія выставы. Зразумела, былі ў студэнцкім жыцці і розныя капуснікі, дыскатэкі, гулянкі, нават выпіўкі. Але ўсё ж ён лічыў, што пакуль знаходзіцца ў сталіцы і ёсць такая магчымасць, у першую чаргу трэба наведваць нейкія культурныя ўстановы. А то вернецца ў вёску, спытаюцца: «Ну што ты бачыў там у сталіцы?» І будзе сорамна сказаць, што за пяць гадоў вучобы нічога толкам так і не пабачыў. І сапраўды, напрыканцы вучобы ў педінстытуте ён лічыў сябе ўжо даволі культурным і адукаваным чалавекам. Калі вярнуўся ў сваю родную вёску настаўніцаць, то адчуў, што ў першую чаргу не хапае ўсяго таго, што было ў Мінску. Ён нават сумаваў па гэтым. Напрыклад, хацелася паслухаць ужывую сапраўдную прыгожую музыку, а не па радыё ці ў запісе на магнітафоне.

У гэты час пачалася была гарбачоўская перабудова. І адносіны да рэлігіі ў грамадстве кардынальна памяняліся. Цяпер ужо не забаранялася наведваць царкву ні настаўнікам, ні вучням. І Ціхан Пятровіч вырашыў аднойчы зайсці ў царкву, паслухаць, як там спявае царкоўны хор. Спадабалася. Час ад часу стаў заходзіць. Пры гэтым зусім не лічачы сябе нейкім вернікам, а толькі таму, што, маўляў, я не магу без сапраўднае музыкі, спеваў, без таго, каб не паслухаць прыгожае выкананне. Прывык там у Мінску, а тут у вёсцы няма ні філармоніі, ні вялікіх канцэртных залаў, прыходзіцца хоць у царкву хадзіць. І напраўду, тутэйшы хор накатарыя песнапенні зусім някепска выконваў, можна было паслухаць. Можна, праз гэта ён спачатку хадзіў не на ўсю службу, а каб паслухаць нейкія толькі асобныя песнапенні, якія яму больш падабаліся. З цягам часу нават ведаў па хвілінах, калі будзе гучаць «Херувімская», калі «Верую», «Эўхарыстычны канон» ці «Ойча наш». Ведаў цяпер і назвы ўсіх гэтых песнапенняў (а як жа інакш — адукаваны, ды не ведаць?..). Недзе прачытаў, што ў дваранскім асяроддзі ў Расіі лічылася асаблівым шыкам сярод заўзята-раў таксама ісці не на ўсю пастаноўку оперы ці балета, а толькі каб паслухаць адну нейкую ўпадабаную арыю ці паглядзець адну сцэну балета. Так ён цяпер і рабіў... У царкве стаяў і не хрысціўся, калі ўсе гэта рабілі, не падыходзіў цалаваць ікону на аналоі і крыж ад святара ў канцы службы. Гэтым ён нібы падкрэсліваў, што зусім не такі вернік, як усе гэтыя жанчыны, пераважна бабулькі ў хустачках.

Але калі-нікалі здаралася, што адстойваў і ўсю службу, напрыклад, абедню. З непрывычкі гэта рабіць было не зусім проста: дзве гадзіны, а то і больш, амаль нерухома адстаяць на адным месцы. Хаця, трэба зазначыць, што царкву ён ведаў з дзяцінства: яго маці, цётка, якая ўвесь час жыла з імі, і бабуля заўсёды хадзілі ў царкву. Цяпер маці было прыемна, што сын нібы стаў вяртацца да веры, але нешта быццам і не так рабіў. І яна аднойчы заўважыла: «А ці ведаеш ты, што калі не падыдзеш да крыжа ў канцы службы, то хоць і ад пачатку да канца стаяў, гэта не залічваецца?» Пасля гэтага ён стаў падыходзіць цалаваць крыж, калі бацюшка ў канцы службы трымаў яго ў руках. Думалася так: «То я столькі часу патраціў, і ўсё марна. А тут усяго некалькі хвілін, каб падысці да крыжа... Дык я буду гэта рабіць цяпер, ці ж гэта мне цяжка? Чаму я павінен губляць тое, што

зарабіў за доўгі час дзеля некалькіх хвілін?...» І да іконы стаў цяпер падыходзіць, думаючы так: «А можа, і праз гэта не будзе ўлічвацца мая прысутнасць на службе? На усякі выпадак трэба і гэта рабіць». Хрысціцца таксама пачаў цяпер. Таму, што не хацелася выглядаць белаю варонай, калі ўсе гэта рабілі, а ён не.

Таксама з цягам часу прыахоціўся і да посту. Неяк перад Піліпаўкаю (Піліпаўскі пост, які перад Раствам) маці пацікавілася ў яго: «Ну як, пост будзеш трымаць?» Ён успомніў, што іх бабуля некалі ўвесь час вытрымлівала ўсе пасты. Больш прагрэсіўныя яе дзеці, пляменнікі і ўнукі заўжды смяяліся, у тым ліку і сам Ціхан. Цяпер жа падумалася: «Так, так, тады з бабы Полькі смяяўся, а вось ці сам я змог бы так... Тым больш, яна была жанчына ва ўзросце, а я ж малады, здаровы мужчына, няўжо так не змагу? Цікава паспрабаваць...» І ён тады спачатку ўдакладніў у маці: што сабою ўяўляе пост, што трэба і чаго не трэба рабіць у пост? Гэта для яго мела нейкі чыста спартыўны інтарэс. Напрыклад, нехта падняў гіру ці штангу васьмі такой вагой, цікава: а ён зможа так або не? Ці як падцягнуцца на турніку пэўную колькасць разоў, ці пераплыць рэчку, возера. І аказалася, што насамрэч пост не так ужо і лёгка трымаць, як здавалася. Але калі пэўны час пратрымаўся, то не хацелася ўжо і кідаць, адступаць, здавацца. Ізноў жа, меркаваў, што за гэты час ужо нешта паспеў прыдбаць, і вельмі шкада было губляць яго...

Пачаў чытаць і Евангелле (ну, калі нібыта стаў на гэты шлях верніка, дык трэба ж усё паспрабаваць, што там патрабуецца). Спачатку гэта рабіў толькі нібы для маці, ёй надта падабалася, калі ён чытаў Святое Пісанне. Пасля стала крыху і самога цікавіць, і ўсё ж на той самай глебе: ён жа адукаваны чалавек. Думалася так: «Тыя бабулькі, што ходзяць у царкву, хоць, можа, і чытаюць Евангелле, але што яны там разумеюць?! Я ж куды больш за іх павінен разабрацца ў напісаным...»

Магчыма, што такім штуршком да таго, каб пачаць чытаць Святое Пісанне, для яго з'явіўся зусім невялічкі артыкул у часопісе «Огонёк». Належаў ён пярэ вядомага ў той час прапаведніка протаіерэя Аляксандра Меня. Гаварылася там, што хрысціянская літаратура — Стары і Новы Запавет — гэта вялікі пласт сусветнай культуры. І, не ведаючы яго, не вывучыўшы, нельга сябе лічыць па-сапраўднаму адукаваным, культурным чалавекам. Гэта трапіла якраз у кропку, лягло на спрыяльную глебу. Ціхану падумалася тады: «Ну, калі гэта так, то ў чым праблема?.. Я пачну чытаць, вывучаць, авалодваць гэтым няведым мне пластом культуры! Згодзен, гэта быў мой недахоп, мая прамашка».

5

Тады ў перыёдыцы друкавалася шмат цікавага матэрыялу. Напрыклад, у канцы васьмідзясятых тыя ж знакамітыя «праўдзінскія пятніцы». У пятніцу зранку ў іх райцэнтры каля газетных кіёскаў стаялі чэргі, каб купіць «Правду». Ведалі: і на гэты раз там будзе надрукавана нешта надта цікавае. То Рой Мядзведзеў, то Леў Разгон, то Дзмітрый Валкагонаў пісалі пра Сталіна, пра рэпрэсіі. Цікавымі былі і «Літаратурная газета», і «Аргументы и факты», і «Московские новости». Але ўсё ж самым цікавым Ціхан Пятровіч лічыў часопіс «Огонёк». Ён нават выпісаў быў яго сабе, і ўжо не трэба было ездзіць у горад купляць у кіёсках. Галоўным рэдактарам гэтага часопіса тады з'яўляўся вядомы Віталь Кароціч. Дарэчы, недзе ў пачатку двухтысячных пісалі, што ён нібыта працаваў па заданні ЦРУ, вёў падрыхтоўку прапаганды з мэтай разваліць СССР. І калі гэта адбылося, адразу з'ехаў у ЗША. Гэтая вестка ў іх, настаўнікаў, тады выклікала вялікае ўражанне.

Іх школу тады ўзначальваў чалавек, якому ніхто не мог дагадзіць: усіх ён лічыў гультаямі, яму чамусьці здавалася, што ніхто нічога не робіць, нічога ім не трэба, не хвалюе, сядзяць і толькі дарма зарплату атрымліваюць. І калі ён пачынаў усіх ганіць на педсавеце, Ціхану Пятровічу тады хацелася сказаць яму: «Калі б вы, Мікалай Рыгоравіч, былі цэрэушным начальнікам таго Кароціча, ён бы і дагэтуль не з'ехаў бы ў ЗША. На пытанне: ці ж можна ўжо ехаць, маўляў, я шмат чаго зрабіў для развалу СССР, вы б яму сказалі: “Што?! Дзе ты зрабіў, гультай! Лайдак! Адно сядзеў, штаны праціраў ды амерыканскія даляры дарэмна атрымोўваў. Сядзі ўжо і не рыпайся, нікуды не паедзеш. Патрэбны ты тут у Амерыцы...”». Ціхан Пятровіч уяўляў, як увесь педкалектыў смяяўся б тады з гэтага, але ён так уголас нічога і не сказаў дырэктару.

Але ж перабудова, асабліва для іх, маладых, уяўлялася тады нечым надта важным, вялікім. Здавалася: вось яно, нарэшце пачалося тое вялікае і сапраўднае, што павінна было адбыцца! Хацелася ўсё ведаць, быць у курсе ўсіх падзей, сачыць за ўсім, што адбываецца ў дзяржаве і свеце.

Але, як ён даведаўся пазней, для Расіі перабудова далася вельмі цяжка. Асабліва для глыбінкі, вёскі. Гэта было нешта страшэннае: усё разбуралася, працы нікае не было, не было за што жыць, насельніцтва пачынала співацца, гінуць. Дзеці заставаліся сіротамі, пасля прыхвочваліся да алкагалізму, наркманіі, злачынстваў. І таксама гінулі ці траплялі ў турмы.

Ён сам на ўласныя вочы ў тыя часы аднойчы бачыў такую сцэну... У горадзе Сімферопалі каля чыгуначнага вакзала нейкае летняе кафэ ці рэстаран. Сядзяць там за столікамі маладыя мужчыны (можа, нейкія мясцовыя бандыты) з дзяўчатамі. Тут жа непадалёку бегаюць хлапчукі гадоў па дзесяць — дванаццаць. Хто-небудзь з тых адпачывальнікаў у рэстаране падзвае іх: варушыць пальчыкам, і хлапчукі паслухмяна падбгаюць да яго. Нешта ім загадвае, і праз хвіліну тыя нясуць яму то піва, то цыгарэты. А то такім жа чынам падзвае, каб хто з хлапчукоў падпаліў яму цыгарэту, калі сам збіраецца закурыць. Потым тыя ж хлапчукі адыходзяць убок і насоўваюць сабе на твары паліэтыленавыя мяшэчкі — такім чынам нешта нюхаюць: ці то клей, ці растваральнік, ці нават бензін. І гэта ўсё робіцца на вачах у міліцыянераў, якія тут таксама непадлёку праходжваюцца. І ніхто не звяртае нікае ўвагі на тых падлеткаў-таксікаманаў, ніхто не забірае іх ні ў які дзіцячы дом. Было гэта ў сярэдзіне дзевяностых, Крым тады належаў Украіне... У Маскве ў той час таксама на Казанскім вакзале бачыў непрывабныя карціны. Бадзялася шмат бамжоў. Уразіла, як нейкі калека — без абедзвюх ног — спаў пад вакзальнай сцяною на посцілцы. Нехта проста на гэтую посцілку паклаў яму рысавое кашы, якою той, відаць, закусваў, бо побач валялася пустая пляшка ад гарэлкі. Стаіць летняя спёка, і на гэтага чалавека, яму на твар, на гэтую кашу апускаецца рой мух. Тут жа ходзіць міліцыя, і ніхто гэтага небараку ні ў які прытулак не забірае... Не, такога ні ў Мінску, ні ў іншых гарадах Беларусі Ціхан Пятровіч тады не бачыў.

Падняў галаву і буйным цветам расквітнеў тады крымінал, шмат чаго пачалі кантраляваць бандыцкія групы. Але трэба зазначыць, што ў Беларусі такога амаль не было. А калі што і было з таго, дык прайшло значна лягчэй, не так балюча. Калі адносна нядаўна з'явіўся выраз «ліхія дзевяностыя», Ціхан Пятровіч нават здзівіўся: «А чаму ліхія? — І падумаў: — Звычайныя, нармальныя гады былі. — І толькі пасля здагадаўся: — Відаць, таму, што шмат было бандытаў». У Беларусі таксама гэта спрабавала пачацца, але калі ў дзевяноста чацвёртым да ўлады прыйшоў Лукашэнка, дык ён хутка звярнуў галаву крыміналу. Што прэзідэнт навёў у Беларусі парадак, з гэтым згаджаліся нават тыя, хто не зусім

добра ставіўся да яго ўлады. Вунь і цяпер у інтэрнэце гуляе ролік пад назвай, нешта прыкладна: «Як бацька распраўляўся з бандытамі».

Успомнілася вось што.... Ужо ў пачатку двухтысячных неяк раз звярнуўся да яго адзін знаёмы — пажылы мужчына, каб дапамог перавезці нейкую мэблю з горада ў вёску. Свайго легкавіка ў Ціхана Пятровіча тады яшчэ не было, і ён папрасіў сябра (у таго было аўто з прычэпам). Калі ехалі ўжо адтуль, пажылы мужчына пачаў распавядаць, што гэта кватэра ў горадзе яму павінна перайсці па спадчыне паля нябожчыцы сястры (тая жыла адна, сваёй сям’і не мела). І вось нехта падрабіў завяшчанне і хоча забраць сабе жыллё. Хутка будзе суд, і гэты дзядзечка паскардзіўся, што ён баіцца. Казаў так: «Можа, той суд і ў маю карысць прысудзіць. Але калі буду выходзіць з залы, мне хтосьці за дзвярыма як дасць чым па галаве!.. І ўсё, і няма мяне». На што сябар Ціхана Пятровіча, які быў за рулём, пачаў тады таго дзядзечку (гэта быў аднавясковец, і яны яго добра ведалі) супакойваць: «Паслухай, Іванавіч, чаго ты баішся! Цяпер у нас пры Лукашэнку такога не можа быць! Тых бандытаў ён так прыціснуў, што яны і пікнуць баяцца». Здзівіла тады Ціхана Пятровіча, што гэты сябар, ён ведаў, да ўлады прэзідэнта не надта добра ставіўся. Але як бы тое ні было, быў згодзен, што парадак у Беларусі добра наведзены... І трэба сказаць, што ўсё адбылося добра: суд скасаваў тое фальшывае завяшчанне, і кватэра нябожчыцы сястры дасталася іх аднавяскоўцу, і ніякія бандыты яго нідзе не чакалі і не чапалі.

6

Пасля заканчэння педінстытута Ціхан яшчэ год-два пабыў у халасцяках, а потым ён пабраўся шлюбам з настаўніцай сваёй жа школы. Выкладала яна беларускую мову і літаратуру і таксама толькі пачынала працаваць у школе. Была не мясцовая, жыла на кватэры тут у аднае бабулькі. Калі пажаніліся, маладыя спачатку жылі разам з Ціханавай маці ў адной хаце, потым пабудавалі сваю ўласную.

Ціхан тады ўжо пакрысе пачаў прыходзіць да веры, да царквы, яго ж жонка Людміла была зусім далёкая ад усяго гэтага. На такой глебе ў іх калі-нікалі адбываліся дыскусіі. Напрыклад, Людміла казалася яму:

— Ты ж фізік, няўжо ты сапраўды верыш у існаванне Бога?

— Вось-вось, — з усмешкай адказваў Ціхан, — якраз таму, што фізік — ад гэтага, можа, яшчэ і больш.... Быў бы гуманітарый, мо не так верыў бы. Чалавек мог бы не верыць у Бога ў наступных выпадках, — працягваў далей Ціхан тлумачыць сваёй жонцы. — Калі б ён сам сябе ўласнымі рукамі ствараў і калі б дасканала ведаў, куды ён адыходзіць пасля заканчэння свайго зямнога жыцця. А калі гэта не так, значыць Нехта ёсць, Хто стварыў чалавека, і ведае, куды ён затым адыдзе. А калі Нехта нас стварыў, дык лагічна будзе ўявіць, што нешта Ён і хоча ад нас. У Яго ёсць нейкі план, нейкая праграма адносна нас. Ці ж гэта не так? Добра, давай будзем разважаць наступным чынам.... Напрыклад, усё адно нас гэта не пераконвае, усё адно неяк сумніўна, ёсць там хто ці няма. Ну а тое, што мы некалі памром, — гэта не сумніўна? Не, гэта, можна сказаць, самая найвялікшая рэальнасць для чалавека, з якой ніхто не будзе спрачацца. Цяпер ідзём далей... Мы вырашылі для сябе, што нічога там няма, тое, што нам гавораць, гэта ўсё казкі вернікаў, плёткі і гэтак далей. І мы са спакойным сумленнем пражылі ўсё жыццё. Але што рабіць, калі мы прыйдзем туды і там пасля высветліцца, што ўсё тое, пра што нам казалі, ёсць? Нам скажучь: «Ну чаго ж вы?.. Вам жа пра ўсё гэта распавядалі, і не раз, а вы і слухаць не ха-

целі... Што перашкаджала вам паверыць? Для вас жа падрыхтавана ўжо было Царства, вунь яно, глядзіце! Чакала ўвесь гэты час вас, а вы прайшлі міма яго, памянлі яго на нешта зусім нявартае». Тады з жахам падумаецца: «А і сапраўды, што перашкаджала? Нейкая ўпартасць, нейкае глупства... Вось калі б зараз вярнуцца назад, усё зрабіў бы па-іншаму...» Але не, назад ужо не вярнуцца, нічога ўжо не перайначыць. Позна. Як шкада... Я раз прачытаў такую прытчу, — успомніў Ціхан. — Нейкі чалавек да сцяны прыставіў драбіны і пачаў па іх узбірацца. Доўгі час затраціў на гэта, шмат сілы, а калі нарэшце ўзлез, падняўся, то зразумеў, што не да тае сцяны ён прыставіў драбіны. Якое ў яго тады было расчараванне! Так вось бывае... О, дарэчы, пра фізікаў. Вялікі французскі фізік Блез Паскаль таксама быў шчырым вернікам. І ён аднойчы сказаў так, — Ціхан папярэдзіў, што дакладна не памятае цытаты, але прыкладна наступнае... — Чалавек, які жыве па Запаведзях і Евангеллі, нічога не губляе тут (на гэтым свеце). Але, калі ёсць Бог і той свет, усё набывае там. Калі ж не жыве па Запаведзях і Евангеллі, нічога не прыдбае тут. Але, калі ёсць Бог і той свет, усё губляе там... Вось так, Людміла, я табе ўсё гэта распавядаю, а ты рабі высновы і хочаш — вер, хочаш — не вер, твой выбар...

З цягам часу Людміла Сцяпанаўна так, як і яе муж, пачала хадзіць у царкву.

7

Калі Ціхан у юнацтве аднойчы паспрабаваў прытрымлівацца царкоўнага посту, дык гэта пасля хацелася рабіць і надалей. Напрыклад, тады пачалося з Піліпаўскага посту, перад Раствам. Наступным надыходзіў Вялікі пост, хацелася і яго паспрабаваць вытрымаць. «Ці ж змагу, адолею? Ён жа больш строгі, больш працяглы». Нібы спартсмену замахнуцца на нейкі большы рэкорд — гэта ж, як ні кажы, справа гонару. Нешта падобнае было і тут... А там пайшоў і Пятроўскі летні пост, маўляў, калі я гэтыя два больш цяжкія адолеў, дык Пятроўскі змагу, як кажуць, на адным дыханні. А там у жніўні і Успенскі надыходзіў. Ён хаця і строгі, але зусім кароткі — усяго два тыдні. Потым у канцы восені зноў пачыналася Піліпаўка, цяпер ён ведаў, што абавязкова будзе трымаць пост. Маўляў, я ж летась так рабіў, а чаму цяпер не буду, што мне перашкодзіць?..

Аднойчы яны з сябрам зайшлі да аднаго агульнага знаёмага (а гэта якраз быў пост). Той, як звычайна гэта робіцца, адразу ж на стол бутэльку, закуску. Але Пятровіч адмовіўся, папрасіў прабачэння і не стаў частвацца.

— Чаму? Што? — здзівіліся сябры. Нехта з іх здагадаўся: — Можа, які пост ужо ў цябе?

— Так, пост, — прызнаўся Пятровіч.

Тыя ўсё ж працягвалі яго ўгаворваць:

— Ды кінь ты, які пост! Выпі, закусі, ці ж гэта грэх?..

Ён, усміхаючыся, аджартоўваючыся, адхіляў іх прапановы, так у рэшце рэшт і не спакусіўся на выпіўку. І калі яны з сябрам адыходзілі, той са здзіўленнем і павагаю казаў:

— Але ў цябе і цвёрды характар! У мяне таксама цвёрды, але ў цябе яшчэ мацнейшы! Бач, і не ўгаварылі цябе мы ніяк, і не выпіў!

Ціхан жа тады падумаў: «Усё тут зусім, можа, і не ў характары...» Проста не хацелася губляць тое, што ён, скажам так, паспеў ужо прыдбаць. Напрыклад, увесь час пасціўся, а тут праз нейкую недарэчную дробязь узяў і ўсё парушыў, усе свае цяжкасці, намаганні ў адзін момант змарнаваў. На незадаволеныя ўсклікванні сяброў тады: «Маўляў, няўжо ты з намі цяпер так і не вып'еш?» — ён адказваў:

— Цяпер, вядома ж, не. Але вось будзе свята, дык чаму б і не выпіць, закусіць, павесяліцца. Давайце, тады збяромся ды адзначым свята разам.

Так, Вялікдзень, Раство і іншыя святы, якія надыходзілі пасля посту, гэта былі насамрэч сапраўдныя святы... Некалі, яшчэ раней, калі ўсяго гэтага не ведаў, маці казала яму: напрыклад, сёння Раство, ці Вялікдзень, ці яшчэ якое свята. І яму думалася: «Ну і што тут такога, чым яно адрозніваецца ад іншых дзён? Нічым. Звычайны дзень, як і іншыя». Цяпер жа было не так... У пост ён не толькі абмяжоўваў сябе ў ежы, але і зусім мала глядзеў тэлевізар, слухаў радыё. Таксама прэсу, мастацкую літаратуру менш чытаў, музыку менш слухаў, сам не спяваў. Усё гэта тады абмяжоўвалася. Калі ён у самым пачатку вырашыў усё гэта паспрабаваць: маўляў, як і што павінны рабіць сапраўдныя вернікі, то ў пост, напрыклад, таксама вычитваў доўгія ранішнія і вячэрнія малітвы (правілы). І вось з надыходам свята ўсе гэтыя абмежаванні разам здымаліся, пераставалі дзейнічаць. І ўзнікала пачуццё такой свабоды, радасці, што і словамі не перадаць. Напрыклад, цяпер можна было есці, што хочаш, нават піць спіртныя напоі, весяліцца, слухаць музыку, самому спяваць (а ён спяваць любіў), глядзець тэлевізар, чытаць мастацкую літаратуру, газеты, часопісы. Нават малітвы цяпер не трэба было вычитваць такія доўгія. Калі гэта быў Вялікдзень, дык замест ранішняга і вячэрняга правіла на працягу ўсяго тыдня чыталіся толькі велікодныя гадзіны — кароценькія малітваслоўі, на якія патрабавалася ўсяго некалькі хвілін. Больш за тое, у абвяшчальным слове Іаана Златавуста, якое чыталася пасля велікоднай службы ў царкве, гаварылася, што ніхто цяпер, калі ўваскрэс Хрыстос, няхай не рыдае пра свае грахі, не баіцца смерці. Таму, што ад усяго гэтага вызваліла нас Спасава смерць... Гэта значыць, што можна нічога цяпер не баяцца ў свеце, бо Хрыстос уваскрэс! Вось тады было сапраўднае свята, і дзеля гэтага Ціхан Пятровіч гатовы быў трымаць працяглы пост. І ўсе тыя нягоды, цяжкасці, з якімі прыходзілася сутыкацца ў час посту, рабілі яшчэ больш жаданым чаканне надыходу свята.

Гэтыя разважанні пра тое, што згодзен трымаць усе нягоды дзеля той радасці, якая чакае пасля, напамнілі Ціхану Пятровічу, як савецкія людзі некалі чакалі, што будзе пабудаваны камунізм. І таксама згодныя былі трымаць усе выпрабаванні дзеля светлае будучыні, якая вось-вось, па іх меркаваннях, павінна была з'явіцца. Нават згодныя былі, што калі не яны, дык хоць іх дзеці, унукі змогуць пажыць пры камунізме, пабачыць гэты рай на зямлі. Яшчэ падумалася, што, мусіць, надта крыўдна было ведаць тым будаўнікам светлае будучыні, што яны так і не ўбачаць, не пажывуць пры камунізме, а яшчэ раней сыдуць у нябыт... І, зыходзячы са светапогляду матэрыялізму, ніколі нават і не даведаюцца ўжо, як там адбылося пасля іх адыходу: ці ж пабудавалі той рай на зямлі, што з гэтага атрымалася?.. Але, каб крыху супакойць тых, хто ўсё ж такі і не дачакаецца камунізму, тады гаварылі так: «Бачыце, як цяпер навука развіваецца — рухаецца сямімільнымі крокамі! Прыйдзе час — і савецкія навукоўцы дасягнуць таго, што пачнуць уваскрашаць памерлых. Дойдзе чарга і да вас, тады таксама пажываць пры камунізме». І некаторых з іх гэта крыху супакойвала... І Ціхану Пятровічу падумалася цяпер, як бы гэта было, калі б пачалі ўваскрашаць памерлых. Тады, напэўна, узнікла б пытанне і пра амаладжэнне. Напрыклад, хто памёр у сталым узросце і яго такім вярнулі да жыцця, яму, мусіць, хацелася б пажыць пры камунізме ў поўным росквіце сіл, ці ж не так? Але гэта вырашылі б паспяхова. Таму, што калі б навучыліся вяртаць да жыцця памерлых, то пытанне амаладжэння для савецкіх навукоўцаў было б вырашыць прасцей за параную рэпу. Але ж усё адно, нягледзячы ні на што, узнікла б шмат цяжкавырашальных пытанняў. Напрыклад: ці ж усіх памерлых трэба вяр-

таць да жыцця? Спачатку гэта былі б, мусіць, толькі самыя выбітныя дзеячы, і толькі. Але таму, што гэта камуністычнае грамадства, яно, у першую чаргу, з’яўлялася б грамадствам сацыяльнай справядлівасці. То ўзнікла б партыя, якая была б за тое, каб уваскрашаць усіх памерлых, незалежна ад іх былых заслуг і сацыяльнага становішча. І калі б гэта пачалі рабіць, то хутка ўзнікла б праблема перанасялення планеты. Вось так магло б атрымацца...

Яшчэ падумалася Ціхану Пятровічу, што скептыкі скажуць: «Ат, што камунізм, што хрысціянства — аднаго поля ягада. Тыя верылі ў рай на зямлі, гэтыя — на небе, і ўсё аднолькава». Вось-вось, камуністычная ідэалогія шмат чаго запазычыла ў хрысціянства. Узяць той жа маральны кодэкс будаўніка камунізму — кажуць, ён спісаны з дзесяці заветаў Майсеевых. А традыцыя ўшаноўваць імёны герояў, выбітных дзеячаў — нібы ў хрысціянстве святых. Паломніцтва да святых мошчаў, пакланенне ім — вунь чэргі да Леніна ў маўзалеі. А кнігі з працамі класікаў марксізму-ленінізму — нібы Святое Пісанне для савецкіх грамадзян. Калі праз доўгі час імі немагчыма было ўжо карыстацца, іх нельга было здаваць у макулатуру, а нейкім іншым чынам патрэбна было ўтылізаваць. Ці партрэты правадыроў — таксама, нібы абразы... Некалі ў дзяцінстве ў іх класе адзін хлопчык намаляваў з кніжкі партрэт Леніна. Паказаў настаўніцы, мяркуючы, што тая пахваліць. Але яна насварылася на яго: маўляў, на гэта маюць права толькі асобныя мастакі, а не ўсе, хто захоча. Гм, чым жа тады адрозніваецца марксізм-ленінізм, камуністычная ідэалогія ад хрысціянства? І Ціхан Пятровіч, разважаючы, падумаў, што камуністы хацелі пабудаваць рай на зямлі рукамі і розумам чалавека, без Бога, адрынуўшы Яго існаванне ўвогуле. Так бы мовіць, камунізм — гэта была нейкая падмена, сурагат, эрзац Царства Божага. Спроба тут і цяпер яго пабудаваць.... Вось гэта, мусіць, тое, як у Евангеллі сказана: дом, пабудаваны на пяску, абавязкова разбурыцца пры нейкіх больш-менш сур’ёзных выпрабаваннях...

8

Аднойчы Ціхан Пятровіч, размаўляючы з Людмілай Сцяпанайнай, успомніў пра раман Уладзіміра Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім».

— Памятаеш, Люда, — казаў ён, — у Караткевіча там ёсць такі эпізод.... Гэта ў самым пачатку, здаецца, Раман Кугут — вядзьмак, знахар.... Як яго сын у падпечку закалоў віламі? Успамінаю гэты эпізод і аж не па сабе робіцца, жудасна!

На гэта жонка, будучы настаўніцай беларускай мовы і літаратуры і больш-менш ведаючы змест многіх твораў, заўважыла: ну тут, маўляў, як сказаць яшчэ.... Гэта ён зрабіў, на погляд людзей таго часу, наадварот, высакародны ўчынак.

— Па-першае, — працягвала яна, — бацька-вядзьмак ніяк не мог памерці, сканаць, цяжка пакутаваў, таму, што не перадаў нікому свае вядзьмарскія веды, майстэрства. А па-другое, амаль усе ў вёсцы тады лічылі, што калі знахар памрэ пакутніцкай смерцю, ды яшчэ ад рукі блізкага, то адразу нішчыць уладу цёмнай сілы. — І яна нібы на ўроку пачала разважаць: — У гэтым выпадку можна спытаць: чаму? Ну, відаць, што за гэта яму даруюцца, адпускаюцца ўсе яго грахі.

— Так-так, адсюль пападрабязней, — зацікаўлена прапанаваў Ціхан Пятровіч, які і дагэтуль уважліва слухаў жонку. — Ага, значыць, сярод сялян

(у народзе) тады лічылася, што вось толькі такім чынам даруюцца грахі, і не інакш?

— Ну, мусіць, так, — крыху здзіўлена і не зусім упэўнена адказала Людміла Сцяпанаўна.

— Вось-вось, аб гэтым і ў Евангеллі сказана, помніш, Люда... — Пятровіч узяў з паліцы кніжку, пагартыў старонкі і зачытаў: — Глядзі: Святое Евангелле ад Лукі, глава 3, вершы 7—8: «І вось сказаў народу (гэта Іаан Хрысціцель,— патлумачыў ён), які прыходзіў хрысціцца ад яго: адроддзе яхідніна! Хто намовіў вас уцякаць ад будучага гневу? Прынясіце ж годныя плады пакаяння...» Бач, аб пакаянні ідзе размова. Вось што трэба было рабіць тады: напрыклад, запрасіць святара, каб прыйшоў ды паспавядаў, прыняў у яго пакаянне і такім чынам адпусціў грахі. А не забіваць бацьку ў падпечку віламі, можа, тымі самымі, што гной выкідваюць з хлява. Гэта ж трэба было да такога дадумацца...

— Ну пачакай, — запярэчыла Людміла Сцяпанаўна, — а калі ў яго надта шмат вялікіх грахоў, і Бог не дараваў бы, і бацькушка нічога тут не зрабіў бы, не дапамог?

— Якіх, напрыклад? — тут жа пацікавіўся Ціхан Пятровіч.

— Ну тое, што ён знахарыў, меў стасункі з нячыстай сілаю і ўсё гэтакае...

— Гм, так гаворыш... Скажы, Людміла, а той разбойнік на крыжы, у яго што, зусім мала было грахоў? Не, зашмат, і яшчэ куды большыя: рабаваў, забіваў людзей. Але ж, глядзі, Бог яму дараваў усё гэта.

— О, добра атрымліваецца: усё жыццё сваё рабаваў, забіваў іншых людзей, і на табе — усё так лёгка яму даравалі. Несправядліва! — нават абурылася Людміла.

— Ну, не зусім так лёгка. Таму, што пасля гэтага яму воіны перабілі ногі, галёнкі, і ён на працягу яшчэ некалькіх гадзін страшэнна пакутаваў. Уяві, у такім выпадку чалавек завісае на адных руках, лёгкія сціскаюцца, робіцца цяжка дыхаць, ён задыхаецца і ўсё адно доўгі час не можа памерці...

— Гм, значыць, так было? — прыняла да ведама Людміла Сцяпанаўна.

— І глядзі, Люда, — працягваў далей Пятровіч, — усё тое ж самае адбывалася з другім разбойнікам: ён таксама рабаваў, забіваў, таксама пакутаваў на крыжы, ніколькі не менш за свайго таварыша, але ж ён не ўвайшоў у Царства Нябеснае. Чаму? Таму, што ён не пакаяўся ў сваіх злачынствах. І звярні ўвагу, Люда, аказваецца, само па сабе, без пакаяння пакутніцтва, можа, нічога і не дае. Так што гэта, мусіць, памылка, нібы за яго даруюцца ўсе грахі.

Далей Пятровіч пачаў разважаць аб тым, што вось гэта ўсё, мусіць, і было вынаходніцтвам самога д'ябла. Ён недзе сам і намовіў тым сялянам, што вось так трэба рабіць: маўляў, забіце грэшніка, каб адпакутаваў, і я ўжо тады не буду мець улады над ім ніякае. Такім чынам да адных грахоў далучаецца яшчэ большы — забойства. Увёў у зман, што яны нават і не заўважылі гэтага, і ўсё дзеля таго, каб не прынеслі ніякіх пладоў пакаяння... Гм, нават яўрэяў увёў у такі зман, хаця яны людзі нібы і надта набожныя былі. Спатрэбіўся аж цэлы прарок, якім быў Іаан Хрысціцель, каб выкрыць іх у гэтым граху. Ён у гневе і называе іх нават «адроддзямі яхіднінімі».

Чаму размова пра тое, нібы яны збіраліся, як там напісана, «уцякаць ад будучага (Боскага) гневу»? Ну, не ў прамым сэнсе недзе бегчы, а, хутчэй за ўсё, пры дапамозе нейкіх хітрыкаў пазбегнуць адказнасці будучага пакарання. Рэч у тым, што для яўрэяў нешта падобнае было характэрна. Вось табе, Люда, прыклады... Здаецца, гэта я прачытаў у некага з беларускіх этнографіў — Раманава, Шэйна, Сержпутоўскага — некага з іх... Аднаму яўрэю па гандлі ў суботу спатрэбілася недзе ехаць цягніком. А Тора (іхні закон) дазваляе ў суботу

рабіць толькі некалькі соцень крокаў, калі больш, гэта лічыцца ўжо за грэх. І вось што робіць той чалавек? Бярэ з сабою невялікую балейку, налівае вады і сядзіць у цягніку, апусціўшы туды ногі. На здзіўленае пытанне астатніх пасажыраў: маўляў, што гэта ты робіш, дзядзька? — адказвае, што гэта ён не едзе ў цягніку, як яны ўсе думаюць, а плыве па вадзе. І тлумачыць, што ў яўрэйскім рэлігійным законе ў суботу забараняецца далёка ісці пешшу і ехаць, а пра тое, што не можна плыць, нічога не сказана, вось ён і плыве... Другі выпадак, гэта ўжо сучасны... Такі гумар я глядзеў па тэлевізары. Ідзе яўрэй і бачыць — ляжыць даляравая купюра буйной вартасці. Нагнуцца падняць — немагчыма, таму што субота. Што ён робіць у такім выпадку? Глядзіць на гадзіннік, дзе ў яго каляндарык, б'е рукою па гадзінніку, і дзень у каляндарыку пераскоквае ўперад ці назад. І вось ва ўсіх субота, а на яго гадзінніку ці пятніца, ці панядзелак. І ён са спакойным сумленнем нагінаецца і падымае тую даляравую купюру...

Яшчэ мне здаецца, што ў яўрэй ўыварыстанне працы шабесгояў — гэта таксама нейкі рэлігійны хітрык, — працягваў далей разважаць Пятровіч. — Яўрэі, якія жылі сярод іншых народаў, у суботу, калі ім самім забаранялася працаваць, наймалі каго-небудзь іншага для гэтага. Ну, там свечку запаліць ці патушыць, жывёлу дагледзець, калі зіма, печ прапаліць і ўсё такое іншае. Такія людзі называліся шабесгоямі, ім за гэта плацілі грошы... Мне здаецца, гэта таксама не надта правільна. Калі вы, іўдзеі, лічыце гэта для сябе грахам, то і іншым не трэба прапаноўваць гэта рабіць. Як у хрысціянстве... Не жадай і не рабі другому таго, чаго б не хацеў сабе, так? А мо яны тут разважалі гэтакім чынам: нам Бог забараніў у суботу працаваць, а іншым — не, то няхай яны і працуюць, мо ім і не грэх. А можа, так: маўляў, мы — яўрэі — богаабраны народ, і мы павінны ўсе выратавацца для Царства Божага. А іншыя, напрыклад, тыя ж беларусы, ім усё адно свеціць пекла. Дык ці адным грахам больш, ці адным менш, для іх гэта ролі не адыграе, так і так згінуць, дык няхай хоць папрацуюць на нашу карысць. З паршывае авечкі хоць воўны жменю. Можа, і так было...

І ў дадатак да гэтага Пятровіч яшчэ ўспомніў падобны выпадак, як д'ябал уводзіць у зман чалавека.

— Я гэта чытаў недзе, ведаеш, Люда, тады яшчэ, як толькі стаў хадзіць у царкву, — казаў ён. — У канцы васьмідзясятых — пачатку дзевяностых многія пачалі звяртацца да рэлігіі, як тады казалі, «да духоўнасці». І вось нейкая дзяўчына (жыла яна, мусіць, адна) таксама стала ўсім гэтым цікавіцца, нейкія кнігі акультныя пачала чытаць. Але, як кажуць у народзе, хто царквы не ведае, той і печцы кланяецца. Ёй, мусіць, як і многім тады, здавалася: абы аб нечым духоўным там гаварылася, і тое добра. Значыць, чытала яна такія кніжкі, нешта рабіла, да чаго там заклікалі. І вось, як ёй здавалася, небеспаспяхова. Дайшло да таго, што ёй пачаў з'яўляцца анёл. Ён з ёю гутарыў, размаўляў. Ну, вядома ж, ва ўсякай рэлігіі галоўнае пытанне — як выратавацца, як не патрапіць пасля ў пекла на тым свеце. Задавала і яна гэта пытанне свайму суразмоўцу. На што той адказваў так: маўляў, зрабіць гэта надта цяжка, амаль немагчыма, бо чалавек жыць і не грашыць не можа. І чым даўжэй пражыве ён на гэтым свеце, тым больш у яго збярэцца грахоў, і нічога тут ужо не зробіш. Адзінае выйсце: чым раней ты пойдзеш з жыцця, тым лепш. Логіка простая: тым менш тады награшыш. На пытанне — як жа гэта зрабіць? — ён пачаў ёй прапаноўваць, не адкладваючы, скончыць жыццё самагубствам. Пераконваў, што толькі так трэба зрабіць, інакш за доўгі час жыцця столькі грахоў набярэшся, што ўжо нішто не выратуе. І калі яна пераканалася ў гэтым, пачаў вучыць, як зрабіць

самагубства. Параіў ёй перарэзаць сабе вены на руках... І вось, нарэшце, надышоў той дзень. Усё было падрыхтавана. Яна зрабіла, як вучыў яе суразмоўца, — пацякла на падлогу кроў. І тады ён задаволеная ўсклікнуў: «Ну ўсё, цяпер да пабачэння!» Яна яшчэ спахапілася спытаць яго: «А дзе?» (Маўляў, дзе гэта адбудзецца?) «Дзе? У пекле!» — жудасна зарагатаў «анёл». І яна яшчэ паспела зрабіць крок да дзвярэй і, ужо страчваючы прытомнасць, упала на лесвічную пляцоўку. Нехта тады якраз ішоў, пабачыў, выклікаў хуткую дапамогу, і яе паспелі выратаваць... Пасля яна гэта ўсё і распавядала...

І ты паглядзі, Люда, — закончыўшы аповед, казаў Ціхан Пятровіч, — ніякага нават намёку на тое, што Бог даруе грахі, і нават вялікія, калі чалавек каецца... Такое ж і там, у творы Караткевіча, — трэба забіць, і тады грахі даруюцца... Вось, як відаць, тут д'ябальскі почырк.

І Людміла Сцяпанаўна, слухаючы разважанні свайго мужа на гэтую тэму, згадзілася, што, мусіць, так яно і было.

9

Нездарма ж гаворыцца, што калі хто задумаў зрабіць добрую справу, у сэнсе — дабро, міласэрнасць каму аказаць, то трэба абавязкова чакаць нейкага спакушэння ці перашкод. Не мінула гэта і Яўменчыкаў. А адбылося вось што... Феня, сярэдняя дачка хворага Хведара Тарасавіча, часта мяняла месца працы. Ёй усё нешта не падабалася, усё здавалася, што можна дзе ўладкавацца на такой пасадзе, што працуеш мала, а грошы плацяць добрыя. «Вось каб такую дзе адшукаць», — думалася ёй. Здаралася часцяком, што, пакінуўшы адну працу, працяглы час не магла і ўвогуле нідзе ўладкавацца. Вось і цяпер так здарылася, што яна ў чарговы раз аказалася беспрацоўнай. Грошай няма, а жыць на нешта ж трэба. І тады яна ўспомніла: як добра зараз спатрэбілася б бацькава пенсія. Раней, калі бацька яшчэ не быў хворы, ён заўсёды даваў ёй грошы. Яе нават абурыў той факт, што грошы яе бацькі, а яна імі не можа карыстацца, як раней, бо атрымліваюць іх цяпер зусім чужыя людзі. Больш за тое, Феня іх пачала падазраваць, што толькі дзеля грошай яны гэта ўсё і задумалі. І чым больш так разважала, тым большая злосць яе апаноўвала: «Жывуць заможна, усё ў іх ёсць, увесь час там у школе добрыя заробкі атрымювалі. І цяпер пенсіі ў іх уласныя таксама неблагія... І вось жа якія людзі сквапныя бываюць: усё ім мала, яшчэ і на грошы нашага бацькі паквапіліся! — І раптам да яе нібы дайшло: — Гэта ж яны і хату нашага бацькі забяруць сабе, калі ён памрэ, так... Так гэта і будзе! — І ёй стала здавацца, што яна нарэшце здагадалася, чаму тыя ўзяліся яго даглядаць. — А што, зрабляць дакументы, нібы ён завяшчанне ім пакінуў.... Ха, ды і кожны ў вёсцы скажа: вы ж, маўляў, апошнім часам яго і не даглядалі, дык што ж вы яшчэ хочаце.... Прададуць пасля сядзібу і будуць грошы мець, а каму лішняя капейка пашкодзіць. А мне з сёстрамі — дуля з макам дастанецца». І такая непрыязнасць ахапіла яе да гэтых людзей, што яна не ўтрымалася, а адразу ж пабегла да Яўменчыкаў, каб ім усё выказаць.

Людміла Сцяпанаўна тады дома была адна, Ціхан Пятровіч недзе пайшоў. Прыбегшы, Феня дала волю свайму гневу: яна крычала так у іх доме, што мо і на вуліцы было чуваць. Крычала, што яна цяпер ведае, якія яны людзі, ведае, для чаго і з якой мэтай забралі яны іх бацьку. Людміла Сцяпанаўна разгубілася ад нечаканасці, нават нічога вымавіць у адказ не магла. А тая, яшчэ больш распаляючыся ад уласнай лаянкі, дайшла да таго, што пачала абражаць Яўменчыкаў. Маўляў, якія ж вы настаўнікі пасля гэтага, калі паквапіліся, каб нажыцца на

нашым няшчасці, на нашых слязах. І з абурэннем закончыла: «Як такіх людзей, як вы, яшчэ і зямля носіць!»

Яно ж так: калі ўсё гэта, што выказала Феня, было прыняць за чыстую манету, то выходзіла, што і сапраўды, горшых за Яўменчыкаў людзей няма, яны нейкія злачынцы, не інакш. Людміла Сцяпанаўна не вытрымала і пачала плакаць. Феня ж сказала, што яна бацьку і на адзін дзень тут больш не пакіне і зараз пойдзе шукаць машыну, людзей, каб забраць яго, і адразу ж выбегла на вуліцу.

Калі Пятровіч прыйшоў дадому, ён не пазнаў жонку: яна была ўся заплаканая, знерваваная. Пачала распавядаць, што тут у яго адсутнасць адбылося. Але сказаць папраўдзе, недзе ў глыбіні душы ёй падалося, што, можа, усё і да лепшага: нарэшце гэтага старога забяруць ад іх. Ціхан Пятровіч таксама, пачуўшы ўсё гэта, спачатку нават разгубіўся. Пасля, крыху супакойшыся, падумаў і разважыў так: «Дык, гаворыш, гэта Фенька іх была? Ну, ад яе і можна было такога чакаць... Яна ў іх крыху неўраўнаважаная, з запальчывым характарам... Дзве другія сястры — іншыя, больш спакойныя. Ведаю, яны б такога не зрабілі...» Далей ён працягваў гаварыць аб тым, што калі ўсё гэта толькі дзеля пенсіі, дык няхай грошы забіраюць сабе, калі ласка.

— Як?! — здзівілася жанчына, — Мы будзем яго і надалей трымаць, ды яшчэ за свае ўласныя грошы?!

— Ну, а чаму б і не, — адказаў Ціхан Пятровіч. — Хапіла б у нас грошай і на сябе, і на яго. Дзякуй Богу, не бедныя мы з табою, не жабракі...

— Ну вось добра, маладзец! — са злосцю адказала жанчына. — Я і ведала, што так будзе... Як упёрся на сваім, і нічым яго не зрушыць, гатовы і грошы ўсе аддаць...

— Ты зразумей, Люда! — з гарачнасцю загаварыў Ціхан Пятровіч. — Калі мы спачатку ўзяліся за гэта, а пасля, атрымаецца, адмовіліся — назад яго вярнулі, гэта ж, як гавораць, смеху будзе варта. Якія ж мы з табою пасля гэтага і сапраўды настаўнікі?! Ці ж не вучылі мы заўсёды дзяцей, што калі ўзяўся за гуж, то не кажы, што не дуж. Калі ўзяўся за нешта, патрэбна даводзіць да канца, а інакш лепш і не бярыся. І вось мы зараз з табой возьмем і перакрэслім усё тое, чаму самі вучылі некалі.

— Дык гэта ж не мы адмовіліся, а яны самі вырашылі забраць яго.

— Ну, згодны, калі яны прыйдуць да нас з участковым, з міліцыяй і загадаюць, што, маўляў, аддайце нашага бацьку, дык, вядома, нічога не зробіш... Але ж мне хацелася б, каб ён заставаўся ў нас. Я ведаю, ён тут значна лепш дагледжаны.

— Ды якая табе розніца! — раззлавалася Людміла Сцяпанаўна. — Іх бацька, няхай даглядаюць, як хочуць, чаго ты прычапіўся!

— Ну, ты, Люда, мне здаецца, не зусім маеш рацыю, гэта не так... Трэба ўсё ж, каб лепш было чалавеку. І калі мы гэта можам зрабіць з табою, дык трэба гэтага прытрымлівацца.

Але Людміла Сцяпанаўна ўсё адно з дня на дзень чакала, што па хворага ўсё ж прыедуць і забяруць. Але адбылося зусім іншае... Калі сёстры — старэйшая Ганна і малодшая Ліда — даведаліся, што ўтварыла іх Феня, іх ахапіў жак і сорам. Яны пачалі на яе сварыцца:

— Ды як жа ты магла да такога дадумацца!?

— А што, я забяру, я сама буду яго глядзець! — крычала яна ў адказ сёстрам.

— Ага, надаглядаеш ты яго, ведаем мы! — не давала ёй спуску Ганна. — Як раней твая чарга, бывала, надыдзе, дык сорамна сказаць, ён увесь у брудзе ляжыць! Прыйдзеш пасля цябе — нічога не зроблена, ат, абы чаргу адбыць...

— А што яны, трацяць яго пенсію направа і налева! — не здавалася Феня. — Вунь, матраца нейкага купілі, шмат грошай адвалілі за яго! Навошта гэта, хто іх прасіў...

— Ага, вось добра... Яна нават не ўцяміць, навошта гэта купілі! А ці ж ведаеш, што калі ён ляжаў без гэтага матраца раней, дык мы колькі папазмагаліся з пролежнямі, нічога не дапамагала... А цяпер жа зусім не так, куды лепш стала...

— О, бач, яна нават і не ведае нічога, — уступіла нарэшце ў размову малодшая Ліда. — Адразу відаць, як яна таго бацьку даглядала, калі яе чарга надыходзіла!

— Хо, яе гэта турбуе — купілі матраца... — усё ніяк не магла супакоіцца Ганна. — Дык яны самі на ім спяць, ці што?! Гэта ж дзеля хворага, за яго грошы куплена, што ж тут такога?..

— От ты, Фенька, там і не бываеш, — ізноў загаварыла Ліда, — толькі каб пасварыцца прыбегла. О, на гэта ты скорая! А каб паглядзець на бацьку, дык дагэтуль — ні разу. А мы ж там увесь час, мы ж бачым, што бацьку там куды лепш, чым калі мы яго глядзелі. Ён там нібы на курорце, у санаторыі... А ты прывыкла заўсёды жыць за яго гршы. Вось і цяпер: аддайце ёй бацькаву пенсію! Хочаш грошай, уладкуйся на працу ды зарабляй, а то прывыкла, бачыш ты яе...

— Ды мы не тое, што нейкую пенсію павінны патрабаваць ад іх, барані Божа! А яшчэ павінны ім самі плаціць, гэтым людзям, такі яны вялікі, высакародны клопат узялі на сябе! — нарэшце прыйшла да высновы Ганна.

— Ідзі, Фенька, прасі прабачэння ў іх. Такіх паважаных людзей абразіла, аблаяла ні за што, — патрабавала ў сястры Ліда.

— Ага, ужо іду, бягу і падаю! — са злосцю адгырквалася цяпер Феня. — Вам трэба, дык ідзіце...

І яны — старэйшая і малодшая — сапраўды пайшлі, прасілі прабачэння за сястру ў Яўменчыкаў.

10

І яшчэ адна спакуса-перашкода ў хуткім часе ўзнікла ў Яўменчыкаў. Але гэта была куды ўжо слабейшая за папярэднюю. Неяк Людміла Сцяпанаўна з трывогаю заўважыла Ціхану Пятровічу:

— Пятровіч, паглядзі сам, ты лепш разбіраешся, мне здаецца, гэты матрац ужо перастаў працаваць. Нібы ён здзьмуўся зусім.

— Як перастаў? — здзівіўся Ціхан Пятровіч. — Не можа гэтага быць...

Калі ён падышоў да ложка паглядзець, то і сапраўды: гумовыя ячэйкі былі кволыя, няпругкія, у іх амаль зусім не засталася паветра. Але галоўнае, што каробачка-кампрэсар захоўвала цішыню: гудзення, як звычайна, ужо не чулася адтуль. Ён пашчоўкаў тумблерам выключальніка, вілку шнура выцягнуў, ізноў уваткнуў у разетку — усё безвынікова.

— Гм, і сапраўды, здаецца, не працуе... А што ж з ім такое здарылася?..

— Што ж рабіць, Пятровіч, будзем? Як жа ён, — Людміла кінула на хворага, — цяпер будзе без гэтае прылады? — і непадробная трывога чулася ў яе пытанні.

Пятровіч нічога на гэта не адказаў, ён у гэты момант заклапочана адключаў каробачку-кампэсар ад гумовых трубак, каб аднесці яго ў сваю майстэрню і там дасканала разгледзець, што здарылася. Пачуўшы пытанне сваёй жонкі з трывогай у голасе, хоць нічога ёй не адказаў, але з нейкім крыху радасным узрушэннем сам сабе зазначыў... Маўляў, вось і ёй нарэшце неабыхава, і яна пачынае ў сваю чаргу непакоіцца за хворага. «І гэта добра, дзякуй Богу!» — падумалася яму, а ўголос адказаў:

— Зараз паглядзім, думаеш, Людміла, твой чалавек зусім не разбіраецца ў тэхніцы? Будзем паглядзець — як казалі ў нас у арміі хлопцы з Сярэдняй — а цяпер з Цэнтральнай — Азіі.

У сваёй майстэрні паклаў на варштат апарат, раскруціў, разабраў. Праве-рыў тэстарам, так і ёсць: недзе нейкі парыў, электрычнасць не праходзіць. А аказалася ўсё надта проста: перагарэў засцерагальнік. Паглядзеў у сваіх запасах — такога ў яго не было, тады вырашыў упаяць тоненькі медны дроцік. Маўляў, некалі буду ў горадзе, дык куплю, што трэба, а гэта няхай часова пабудзе так. Пасля паспрабаваў уключыць у разетку, і каробачка-кампрэсар ізноў ажыла: ціхенька пачала гудзець. Чарговая перашкода з Божай дапамогай была паспяхова пераадолена.

Бачачы, што яго жонка Людміла Сцяпанаўна таксама пачынае захапляцца яго справаю, сам сабе ўсміхнуўся і ў думках прамовіў: «А куды ж ты дзенешся з падводнае лодкі?» Захацелася яе яшчэ больш падтрымаць на гэтым шляху, заахвоціць. Вырашыў прывесці ёй нейкія гістарычныя прыклады. Зняў з паліцы кніжачку і прапанаваў:

— Паслухай, Люда, я табе вось зачытаю. — І тут жа патлумачыў: — Гэта кніжка «Гісторыя Расіі для дзяцей» Аляксандры Восіпаўны Ішымавай. Напісана яшчэ ў часы Пушкіна, нават ён гэтаю кніжкаю захапляўся, вось тут ззаду на вокладцы аб гэтым і напісана... Дзе ўзяў? Некалі наш цяперашні гісторык мне яе падарыў.

Пятровіч пачаў гартаць старонкі, каб адшукаць патрэбную цытату. Але бачачы, што жонка пачынае праяўляць нецярпенне, загарнуў кніжку і прапанаваў:

— Люда, лепш давай я табе сваімі словамі раскажу. — І пачаў: — У цара Іаана Грознага былі набліжаныя: свяшчэннік Сільвестр і Аляксей Адашаў. Пасля яны палі ў няміласць, і ён іх пакараў. Але рэч не ў гэтым... Яны абодва здзіўлялі ўсіх сваімі добрымі справамі. Напрыклад, Адашаў карміў жабракоў, трымаў у сваім доме дзесяць пракажонных і сам абмываў у іх язвы... А быў такі баярын Іван Шарамецьёў. Яго цар пасадыў у турму. Ён лічыўся надта багатым, і Іаан яго спытаў: «Дзе твая казна?» Шарамецьёў адказаў: «Рукамі жабракоў я перадаў яе Богу». Вось бач, жонка, якія людзі былі некалі, а ты ўсё здзіўляешся: навошта нам гэты хворы быў?.. Глядзі: сам абмываў язвы пракажонных, і гэта пры тым, што праказа — заразная хвароба. Ці «рукамі жабракоў перадаў усё сваё багацце Богу» — гэта табе як? А то мы з табою — маўляў, як дочки пенсію яго забяруць, то няхай і старога забіраюць, мы яго глядзець больш не будзем. Вось так...

Людміла Сцяпанаўна маўчала, нічога не адказваючы мужу... Ціхан Пятровіч выйшаў з пакоя і накіраваўся туды, дзе ляжаў хворы. Ціхенька ўвайшоў, прыслухаўся: хворы спаў, мірна пасопваючы. Ад апарата, які быў толькі што адрамантаваны, таксама чулася ціхае гудзенне, ён працаваў у звычайным рэжыме. Ціхан Пятровіч, асцярожна зачыняючы за сабою дзверы, выйшаў з пакойчыка хворага.

Што ж, жыццё працягвалася, трэба было займацца паўсядзённымі клопатамі і далей.

ПАЭЗІЯ

Яўгенія Пракапчук І СТАЦЬ КРЫНІЦАЙ...

Вершы

Пракапчук Яўгенія Віктараўна нарадзілася 1 жніўня 1997 года ў Брэсце. Скончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Друкавалася ў рэспубліканскай літаратурнай перыёдыцы, альманахах «Жырандоля», «Альтанка». Двойчы пераможца абласнога конкурсу юнацкай паэзіі, лаўрэат конкурсу маладых літаратараў «Першацвет». Жыве ў г. Ганцавічы Брэсцкай вобласці. Працуе ў раённай газеце.

БЛІЗКАЕ РАЗВІТАННЕ

Ірвуся з каменнага краю
у травы ля сіняй Дзісны,
у шolahі меднага гаю,
у спеў верасны.

Сыходзіш. З табой адцвітаюць
збалелыя краскі вясны.
...А з вёскі ці блізка да раю
праз вечныя сны?

У камнішчах гінуць надзеі,
шалеюць з нуды.
А ў вёсцы бялеюць лілеі.
І ты.

БОЛЬ НЕСЦІХАНЫ

Страпянуўся, пайшоў рухава —
ні адумацца, ні агледзець.
Сонца ў полі пажоўклым збірала травы
каб не сэрца сабе вярэдзіць —
каб абмыцца і стаць крыніцай,

паздымаць кайданы і стужкі.
 Я сустрэлася сёння з ільвом і львіцай,
 ды калі ўжо будуць птушкі?
 Вось і ты, нерухомы, цьмяны.
 да нябёсаў сягнуў тугою.
 Незагойныя спеляцца раны, раны —
 ім ніколі не стаць табою.

ВЫПРАБАВАННЕ

Толькі ідзі наперад.
 І не глядзі назад.
 Вузкіх шляхоў і шэрых
 не абярэ вар'ят.

Ты вызначаеш меры.
 Ты і суддзя, і кат.
 У тумане зняверы
 кожная кропля — яд.

Чуйнасць душа ашчэрыць,
 Выльецца ў словапад.
 Толькі ідзі наперад
 і не глядзі назад.

АЧЫШЧЭННЕ

Ты прачнешся свабоднай і чыстай.
 Змочыш ногі халоднай расой.
 Зноў цябе запрашае вячыстасць
 паўз бязвер'е і лёсу куп'істасць
 у празрыстае квецені існасць,
 у надоўга забыты спакой.

То ідзі шляхам тым прамяністым,
 ты, чаканая доўга, дамоў.

НІШТО

Нішто не зло, нішто не злом — я так рашыла.
 Я папархнулася лязом — не саграшыла.
 Да Гефсімані не дайсці цвярдой хадю.
 Я боль свой выпіла нагбом — ён стаў вадою.

Навошта лёс мяне вядзе дарогай гэтай,
 што ні абраннем не была мне, ані мэтай?..
 Я сёння тут. І я гатова зноў укленьчыць.
 Нішто не зло. Нішто не злом. Вада ўсё лечыць.

Галіна Богдан ТРЫ АПАВЯДАННІ

Богдан Галіна Анатольеўна нарадзілася 17 сакавіка 1961 года ў горадзе Бяроза Брэстскай вобласці. Закончыла факультэт матэматыкі ГДУ імя Янкі Купалы. Больш сарака гадоў працуе ў школе. З’яўляецца аўтарам саракап’яці кніг для дарослых і дзяцей. Лаўрэат некалькіх літаратурных прэмій.

НАКАНАВАНЫ

— Наканаваны мой, лёсам падораны... — шапталі дзяўчаты за сцяной.

Кузьмінічна не асабліва прыслухоўвалася. Няхай сабе весяляцца. Справа маладая.

— Калісьці і я варажыла, — прыгаворвала яна, раскочваючы цеста для пірага. — І нагадала ж. Пётрык у люстэрку здаўся. А хутка і сватоў даслаў...

Падабалася Кузьмінічне, калі дом быў поўны гасцей. Як цяпер. Прыехала ўнучка. Студэнтка сталічнага ўніверсітэта. З сяброўкамі. Толькі паспявай завіхацца!

— Гарадскіх бульбай са скваркамі не ўзрадуеш. Ім пірагоў падавай. Палян-двічкі. Ды налівачкі малінавай. Паспрабуй дагадзі, — бурчала гаспадыня.

Трохі хітравала: на ўсе навакольныя вёскі лічылася лепшай кухаркай. Палову вясельляў ля пліты выдужала. Па яе фірмовае цеста з самой Ліды маладзіцы на-язджалі.

А ўжо радню як яна частавала! Такіх прысмакаў ні ў адным сталічным рэстаране не пакаштуеш! Сала вэндзіла па-асабліваму. І мяса марынавала ў лясных травах. І грыбочкі па бочачках насольвала. А ўжо налівак — на любы колер і густ. Цэлы кут у падполе чакаў дэгуштатараў. І травяныя, і арэжавыя, і пладова-ягадныя.

Пры гэтым сама не піла амаль. Няўжо што якая суседка на агенчык зазірне. Пётрык яе ўжо дзесяць гадоў на нябёсах кагор папіваў. Удавела Кузьмінічна без радасці. Але на іншых мужыкоў не глядзела. Для чаго?

— Добрыя даўно ўсе бабамі разабраныя. А на кепскіх у мяне ужо нэрваў і здароўя не хопіць, — адмахвалася яна ад чужой цікаўнасці. — Мне для шчасця дзяцей ды ўнукаў хапае.

Так і жыла. Не тужыла асабліва.

Дзяўчаты між тым працягвалі выпытваць у лёсу сакрэты свайго шчасця. Шапталіся. Перасмейваліся. Жартавалі адна з адной. Кузьмінічна ўжо і пірог у печ паставіла. І закусак нарэзала. А толку...

— Падобна, без мяне яны да раніцы не ўправяцца. Пайду, падкажу.

Клюнула глыток малінавай. І пайшла, звярнулася да іх:

— Гэй, дзеўкі, чаго ваду ў ступцы мелеце? Ці так на жаніхоў варожаць? Валёнак за брамку кінулі б. Самы дакладны спосаб! Падыеме, калі не сам жаніх, дык цёзка ягоны.

— Вы б, бабуля, паказалі, — душачыся смехам, прапанавала ўнучка. — А раптам спрацуе! Мне замуж даўно час.

— Ну, калі пара, вучыся!

Кузьмінічна вывудзіла з куфра ў сенцах стары валёнак, шпурнула за плот.

— А пакуль наканаваны між сумётаў гуляе, давайце, прыгажуні, за стол.

Пасля вячэры пілі чай. Атрымлівалі асалоду ад пірагоў і павольнай размовы. А дзясятай спаць сабраліся.

Толькі Кузьмінічна посуд вымыла, у фортку пастукалі. Накінула бабка кажух, выйшла за дзверы:

— Ці не позна па гасцях гуляць?

— Ды я не па гасцях. Дадому ішоў. На абутак наткнуўся. Не ваш боцік?

— Жаніх! — высыпалі на ганак дзяўчаты.

— Ану, кыш! — пагразіла гаспадыня. — Зараз прастудзіцеся. А мне адказваць!

— А як жа жаніх?

— Сама разбяруся. Калі прыдатны, запрашу на сняданак.

Вярнулася на пару з валёнкам.

— Непадыходны?

— Якое там! Сто гадоў у абед. Хутарскі. Дзед Сёмка.

— Ба, дык гэта ён па тваю душу, — хіхікнула ўнучка.

— Я табе зараз пажартую! — пагразіла Кузьмінічна валёнкам. — Ану, па ложках!

А сама доўга не спала. Успомніла, як малады ў даўнюю пару Сёмушка з ёй гуляць надумаў. А Пётрык яму добра паддаў тады. Задумалася: «Раўнівы мой мужанёк быў. На расправу хуткі. А з Сёмкі надрэнны гаспадар выйшаў. Можа, не дарма міма праходзіў? Ён таксама ўдовы... Ой, ды якія дурасці ў галаву лезуць! Ці не дурасці? Бо ішоў наштосьці. І валёнак падняў... Добра, потым разбярэмся...»

Шчодрый зоркі вадохрышчанскага неба асвятлялі маленькую ўтульную спальню. Фатаграфіі ў старых рамках. Гару падушак на крэсле. Згорнутую ў клубок котку. І ўсмешлівую фізіяномію бабулькі. Кузьмінічне сніліся прыемныя сны.

КАЛЯДНЫ ДЫЯЛОГ З МАЎКЛІВЫМ СУРАЗМОЎЦАМ

Напярэдадні свята космас быў упрыгожаны мігаценнем рознакаляровых зорак і карункамі серабрыстай зімовай туманнасці. У эпіцэнтры падзей зна-

ходзілася і незвычайна яркая планета апельсінавага колеру. Час і прастора круціліся вакол, ствараючы адчуванне дачынення да падзей, якія адбываюцца на яе паверхні.

Асляпляльныя каметы праносіліся міма, дадаючы святочнасці ў і без таго ўрачыстую атмасферу. Звычайны для гэтага часу ападкі, наадварот, адчуванні змякчалі, усё больш і больш ахіналі планету пухнатым халодным покрывам. Сняжынкі, мякка кружачыся, накрывалі цэлыя выспы ці гарады, калі такія меліся яе паверхні. Няўзброеным вокам назіральнік не мог бы і разгледзець падобныя ў касмічным маштабе дробязі.

Ды ён і не здагадваўся аб касмічным характары таго, што там адбывалася. Дакладней, не здагадвалася, паколькі назіральнік быў істотай жаночага полу. Не вельмі маладой, дарэчы сказаць. А дакладней — вельмі і вельмі сталай жанчынай. Яшчэ дакладней — Клаўдзіяй Раманаўнай, часам — проста бабай Клавай. Адзінокай бабулькай васьмідзесяці трох гадоў, якая з цяжкасцю асвойвала новую, нечакана атрыманую прастору.

У сіне-бэзавым прыцемку студзеня навакольны свет поўніўся яркімі агнямі вітрын і вокнаў шматпавярховак, загадкавым мігаценнем ліхтароў, асляпляльнымі прочыркамі фар. У цэнтры ўсёй гэтай мільгаюча-мігатлівай яркасці знаходзілася прысыпаная снегам лаўка, на якой сядзела бабулька. Побач ляжаў падораны суседскім хлапчуком — жывуць жа яшчэ на Зямлі добрыя людзі! — апельсін.

Бабулька даўно змерзла, але ісці дадому не спяшалася. Дома яе чакала цемра. І адзінота. Не самыя лепшыя кампаньёны для каляднага вечара.

— Хоць у Каляды вашыя я, па вялікім рахунку, і не верыла ніколі, — шчыра прызнавалася баба Клава, час ад часу абтрасаючы з апельсіна снег. — Таму што ідэйная была. Актыўная. Не было ў мяне ў маладосці часу і жадання па цэрквах бегаць ды малітвы вучыць. У нас тады іншыя багі меліся. І іншыя кнігі. Я з дваццаці гадоў у камуністах. Сакратаром камсамольскім у калгасе была, потым партаргам. Гадоў дваццаць у народных засядацелях. Пасля пенсіі — прафкам узначальвала. Тройчы ў дэпутаты абіралася. З дружнай па цёмных дварах блукала. Так вось...

Паміж фраз грувасціліся неагучаныя падрабязнасці ўспамінаў. Выдзелены калгасам участак пад забудову. Доўгае і пакутлівае для самотнай жанчыны ўзвядзенне дома. Мітусня на працы і ў побыце. Напаўзабытыя падзеі, жаданні, мары. Твары. Перажыванні. Радасці і смуткі. У кожнага свой космас. І свая вера.

Не атрымалася ў Клаўдзіі Раманаўны з асабістым жыццём. Хіба што ўрвала пару-тройку дзён, а можа, гадзін жаночага шчасця. Але без жаданых наступстваў. Так і пражыла ўсё жыццё адна. Ні мужа. Ні дзяцей.

Для іншых жыла. Сястры з братам дапамагала, пляменнікаў паднімала. Прыяцелькам і знаёмым выбівала пучэўкі, кватэры, машыны. І незнаёмым таксама. Хвалявалася, спяшалася, даказвала...

— Цяпер вось у горад перабралася, — крактала бабулька, пагладжваючы спіну, якая няспынна ныла. — Позна, праўда, але абвыкаюся памаленьку. У горадзе жэш някепска — усё побач: і бальніца, і пошта, і бібліятэка. Туалет ізноў жа цёплы. І вада гарачая. Хоць па тры разы на дзень мыйся...

Лёгка сказаць: абвыкаюся. А ў сапраўднасці... Цяжка даваўся Клаўдзіі Раманаўне горад. Ні табе прапахлай венікамі лазні ў агародзе, ні сырадою ад суседкі Любы, ні таварышак на прызбе. А пагаварыць баба Клава ох як

любіла! Было ёй што сказаць. Што абмеркаваць. Якую ацэнку даць. Што параіць. Чым прысароміць незгаворлівых баб. Ды і мужыкоў, калі спатрэбіцца. Лёгка — з яе вопытам!

Столькі гадоў у вёсцы пражыла. Усіх ведала. І пра ўсіх ведала. З павагай людзі да яе слоў адносіліся. Спецыяльна на прызбе насупраць збіраліся. Але ляцеў наперад час, паменшала слухачоў — памірала вёска. Занепакоілася тады Раманаўна — прывыкла ў цэнтры ўвагі быць. Пабегала па інстанцыях. Абуралася. Спрачалася. Даказвала. І даказала. А можа, супала адно з адным. Але на месцы вёскі вырашылі аграгарадок будаваць. Птушкафабрыку буйную адкрылі. Мяса-малочны комплекс пашырылі. Новую вуліцу ў бок ад цэнтра правялі.

Праявіў цікавасць да новага комплексу ўнучаты пляменнік. Прыкаціў на бліскучай машыне проста да дома. Доўга па двары хадзіў. Да хлёўчыкаў старых прыглядаўся. Прыкідваў нешта. І прыкінуў. Наступным разам з'явіўся разам з бацькам. Гасцінцаў навезлі. Смакаты усялякай.

Баба Клава на стол сабрала. І пасля трэцяй чаркі журавінавай налівачкі зразумела, што да чаго. Унук прапаноўваў абмен: яго гарадская маласямейка на стары яе дом.

— Мяркуйце самі, цётка, — пераконваў гаспадыню пляменнік, — вы не маладзееце. Сілы ўжо не тыя. А сядзіба моцнай рукі патрабуе. Дах, вунь, пакасіўся, сур'ёзна рамантаваць трэба. Сад стары, амаль не родзіць. Да таго ж і даглядаць вас праз пару гадоў, відаць, трэба будзе. А мы далёка, кожны раз не наездзімся. А ў горадзе і мы побач, і лекар, і крама. І вадзі насіць не трэба. І дах правіць.

Унук толькі ківаў у падтрымку. Ды яна і сама разумела, што ў горадзе будзе лягчэй. Раз крама побач, і лекар, і вада. Увогуле, пагадзілася.

Падпісалася на адзіноту. Суседзі ў той маласямейцы ўсё больш маладыя. На чужую старую ўвагі не звяртаюць. «Добры дзень», «Да спаткання», «Як маецца?» — і ўсе размовы. Паспрабавала Клаўдзія Раманаўна на пачатку новага жыцця параду даць, так і не даслухала маладзіца з суседняга пад'езда. Вуснамі ружовымі бліснула, спадніцай кароткай вільнула — і была такая. А хлапчук з першага паверха на бабчыну заўвагу язык паказаў. І што ты будзеш рабіць?

— Вядома, знайду я з кім размовы размаўляць, можаш не сумнявацца, — пераконвала сённяшняга суразмоўцу і сябе заадно бабулька, — народу ў горадзе больш, чым у сяле будзе. Гэтымі днямі ў паліклініку збіраюся. Там душу і адвяду.

Ізноў жа ў краме народ струменем плыве. Там для пакупнікоў лавачак панаставілі. Клопат праяўляюць. Пакуль з раніцы хадзіла, сядушкі пустымі сумавалі. Трэба будзе адвячоркам зазірнуць. Або пасля абеду.

Ну і да пляменніка ўжо два разы наведлася, нявестка пірагамі частавала. З павагай прыняла.

А вось на свята Клаўдзію Раманаўну не паклікалі. Вядома, не верыць яна ні ў якія Каляды, але свята для ўсіх свята. У вёсцы, бывала, яны з суседкамі і калядаваць хадзілі, і куццёй адна адну частавалі. І пасціліся, як належыць. Традыцыі ў вёсцы паважалі.

У царкву, праўда, рэдка зазіралі. Далёка царква была, за дванаццаць кіламетраў, у суседняй вёсцы. Не разгуляешся асабліва. Ды і не прывыклі. У іншым свеце жылі. Без Бога нядрэнна абыходзіліся.

— Ты ўжо прабач, так склалася. З дзяцінства нас палохалі: не дай бог у царкве ўбачым, з вучобы паляціш, а пазней і з працы. А ўжо пра добрае месца і думаць забудзься, ніякага прасоўвання па службе. Ды іншых інтарэсаў поўна было: тут табе і моладзевыя вечарынкi, і вяселлі — па тры разы на месяц вёска гудзела, і камсамольскія суботнікі, і выбары, і рэйды, і спевы, і конкурсы.

Толькі паспявай паварочвацца! Я адзін час клубам калгасным кіравала, гарачае, скажу табе, месца. Не вяселе, дык каляндарнае свята, не кіно, дык конкурс. Выдатна было! Весела. Ну і адказна, вядома. Памятаю, прыязджаў старшыня аблвыканкама. Па-цяперашняму, губернатар. Ох, мы і рыхтаваліся. Гарнітуры пашылі, сталы накрылі, спектакль тройчы рэпетавалі. Сапраўдны амаль. Не абы што — на «Паўлінку» замахнуліся.

Баба Клава заўсміхалася, успамінаючы незабыўныя падрабязнасці даўніх дзён. Пагладзіла рукавіцай падораны апельсін, змахнула сняжынку з носа.

— Так госць важны нас хваліў! Такія словы казаў! І тэлевізар падарыў потым, у паўсцянны. Ні ў кога ў раёне такога не было. Ух і доўганька потым нас усюды ў прыклад ставілі. А мне пучёўку выпісалі. У самыя Сочы. У снежні, праўда. Але ўсё роўна спадабалася. І горад прыгожы. І санаторый. І мора...

Яна крыху пачырванела, успомніўшы нешта вельмі асабістае. Збянтэжана хмыкнула сабе пад нос. Какетліва паправіла пуховую хустку. Выпрастала спіну. Праводзіла ўсмешкай самотнага старога, які кудысьці спяшаўся.

Вечар апускаўся на горад серабрыста-чорным покрывам. Прыглушаў гукі і яркасць фарбаў. Запальваў новыя агні і зоркі. Прыспешваў рэдкіх мінакоў. Снегапад скончыўся. Затое ўзмацніўся мароз.

Клаўдзія Раманаўна здрыганулася. Пастукала нагой аб нагу, паляпала рукавіцай аб рукавіцу. Прыбрала апельсін у кішэню. Уздыхнула:

— Свята сёння ў людзей. Я таксама рыхтавалася. Куцці наварыла. Пончыкаў з макам напаяла. Карпа пасмажыла. Думала, прыйдзе хто. Цяпер ужо не прыйдзе. Можна, вядома, з тэлевізарам за кампанію чарачку перакуліць. Журавінавая ў мяне добрая. З мінулага года застаялася. Цяпер ужо наўрад ці новую пастаўлю. Дзе ж у горадзе журавін возьмеш. Хіба што на рынку. А я сама прывыкла збіраць. Па першым марозіку. Мілы занятак... Ты толькі не падумай, што жалюся. У думках не было. Дзялюся проста. Як з добрым чалавекам дзялюся. Шчыра.

Да шчырасці было далёка. Але па дарозе. Яе суразмоўца меў вопыт падобнах размоў. Не перашкаджаў вызваляць душу ад лішніх перажыванняў. Не патрабаваў празмернай адкрытасці. Не асуджаў лёгкага круцельства. Слухаў уважліва. Мог цяпліва пераचाкаць доўгія паўзы. Ідэальны суразмоўца ў наяўных абставінах. З такім кажы і кажы, хоць да самай раніцы.

А яна б і казала. Калі б не мароз. Але мароз у студзені — з'ява звычайная. Ужо і пальцы на нагах пачыналі паколваць. На носе заледзянела чарговая кропля. Так і захварэць нядоўга. А хварэць у сталым узросце — клопат няўдзячны. Ды яшчэ на новым месцы. Тут табе ні суседкі Любы з мядком, ні цёткі Камарыхі з шмараваннямі ад усіх хваробаў, ні гаваркой фельчаркі Настачкі. Калі толькі пляменнік з жонкай з'являцца. Ці доктар на хвіліну заскочыць. Ніякага задавальнення.

— Пройдзем, ці што? — спытала яна, цяжка паднімаючыся з месца. — Да скрыжавання хаця б. А там і дадому можна. Карп там у мяне. Карпа я вельмі паважаю. І канцэрт павінны паказаць душэўны. Каляды ўсё ж.

А якія канцэрты мы каляднымі вечарамі ў клубе сваім давалі! За пяцьдзясят кіламетраў народ з'язджаўся, не паверыш. Пачастункі з сабой везлі. І выпіўкі трошкі. Старшыня наш строгі быў да выпіўкі. І правільна рабіў. Не спіўся ў нас народ.

Да гэтага часу многія Трафімыча добрым словам памінаюць. Асабліва бабы...

Дык вось, спачатку ладзілі вялікі канцэрт. А потым баль-маскарад. І конкурс на лепшы касцюм. І гульні ўсякія. Да раніцы скакалі. Смех ажно ў лесе чуваць было. Цяпер так весяліцца не ўмеюць. Магла б я моладзь павучыць...

Магла б, ніхто і не спрачаўся. Толькі моладзь вучыцца не спяшалася. Спрабавала Клаўдзія Раманаўна з новым сельсаветам дамовіцца. На смех паднялі. Крыўдна так, па-новаму. Раней бы адпор дала баба Клава. А тут разгубілася. Галаву апусціла, каб слёзы схаваць. Так з апушчанай і пайшла прэч. І зараклася ў той сельсавет хадзіць. Трэба будзе — самі прыйдуць. Але ж не дачакалася. Відаць, скончыўся яе час. А яна і не заўважыла калі.

За рогам — шырокая вуліца. Справа тратуар апускаўся пад мост. Злева — падымаўся лесвічкай да дзвярэй храма. Дзверы раз-пораз расчыняліся, прапу-скаючы прыхаджан.

— Зайсці, ці што? — запыталася ў суразмоўцы баба Клава. — Калі не прагоняць, то сярод людзей патоўкаюся. Свечку пастаўлю за бацькоў. Даўно пара. Пэўна, з Вялікадня не памінала. Так, відаць, ёсць нешта ва ўсім гэтым таемстве. Нездарма людзі вераць. Не можа быць, каб дарэмна.

Яна патапталася ля прыступак да дзвярэй. Папляскала. Папрытупвала. Ад-важылася. Нясмела ўзялася за медную ручку. Пхнула. Дзверы лёгка падаліся.

— Парадак тут у вас, — звярнулася баба Клава да жанчыны, якая сядзела ля ўваходу.

Тая працягнула ёй свечку і кінула на распяцце. Бабулька прайшла туды. Паставіла на мядзяны канун свечку, запаліўшы яе ад суседняй. Паклала на столік для ахвяраванняў свой апельсін. Успомніла бацькоў. Бабулю з дзяду-лем. Пажадала ім спакою і радасці на тым свеце. Разгубілася: а што ж далей рабіць?

Агледзелася. У храме пахла неяк асабліва. Клаўдзія Раманаўна дакладна не ведала, чым, але важнасць водараў зразумела. І прыняла. Цьмянае святло свечак, ціхі і дзіўна далікатны спеў нябачных пеўчых, веліч ікон дзейнічалі на людзей улагоджвальна. Клаўдзія Раманаўна выключэннем не стала. На душы спакойная мелодыя разлівалася салодкай цёплаю ракой, у якой танулі ўсе крыўды і трывогі. Хацелася прыкрыць вочы і плыць па спакойнай вадзе павольна і бясконца доўга.

— Госпадзі, хораша як... — шапнула яна. — Нездарма прыйшла. Дзякуй за падказку.

Зноў усміхнулася, прыкрыла вочы і замерла. Час спыніўся, так і не ад-важыўшыся пераступіць парог храма. Адкрыўшыся перед выпадковай навед-вальніцай, свет паглынуў усе ранейшыя адчуванні і пачуцці. Пахі, гукі тут мелі нейкае незямное паходжанне.

Клаўдзія Раманаўна раптам адчула сябе маленькай дзяўчынкай, якую не-калі прывяла ў царкву бабуля ўпотаі ад бацькоў і знаёмых. І схавала ў кутку, загадаўшы ціхенька стаяць і слухаць. Прыгразіла, калі не паслухаецца, адпра-віць дадому адну.

Магла б і не пагражаць. Маленькая Клаўдзя і так бы нікуды не пайшла. Ад гэтай неверагоднай прыгажосці і велічы. Яна ўбірала ў сябе ўсё: і вышываныя золатам рызы, і зіхоткія ў святле свечак аклады на абразях, і дзіўныя зладжаныя рухі рук вернікаў. І цудоўныя, быццам анёльскія, спевы...

Светла і радасна была напісана тая карціна. Бабулі ў белых хустачках. Паважныя старыя без звыклых капелюшоў і картузаў. Напеўныя прамовы свята-ра. І яна, маленькая, тоненькая чарацінка, якая цягнецца да сонца, у нязграбных імкненнях паўтарыць за ўсімі нязвыклых словы малітвы...

— Госпадзі, хораша як... — паўтарыла яна, вынырваючы з віру ўспамінаў. — Дзякуй, што прывёў. Дзякуй, што выслухаў.

Яна азірнулася. Міма прашоргалі лямцавымі боцікамі дзве бабулькі. Каля абраза з выявай Божай Маці маліліся яшчэ дзве.

Сусвет круціўся вакол высокіх белых сцен, вакол калон, якія ўцякалі ўгору, разьбяных купалоў. І вышэй, вакол крыжоў, што вянчалі іх верхавіны. Вакол храма. Гэта была яшчэ адна нечакана здабытая Клаўдзіяй Раманаўнай жыццёвая прастора.

Яна прычыніла дзверы, паправіла хустку на галаве і ступіла ў снежна-сінюю замець каляднай ночы.

— Дамоў ісці трэба. Позна ўжо.

Асцярожна спусцілася па лесвіцы і накіравалася да дома. Зрабіла некалькі крокаў і павярнулася. Да царквы.

— Дзякуй, што прывёў сюды. Скіраваў як своєчасова! Цяпер ведаю, дзе мне сваю самоту лячыць. І дзе душой адпачыць. Уразуміў, Госпадзе. А за нявер'е прабач. Так склалася. Увераваць не абяцаю — занадта шмат вады выцекла. Але прыходзіць буду.

Клаўдзія Раманаўна падняла галаву і смела зірнула ў вочы суразмоўцу. Сумны погляд. Сумна сціснутыя вусны. Столькі строгасці і болю. Столькі цяпла і спагады. На ўсіх хопіць. На вякі вякоў.

На душы было светла і спакойна. І трохкі радасна. Сёння ёй пашанцавала. Сёння ў яе быў добры суразмоўца. Сёння яна размаўляла з Богам.

НЯХАЙ ЖЫВЕ ФЕСТИВАЛЫ

Уся зямля стане дабрадзейнай, калі народы будуць дапамагаць адзін аднаму для дасягнення шчасця.

Абу Наср Мухамед ібн Мухамад ібн Тархан ібн Узлаг аль-Фарабі

Аўтобус мякка пагойдваўся на няроўнасцях дарогі. Шкло заліваў дождж. Пасажыры драмалі. Толькі дзяўчына на апошнім сядзенні перабірала ў руках мяккія фетравыя фігуркі. Тонкія пальчыкі пагладжвалі вышываную шоўкам цюбецейку на галаве адной, запляталі косы другой, перабіралі ўзорыстыя паясы на шапанах...

Яна не асабліва засмуцілася, калі паездка мары зноў адклалася:

— Так і павінна было здарыцца. Касцюма ў мяне ўсё роўна не было. Хіба што саўкеле ад бабулі застаўся...

Саўкеле... У дзяцінстве Яна лічыла яго каштоўным скарбам. А хто б не лічыў? Адны толькі пёркі чаго каштавалі! А срэбнае шыццё! А жамчужныя россыпы! А футравая аблямоўка...

— Калі апранала, адчувала сябе сапраўднай усходняй прынцэсай. Ага! Тая яшчэ прынцэса ў паркалёвым сарафана, старэнькіх сандаліках ды з разбітымі каленямі. Затое абсалютна шчаслівая.

Цяпер не да сарафанаў — у гардэробе толькі розныя джынсы. І адзіная прыстойная сукенка. Але яе з шыкоўным саўкеле ну ніяк не насіць. Увогуле, усё справядліва. Дзе я, а дзе той Казахстан! І потым, як далей жыць, калі мара спраўдзіцца?

Ну, неяк сябе ўгаварыла. Трохі паплакала, крыху пра больш важнае паўспамінала. І пайшла далей. Привыкла саступаць. А як інакш — у вялікай сям’і старэйшай быць — тая яшчэ дыпламатыя.

З дзяцінства Яначка заслухоўвалася бабулінымі апавяданнямі пра далёкую яе Радзіму — Казахстан. Пра абрады казахскага народа, яго герояў, паданні, святы. Асабліва ўражвалі дзяўчынку падрабязнасці святкавання Наўрыза. Не дзіўна — ёй заўсёды падабаліся яркія фарбы, вясёлыя мелодыі, энергічныя танцы.

«Артыстка расце!» — смяяліся суседкі.

Яна верыла ў іх прагнозы. І старалася на ўсю моц: займалася адразу ў некалькіх гуртках і музычнай школе. Спявала, танчыла, удзельнічала ў аматарскіх спектаклях. Збіралася ў кансерваторыю паступаць. У крайнім выпадку, ва ўніверсітэт культуры. А яшчэ марыла станцаваць «Камажай» у вясновым казахскім стэпе. Пад акампанемент домры. І атрымаць ахапак цюльпанаў ад прыхільнікаў.

Але вёсны змяняліся летамі. А жыццё падстаўляла падножкі — адну, другую, трэцюю. Замест сталічнага ўніверсітэта прыйшлося адвезці дакументы ў родны абласны цэнтр, у каледж мастацтваў. Да таго часу Яне не раз паказвалі на месца. Спецыялісты найвышэйшага класа раілі:

— Голас для сцэны слабаваты, без унікальнасцяў. Для харэаграфіі фігурай не выйшла. Ды і харызмы не хапае. Спусціцеся з нябёсаў на зямлю, дзяўчына.

Яна і спусцілася. Выбрала даступную (раз ужо не для сцэны нарадзілася, дык хоць у зале пасядзець) спецыяльнасць — «Арганізацыя культурна-забаўляльных мерапрыемстваў». Паступіла. Не толькі сабе, але і маме на радасць. Яна прыгаворвала:

— Вось і слаўненька! Адвучышся. Вернешся ў Слонім. Уладкуем цябе ў Цэнтр культуры, Мікалай Аляксандравіч абяцаў. Дома ж лепш!

Ага! І дома лепш. Або ў Гродне. Бывай, «Камажай!» Бывай, Наўрыз! Бывай, галоўнае свята жыцця!

— Ну, Наўрыза не абяцаю, але фестываль сапраўды будзе! — заявіла суседка па інтэрнаце няўрымслівая Тайка. — Дарма, ці што, мы такую спецыяльнасць асвойваем?

— Смяешся? Якія ў тутэйшым сонным царстве фестывалі? Не заўважыла, ці што, як гродзенцы рухаюцца? Павольна, плаўна, быццам рыбкі ў акварыуме, — фыркнула Яна. — Дадай крыху туману — сапраўдны Лондан атрымаецца.

— Наконт Лондана не ведаю, затое пра фестываль з дзяцінства чула! Ты чаму не ў курсе? У чэрвені фестываль нацыянальных культур праводзіцца. Трынаццаты! Рэспубліканскі!!!

— Ого... Не ведала... І потым, дзе мы...

— Ой, толькі не пачынай зноў сваю тужлівую песню! І комплексы свае ў вузельчык зацягні. Сольных партый не прапаную, а валанцёры ім спатрэбяцца. Я ў «вячорцы» аб'яву бачыла. Заўтра ж стэлефануемся...

Так Яна патрапіла на фэст. І запырхала яркім матыльком у стракатай радаснай атмасферы вялікага свята.

Ёй быў дзіўна да твару беларускі нацыянальны касцюм: блакітная з золатам скіндачка, валашкі на рукавах, сіняя спадніца. І вельмі падабаўся новы рытм жыцця старога горада. Куды раптам падзеліся анемічныя акварыумныя рыбки! Гарадзенцы энергічна рухаліся, гучна смяяліся, лёгка ўключаліся ў любыя анімацыі і танцы. Вочы гарэлі, яркая вопратка лунала ў рытме полькі, кадрылі, лезгінкі.

Так супала, што сяброўкам дасталося суправаджэнне казахскай дыяспары. Гарачыя хлопцы, смяшлівыя мілыя дзяўчаты. А яшчэ раскошныя ўборы, рытмічныя танцы, песні, што пранікалі ў глыбіню душы, духмяная кухня, кранальная гасціннасць.

Запрашэнне на танец Яна палічыла цудам. Спачатку хацела адмовіцца, але прыгадала мару. У падарунак за смеласць атрымала вышываную камізэльку, казачнай прыгажосці саўкеле, а разам з імі шмат кампліментаў і здзіўленняў сваіх падапечных:

- Адкуль беларуская дзяўчына ведае рухі і рытміку танца далёкай краіны?
- А як вам да твару наш убор!
- А як выдатна вы трымаецеся на сцэне!
- Такое адчуванне, што вы наша!

Стомленыя ўвагай гасцей, насычанай праграмай і багатым пачастункам дзяўчаты, выбраўшы некалькі хвілін для прабежкі па іншых падворках фестывалю, захлёбваючыся дзяліліся ўражаннямі. Адначасова вохкаючы ад разнастайнасці строяў і інсталяцый.

— Глянё сюды: грузіны не горш за тваіх казахаў запальваюць! Джыгіты, адным словам. Не хочаш лакацыю змяніць?

— Яшчэ чаго! Я нібыта на сапраўдным Наўрызе пабыла... Ой, глядзі, цыганы! Мама загадвае ад іх далей трымацца. Затое скачуць як!

— Добра цыганы, а вунь проста індыйскае кіно! Давай пастаім крышачку. Люблю... І слонікі якія! А падушачкі! А каралікі...

— Каралікі потым, гайда сюды! Турэцкія мужчыны танчаць — гэта нешта! Захапленне! Нам бы такіх парачку ў групу...

— Мамачкі мае, якія драконы!..

— Яна, давай з імі патанчым крышачку. Такая мелодыя, не выстаець...

— Вау! Сапраўдныя карэянікі! Якія ў дзяўчатак вееры! А гарнітуры! Можна з вамі сфатаграфацца?

— Тайка, бяжым! У нас перапынак пяць хвілін таму скончыўся!

— А як жа сувенірчыкі...

На шчасце, спазнення ніхто не заўважыў. У згушчаных над горадам прыцемках увага людзей была прыкавана да асветленай сафітамі сцэны. Іх падапечныя адбівалі там знаёмыя рытмы, уцягвалі гледачоў у харавыя спевы, частавалі ўсіх ахвотных духмяным бешбармакам, баурсакамі, што пыхкалі гарачынёю, халодным кумысам. Каля кіёска з сувенірамі сабраўся натоўп цікаўных.

— Якія цацачкі! Манюні б такія, — уздыхнула Яна, адводзячы вочы.

— І ў чым праблема? — пацікавілася сяброўка.

— Учора апошнія грошы на новыя туфлі выдаткавала, не знеслаўляцца ж у старых басаножках. Ды ў такой сукенцы.

— Выдатная сукенка! Цудоўныя туфлікі! А ножкі — лепшыя за іх! — праспяваў прыемны барытон за спінай. — Навошта такой дзяўчыне сумаваць? Непарадак! Лялячку хочаш? Выбірай, будзе табе лялячка!

— Ой, што вы, Ержан! Я проста так сказала, — сумелася Яна.

— Проста — няпроста, а без падарункаў мы вас усё роўна не адпусцім. Дарма ці што два дні з намі фестываліце? Ды і наогул... — засаромеўся ўжо хлопец. — Тэлефон можна? Хацелася б у кіно вас запрасіць. Аб краіне сваёй раскажаць. А потым — да нас, у горы.

— Ух ты, які спрытны! — першай апамяталася Тайка. — Адразу і ў горы! Я сяброўку адну не пушчу!

— Можна і ўдзвюх, — усміхнуўся суразмоўца. — Мы з мамай недалёка ад Чарынскага каньёна жывём. Да «Даліны замкаў» паўгадзіны язды. Вы не ўяўляеце, якая тамака ў нас прыгажосць! І дом прасторны. Выдатны адпачынак забяспечу. І сумаваць не дам. Такія дзяўчаты не павінны сумаваць! Дазвольце?

— Гэй, куды ты сяброўку цягнеш? — спалохалася Тая.

— Танцаваць! Выдатна ў Яны атрымліваецца. Думаю, са мной не горш выйдзе.

— Глядзі ў мяне, не пакрыўдзі! І адкуль толькі бяруцца такія смельчакі?

— З меда.

— ???

— Я ў вашым медыцынскім універсітэце вучуся. Пяты курс...

Загучала музыка, і хлопец пацягнуў Яну на сцэну.

— Ведаеш, ты такая ж цудоўная, як наша краіна! — кампліменты новага знаёмага аказаліся дзіўна сугучнымі з мелодыяй танца.

— А якая яна, твая краіна? — хітра ўсміхнулася Яна.

— Яна чароўная! Горы і стэпы, рэкі і азёры. Ад казахскіх абшараў захоплівае дух! А наша неба прыгажосці чароўнай...

— Ага! А яшчэ там жывуць добрыя, адважныя і вельмі справядлівыя людзі. Яны трапятліва захоўваюць сваю гісторыю, культуру, звычаі, мудрасць стагоддзяў.

— О-о-о-о!!! Аказваецца, ты знаёмая з Казахстанам! Адкуль?

— Мая бабуля вырасла ў Алма-Аце, яе сям'ю ў вайну да вас эвакуіравалі. Ну і з фільмаў, кніг. А яшчэ ў нас на курсе вучацца дзве твае зямлячкі. Ведаеш, у школьным дзяцінстве мяне скарыла вялікая мудрасць Усходу. Як тонка і як глыбока думалі вашыя філосафы! Ясаві, Абай, Коркыт ата, Монке Тлеуулы. А вялікі Фарабі нібы праз стагоддзі бачыў: «Уся зямля стане дабрадзейнай, калі народы будуць дапамагаць адзін аднаму для дасягнення шчасця». Не падаецца табе, што ён нібыта наш фестываль гэтымі словамі дабраславіў? Такія святы збліжаюць народы і культуры, вучаць шанаваць і паважаць адно аднаго, дамаўляцца, жыць у згодзе...

— Ого, якія складанасці змясціліся ў дзявочай галоўцы! Жыла б ты ў Казахстане, адназначна лічылася б у спісе наймудрэйшых! А заадно і найпрыгажэйшых.

Хлопец схіліўся да Яны і шапнуў чарговую прыемнасць.

Казка працягвалася, як і належыць казкам, нядоўга. Затое чарадзейна. А калі музыка скончылася, стала зусім цёмна.

— Ты цудоўная... — прашаптаў на вуха дзяўчыне Ержан.

— І ты... Ой, глядзі! — Яна паказала на неба. — Зорка падае!

— Клас! Паспела жаданне загадаць?

— Паспела... А што, у вас таксама гэтак прынята? Дзіўна, як шмат у чым мы падобныя.

— Не дзіўна: усе мы з аднаго роду — чалавечага. А межы і мовы нашаму адзінству не перашкода, калі існуюць такія фестывалі.

Не горад, здавалася, уся планета спявала і круцілася ў танцы. Але ў раёне інтэрната ў гэтую познюю гадзіну было ціха. За вокнамі выводзілі рулады са-лаўі, пахла акацыя, пагойдваўся на воблаку маладзёк.

— Спі ўжо, — прамармытала Тайка, адварочваючыся да сцяны. — Трэцяя гадзіна, заўтра ўставаць рана.

— Заснеш тут, як жа... — прашаптала Яна. — Вочы заплюшчу — фестываль фарбамі слепіць, галаву кружыць. І потым, Ержан гэты са сваімі кампліментарамі.

— Сапраўды, такое пакуль уляжацца... Ой! Забылася пра галоўнае табе сказаць. Пакуль ты з кавалерам у «Каян-буркіце» круціліся, нас кіраўніцтва пахваліла.

— Ого!

— Яшчэ не «ого». Пахваліла і прапанавала зноў паваланцёрыць.

— Гэта дзе ж?

— Трымайся, бо ўпадзеш! На Славянскім базары.

— Ды ты што?!! Ой...

— Я ж папярэджвала: трымайся! Калена разбіла?

— Бог з ім, з каленам! Жыве! — прашаптала Яна, паднімаючыся з падлогі. — Славянскі базар! Госпадзі...

Аўтобус павярнуў да вёскі. Дзяўчына зноў усміхнулася і прыбрала цацкі ў сумку. Яшчэ крыху, і яна будзе дома.

Уявіла, колькі радасці падораць сястрычкам выбраныя Ержанам лялечкі. Як здзівіцца маці, слухаючы аповед пра фестываль. Як блізкія будуць вохкаць і ахкаць, разглядаючы фатаграфіі.

— Не па надвор'і ўсміхаецца, — заўважыла пажылая спадарожніца. — Лівень вунь як разышоўся! Таго і глядзі, змые...

— Не змые. Летнія дажджы хутка прыходзяць, хутка сыходзяць, — запырэчыла Яна.

І дадала сама сабе: «Лета — ужо нагода для ўсмешкі. А калі наперадзе ў чалавека шмат прыемнасцяў, грэх не ўсміхацца».

Дзяўчына адварнулася да акна. На размытым дажджом зялёна-шэрым фоне імклівага — з аўтобуса — лесу фантазія выразна друкавала малюнкi. Знакамітая віцебская «ракавінка», горныя краявіды, хатка ў стэпе. Коротка мільганула пара вершнікаў...

Няўжо Казахстан? Усё можа быць! Не будзем прыспешваць падзей. Наперадзе Купалле на Аўгустоўскім, Александрыя, Віцебск... А вясной, калі атрымаецца, наведаем Чарынскі каньён. Абавязкова вясной! Абавязкова ў Наўрыз! Выдатна прымеціў Ержан: усе мы з аднаго роду, і ніякія межы добрым людзям і добрым справам не перашкода.

Аляксей Солахаў У НЯБЕСНЫЯ ДАЛІ ЎЗІРАЦЦА

Вершы

Солахаў Аляксей Васільевіч нарадзіўся 30 сакавіка 1954 года ў пасёлку № 29 (цяпер в. Дружба) Быхаўскага раёна. Скончыў гісторыка-філалагічны факультэт і аспірантуру пры кафедры беларускай мовы Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры філалогіі Баранавіцкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Выдаў зборнік вершаваных задач «Колькі хусцінак у дзяўчынак?» і кнігу «Азбука ў малюнках» (у суаўтарстве). Аўтар дапаможнікаў «Сучасная беларуская літаратурная мова. Віды лінгвістычнага аналізу», «Словаўтварэнне», «Навучанне маўленчаму этыкету», «Займальны матэрыял па беларускай мове», «Займальна пра назойнік», «Займальна ад А да Я», «Падарожжа ад А да Я».

ВЕЧАРОВАЕ СОНЦА НАД ЛЕСАМ

Вечаровае сонца над лесам
Рассыпае пяшчоту наўкол,
Ужо скоро гасціннае лета
Цёмнай ночкай ахутае дол.

Эх вы, ночы, цудоўныя ночы!
Дачакацца я вас не магу:
Клічуць любай ласкавыя вочы,
Я да іх, як да сонца, іду.

У нябесныя далі ўзірацца,
Зорку шчасця шукаць угары
І ад радасці ў росах купацца
Усю ноч напярэць да зары.

Нас і месяц, як трэба, затуліць,
Верас зробіць прынайма пасцель,
А бярозы, як нашы матулі,
Нesпакойна ўсё будуць шумець.

ЛЯ РАКІ

Добры дзень, Мілана —
Радасць дзён маіх!
Пойдзем рана-рана
Да ракі ўдваіх.

Нас усход прымае,
Як сяброў сваіх.
Непаўторнасць мая —
Толькі на дваіх.

І рака вітае
Плыню нас адных,

І ўсе цуды краю
Толькі на дваіх.

На траве расінкі,
Сонцаў мора ў іх.
Неба — ні хмурынкі! —
Толькі на дваіх.

Сонца цеплынёю
У вачах тваіх.
Хораша вясною
Ля ракі ўдваіх!

СВЯТЛАНА

Выткана з нітак святла,
З промняў букетам сабрана,
Ты, відавочна, прыйшла
З казкі дзівоснай, Святлана.

Німбам вясёлкі з нябёс,
Быццам багіня, вячана...
Ты завітала ў мой лёс
Песняй цудоўнай, Святлана.

Сонейка дорыць святло
Шчодро табе і аддана,
Дорыць любоў і цяпло
Мне паляшучка Святлана.

Росамі, ветрам, дажджом,
Спёкаю загартавана,
Горда ідзеш праз жыццё
Феяй палескай, Святлана.

ВОСЕНЬ

Шарэе неба, нікнуць далі,
Рыжэе ў лузе асака,
Рабіны звесілі каралі
Святлом нязгасным маяка.

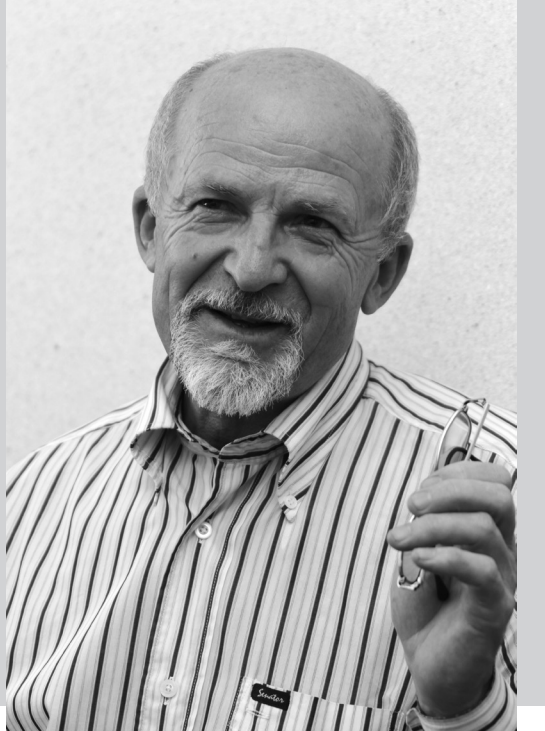
Не хлопчык я, ды не сядзіцца
Мне ў хаце цёплай анічуць,
Прайдуся лесу пакланіцца,
Цяпло зямлі сваёй адчуць.

Як лепшы сябар, лес прывеціць,
Як бацька, сцежкай павядзе...
Ты хараства такога ў свеце
Не знойдзеш болей анідзе!

Ах, восень, восень! Колькі часу
Чакаў цябе я зноў і зноў,
Тваю вясёлую акрасу,
Тваю ўрачыстую любоў!

Хведар Гурыновіч ПАД ЗОРНЫМ ДАЖДЖОМ

Апавяданне

Гурыновіч Хведар Хведаравіч нарадзіўся 14 верасня 1950 года ў вёсцы Крывічы на Салігоршчыне. Скончыў факультэт журналістыкі БДУ. Амаль 30 гадоў працаваў у газеце беларускіх шахцёраў «Калійшчык Салігорска» карэспандэнтам, адказным сакратаром, рэдактарам. Аўтар больш чым трох дзясяткаў кніг паэзіі і прозы як на беларускай, так і на рускай мове. Сем з іх адрасаваны юнаму чытачу. Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Янкі Маўра і Нацыянальнай літаратурнай прэміі. Заслужаны ветэран працы ААТ «Беларуськалій», ганаровы грамадзянін Салігорскага раёна, ганаровы член Беларускага таварыства паляўнічых і рыбалоўцаў.

Прайшло два тыдні пасля першага нашага палявання. Зніклі камарыныя адмеціны на шыі маёй жонкі, а сіняк ад аддачы на плячы прыкметна пасвятлеў і ператварыўся ў расплывістую жоўта-зялёную пляму. Затое жонка не толькі набыла вопыт страляніны з паляўнічай стрэльбы, але і навучылася скубці качак і галубоў, для чаго, праўда, давялося састрыгчы манікюр, зроблены з нагоды нядаўняга вясялля. За тыдзень нашай вандроўкі ў Гадзень мы зазналі і горкі вопыт нацёртых пальцаў на нагах, і ўкрыццё, дакладней, неўкрыццё ад абвальнага дажджу, і перавагу рыбнай — з кансервавай бляшанкі — юшкі над перасоленай качынай шурпой. Карацей, збольшага мы асвоілі ўмовы вандроўніцкага побыту і крышку навучыліся не саромецца адно аднаго.

І вось яна зноўку — наша паляўнічая субота. Цяпер мы збіраемся на поўдзень... на поўдзень Салігорскага раёна. І ў рэчмышок зноў нырцуюць кансервы, звараныя ўкрутую курыныя яйкі, маласольныя гуркі, пара пляшак ліманаду, спецыі і — само сабой зразумела — хлеб-соль. А жонка перакідвае цераз плячо раменьчык транзістарнага радыёпрыёмніка «Сокал», што на вясельле падараваў нам дзядзя Ваня, масквіч. Мама спрабуе ўгаварыць мяне: маўляў, пашкадуй ты яе, хіба ж дзяўчыне-гараджанцы са стрэльбай цягацца? Можна, яно і так, але, як мне здаецца, няма нічога больш вабнага, чым гэты звонкі свет, што падступіў да самага нашага сяла, —

са свежым сенам у стагах; з гаючымі крыніцамі, што тады яшчэ срэбрана біліся з-пад Белай гары; з чараўнічым свістам крылля качынай чародкі над змерклым Чаротам. Бо ўсё гэта, з дзяцінства ці, можа, і з мацярынскім малаком усмактанае ў душу, для мяне было такім жа родным і блізкім, як каханне, як паэзія... Ды што там казаць — як само жыццё! І мне да галавакружэння хацелася, каб тымі ж пачуццямі захапіла і маю каханую, каб шчырым сэрцам адчула яна, колькі зачаравання, колькі непадробнай натуральнасці і мудрасці захоўвае ў сабе кожная зменлівая з'ява прыроды...

Выйшлі мы з вёскі далёка за поўдзень, і як ні пяўся я на правах здабытчыка падстрэліць на вячэру хоць качку, хоць куліка — нічога не вытанцавалася. Мая юная жонка заставалася ля заплечніка, а я, прыгнуўшыся і ўцягнуўшы галаву ў шыю, па-кашэчы ціха абыходзіў лужкі, што трапляліся на шляху. Але дзічына надзейна таілася — мусіць, не хацела пасарамаціць мяне перад спадарожніцай. А наяве, калі з куп'істай балацянкі сарваўся бакас, я бессаромна па ім прамазаву, а Рыма радасна запляскала ў ладкі.

— Смейся, смейся, — быццам апраўдваючыся за свой промах, жартаваў я, — а кансерваў на тры дні ўсё-ткі не хопіць.

А дайшоўшы да першага жывапіснага лужка з акуратна выстрыжанай атавай, якім пачыналіся Качэнні, мы, не згаворваючыся, па-дзіцячы гарэзліва ўпалі пад свежы стог, што, нібы царкоўны купал, узвышаўся ля самага лесу. Божа мой, як пахла ў ім спелае шматтраўе! Не, ну вы хоць ведаеце, чым пахне звезенае ў стагі сена? Ёсць у гэтым чараўнічым водары амаль няўлоўныя струменьчыкі братак і мяты, туману і сырадою, драчовага крыла і светлякоў, што зялёнымі агеньчыкамі мільгаюць у траве. І яшчэ дзясяткі, сотні пахаў, якія, на жаль, не ў стане ўлавіць наш недасканалы нюх.

Мы паглядзелі ў вочы адно аднаму і зразумелі, што першую ноч правядзем у гэтым стоце. Паколькі з дрэвамі праблем не было, то хутка воддаль ад сена весела запатрэскаў касцёрчык, і хісткі дымок стаў перамешвацца з туманам, што зябка ўжо запаўняў лагчыны. Насычаны маленечкімі кроплямі, дым цяжэў і танюткай стужкай сінечы плыў уздоўж лесу, навіваючыся на голле калматых дрэваў. І цікаўна было назіраць, як ён сцелецца ўсё далей і далей, заліваючы лужок, напалавіну рассякаючы цяжкую цёмную хваінку за стогам. Неба пачало ліняць, і, змешаны з шызаватай муццю, дым «утапіў» камлі соснаў, і, здавалася, што яны прывідна лунаюць над шырокім разводдзем. А калі звечарэла, калі атава спачатку пасівела, а пасля і пасінела ад расы і загусцела ад змроку, то магло здацца, што і над намі, і ў нас пад нагамі ляжыць нябесная цвердзь, раскрытая аблямаванай вярхушкамі хвоў кардыяграмай. Але як толькі каханая падкормлівала цяпельца смольным сушняком, то агонь усміхаўся ўдзячна-ярка, выхопліваў з «нябеснай» панарамы бліжнія лясіны, і ўсё становілася на свае месцы. Ды па меры таго, як полымя худзела і маркоцілася, мяккім савіным крыллем над намі зноўку апускалася тайна. За якіх-небудзь паўгадзіны да цемры агулам, згаварыўшыся быццам, заціхла ўсё птаства. Дый не толькі: змоўкла звыклая сабачая лаянка і трашчоткі матацыклаў у вёсцы Плянты; іржанне адпушчаных у начлег коней і лясск гарапніка, што іх панукаў; і нават піск кажана, што пацыкваў над намі казытлівай шчотачкай аркестравага ўдарніка. Дарэчы, я дзясяткі разоў адчуваў у прыродзе вось такі час, калі з наступленнем ночы на хвіліну-другую сціхае ўсё жывое вакол. Але вельмі хутка вярнуліся і шолэхі, і гукі — асабліва ярасна заявіла аб сабе заранка, хаця звычайна яна мудрагеліць са сваімі спевамі тады, калі барвяна-аранжава пылае на захадзе зара.

Вячэралі мы сухама, не лічачы газіраванай вады, што прасілася пасля кансерваванай скумбрыі. А пасля я ўзяўся за пасцель. Хаця гэта клопат жаночы,

але тут быў іншы расклад: стог, што паспеў ужо зляжацца і не жадаў аддаваць сваё сонечнае багацце, патрабаваў спрыту. Акрамя дзясяткаў іншых пахаў, патрывожанае сена дыхнула яшчэ і аерам, што трапіў у гэты гербарый ці не з бліжняга плыткага азерца, што хавалася за хвойнай градой. Ужо гарэлі нацёртыя сухой травой пальцы, побач са стогам вырасла ладная капа, а я ўсё скубаў і скубаў жмут за жмутом.

— Ану, давай сюды, залазь у нару! — жартаўліва-загадным тонам паклікаў я каханую, што шчыравала ля кастра. — Ці падыдзе табе такое жытло?

— Цу-доў-на! — гарэзліва працягнула і яна, абмацаўшы шапаткія сцены «гасцініцы», і ўжо зусім сур’ёзна заключыла: — З мілым рай і ў шалашы.

Толькі што ад агню, адзенне каханай было цёплым і ўтульным, а шокі, вушы, вочы і рукі яе былі ласкава-гарачымі. А губы, што пахлі ліманадам, былі салодкімі і пяшчотнымі. У шэпты нашы і ў пацалункі ўвязваліся танючкія травінкі, і забавна лавіць іх было між падатлівых вуснаў. І такім чыстым, такім бязвоблачным і адчувальным было шчасце, што хацелася ў ім растварыцца, як растварыліся ў нашым выпадковым схове дзясяткі спякотных пахаў. Паступова моўкла ваколіца, і заранка, што ўзарвалася раптам, сціхла таксама, і рэдкі сабачы брэх становіўся нейкім мяккім, хрыплавата-сонным. Толькі конікі ў гэтай густой цішыні становіліся больш выразнымі, і кожны чуўся паасобку, і справа, і злева:

— Тца-ца-ца-ца-ца, тца-ца-ца-ца!

Спаць не хацелася, і пад шапаценне сенай коўдры мы выпаўзлі з нары. Было зябка, цяпельца дагарэла, толькі зрэдку зеленкавата паміргвалі з попелу воўчыя вочы вугалькоў, якія раздзімаў паўночны скразнячок.

Чвэрткай жоўтай дыні панаваў над светам задумлівы ветах, і далёка па нізінах свяціўся тумановы кужаль. І якім жа зорным было неба! Мільярды зорак — яркіх і не вельмі — гарэлі і пераміргваліся ў непасціжнай далечыні. Бясконца доўгім, дакладна абмаляваным купарвасным колерам, вузкім дываном рассякаў вышыню Млечны Шлях. Ён уяўляўся скразной шчыльнай тканінай, і не верылася, што гэтаксама, як палатно з нітак, ён складаецца з незлічонай колькасці дробных зорчак. Прызнацца, я ніколі не бачыў такога зорнага неба — можа, такім прывабным яно было ад таго, што назіралі мы яго ў дзве пары закаханых вачэй. У неабдымнай нябеснай прасторы сапраўды дзеялася таінства: зоркі ззялі і мігцелі, зіхацелі і смылелі, праменіліся і трапяталі, але часцей за ўсё зрываліся з арбіт і, успыхнуўшы шалёна-ярка, чарцілі цёмны аксаміт кароткімі маланкамі. Іх столькі падала ў тую ноч, што калі не класціся спаць, то можна было загадаць і сотні, і тысячы жаданняў! Здавалася, над намі кіпеў і перашэптваўся лятучы пчаліны рой, не, не рой, а цэлы вулей, не — пасака з тысячамі вуляў.

Месячык зайшоў ужо за поўнач, калі мы ўспомнілі пра «Сокал» у скураным чахле. Я шчоўкнуў рубчатым кольцам, піхнуў яго ўперад і — як яно нам дагдзіла! — з мініяцюрных акенцаў паліліся чароўныя гукі бетховенскай «Месяцовай санаты». Але праз хвіліну на іх хвалістую варажбу наслілася гусінае гергетанне нямецкай мовы, якую ненавідзеў са школы. І як далікатна я ні стараўся абыходзіцца з валаском антэны, вярнуць Бетховена не атрымалася. Кольца было настолькі адчувальным, што пры кожным дакрананні да яго выдавала сотні гукаў музыкі і галасоў, піскаў і трэскаў, смеху і плачу, радасці і смутку. У гэтай пластмасавай каробачцы былі спрасаваны тысячы моў і мелодый — здавалася, што пры дапамозе небывала адчувальнага гузіка мы круцім і слухаем не толькі зямны шар, але і ўвесь Сусвет. І раптам скрозь усё гэтае шалупінне і блытаніну з эфіру чыста і ясна прарэзаўся голас Мусліма Магамаева: «А я одной тобой люблюсь, и сама не знаешь ты...»

Ох, як жа мы танчылі пад гэты твіст! «Что красотой затмишь любую королеву красоты...» — неслася з транзістара, што лётаў за спінай у каханай. Месяц адкідваў на лужок нашы цьмяныя цені, фантастычна доўгія, то з выкінутымі ўперад і сагнутымі ў локцях, то ўздзетымі над галовамі рукамі — нібы двое шаманаў вяршылі нейкі магічны абрад, тварылі паўночнае чарадзеяства. А замест бубна на плячы маёй партнёркі з партатыўнага прыёмніка бомкаў кантрабас: «С тобою свя-язан наве-еки я, ты жизнь и сча-астье, любовь мо-я-я!»

...Нара наша выстыла, прахалодна было, і я стараўся больш сена напхаць пад жончын бок і ахінаў яе сваёй плашчоўкай. Заснулі мы, калі на ўсходзе ўжо прарэзаўся ружаваты вэлюм і ранішняе паветра стала чырванаватым. Затое ў сагрэтым нашым дыханнем стозе бесклапотна спалася гадзін да дзсяці, ды і то пабудзіў нас рэактыўнік, што грывнуў над лесам, пераадольваючы гукавы бар'ер. Пацэпваючыся і абтрасаючыся ад травяных залацінак, мы запхалі ў наша логвішча вечарам выцягнутае са стога сена. Есці не хацелася, таму вырашылі сумясціць сняданак з абедам на першым жа прывале. А тут і з дзічынай пашанцавала — з нізкай чародкі птушак дуплет выбіў туркаўку. Жонка падняла з зямлі мілавідную шыза-бэзавую птушку, што яшчэ разяўляла дзюбку, а вочы яе гаротна звужаліся. Я схаваў голуба ў кішэню рукава. Адчуўшы, што робіцца ў сэрцы каханай, далікатна абняў яе і ўсё спрабаваў сказаць нешта цёплае, каб адцягнуць ад гэтай жорсткасці, якую яна так востра ўспрыняла. А як жа, толькі што збітая з неба, туркаўка, як і ўсе мы, народжана была для свабоды й палёту. І не менш, чым у нас, у людзей, Тварэц удыхнуў майстэрства і натхнення ў гэтыя лёткія — адна ў адну — пярынкi, у акруглую галоўку, што пераходзіць у пакаты трамплінчык шэрай дзюбкі, у веер хваста з белай зігзагападобнай стужкай. Ну, чым я мог вытлумачыць жонцы, па сутнасці, злачынства гэтых стрэлаў? Адарваў нас ад балючых думак заяц, што шэра-блакітнаватым шарам выкаціўся з-пад самых ног Рымы і неяк уразвалачку, быццам забаўляючыся з намі, пачыкіляў усцяж канавы ў бліжнія кусты.

Сонца раз'ярылася, нібы праз павелічальнае шкло. Мы склалі ў рэчмяшок курткі; і на правах вядучага я паспяшаўся да сажалкі, якую абрамляў густы лазнячок. На шляху нам патрапілася бульбяное поле, і з дзясятка клубняў велічыней з курынае яйка былі вельмі дарэчы. Каб лішні раз не нагадваць жонцы пра туркаўку, увесь клопат прыгатавання снедання-абеду я ўзяў на сябе. Яна соладка задрамала ў цяньку, а я за гэты час абскуб і выпатрашыў голуба, нажом выкалупаў у дзёрне ямчыну і схаваў у ёй усё да пярынкi. Покуль у кацялку булькала вады з дзічынай, пальцамі злупіў шматкі скуркі з маладых бульбінак і, парэзаўшы іх на скрылікі, высыпаў у варыва. За той час, покуль шурпа астывала, паспеў выкупацца ў вадаёмчыку. Дзіўна: верхні пласт вады ў копанцы быў цёплым-цёплым, нават непрыемным, але як толькі паднырнуў глыбей, спіну абпаліла ледзяная свежасць.

— Сон-на-я пры-га-жу-ня, абед на сталe, — пагладзіў я каханую па шчацэ.

Яна прыхлёбвала празрысты галубіны булён з нязвыкла глыбокай драўлянай лыжкі, але паспытаць дзічыну ветліва адмовілася. У чаканні спаду гарачыні мы пару гадзін памілаваліся ў цяньку і, пакінуўшы ззаду Плянту, накіраваліся ў Сварычаў. На грудзе сярод гэтага балоцістага ўрочышча была размешчана адна з фермаў нашага калгаса. Побач з доўгім каровіным інтэрнатам стаяла дыхтоўная хата, у якой адбывалі пашавы сезон два пастухі. Праз кожныя два тыдні яны мяняліся вахтамі з наступнікамі. Месцы вакол гэтых збудаванняў былі напраўду жывапісныя: каржакаватыя дубы, на вяршаліны якіх глянеш — і шапка з галавы; сабраныя ў чашы чырвоныя промні арэшніку; і пышныя, на жаль, даўно ўжо без кветак чаромхавыя астраўкі. І кожны новы лясок быў шэдэўрам прыроды. А па дарозе, пасечаныя канавамі на прамавугольнікі, палі

і лугі зноўку і зноўку межаваліся то з бярозавымі гайкамі, то з запушчанымі лагчынамі, запалоненымі непраходным лазоўем. Скошаныя аўсы і ячмяні яршыста ільсніліся, ад іх душна патыхала напаленым на сонцы ржэўнікам. З працяглым хныканнем кружлялі ў небе кані, па траве пырхалі залатавокія аўсянкі, і прывольна было каршукам, што з-пад аблокаў зорка высочвалі грызуноў.

Не ведаю, як учарашняя мінчанка, а я шырока, па-сабачы раздзьмутымі ноздрамі і па-заечы напружаным слыхам усмоктваў усё гэтае награвашчванне пахаў і гукаў, нібыта хацеў запасціся імі на доўгія гады. Мае вочы па-сакалінаму драпежна буравілі ўсё больш стылюю далеч у надзеі ўбачыць самых жада-ных птушак. І нях не падвёў мяне — з балота на аўсянішча нізка-нізка прашаласцеў цецерыковы вывадак; за ім сталі злятацца адзіночныя касачы, хутчэй за ўсё, старыя пеўні. І сэрца стала біцца часта-часта, быццам я ўзяў у даланю руку каханай. Няйначай, сам Бог скіраваў канаву ў бок аўсянага кліна, і мы, згінаючыся і хаваючыся за бераг, сталі набліжацца да чарнышоў, што вышуквалі на ржышчы рэдкае зерне. Скажаць, што нашы стрэлы аказаліся ўдалыя, было б вельмі сціплым і значыла б надта мала. Яны былі проста цу-доў-ны-я! Два касачы — менавіта так, касачы! — ляжалі на палетку нерухома, а трэці стаў штопарам забіраць у неба і адтуль каменем грымнуў ледзь не пад ногі. Але што гэта быў за цецярुक! Мацёры, з малінавымі згусткамі надброўяў, з чорна-сінімі латамі на грудзях! Дый тыя, што ляжалі на зямлі, былі дастаткова годнымі пеўнямі. Бачачы маё захапленне і радасць, ззяла і жонка — магутных прыгажунюў з лірамі ў хвастах яна ўспрыняла зусім не так, як трапяткую паўдзённую туркаўку. І гэта, спяшаюся прызнацца, радавала мяне больш за ўсё.

Дык вось што значыць удача — з цяжкай здабычай ісці стала прыкметна лягчэй, а пах жылга і нечага ядомага, па-мойму, яечні з салам, удвая паскорыў нашы крокі. Непрыязным брэхам заліліся сабакі, але хутка іх сціхамірылі, і яны, пакалыхваючы хвастамі, сталі лашчыцца ля нашых ног.

— Ха, Хве-е-дзя?! Ну, не чакалі, даўнавата ты да нас не дабіраўся! — радасна-здзіўленай усмешкай сустрэў нас рэдказубы Пятрок з чорнымі валасамі, што пераблытана выбіваліся з-пад шапкі-васьміклінкі.

— Нявеста, ці што? — з яшчэ большым здзіўленнем пацікавіўся Ігнат — каржакаваты мой зямляк з загарэлай да чарноцця шырокай лысінай.

— Жонка! — па-армейску коратка адрапартаваў я. — Знаёмцеся: Рыма.

— А насы, насы ў вас, я табе скажу! — запоўніў паўзу, што нечакана была ўзнікла, Пятрок. — Яечня вунь з полымя, з жару, і пеўневы булён у чыгуне астывае.

— Дык і мы з пеўнямі! — не без гордасці выцягнуў я з рукзака цецерыкоў, што за дарогу страцілі свой байцоўскі выгляд.

— Моцныя, халера, на пер'е, без кіпеню не абскубці, — падняў усю тройцу за калматыя лапкі Ігнат, — але ж вунь вар, што на чай ускіпяцілі.

— Дык трэ было б і засмажыць іх у печы, без халадзільніка на такой гарачыні птушка сапсуецца, — прапанавала Рыма.

— Не турбуйцеся, не турбуйцеся, ваш занятак есці яечню і адпачываць з дарогі, а мы самі разбяромся, — перабіваючы адзін аднаго, запэўнілі пастухі.

І толькі пасля таго як сытна павячэралі і напіліся гарачага, з тлустай пенкай, кіпячонага малака, адчулі, якім свінцом налітыя нашы ногі. Як-ніяк, а за спінамі засталася кіламетраў сямнаццаць-васямнаццаць, калі не ўсе дваццаць. А ўлічыць стрэльбы, кансервы, дзічыну, спёку, ды густую траву, ды кусты, ды канавы... У прынцыпе і гэта ўсё не галоўнае ў параўнанні з тым, што мая нарачоная не хадзіла больш за два кіламетры, дый то па асфальце.

Праз занавешаныя ад камароў і мух цяжкай даматканай посцілкай дзверы ў хату струменіліся пахі абкоранай асіны і каровінага гною, дзёгцю і слезачеч-

нага дыму ад сырой лістоты, што вялілася на кастры, адганяючы заедзь. Спрачаліся і павісквалі сабакі — мусіць, не маглі падзяліць між сабой цецеруковыя трыбушкі, у кашары працягла мэкалі і кашлялі каровы, а ў запацелым шкле насценнай газойкі жаласна галасіла муха з апаленымі крыльцамі.

Пастуховае жытло выглядала даволі ахайным, як і самі гаспадары. Знутры абшытае драўняна-стружкавай плітой, з высокай столлю і светлымі прасторнымі вокнамі, з кусцікамі чырвонай герані на падаконні, яно ніколькі не адрознівалася ад дагледжанай вясковай хаты. Стол, засланы клетчатай цыратай; шафа з глінянымі збанамі, талеркамі ды іншым кухонным начиннем; два ложка; раскошная руская печ з вілкамі і качэргамі ў кутку; на круку ля ўвахода — эмаліраванае ядро з калодзежнай вадой; вешалка для верхняга адзення... З печчу пад невялікім вуглом спалучаліся палаткі, прымацаваныя да столі надзейным каваным ланцугом. На ім, на гэтым лунаючым у паветры дыване-самалёце, на матрацы, набітым свежым сенам, нас чакала ноч, што ўжо камарыным енкам каўзацела па шыбінах. Адчуваючы пшчоту, што сыходзіла ад маёй спадарожніцы, вуркатаў і пакалыхваў хвостом жаўтавокі мурлыка.

— Хведзя, Хведзь, а цецерукі? — амаль што засынаючы, чуў, як клікаў нас на дзічыну Пятрок.

— Ціха, няхай спяць, стаміліся, га? Гэта ж трэба столькі адмахаць! — па-бацькоўску шкадаваў нас Ігнат. — Ды не кашляй ты, а курыць — на двор.

— Дык яны ж за нас удвая маладзейшыя, а глядзі ты, і гараджанка ў такую далеч прытопала! — задзімаючы кнот у лямпе, не пераставаў здзіўляцца нашаму ваяжу крыху кульгавы на левую нагу Пятрочак. — Не, гэта толькі Хведзька мог пацягнуць нявесту бог ведае куды. Але ж і паляўнічы, але ж і паляўнічы!..

Пастуховая раніца стрэла нас разагрэтым у печы водарным цецеруком, прытомненым на вуголлі малаком з тоўстай аранжаватай плёнкай; нават стос пышных блінцоў, напечаных з нагоды гасцей, ляжаў у глыбокай глазураванай місе.

— І з сабой, абавязкова з сабой, во — птушку загарну ў блінцы, так яна мякчэйшай будзе, — распараджаўся, праводзячы нас у зваротны шлях, Ігнацій, — і малачка, абавязкова пляшку малачка: кіпячонае, яно да вечара не скісне. Даро-о-ога ў вас да Крывіч, божа ты мой!

Сонца ўжо румянілася над макушкай самага высокага дуба, і аднекуль з-за лесу чуваць быў сабачы брэх — гэта Пятрок суправаджаў на пашу сваю прэстую чараду. Праціснуўшыся праз калючы ажыннік, што завалодаў сцяжынай, мы выйшлі да вёскі Залаззе. Ох, і да чаго ж дакладныя назвы давалі людзі сваім вёскам! Сапраўды, за якім балотам, за якой непраходнай лазой туліцца гэтае сяло ў адну вуліцу! За канавай — у іскрыстай расе бясконцыя сенакосныя лугі, асушаныя тарфянікі, парослыя дзёрзкім дзікатраўем.

Вось тут пра нас і ўспомнілі! Лютыя, непрадказальныя, азвярэлыя, нахабныя, галодныя, гатовыя жыццё аддаць за самую маленькую крывінку, — процьмы камароў з мільёнагалосым енкам зліліся ў адзін бязлітасны, падобны да цыркуляркі, віск. Яны атакавалі нас з усіх бакоў, білі не ў брыво, дык у вока. Але больш за ўсё даставалася вушам і шыі. Мы наламалі галінак палыну і хвасталі імі адно аднаго і сябе саміх па плячах, па руках, па тварах. Але як толькі на хвіліну спыняліся, акаянныя крывапіўцы прагна ўпіваліся ў нашу плоць. А развязаўшы гэтую вайну мы самі, падымаючы камарыныя войскі з высокай травы, дзе яны затаіліся на днёўку. Усё скончылася, калі мы выйшлі на старанна выстрыжаны каровамі поплаў, на якім камарылі не было дзе схавацца; дый сонца астуджвала яе пыл. А калі раптам мы пачулі, як у зарослым супрацьпажарным вадаёме разваліста закракала качка, то і ўвогуле забылі пра адзіночных, мусіць, самых адчайных камароў, якія яшчэ пяліся за намі. Нам

шанцавала: за грэбнем чароту плаваў вывадак крыжанак. Вадзяное люстэрка нешырокім было, а таму птушкі сядзелі даволі кучна. У гарачай бязлюднай цішыні стрэлы прагучалі, быццам гром з яснага неба. Некалькі качак засталася на вадзе, іншыя, падляцеўшы невысока, зноў палахліва пападалі ў сажалку, быццам былі падранкамі. Я паспеў перазарадзіцца і паўторна пальнуў па ашаломленым вывадку. Толькі пасля гэтага яны пакінулі наседжанае месца і паспяшылі шукаць новае сховішча. Давялося раздзявацца і, падымаючы з дна клубы зляжалай гразі, лезці па здабычу, а пасля доўга апалоскавацца ў праточнай канаве. Чатыры крыжанкі, што склалі наш «улоў», былі маладымі качкамі, з дударамі ў крылі. Яны, пэўна, нядаўна навучыліся лётаць, таму і вялі сябе так неабачліва. Мы «замачылі» ўдачу сваю кіпячоным малаком, а пасля з апетытам і паабедалі мякка засмажаным у печы касачом з пышнымі блінцамі. Ад качак заплечнік значна пагрузнеў, і паколькі сонца забірала яе ўсё вышэй, ісці становілася цяжэй і цяжэй.

А тут яшчэ адна напасць — слепакі і авадні! Яны былі ўдвая больш лютымі, чым камар'ё, і калі ўкус першых можна было яшчэ сцярпець, то ад авадня, што ўтыкаўся ў шыю, не дзіўна было і войкнуць. Хаця што мне? Я звыклы быў да такога здзеку, і на маёй здзіраўленай скуры не заставалася і следу. Але, госпадзі, што яны зрабілі з пшчотным тварам маёй жанчынкі! І шчокі, і шыя, і рукі, і нават губы ў яе распухлі ад атрутных уколаў. Я так шкадаваў дарагую спадарожніцу, так спачуваў ёй! За кожную кроплю яе крыві, за кожны пухір на яе целе я гатоў быў расстраляць тысячы гэтых праклятых насякомых! Толькі як гэта зрабіць? Хіба што ў лёт? Але для гэтага доўга трэ было вучыцца ў знакамітага Мюнхгаўзена. На шчасце, паспачуваў сам Усявышні: разам з хмаркай ён паслаў на збавенне нам касы, калючы ветрык, і той ўзяўся вызваліць нас ад нецярпімых стварэнняў. Як ні супраціўлялася прыродзе крыважэрная згряя, яна была вымушана адступіць і зашыцца ў траву і лістоту. І якая наступіла дабрыва, быццам толькі што мы выдраліся з пекла. Я змочваў у канаве хусцінку і прыкладваў да спечанай — быццам недаспелай калінай абсыпанай — жончынай шыі. Хутка фермерскім шыферным дахам забялела вёска Вёска, за ёй — да самай Плянты — разбегліся бярозавыя пералескі, мяжуючы з густымі хвойнымі пасадкамі.

Абыходзячы дзікаватае лясное азерца Церабяхоў з карычневай вадой, што даўка пахла ёдам, у маладым асінніку мы напароліся на такое багацце асавячкоў з круглымі, падобнымі да каштанаў, шляпкамі, што не апусціцца перад імі на калені было б проста некарэктна. Тым больш што ў іх карэньчыках не было ніводнай чарвяточыны; і жонка, як дзіця новай цацы, радавалася кожнаму грыбку. Звязаўшы вузельчыкам куткі вялікай лёгкай хусціны, мы набралі не менш за сотню маладых моцненькіх асавячкоў. Кошык з хусткі аказаўся цяжэйшы, чым заплечнік з дзічынай, і яго даводзілася часта перакідваць з адной рукі ў другую. Ох, няпраўда, што свая ноша не цягне. Цягне, яшчэ як цягне! А да нашых Крывіч, між тым, заставалася не менш за дзясятка кіламетраў...

— Ой, родная, што ж ён з табой зрабі-і-іў! — дакорліва пазіркваючы ў мой бок, пляснула рукамі маці, калі бліжэй да вечара ўціснуліся мы ў веснічкі з цяжкай паклажай. — Ажаніўся, а паводзішся, як хлопчык.

Яна кінулася некуды ў цёмны куток каморы і вынесла схаваную ад бацькі пляшку з першаком, абедзвюма рукамі прыціскаючы лекі да грудзей.

— Ну, чаго ўставіўся, чаго ўставіўся? Дапамагай! — і стала асцярожна націраць тугія чырвоныя гарошыны на лбе і на шыі нявесткі. І ўсё прыгаворвала, і ўсё прыгаворвала са шкадобай:

— Што ж ты не бярог яе, ідал ты гэтакі?!

ПАЭЗІЯ

Вікторыя Смолка ДУША З ДУШОЙ НАЛАДЗІЛІ РАЗМОВУ

Смолка Вікторыя Валер’еўна нарадзілася 22 сакавіка 1996 года ў г. Гродне. Скончыла з адзнакай філалагічны факультэт і магістратуру Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Выпускніца аспірантуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. З 2022 года працуе старшым выкладчыкам у Гродзенскім абласным інстытуце развіцця адукацыі на кафедры адукацыйных тэхналогій. Па нядзелях выкладае Закон Божы ў нядзельнай школе пры храме прыхода іконы Божай Маці «Знойдзёне загінупшых». Выдала кнігі вершаў «Зоркаму сэрцу» (2015) і «Ангел-Хранітель» (2019).

КВІТНЕЮЦЬ ПІВОНІ

Пад родным акенцам квітнеюць півоні,
Яны прыхілілі галоўкі ў паклоне.
Сумуюць па леце, якое мінула,
Калі любавалася імі бабуля...

Цяпер засталіся на свеце сіроткі...
Каму яны дораць свой водар салодкі?
Салоўку, што ціўкаць зарой прылятае,
У раі на тонкай галінцы сядзе?!

А кветкі што людзі: усё разумеюць,
Хоць словамі выказаць думку не ўмеюць,
Пялёсткамі шэпчуць, пад ветрык гамоняць
Пра тых, каго любяць, пра тое, што помняць...

СВЯТАЯ СЁМУХА

Бярозкі, свечкі, летні рай —
Настала Сёмуха ў народзе!

Душа натхнёная, спявай!
Твой сум на радасць пераходзіць!

І поўніць вера Божы дом,
Дзе сход збіраецца вялікі!
На ўсе лады раздаўся гром:
«Цару Нябесны...» — спеў малітвы!

І ззяе ясны, залаты!
Як Сонца, Лік у светлым храме!
Айцец, і Сын, і Дух Святы —
Адзіны Бог у Тройцы з намі!

ЦУДАТВОРНАЯ ПЯШЧОТА

Чаму не спіць маленькі чалавечак:
Пужае цемната ці што баліць?
Ужо на свеце ціхі позні вечар,
Ужо пара агнічку пагасіць...

А ён, як той ваўчок, як непаседа,
Не можа не круціцца аніяк!
Адна матуля ведае, што трэба,
Бо мае цудатворную ў руках

Пяшчоту — супакоіць чалавечка,
Калі ён немаўля ці ўжо падрос,
Пагладзіць па галоўцы і па плечках,
Каб лёгка засыналася без слёз!

Што зорачка, маленькаму здаецца,
Схілілася над ім, вартуе сон!
Больш страху і трывог не застаецца,
Спіць шчасце, склаўшы ручкі, як анёл!

АХОЎНІК ДОБРЫХ СНОЎ

«Няма дрэнных сноў!» — адказала бабуля,
Стамілася моцна, прылегла без сіл...
А я паўтараю, як быццам не чула:
«Бабуля, мне страшна, са мной пасядзі!»

Ну як патлумачыш дзіцяці малому,
Што просіць увагі са слёзнай мальбой?
Бабуля ўстае, адхінаючы стому,
Ідзе да мяне, і на ложчак мой

Ахоўнік сядзе на самы краёчак:
«Хвілінку пабуду з табою — і спаць!» —
Гучыць яе голас, як срэбны званочак,
І казкі жыцця пачынае казаць...

Маленства, юнацтва, і радасць, і смутак —
Гартае старонкі святая душа...
А рукі яе так ласкава, ціхутка
Любяюць і песцяць мяне, малыша.

І добрую казку завершыць малітвай
У Божую ласку мяне перадасць...
І толькі пасля той хвілінкі вялікай
На дыбачках пойдзе свой сон даглядаць!

ДУША З ДУШОЙ НАЛАДЗІЛІ РАЗМОВУ

Святло душы і колькі добрых слоў,
Хвілінкі часу, цёплыя абдымкі —
І кожны з нас далей ісці гатоў
Пасля такой аказанай падтрымкі!

Ужо лягчэй даецца новы крок
І не таму, што менш выпрабаванняў —
Ды хтосьці ў іх убачыць дапамог
Вялікі дар і шлях выратавання!

Вернуў да спраў, да будняў, каб ажыў
Увагі знак з пяшчотай напалову,
Каб чалавек прысеў і адпачыў —
Душа з душой наладзілі размову!

Святлана Сцепанчук
АПАВЯДАННЕ
І АБРАЗКІ

Сцепанчук Святлана Яўгеньеўна нарадзілася 2 верасня 1965 года ў вёсцы Выганашчы Івацэвіцкага раёна. Скончыла філалагічны факультэт Брэсцкага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А. С. Пушкіна, працавала настаўніцай беларускай і рускай мовы і літаратуры ў сярэдняй школе, карэспандэнтам раённай газеты «Івацэвіцкі веснік». Аўтар паэтычных зборнікаў «Вясна ідзе» (2004), «Залаты праменьчык» (2006), «Спадарожнікі душы» (2015), кнігі прозы «И мы отсюда родом...» (2019) і кнігі вершаў і прозы «Зірну на неба» (2021).

Апавяданне

СТРАШНА...

Тым днём Алёша з Мішкам пасвілі на лузе кароў. Луг быў непадалёк ад дарогі, што вяла ў бок пасёлка Целяханы, — галоўнай дарогі, як казалі дарослыя, бо пасёлак быў раённым цэнтрам іхняга краю. Кароў было шмат. Нягледзячы на тое, што ішла вайна і мужчыны з вёскі былі прызваны на фронт, кожная жанчына не збывала сваю карміліцу і працавала з мужчынскай сілай, каб трымаць жывёлу.

Хлопчыкі сачылі за статкам. Яны сядзелі ўбаку, размаўлялі, смяяліся. Мішка прапанаваў Алёшу распаліць касцёрчык, пасядзець ля яго — не каб пагрэцца (была якраз сярэдзіна ліпеня, паліла сонца), а проста палюбавацца агеньчыкам. Але Алёша — ён быў старэйшы — павучальна казаў Мішу, што нельга так рабіць: карова можа пабегчы ад статка, яе трэба будзе даганяць, і хлопчыкі не паспеюць затушыць агонь. Ён памятаў, як калісьці вучылі бацькі: а раптам вораг вернецца да вёскі, пачне страляць, ім трэба будзе ўцякаць, і ніяк не паспеюць яны затушыць агонь. Пойдзе ён па сухой траве да самага лесу, пачнецца пажар. А што будзе, калі не стане лесу? Яны неаднойчы беглі туды, ратуючыся ад ворагаў, калі тыя былі ў вёсцы.

Цяпер Алёша ведаў, што не будзе болей ворага ў іхнім краі — падлеткі з наваколя збіраліся разам і кожны імкнуўся першым сказаць тое, што чуў ад дарослых: «нашы» праганяюць немцаў. І меркавалі, хацелася ім верыць: савецкія воіны перамаглі ці вось-вось перамогуць ворага. А ворагі — яны лютыя! Бачылі дзеці, як здзекаваліся фашысты з людзей. Колькі гадоў таму яны ўварваліся ў вёску і адчулі сябе царамі. Аднойчы вынеслі з хаты бабы Насці стол і

лаўку, паставілі ў цяньку пад ліпай, сядзелі там, пілі, нешта гаварылі на сваёй мове і рагаталі неяк па-свойму — гучна, з выкрыкамі. Бабе Насці загадалі стаць да сцяны хаты і навялі на яе аўтамат, пагражалі застрэліць. Бабуля, хоць і не разумела іхняй мовы, здагадалася, што яны хочуць зрабіць. Яна плакала і прасіла, каб не стралялі, у яе ж дачка-ўдава і пяцёра маленькіх унучкаў. Баба Насця нават сынкамі назвала немцаў, а яны доўга насміхаліся з яе і не адпускалі. З хаты, што насупраць, выгналі дзяўчыну Ганну і пацягнулі да сябе — на двор бабы Насці. Каты з рогатам нешта патрабавалі ад яе, палохалі аўтаматам. Дзяўчына не разумела іх, перапужана глядзела і плакала. Адзін падышоў і пачаў мацаць. Ганна адштурхнула яго, дык ён ударыў ёй па твары, ірвануў за рукаў, адарваў, пачаў зрываць сукенку. Распрануў, гад, дзяўчыну дагала, штурхнуў нагой і прагнаў з двара. Тыя, што сядзелі, рагаталі, падымалі ўгору шклянкі, размахвалі рукамі. Ганна ўжо і не плакала, перахрысціла рукі на грудзях, схілілася да самай зямлі і пайшла да сваёй хаты...

Добра было Алёшу з Мішкам на папасе размаўляць, смяяцца, але раптам дзесьці ўдалечыні пачуўся стрэл. Хлопчыкі прыслухаліся — так, стрэл. Што рабіць?! Напэўна, ратавацца. Алёша ўспомніў бацькоўскую навуку: калі будучыя яны ў полі альбо на папасе і пачуюць стрэлы, патрэбна падаць на зямлю, нарваць націння ці травы і прыкрыцца, каб не заўважылі іх немцы. Пра кароў хлопцы ў момант забылі, упалі на зямлю і спрабавалі нарваць травы, каб прыкрыцца. Але якая магла быць трава на стаптаным каровамі лузе?

А стрэлы набліжаліся. Хлопчыкі пабеглі да балотца, што зводдаль ад лугу, дзе была высокая асака. Стрэлы станавіліся яшчэ больш чутнымі, значыць, ужо недалёка немцы. Чуліся залпы дзесьці з боку дарогі, што вяла на Целяханы. Алёша з Мішкам упалі ў асаку, у самае балота, у ваду. Трава, напэўна, прыкрывала іх, але страшна было дзецям: на лузе пасліся каровы, немцы здагадаюцца, што дзесьці тут і пастухі, пачнуць шукаць іх. Дзеці сядзелі ў балоце, вымаклі і, трасучыся ад страху, прыслухоўваліся.

Стрэлы былі ўжо блізка-блізка. Хлопчыкі стрымлівалі плач, загадвалі адзін другому, паднёсшы палец да вуснаў, маўчаць, не выдаць саміх сябе. Алёша махнуў рукой, паказваючы Мішу, каб той не вылазіў, а сам падцягнуўся да краю балота і выглянуў. Ubачыць, што робіцца на дарозе, перашкаджала купка вольхаў, што раслі непадалёку, быў відаць толькі той край, што з боку вёскі. Там ужо нічога не было. З боку лесу, праз які ішла дарога, стрэлы яшчэ ўзмацніліся. «Ну ўсё, — думалі хлопчыкі, — гэта немцы забілі там чырвонаармейцаў, а самі ж, пэўна, вернуцца ў вёску». Дзеці вырашылі, што, напэўна, вораг пойдзе вакольнай дарогай, праз лес, альбо зойдзе ў суседнюю вёску, а праз яе ўжо і да іхняй дойдзе.

Страшна было хлопчыкам. Няўжо іх край зноў будзе захоплены фашыстамі?!

Калі стрэлы чуліся ўжо далёка-далёка, дзеці пашапталіся і вырашылі бегчы ў вёску. Але яны ўспомнілі пра кароў. Разбегліся тыя па ўсім лузе, іншыя зніклі ў лесе. Доўга зганялі Алёшка з Мішкам іх у адзіны табун, аглядаючыся пры гэтым у бок дарогі. Нарэшце пагналі дахаты. З боку вёскі беглі да іх дарослыя — мужчына і жанчына, за імі яшчэ адзін дзядзька. Калі падбеглі, мама абхапіла Алёшку са словамі: «Спужаўся!» Алёшка вырваўся з абдымкаў і спытаў, ці прыйшлі немцы ў вёску. Мама сказала, што не, няма немцаў у вёсцы, што, здаецца, яны пайшлі ў бок Целяхан.

Алёша, крыху супакоіўшыся, вымавіў, што ён стаміўся, і пайшоў у бок вёскі паперадзе ўсіх. Мішку вёў за руку яго тата — відаць, баяўся той ісці сам, ён жа яшчэ малы. Быў надвячорак, у мокрай вопратцы рабілася холадна, Алёша пайшоў яшчэ хутчэй. Але раптам успомніў пра кароў. Ён павярнуўся, памкнуў-

ся ісці назад, каб гнаць статак, але мама крычала: «Ідзі, ідзі!» Дзядзька Антон таксама махаў рукой — ідзі. Тут і Мішка пабег да яго. Хлопцы ішлі моўчкі.

Далёка ззаду бацькі гналі кароў, дзядзька Антон дапамагаў ім. У Алёшы мільганула думка, што цяжка яму з хворай нагой. Вяскоўцы гаварылі, што параніла яму нагу на мінулай вайне. Хлопчык міжвольна падумаў: «Колькі такіх войнаў было? — у галаве круціліся думкі, — і чаго гэта ваююць людзі?! Падзяліць нешта не могуць паміж сабой, ці што? Няхай бы ўжо канчалі!» Ён з крыўдай разважаў: «Вунь такі прыгожы лес удалечыні! Пайду заўтра ў грыбы. І ў Сомінскім возеры пакупаюся. У ім такая цудоўная вада! Празрыстая-празрыстая. Прыемна папіць. Але ж не, — разважыў Алёша. — Як ісці? Там жа немцы. І ўсё адно мама пойдзе ў лес, трэба ж назбіраць нечага, каб карміць нас. І я з ёй пайду. Няхай з дзецьмі пабудзе Вера. — Ды тут узнікла шкадаванне. — Як Вера? Яна ж заўсёды ў полі працуе. — Але жаданне не пакідала хлопчыка. — Нічога, самі пабудуць». Ён падахвоціў сябе тым, што, можа, і праўда немцы пайшлі на Целяханы. І зноў узнікла ў душы шкадаванне: «А ці так лепей будзе? Мама ж не зможа хадзіць туды на рынак, каб прадаць ягады ды купіць нам чаго». Хлопец забытаўся.

Прышоўшы дамоў, Алёша распрануўся, павесіў на штыкетнік мокрыя штаны і майку і пайшоў у ложак. Але ніяк не мог адысці ад такой страшнай страляніны, ляжаў, а ў вушах гудзела. Мама падышла, прапанавала сынку паесці, але той адмовіўся і, заплюшчыўшы вочы, прыкінуўся, што ўжо спіць. Праз час мама ціха падышла, жадаючы накрыць яго радзюжкай, а ён ляжаў і не спаў. Доўга не мог заснуць, ляжаў і прыслухоўваўся, ці не чуваць на двары немцаў.

Вяскоўцы тым часам таксама былі перапалоханыя, не ведалі яны, што здарылася.

Раніцай Алёшка спахапіўся ад крыку дарослых, што чуўся непадалёк ад хаты. Зноў спалохала яго думка: «Няўжо!..» Ён прыслухаўся: чуўся не крык, а гамонка, прычым нейкая радасная, вясёлая, нават са смехам. Хлопчык падняўся з ложка і падаўся да дзвярэй, каб даведацца, што там такое. Якраз непадалёк ад іх хаты сабралася шмат людзей, напэўна, уся вёска. Найбольш жанчыны, мужчыны былі толькі старога ўзросту. Яны з радасцю гаварылі аб нечым, чулася гаворка пра партызан. Алёшка падышоў да дзядзькі Антона і спытаў, што такое, а той з вясёлай усмешкай растлумачыў: «Вызвалілі Целяханы!» Алёшка спытаў: «Партызаны?» Дзядзька Антон пацвердзіў: «І партызаны». Хлопчык зразумеў: гэта, значыць, партызаны былі, калі яны з Мішкам пачулі ўзмоцненыя стрэлы.

Алёша ведаў, хто такія партызаны. Калі немцы пакінулі вёску, яны некалькі разоў прыходзілі і прасілі ў вяскоўцаў, каб далі якой-небудзь ежы. Не, яны не хапалі так, як немцы, чужое багацце — свойскіх жывёл, значыць. Яны заходзілі ў хату, прасілі, дзякавалі, калі ж нічога не атрымлівалі, спакойна выходзілі, разумеючы, што няма чаго даць. Адночы і ў іх хату зайшоў партызан, мама назбірала таго-сяго і дала яму торбачку. Тым часам ён заўважыў Алёшу і пажартаваў: «А ты чаго дома? Далучайся да нас». Хлопчык не зразумеў жарту і з натхненнем запытаў: «А можна?» Мужчына пасур'ёзнеў і сказаў, што не, пры гэтым параіўшы яму: «Беражы лепей маму». Алёша зірнуў на маму, у яе вачах заблішчалі слёзы...

Цяпер Алёша пашкадаваў: чаму тады партызан не ўзяў яго з сабою, ён жа смелы, ён таксама забіваў бы гітлераўцаў.

А вяскоўцы гаманілі. Аказваецца, яшчэ да світанку дзед Якаў — стараста вёскі — схадзіў у пасёлак, і раённае начальства паведаміла яму радасную навіну. Ён ледзь не бягом вяртаўся назад у вёску, каб абрадаваць аднавяскоўцаў.

Алёша хацеў бегчы да Мішкі і расказаць яму, што гэта за страляніна была ўчора, калі яны пасвілі кароў, але Мішка сам прыбег да яго і пачаў тлумачыць,

што здарылася. Тут падышоў да Алёшы дзядзька Антон, пахлопаў яго па плячы і з усмешкай спытаў: «Што, страшна было, калі нашы стралялі?» Жанчыны, што стаялі побач, засмяяліся. Але бачыў хлопчык, што без папроку, без насмешкі, а так, з радасцю. Ён адказаў, што зусім не страшна, што ён смелы.

Калі Алёшка зайшоў у хату, мама з радасцю ў вачах ціха спытала спачувальным голасам:

— Страшна было, сыноч?

Алёшка шчыра адказаў:

— Страшна-а...

Было гэта дванаццатага ліпеня сорак чацвёртага года, праз дзевяць дзён пасля вызвалення Мінска.

Абразкі

ДЗІЦЯЧАЯ ДАБРЫНЯ

Бабулі ў вольную хвіліну падабалася паглядзець па тэлевізары перадачу, у якой паказваюць, як блізкія, родныя людзі спрачаюцца ў судзе, сварачца за грошы, за бацькоўскую хату ці кватэру, ды яшчэ нават пры жывых бацьках. «Бітва за грошы — грошы вярніце» — называецца перадача. Ды яшчэ па тэлеканале «Мір» паказваюць яе. На канале з такой назвай, здавалася б, павінны вырашацца добрыя, мірныя пытанні.

Пяцігадовы ўнучак сядзеў побач з бабуляй, забаўляўся смартфонам — разумеў ён у ім што ці не, але дала бабуля, каб забавіць дзіця чым-небудзь.

Бабуля моўчкі разважала, што сярод яе родзічаў, а тым больш у яе сям'і ніколі не было такога. Жыла яна небагатая, шмат працавала, сама выгадала траіх дзяцей, бо муж рана пайшоў з жыцця. Можа, не так смачна, як некаторыя, харчаваліся яе дзеці, небагатая апрадаліся, але ж нічога, усе выраслі, жывуць дружна, кожны радуецца шчасцю блізкага чалавека. Стаіць яе хата ў вёсцы, яна нават і не памятае, на каго аформіла завяшчанне. А яно, напэўна, нікому і не трэба. Едуць вось улетку, хто хоча пажыць там, з'язджаюцца ўсе, каб сустрэцца, пабыць разам. Ужо і трое ўнучкаў у яе, хутка будзе яшчэ адзін ці адна. Бабуля зірнула на ўнучка, палюбавалася, які ён прыгожаныкі, якое любіць дзіця. Яна працягвала разважаць сам-насам: праўду кажуць, шчаслівы не той, у каго шмат, а той, каму хапае.

Да бабулі дакранулася дзіцячая ручка. Жанчына азірнулася, хацела спытаць, чаго ўнук хоча — напэўна, надакучыў смартфон, — але хлопчык апырэдзіў яе. Ён спытаў: «Бабуля, а ты хутка памрэш?» Бабуля спахапілася, думаючы: «Ах, вунь яно што?! І ён, напэўна, пачуў гэтую грызню паміж бацькамі і дзецьмі». Яна хацела запытаць, чаго ён хоча, і строга паўшчуваць дзіця, растлумачыць, што не трэба жадаць такога, не гэта галоўнае. Трэба ж выхоўваць, пакуль не позна, каб не стаў такім скнарам, злюкам, такім дурнем, як гэтыя. А хлопчык працягваў: «Калі я вырасту, я буду працаваць. Калі ты захварэш, я буду купляць табе лекі, а калі захочаш памерці, я табе ўсе грошы аддам. Не памірай, калі ласка». — «Вунь яно што!» — падумала бабуля. Якое ж мілае дзіцятка! Якой добрай душы чалавечак! Бабуля ласкава абняла ўнучка, пацалавала і паабяцала, што не будзе паміраць.

ДАРАДЧЫК, СТОРАЖ, СУРАЗМОЎЦА

Тым днём я паднялася рана. Улетку на дачы я люблю прачынацца, калі сонца яшчэ дзесьці за небасхілам. На золку ўжо светла, птушкі яшчэ не пяюць,

на траве раса, паветра чыстае. Лёгка так — ніякага ветру, маўчаць дрэвы. Приемна прайсціся такой хвілінай, успомніць, што я зрабіла ўчора, што не зрабіла, і спланаваць дзень сённяшні, з асалодай падыхаць свежым паветрам, палюбавацца наваколлем.

Я выйшла за весніцы, да мяне падышоў чатырохгадовы хлопчык з суседняга двара з машынкай у адной руцэ і з палачкай у другой. Не павітаўшыся, Ваня адразу пачаў разумную гаворку. Ён запытаў, чаго я ўжо не сплю, я адпаведна пацікавілася, чаго не спіць ён. Ваня адказаў: «Мне не хочацца», — і стаў павучаць, што трэба спаць доўга, інакш не вырасцеш. Я з усмешкай падказала яму, што і ён павінен спаць доўга, інакш не вырасце. Ваня з выглядам знаўцы пагадзіўся: «Зразумела. — І супакой мяне: — Заўтра я буду спаць доўга і вырасту вялікім». Мне захацелася засмяяцца, але, каб не сарваць дзіцячай упэўненасці, я стрымалася.

А Ваня працягваў гаворку. Узмахнуўшы дубінкай, якую трымаў у руцэ, паведаміў мне, што ён пільнуе бабін Жанін агарод — яе куры вось-вось устануць і пойдучь на градкі, там яны топчуцца і ядуць моркаўку. Я спытала, а ці не патопча ён моркаўку, праганяючы курэй. Хлопчык адказаў, што не, і удакладніў: моркаўкі яшчэ няма на градцы, яна расце глыбока ў зямлі, а ён будзе хадзіць па версе. Я стала тлумачыць дзіцяці, што і моркаўка хутка будзе расці на паверхніх глебы. Ванька пагадзіўся: «Добра, я не пайду на градкі, я буду стаяць каля веснічак і не дазволю курам заходзіць у агарод». Каб супакой хлопчыка, я сказала, што карняплоды моркаўкі знаходзяцца ў глебе і куры не дастануць іх. Але ён паведаміў мне, што куры хітрыя, яны ведаюць, як трэба здабываць ежу. Я не стала тлумачыць дзіцяці, што куры не ядуць моркву — некалі даведаецца аб гэтым сам, а цяпер ён хоча дапамагчы бабе Жане. Няхай, гэта ж такое добрае пачуццё — жаданне дапамагчы! Напэўна, у будучым яно разаўецца ў разуменні хлопчыка ў большых маштабах. Напрыканцы Ванька прапанаваў мне, каб і я даручыла яму сцерагчы свой агарод, а сама каб спала доўга. Я спытала: «А як жа табе спаць доўга?» Ванька маўчаў. Я падзякавала яму за прапанову ды параду. Ён шчыра адказаў: «Калі ласка».

Як не пагадзіцца з дзіцем, бачачы, што яно жадае табе добра. Але спаць мне не хацелася, тым больш і сонца ўжо ўзышло, бо размова наша была доўгай. Ды і градкі мае пільнаваць не трэба — не дойдучь сюды Жаніны куры. Аددзячу лепей Ваньку шакаладкай.

ЧАЛАВЕК І ЗЯМЛЯ

У дзяцінстве я не згаджалася са сваім дзедам, калі ён гаварыў мне, што неба над усімі краінамі адно і тое ж — агульнае. Я спрачалася: быць такога не можа. Здаралася, што з Брэста тэлефанаваў маме мой дзядзька і гаварыў, што ў іх сонечны дзень — сонца свеціць, а ў нас тым часам ішоў дождж — хмара на ўсё неба, і толькі на небакраі, дзе заходзіць сонца, прасветліна. Значыць, не можа быць, каб неба было адно для ўсіх. Дзед тлумачыў, што і Зямля для ўсіх краін адна і тая ж. І тут я не згаджалася, гаварыла: «Чаму ж тады немцы хацелі захапіць нашу зямлю?» — выдзяляючы пры гэтым займеннік «нашу». Тады ўжо дзед пераходзіў на іншае. Ён гаварыў: «Не ведаю, чаго яны прагнулі чужой зямлі — свая найдаражэйшая». Я ведала, што мой дзед не хадзіў у школу, і думала: ён, не разумеючы сутнасці, блытае паняцці: зямля «агульная», «наша», «чужая». Але я добра ведала тое, што мой дзед — ветэран вайны, і ганарылася гэтым.

У наш час многія лічаць, што добра жыць у краінах Еўропы. Некаторыя жанчыны з гонарам паведамляюць, што іх сыны жывуць у Германіі. На пытанне:

«Ці добра яму там?» — адказваюць, што так, добра — там людзі пісьменныя, культурныя, у добрых адносінах паміж сабой, забяспечаныя... Майго дзеда ўжо даўно няма сярод жывых, але я ведаю, як бы ён зрэагаваў на такі погляд. Я ўжо даўным-даўно не дзіця і добра разумею, у думках згаджаюся са словамі майго дзядулі: так, неба над усімі краінамі агульнае. І Зямля — яна адна, агульная, толькі людзі падзялілі яе «паміж сабой». Кожны жыве на сваёй зямлі — у краіне, дзе нарадзіўся, на Радзіме. Паважаюць чалавека ў той краіне, дзе пражывае, калі ён родам і не адтуль. Але паважалі б і на Радзіме, каб толькі ён быў нармальным чалавекам, добра яму жылося б, калі нават яго краіна слабей забяспечана. І ганарыцца чалавеку трэба не тым, што ён пражывае «за мяжой» — трэба ганарыцца поспехамі той краіны, дзе яго пачатак — пра гэта зараз лёгка даведацца па тэлевізары, інтэрнэце, прэса гаворыць пра тое.

Такога ніколі не было і ніколі не будзе, але добра было б, каб усе людзі разам ганарыліся дасягненнямі нашай агульнай Зямлі — яна ж для ўсіх адна. А тым больш не імкнулася нейкая краіна асобна пакараць космас — неба ж нават і не «наша», хоць яно і агульнае.

Жыццё падобнае на цягнік, які імчыць уперад і ніколі не вяртаецца назад. Кожны пасажыр едзе са сваёй мэтай, сваім імкненнем. У аднаго на шляху поспехі, удачы, дасягненні, у іншага, наадварот, промахі, няўдачы, недасягнутая мэта.

А ехаць хочуць усе. Хтосьці едзе доўга, хтосьці меней, а хто і зусім мала — кожны пасажыр сыходзіць з цягніка на сваім прыпынку і ў свой час. І ўсё ж усе апынаюцца на адной і той жа канцавой станцыі — яна адна, агульная для ўсіх.

Невядома, ці будуць сустракацца пасажыры на той станцыі — замагільны свет яшчэ так і не даказаны навукай, — таму вельмі важна сустракацца ў час руху цягніка. Пажадана, каб кожны хацеў сустракацца толькі з добрымі намерамі, калі ж у кагосьці яны не такія, добра было б, каб іншыя мелі жаданне, лічылі сваім правам і абавязкам спыніць яго намер, пераканаць, накіраваць у патрэбнае рэчышча.

Цягнік імчыць хутка, ніхто не хоча хутчэй даехаць да свайго прыпынку, але нават малітвамі да Усемагутнага немагчыма прыпыніць хуткасць. А, між іншым, здольнасцямі вучоных, якія стварылі вялікую сілу знішчэння, магчымасцямі кіраўнікоў, якія страшна імкнуцца заваяваць не сваё, моцай магутных, якія без страху перад Богам ваююць, забіваючы такіх жа, як і самі, людзей, — можна канчаткова спыніць цягнік. Так хочацца прасіць іх, каб яны не рабілі гэтага. Кожны з іх і ўсе яны разам павінны разумець, помніць, пагаджацца, што не маюць на гэта права, бо рух цягніка давалі не яны.

БУСЛЫ

Учора я бачыла прыгожы малюнак: на небе чарада буслоў. Так, не клін, а ў прамым сэнсе чарада. І ляцелі яны не ў паўднёвы бок, а на ўсход — значыць, яшчэ не ў вырай. Ляцелі з боку поля. Ужо жнівень, на палях заканчваецца жніво, для буслоў гэта выгадны час — на пожнях шмат высыпанах зярнят. Калі я еду наведваць маму напрыканцы лета, люблюся такім малюнкам — па зжатым полі ходзяць буслы, шукаючы спажыву. Дарога праходзіць паблізу ад вёсак, абাপал яе шмат такіх палёў, і на кожным з іх буслы, шмат буслоў. Здаецца, што па пожны кожны з іх ходзіць асобна, сам па сабе. А ў небе яны ляцелі разам.

У мяне ўзнікла думка: а чаго яны разам? І міжвольна з'явіліся меркаванні. Напэўна, гэта іхні род: родныя браты і сёстры, іх дзеці — стрыечныя паміж сабой, магчыма, і ўнукі ёсць — ужо траюрадныя. Цікава, а ці трымаюцца буслы такога сваяцтва? А можа, чарадой ляцелі суседзі? Ці проста буслы з усяго наваколля? Як ведаць — птушкі не гавораць. Магчыма, яны сабраліся, каб дамовіцца аб пералёце. Але як дамовіцца, яны ж не гавораць. Хаця як гэта? Не размаўляюць яны з людзьмі, а паміж сабой — не можа быць, каб у іх не было сваёй мовы. Дарэчы, пацверджанне таму — бусліны клёкат, які ўлетку чуецца з іхніх гнёздаў. Таксама прыгожы малюнак: бусел у сваім гняздзе стаіць на адной назе, азіраючы наваколле. А аб чым ён думае, гледзячы навокал ці ўдалеч. Увогуле, ці могуць думаць птушкі? Зразумела, могуць. Увесну, калі прылятаюць з выраю, мяркуюць, як адрамантаваць сваё гняздо ці скласці яго нанова. А вось ужо канец лета, і плануюць буслы свой адлёт. Аб чым яны думаюць перад адлётам? Напэўна, вырашаюць, сабраўшыся разам, хто з іх будзе першым. Першы будзе весці клін, такім чынам, ён павінен ведаць шлях. Дык хто ён: той, хто быў і раней, ці у сталым узросце гэта яму ўжо не па сіле, і на змену яму прыйдзе іншы? А іншы — гэта нашчадак яго ці выбраны па волі птушак?..

Таямнічы птушыны свет, цікавы. І прыгожы...

Учора быў не надта сонечны дзень. Блакіт неба, прыцемнены імглою, зрыва на захадзе — не такое яркае, як у разгары лета, — і чарада буслоў на небе. Прыгожа!..

Сумнавата штосьці... Чаго — што не лета ўжо, чарговае лета мінула? Дык не ж, цяпер таксама лета — бабіна. Яно таксама прыгожае, даволі цёплае яшчэ...

Я трымала ў руцэ букет чырвоных руж, калі мы ішлі побач. Прыгожы букет! Улетку, прыгожым сонечным днём...

Дык і цяпер я трымаю букет — кляновае лісце жоўтага колеру з пераходам у барвовы. Таксама прыгожы букет. Букеты ўсе прыгожыя, варта толькі адчуваць іх прыгажосць. І сёння прыгожы сонечны дзень, няхай сабе ўжо і не летні...

Тым днём мы каталіся па возеры ў невялікай лодцы. Вецер дзьмуў нам у спіны, як быццам падбэдзёрваў плыць хутчэй і толькі ўперад. На развароце лодка пахіснулася на бок, мне падалося, што яна вось-вось перакуліцца і мы патонем. Я ўскрыкнула ад страху, але ён падхапіў маю руку і, засмяяўшыся, сказаў, каб не баялася. Аказалася, што хваля, якая стварылася ад павароту, усяго толькі мацней ускалыхнула лодку.

Добра быць разам, побач...

Асенні ветрык трэпле мае валасы. Лагодны, спакойны...

Ужо даўно завялі ружы. Мы не разам — у кожнага сваё жыццё.

Што гэта я — хочацца быць разам? Не, трэба жыць так, як загадаў лёс. А тады, як мы выпадкова сустрэліся, дык гэта жыццёвая хваля ўскалыхнула нашы былыя пачуцці. Усяго толькі на кароткі час. Трэба плыць сваёй плыню. Неаднойчы ўскалыхне хваля жыцця нашы мэты, імкненні, жаданні. Важна толькі не думаць пра канец — трэба спадзявацца і верыць. А сустрэчы — будучыя яны, і не толькі ўлетку, і не толькі з тым, з кім у юнацкія гады быў разам. Цяпер восень, праз пэўны час ізноў будзе лета. Трэба жыць.

Соф'я Шах

КАБ Я І ЗА ЦЯБЕ ТУТ ЖЫЦЬ МАГЛА...

Вершы

Шах Соф'я Мікалаеўна нарадзілася 29 лістапада 1947 года ў вёсцы Лясец Калінкавіцкага раёна. Скончыла факультэт пачатковых класаў Мазырскага педагагічнага інстытута (1969). Працавала настаўніцай пачатковай школы ў вёсцы Гажын Нараўлянскага раёна, у вёсцы Цідаў, у пасёлку Азарычы Калінкавіцкага раёна. У 1980 г. скончыла завочна дэфекталагічны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута, працавала лагapedам у школе-інтэрнаце ў Светлагорску.

Аўтар кніг «І не пакіне спадзяванне» (1989), «Пад высокай лагодай нябёс» (1995), «Наш двор» (1997), «Вучым гаварыць і думаць» (1998), «Ад імгнення — да стагоддзя» (1998), «Адухаўленне» (2000), «Прысвячэнне» (2001), «Займальная граматыка для пачатковых класаў» (2002), «Займальная граматыка для сярэдніх класаў» (2002), «Прызначэнне» (2002), «На ўсё дабро ў адказ» (2003), «Увасабленне» (2003), «Спасціжэнне» (2004), «Кругаспеў» (2006), «Азарычы» (2007), «Малітваспеў» (2010), «Кнігалюбка» (2012) і інш. Лаўрэат Нацыянальнай літаратурнай прэміі.

А ты адтуль «Трымайся» мне цяпер не скажаш,
а можа, і гаворыш, ды не чую я...
Ты гэта слова нат і знакам не пакажаш,
бо там і мова, мабыць, іншая — свая.
А як бы стала гэта слова мне апорай,
каб ты прамовіў ці хаця б нейк унушыў,
што не мяжа й цяпер ні час нам, ні прастора, —
душа і зараз існуе каля душы...
«Трымайся» — выблісні хоць промнем яснадзённым,
пазбаў ад пустаты насунутага тла.
«Трымайся!» — выміргні святлом хоць ночна-зорным,
каб я і за цябе тут жыць магла.

Так-так, цябе, напэўна, там вартуюць,
напэўна, пільна за табой цікуюць
анёлы, херувімы, серафімы
разважнымі паглядамі сваімі,
каб ты з адчайнай прагі не памкнуў
і на зямлю-радзіму не зірнуў.
А можа, усяго й забараняюць
і тым душу тваю аберагаюць,
што не даюць на дом наш паглядзець,
дзе мне — тваёй адсутнасцю хварэць,
дзе вольным гнётам пустата гняце,
хоць і самой нязносна пустаце...
Так-так, не хочучь, каб адтуль ужо
ты адшукаў радзімае акно,
што з той пары ні разу, як сышоў,
увечар не свяцілася яно.
Вартуюць дбала сіламі святымі
анёлы, херувімы, серафімы...

ЛЁС

(дыпціх)

1

Як у ваду ты кануў, а хутчэй, што ў Лету,
у Лету, так, — і мабыць, на вякі,
а як жа нашы мары, што мы слалі свету, —
душа з душой, рука скрозь да рукі?
Як у ваду ты кануў, а дакладна ў Лету,
ні голасу, ні шэпту мне с глыбінь,
а мы ж збіраліся і па зіме, па лету,
па восені, вясне — век не адзін...
Як у ваду ты кануў, а папраўдзе ў Лету,
а тут пайшлі кругі, бы мяцяжы,
і неяк я живу ў іх, помнячы вось гэту
апошненькую просьбу: «Памажы!..»
Нібы ў ваду... У Лету... Ну а лёс — дужэйшы.
Мо надакучыла — і расхацеў,
каб высвячаліся сугуччам нашы вершы,
каб скрозь — душа ў душы, рука ў руцэ.
І кануць загадаў, — і пасярод хаосу
адчайных дум хварэе мой няўцям:
чым перашкодзілі мы родненькаму лёсу,
што гэтак здзекліва адпомсціў нам?..

2

А нашым ён быў жа — і нават зайздросным,
 а быў жа на дзіва расчулена-ўзнёслым,
 бадай што, і сам любаваўся не раз,
 калі ў рытмавысі завабліваў нас.
 А нашым ён быў жа з той зімачкі дальняй,
 і сам жа адкрыўся нам ласкай вячальнай,
 калі Боскай вераю дух надзяліў
 і тым ад самотнасці абараніў...
 І крыламі нас на дваіх, — пастараўся, —
 ён так адарыў, нібы сам і прызнаўся,
 што часам натхнёным наш вытканы шлях,
 мы — годнасць адно аднаму і ў вяках.
 Дык гэта капрыз — паказаць параўнанне,
 як шчасціць жыццё сіла спевакрылання
 і можа якім быць раптоўна жыццё,
 калі крылам — цьма, апрамет, небыццё?
 Дзівацтва? Капрыз? Ці інакш як назваць?
 Якая мне розніца гэтае знаць,
 калі ў Лету кануў ты, нібы ў ваду,
 а я тут і згоды ні з чым не знайду?!

Госпадзі, такога быць ніяк не можа!
 Не і не, Гасподзь, не можа быць,
 каб каханы мой там, у Тваіх раскошах,
 здолеў раптам аба мне забыць.
 Столькі мы гадоў тут ладкавалі разам,
 столькі тысяч духатворчых дзён!
 Госпадзі, такім валодалі запасам
 узаемнасці на спеўны плён!
 І забыць там? Гэта, Божа, немагчыма.
 Не такі ён духам чалавек,
 каб усё, што любя звязана з Радзімай,
 і забыць, і адцурацца нейк.
 Я ж яго ўсю сутнасць вельмі добра знаю.
 Як жыцця ён у Цябе прасіў...
 Глыбіню і вастрыню яго адчаю
 хай бы Ты хоць трошачкі змякчуй!

Ну вось здаля ты міма і прайшоў,
 праплыў, — калі казаць дакладна болей.
 Ты месца на чымсь плячы знайшоў,
 згадзіўшыся і з гэткаю роляй.
 Такою нечаканасцю было,
 што я кудысь ісці нат перастала
 і доўга, — аж пакуль вачам відно, —
 на вобраз твой партрэтны пазірала.

Чый пэндзаль увасобіў так цябе,
што ты зіхцеў на сонцы, сеяў блікі
і ўсё люляўся пры чыёсь хадзьбе,
нат рамы той памерамі вялікі?
Ты праплываў няспешна стараной...
Мне раптам падалося на імгненне,
што вось адпрэчыш раму з палатном —
і кінешся на стрэчу з аддалення...

ДЫПЦІХ

1

Камусьці там і проста
забыць усё і ўсіх,
раз плоць ужо з пагостам
з'яднаў апошні міг.
Камусьці там і лёгка
забыць усіх і ўсё,
раз жаласна ці жорстка
тут скончана жыццё.
Камусьці мо, камусьці,
ды толькі не табе, —
і ў тым ты абсалюцці
бытуеш у журбе.
І там усё-ткі помніш,
затоена і там,
як на зямным улонні
было павуча нам.
Я ж вельмі добра знаю
твой неўтаймоўны дух, —
і там ты, сярод раю,
не збаўлены ад скрух.
Што мы не разам раптам,
што вымкнула мяжа,
твая па мне там плачам
жаліцца душа.

2

Я ж ведаю добра цябе, мой каханы:
не можаш ты быць задаволены станам
сямейных цяпер нашых зблытаных спраў,
хоць іх Сам Гасподзь-Бог раптоўна паслаў.
Не можа ты быць раўнадушна-бяспасным,
што мы раз'яднаныя, мы ўжо не разам,
што я не з табою, а ты не са мной, —
о як жа ўсё гэта гняце твой настрой!
Каханы-каханы, а што я магу
зрабіць, каб паслабіць тваю там тугу,

суняць усяленскую навалач-скруху,
што дыхаць твайму замінае там духу?..
Далёкі-далёкі, а што можаш ты,
каб я не канала тут між пустаты,
каб я гэту пустку, распятая днямі,
так не абмывала бясконца слязамі?..
І як нам, і што нам урэшце рабіць,
і як у такім раздзяленні нам жыць,
пакуль не з'яўлюся гадоў мо праз дваццаць,
а там не сатруць аба мне тваю памяць?..

Не сніся, муж ты мой каханы!
Тым, што ў маім узнікнеш сне,
палёгкі-ладнасці чаканай
ніколькі не дасі ты мне.
Адлегласцю і застанецца
адлегласць гэтая, што ёсць,
што раз'яднала нашы сэрцы,
жаданню нашаму супроць.
Што ўладна душы разлучыла
пачаткам чэрвеньскага дня
і загадала-аглушыла:
«Цяпер адна жыві! Адна!»
А як адной жыць, не сказала,
і ты маўчыш у сне, каб я
ўсю тупіковасць адчувала
ўжо бесцябейнага быцця.

Ты сильная, ты всё умеешь...

Ізяслаў Катляроў

Я ўсё магла, здаецца, я ўсё ўмела:
ісці — ішла, як трэба бегчы, — бегла,
я нават разняволена ляцела,
таму што моцная была табой.
Душу жыццю насустрач раскрывала,
на міласць лёсу сэрца аддавала,
усёй сабой шчадротна шчыравала,
таму што моцная табой была.
Сама сябе, ды і цябе дзівіла
тым, што ў сабе бясконцы свет адкрыла
праз адчуванне патаемных крылаў,
бо моцная табой была заўжды.
Бо валадарна-спеўнай моцай-сілай
і быў мне ты.

Дзмітрый Аўчыннікаў АДНОЙЧЫ ВЕЧАРАМ

Апавяданне

Аўчыннікаў Дзмітрый Ігаравіч нарадзіўся 18 чэрвеня 1990 г. у Рызе. З 1993 г. пераважна пражывае ў Расіі. У 2007 г. у Новасібірску скончыў сярэднюю школу, у 2012 г. — Сібірскую акадэмію дзяржаўнай службы. З 2014 года працуе ў Арбітражным судзе Новасібірскай вобласці.

Друкаваўся ў часопісе «Маладосць» і ў альманаху «Першацвет».

Застолле працягвалася ўжо досыць доўга, гадзіны тры, на небе блішчэлі рэдкія, нешматлікія, але досыць ярскія зоркі, а не вельмі чаканы і пажаданы ў той дзень госць, здаецца, нават не думаў, так бы мовіць, закругляцца ды ісці дадому. Хоць і быў ужо, як кажуць, на добрым падпітку.

А пачынаўся той дзень — як не трэба лепш. Стаяла сярэдзіна лета, дзень быў мяккі, цёплы і сонечны. Такі дзень, калі хочацца гуляць, дыхаць на поўныя грудзі, адчуваць ласкавы ветрык на сваім твары і проста атрымліваць асалоду ад хараства навакольнага свету. Гэтым, уласна, і займаліся Валер і Юлія, сужэнцы з дзесяцігадовым стажам, якія тым жа вечарам планавалі накрыць святочны стол у сябе дома ды адзначыць гэтую круглую дату — дзесяць гадоў сумеснага жыцця ў законным шлюбе. Яны свядома вырашылі, што гэты дзень правядуць выключна ўдваіх, без старонніх. Ён і яна — больш нікога.

Збоку яны выглядалі звычайнай, тыповай сямейнай парай. «Усе шчаслівыя сем'і падобныя адна на адну». Пазнаёміліся яны ў інстытуце, неўзабаве пасля яго сканчэння ажаніліся. Усё у іх было роўна, гладка, бестурботна. Нават занадта. Валер паходзіў з заможнай сям'і: ягоны бацька быў буйным бізнесоўцам, які ўзяў на сябе выдаткі на арганізацыю вяселля і падараваў маладым не надта вялікую ды шыкоўную, але досыць утульную кватэру, дастатковую на першы час. І дадаў: далей, калі спатрэбіцца пашыраць жыллёвую плошчу, ужо

будзеце зарабляць самі, балазе абое атрымалі неблагую адукацыю, маладыя, здаровыя, ну а мы заўжды будзем побач. Калі трэба, падтрымаем. Найперш маральна, але пры неабходнасці і матэрыяльна — так трэба было разумець.

Патрэба ў новай, больш прасторнай кватэры, як правіла, узнікае пасля нараджэння дзяцей, але гэта было хіба не адзінае, у чым Валеру і Юлі не пашанцавала — дзяцей пакуль не было. У першыя некалькі гадоў яны не надта пераймаліся з гэтай нагоды, было проста не да таго, бо трэба было ўставаць на ногі, рабіць кар’еру і гэтак далей. Сапраўды, не вечна ж сядзець на шыі бацькоў, патрэбна самастойна будаваць сваё жыццё. Апроч таго, хацелася пажыць трохі для сябе, падарожнічаць, займацца іншымі цікавымі рэчамі. А дзіцё, як ні круці, гэта адказнасць, цяжар, які патрабуе клопату, часу, увагі, пад малечу фактычна даводзіцца падладжваць усе свае планы ды памкненні.

Потым, гадоў праз пяць, пытанне адносна дзяцей стала больш надзённым. І самі пра гэта думалі, і сваякі не давалі забыцца, пастаянна нагадваючы пра гэты балючы момант, які азмрочваў іх сямейнае шчасце. Да таго ж амаль усе Юліны сяброўкі, знаёмыя, былыя аднакласніцы адна за адной нараджалі дзяцей, а некаторыя ўжо нават не па адным. Па шчырасці, для Валера адсутнасць дзяцей не была такой ужо велізарнай праблемай, а вось Юля перажывала ўсур’ёз, часта плакала, папракала сябе, называла кепскай жонкай, і мужу ў такія моманты даводзілася яе суцяшаць, даказваючы, што нічога страшнага не адбылося. Так, гэта непрыемна, але не больш за тое. Маўляў, гэта такая дробязь, з-за якой не варта так пакутаваць. Галоўнае, што яны кахаюць адно аднаго, колісь далі абяцанне, што заўжды будуць разам, якія б выпрабаванні іх ні напаткалі.

— Дурнічка ты мая, — казаў Валер і пяшчотна гарнуў жонку да сябе, — не трэба плакаць, а то ўжо вунь вочы на мокрым месцы. Ты ведаеш, як я цябе кахаю, што без цябе я не ўяўляю свайго жыцця. Годзе сумаваць, разам мы ўсё вытрымаем. Жыццё занадта кароткае, каб марнаваць яго на сум і слёзы, каб шкадаваць аб тым, што мы ўсё роўна не здольныя змяніць. Ну, вышэй нос! Ну якая ж ты ў мяне недарэка ўсё ж такі, вось сабіў Бог жонку.

На пэўны час, здавалася, гэтыя аргументы дзейнічалі, і Юля забывала свае душэўныя згрызоты, была вясёлая і радасная. А потым усё раптоўна паўтара-лася, прычым часам зусім на роўным месцы, без аніякай бачнай нагоды.

Зрэшты, час, як вядома, найлепшы лекар. Думка не вельмі новая ды мудрагелістая, затое справядлівая. «Ішлі гады, як плынь вады». Штодзённыя клопаты і турботы засланялі мінулае, якое хавалася, сыходзіла ў цень і ўсё меней нагадвала пра сябе. Так незаўважна надышло дзесяцігоддзе сумеснага жыцця, іх першы буйны юбілей, які яны святкавалі як муж і жонка, разам. Да таго, вядома, было яшчэ пяцігоддзе, але гэта ўсё ж такі было трошкі не тое.

Днём Валер з Юляй зайшлі ў краму ды набылі ўсё неабходнае для святочнага стала, а калі ўсталявалася сутонне, сабралі стол на балконе, дзе збіраліся правесці рамантычны вечар удваіх. Аднак нездарма ж кажуць, што «человек предполагает, а Господь располагает». І тут атрымалася таксама. Яны нават не паспелі толкам размясціцца на балконе, як пачуўся спачатку моцны стук у дзверы, а потым працяглы, настойлівы званок.

Валер і Юля жылі досыць замкнёна, амаль не прымалі ў сябе гасцей. Ну, за выняткам бацькоў ды нешматлікіх найбліжэйшых сяброў. Яшчэ была адна загадкавая асоба — Аня, суседка, якая жыла ў кватэры насупраць. Дзяўчына

прыкладна іх узросту, незамужня, што вельмі дзіўна пры яе прыгажосці, яна жыла адна — ну, прынамсі, ніхто асабліва не бачыў, каб да яе заходзілі нейкія мужчыны. Быў пэўны перыяд, калі Юля раўнавала мужа да гэтай Ані, але тое даўно мінулася ды забылася. Блізкімі сябрамі яны не сталі, але чароўная суседка часам заходзіла да іх — або каб нешта папрасіць, або проста папіць гарбаты, пагутарыць пра тое-сёе. І цяпер, ідучы адчыняць дзверы, Валер спадзяваўся пабачыць менавіта яе. Аднак не, гэтым разам прыйшла не яна. Калі Валер адчыніў дзверы, на парозе стаяў яго сябар ды былы аднагрупнік Жэня.

Колісь яны трое — Валер, Жэня ды Юля — вучыліся ў адной ВНУ, толькі на розных факультэтах: хлопцы — на юрыдычным, а Юля — на эканамічным. Так сталася, што разам з Юляй вучылася стрыечная сястра Жэні, Паліна, і праз яе той пазнаёміўся з будучай жонкай свайго таварыша. Юля адразу яму спадабалася, а вось Жэня яе асабліва не ўразіў. А неўзабаве сябар пазнаёміў Юлю з Валерам, і гэтая сустрэча назаўжды аб'яднала іхнія лёсы.

— Ну што, Валерка, пусціш свайго гарапашнага сябра? — у сваёй улюбёнай жартоўнай манеры спытаў госць. — Калі я не ў час, няма праблем, зайду пазней.

— Ды годзе табе, ты заўсёды ў час, — не надта шчыра, бо сапраўды гэты візіт быў не зусім дарэчы, але як мага ласкавей адказаў Валер. — Праходзь, госцем будзеш. Мы якраз адзначаем юбілей шлюбу, далучайся. Тым болей, што ў гэтым твая далёка не апошняя роля.

— Ды ну цябе, якая там мая роля? Ты ж ведаеш, што спачатку мне Юля са-мому вельмі спадабалася, але ў мой бок яна толкам нават не глядзела. Табе, mon cher ami, пашанцавала нашмат болей. І я за вас папраўдзе вельмі рады.

Юля, пачуўшы гоман сяброў, выйшла з балкона, каб прывітацца з Жэнем і, як добрая гаспадыня, праявіць належную гасціннасць.

— Прывітанне, Жэня. Нечакана, вядома, але я вельмі рада цябе бачыць.

— Дзякуй і табе, прынамсі, на добрым слове, хаця я неяк не надта перакананы, што ты такая ўжо шчаслівая мяне бачыць. У інстытуце, памятаецца, я радасці на тваім твары ў маёй прысутнасці не заўважаў. Зрэшты, я не крыўдую. Добрае, душэўнае слова, як вядома, і кату прыемна, хоць і прамаўляецца яно збольшага дзеля ветлівасці.

— Не кажы глупстваў, Жэнь, — адказаў за жонку Валер, — ты цудоўна ведаеш, як мы з Юляй да цябе ставімся. Амаль як да роднага. І не варта цяпер варушыць былое. Памятаеш, як у Багдановіча: «Няма таго, што раньш было...» Мы былі маладыя, дурныя, нічога не разумелі. А ты, дарэчы, калі ўжо ажэнішся? Даўно пара табе. Глядзі, азірнуцца не паспееш, а ўжо палціннік стукне — так і застанешся адзін.

Жэня пры Валеравым пытанні паглядзеў на Юлю, якая, у сваю чаргу, адвляла вочы кудысь убок, каб не сустракацца з ім позіркам.

— Ну, да палцінніка, дапусцім, мне яшчэ далёка ўсё ж такі, а ўвогуле, ведаеш, я так мяркую, што мне не выпадае ў жыцці пакаштаваць ціхага сямейнага шчасця. Не створаны я для гэтага. Мне здаецца, што я нават у прынцыпе не прыстасаваны для любых сур'ёзных адносінаў. Ну сапраўды, я не здольны адказваць нават за сябе, не тое што за іншых. Таму, дарэчы, я моцна і не крыўдую на вас з Юляй. Усё роўна ў нас нічога б не атрымалася. Калі б яна і звярнула не мяне сваю увагу, я сам бы уцёк ад яе, як Падкалесін у Гогалю. Як ні круці, усё ў жыцці да лепшага. Як там спявалася ў старой савецкай песні:

«В жизни всему уделяется место, рядом с добром уживается зло, если к другому уходит невеста, то неизвестно, кому повезло». Ну а што, хіба не праўда? Так, — раптам ён пляснуў ў далоні, — загаварыліся мы з вамі. Як у Давыдава: «Жомини да Жомини, а об водке ни полслова». Непарадак. Пара ўжо пераходзіць да асноўнай часткі. Праўда, выбачайце, толькі з цягніка, не паспеў нікуды завітаць, таму прыйшоў да вас з пустымі рукамі.

— Гэта не бяда, у нас ужо ўсё гатова, — сказала Юля, якая цягам усёй гэтай гутаркі адчувала сябе прыкметна няёмка. — Давайце ўжо сядзем на балконе, там і пагаворым. Ты, Жэня, распавядзеш нам пра свае займальныя вандроўкі. Напэўна, зноў прывёз з сабой купу ўражанняў, як звычайна. Вось з намі падзелішся, а то мы з Валерам сядзім у Мінску, нават па Беларусі асабліва не ездзім. Усё часу няма.

Мужчыны маўкліва пагадзіліся з Юлінай прапановай і прайшлі на балкон, пры гэтым Жэня працягваў паглядаць на Юлю, асабліва не хаваючы свайго зацікаўленага позірку ні ад самой Юлі, ні ад сябра, які, натуральна, усё разумеў, але старанна рабіў выгляд, што нічога не заўважае.

На балконе, які па памерах правільней было б назваць лоджыяй, было светла і прасторна, а пасярэдзіне стаяў досыць вялікі стол са стравамі на любы густ. Ужо што-што, а гаспадыня Юля была бездакорнай. Нават звычайную вячэру яна заўсёды гатавала з душой, вельмі жадаючы дагадзіць каханаму мужу, каб той ацаніў яе кулінарныя здольнасці. Не тое каб яна была настолькі перакананая ў тым, што шлях да сэрца мужчыны ляжыць праз яго страўнік, тым болей што Валер у пытаннях ежы быў надзвычай непатрабавальны, аднак, відаць, жаночая прырода брала сваё, і падсвядома Юля старалася напоўніцу задавальняць асноўныя, на погляд большасці жанчын, мужчынскія патрэбы. Што называецца, на ўсялякі выпадак — каб не ўцёк.

Госць, між тым, разліў па келіхах шампанскае і падрыхтаваўся прамовіць першы тост.

— Ну што ж, мае дарагія сябры. Лёсам было наканавана, каб я трапіў на ваш юбілей. Шчыра, не падгадваў, чыстая выпадковасць. Так бы мовіць, з карабля на баль. Аднак я вельмі рады, што магу сёння раздзяліць з вамі такія важныя для вас абаяны дзень. Вы маладыя, здаровыя, нябедныя — што яшчэ трэба для сапраўднага шчасця? Вы знайшлі адно аднаго, звiлі сваё гняздо, уладкаваліся моцна, стабільна, і ўсё ў вас, як у людзей, як яно і мае быць па ўсіх законах — чалавечых ды Боскіх. Вось бачыце, якія розныя лёсы ў людзей, каму як карта выпадае. Я, зрэшты, да ўсяго гэтага стаўлюся па-філасофску. *Suum quique*, як слушна зазначыў спадар Цыцэрон. Кожнаму сваё. Ну, за вас, дарагія мае, і каб вы яшчэ пражылі разам дзесяць разоў па столькі ж.

Чокнуліся, выпілі.

Сужэнцы выслухалі гэтую палымяную прамову знешне спакойна, але абое адчулі нейкую няёмкасць, улавіўшы ў ёй празрыстыя намёкі на гаротную самотную долю прамовцы. Яны нават не адразу дадумаліся, што на гэта адказаць. Урэшце на правах мужа, галавы сям'і, слова ў адказ узяў Валер. Праўда, абмежаваўшыся банальнай падзякай.

— Вялікі дзякуй табе, Жэнь, за гэтае цёплае віншаванне, нам з Юляй надзвычай прыемна. Не буду хаваць, мы цябе не чакалі і ўвогуле планавалі пасядзець чыста ўдваіх, нават бацькоў не запрашалі. Зрэшты, мы даўно не атрымлівалі ад цябе аніякіх звестак ды папросту не ведалі, дзе ты цяпер зна-

ходзішся, таму пры ўсім жаданні не маглі запрасіць на свята. Ты ж як цыган натуральны — сёння тут, заўтра там. І пра свае пераезды-пералёты нам асабліва не паведамляеш.

— Ну так, так, твая праўда. Дык сам падумай, навошта я буду вас награвашчаць лішняй інфармацыяй? Пэўна, у вас сваіх турбот хапае. Ну а я сапраўды часта ў раз'ездах. Вы ж ведаеце, што я працую карэспандэнтам у газеце, езджу па краіне, пераважна па вёсках ды малых гарадах, збіраю цікавыя матэрыялы. Скажу як на духу — праца мая мне падабаецца. Пастаянна бачыш нязведаныя месцы, чуеш нешта новае, знаёмішся з цікавымі людзьмі. Штодзень новыя эмоцыі, уражанні, пачуцці. Не праца, а казка. Так, нам, здаецца, час паўтарыць. *Repetatur*, як у адной п'есе Чэхава было сказана. За вас!

Зноў чокнуліся ды выпілі. Валер з Юляй яшчэ не паспелі апаражніць першы келіх, ім трэба было толькі даліць каля паловы, а вось Жэня піў з прыкметнай ахвотай, што павінна было насцярожваць: піў ён рэдка, але калі пачынаў, то часам губляў пачуццё меры і яго паводзіны заўважна мяняліся, становіліся неадэкватнымі.

— Не, сябры, не буду хлусіць ды казаць, што я з дзяцінства марыў стаць журналістам. Па шчырасці, я ўвогуле кепска памятаю, пра што я тады марыў. Можа, і не было ў мяне ніякіх мараў. Вось, дарэчы, часта кажуць усялякія кананныя псіхолагі, што чалавек мусіць пра нешта марыць, на нешта спадзявацца, і гэтыя мары будуць яго грэць у самых цяжкіх моманты. А па-мойму, лухта ўсё гэта. Хіба не галоўная хіба чалавечых мараў палягае ў тым, што яны бадай ніколі не спраўджваюцца. Дык навошта сябе падманваць і жыць ілюзіямі, усё роўна потым наступіць непазбежнае расчараванне. Я спрабую прыгадаць, здаецца, так, ні пра што я не марыў, проста жыў і жыў. І ў інстытут пайшоў на юрыдычны, бо маці мяне туды ўладкавала, каб мы і там, Валерка, разам з табой былі. Мы ж з дзіцячага садка з табой разам, не разлі вада. Ну я і адвучыўся, атрымаў дыплом, які мне потым не надта спатрэбіўся. Не люблю я гэтую юрыдычную казуістыку, што ж паробіш. Так, давайце яшчэ па адной, каб веселей было. *Nunc bibendum*, як, здаецца, недзе у Гарацыя было. А то сумна неяк сядзім, быццам не шлюб адзначаем.

З кожным глытком, з кожным асушаным келіхам энтузіязм нязванага госця ўсё ўзрастаў, а свае прамовы ён агучваў з імпэтам, якому б пазайзросціў Ленін на браневіку. Прычым відавочна ён казаў усё гэта не для сяброў, якія ветліва рабілі выгляд, што слухаюць, а для сябе самога. Быццам усе гэтыя думкі доўга назапашваліся ў ягонай галаве або нават, хутчэй, у ягонай душы, і цяпер яны хлынулі бязмежнай плынню, якую нельга спыніць.

Атмасфера за сталом заўважна напружылася, а сяброўская гутарка рызикавала канчаткова сысці ў непрыемнае скандальнае рэчышча. Валер раз-пораз паглядаў на жонку і бачыў, як яе твар набываў усё больш яскравае пунсовае адценне, аднак відавочна не ад віна, бо піла яна мала, а ад няёмкасці сітуацыі. Імкнучыся неяк выратаваць святочны вечар, ён паспрабаваў у апошні раз скіраваць думкі прыкметна захмялелага сябра ў бок ягонай працы:

— Жэнь, давай адсунем убок гэтую змрочную філасофію. Я, бясспрэчна, разумею твой мінорны настрой, але, па вялікім рахунку, табе грэх скардзіцца на сваё жыццё. Малады, здаровы, прывабны хлопец — як па мне, ты жывеш някепска. А што дагэтуль без жонкі, дык усё ў тваіх руках. Хто табе перашкаджае? Лепей распавядзі нам з Юляй пра твае вандроўкі па Беларусі. Здаецца,

я чытаў нейкія твае артыкулы, аднак лепей, калі выпала такая магчымасць, пачуць усё гэта з тваіх вуснаў.

Юля адразу падтрымала мужа, ухапіўшыся за магчымасць перавесці гутарку ў іншую плоскасць, але Жэня, здавалася, спачатку не пачуў або не зразумеў просьбы, бо меў выгляд чалавека, які думкамі недзе далёка і думае пра нешта сваё. Разам з тым ён раптам замоўк, і на нейкі час на балконе запанавала маўчанне, якое парушалі толькі шум машын ды галасы мінакоў на вуліцы, якіх, зрэшты, з сёмага паверха было ледзьве чутна. Некалькі секунд ён пазіраў кудысь у акно і толькі потым адказаў:

— Вы насамрэч жадаеце пачуць пра мае падарожжы? Ну што ж, слухайце:

Солнца, счасця шёл искать...
Наг и бос вернулся вспять,
И бельё и упованья
Истаскал в своем скитанье.

Вось неяк так. Гэтае тлумачэнне занадта прыгожае для мяне, але кароткае і збольшага слушнае. А ўвогуле ўся штука ў тым, што на гэтым свеце нашмат лепей быць п'янюгам, лайдаком, валацугам, чым сумленным, працавітым, цвярозым чалавекам. Толькі не трэба мяне шкадаваць, — раптам нібы з пагрозай у голасе дадаў Жэня, — усё ў мяне нармальна, не горш за іншых. Нічога, выплывем. Як кажуць, жывыя будзем — не памром. Ну, дарагія сябры, не буду больш замінаць вам. Дзякуй за хлеб-соль, Бог дасць, яшчэ пабачымся. Праводзіць не трэба, выхад знайду.

Пры гэтых словах ён узняўся з-за стала ды накіраваўся да дзвярэй. Валер паспрабаваў яго ўтрымаць, але пераважна з простаай ветлівасці ды спачування да колісь блізкага чалавека. Да таго ж было відавочна, што ў такім не зусім адэкватным стане дабірацца да дома яму будзе не надта бяспечна — ці мала што можа здарыцца? Валер выклікаў таксі і ўсадзіў туды сябра, які звонку не выяўляў выяўных прыкметаў ап'янення, аднак хто ведае, што тварылася ў ягонай душы. Чужая душа — пацёмкі. Што казаць — мы нават у сваёй душы часам не можам разабрацца, не тое што ў чужой.

Абцяжараны падобнымі думкамі, Валер вярнуўся ў кватэру, і так ці інакш рэшту гэтага вечара яго не пакідалі развагі Жэні, пакуль дапамагаў жонцы прыбіраць са стала, мыць посуд ды ўвогуле наводзіць парадак. Забыўся на гэта ён толькі ноччу, калі абдымаў каханую жонку ды адчуваў сябе самым шчаслівым чалавекам. І няхай увесь свет пачакае...

Вольга Шпакевіч МЫ СВОЙ НАСТРОЙ СТВАРАЕМ САМІ

Вершы

Шпакевіч (Бірук) Вольга Цімафееўна нарадзілася 14 снежня 1956 года вёсцы Кароцічы Столінскага раёна. Скончыла Мінскі педінстытут імя А. М. Горкага. Аўтар кніг вершаў «І тку жыцця сувоі» (2012), «Душа-скарбонка» (2014), «Святло нябёсаў» (2017), «Святаяннік» (2020). Лаўрэат Міжнароднага літаратурнага конкурсу «Семья-Единение-Отечество».

Без сонца, без радасці раніца,
Надзея за хмарамі дрэмле,
Душа неабачліва раніцца
Аб шэрыя голыя дрэвы.

Я ведаю: неба запаліцца
Мільярдамі зорчак-свечак.

Няхай сабе хмурная раніца —
Я веру: раз'ясніцца вечар.

І зоймуцца дрэвы ўваскрэслыя —
Дажджы іх агонь не затушаць.
Душа будзе песціцца песнямі
І кветак, і неба, і птушак.

Квітнее май і дзьмухаўцамі,
І белым водарам садоў,
Мы свой настрой ствараем самі,
Калі валодаем сабой.

І жыць лягчэй, калі мы зможам
Скрозь хмары сонца разглядзець
І бачыць, як заўжды прыгожа
Умее нарадзіцца дзень.

«Не бывае шчаслівых паэтаў»,—
Хоць не раз давялося пачуць,
Але ўсё ж сумняваюся ў гэтым
І шчасліваю быць я хачу.

І тады я, насуперак лёсу,
Адчуваю шчаслівай сябе,
Калі неба ў аблоках бялёсых
І збірае свой харч верабей,

Калі бэз разліе тонкі водар,
Калі ў снезе святочным зямля,

І любая ў жыцці непагода
Маё шчасце не можа забраць.

У юнацтве парою вясновай
Мне здавалася ўсё па плячы,
Калі ў рукі жар-птушкаю слова
Хоць бы зрэдку прысядзе спачыць.

«Не бывае шчаслівых паэтаў», —
Ды не варта за ўсіх гаварыць.
Калі ў песні, душою прапетаі,
Слова кожнае зоркай гарыць.

Не сустрэнуць ні бацька, ні маці,
Ды і брат не загляне вітаць.
У пустой, як нябожчыца, хаце
Па кутках, нібы цюль, павута.

Нечакана яны ў адным годзе
Перабраліся ўсе на клады.
І ў жыцці маім, як і ў прыродзе:
То цяплей, а то скрозь халады.

Стала пуста і холадна ў хаце,
Лішняй столькі ў гародзе зямлі!
Ды сустрэнуць і бацька, і маці,
Калі шлях свой закончу зямны.

Твае вочы — агонь патаемны:
Палыхне — і пагляд адвяду,
Мне і страшна зірнуць, і прыемна...
Ох, сустрэліся мы на бяду!

Нечакана зусім, непрадбачна
Зводзіць лёс на пакуты і боль.
Тайны кліч... Толькі вось незадача,
Што суддзёю — узроў нам з табой.

Я згадзілася з наканаваннем,
Што прадвызначыў з'едлівы лёс.
Ці каханне тут, ці не каханне...
Колькі шчасця твой позірк прынёс!

Галіна Загурская ДУША ВЯРТАЕЦЦА

Вершы

Загурская Галіна Пятроўна нарадзілася 5 студзеня 1945 года ў мястэчку Лявонпаль Міёрскага раёна. Да восьмага класа вучылася ў Лявонпальскай сярэдняй школе, а пасля пераехала з бацькамі ў горад Інта Комі АССР, дзе і скончыла сярэдняю школу ў 1962 годзе. У 1967 годзе скончыла фізіка-матэматычны факультэт Віцебскага педагагічнага інстытута імя С. М. Кірава. З 1973 года жыве ў Полацку. Працавала выкладчыкам і метадыстам. Выдала зборнікі вершаў «З далоняў сэрца» (2007), «Да зямлі прытуліцца» (2009), «З росаў святаянных» (2013), «У месяцовым перламутры» (2017), «Бераг зарападаў» (2019) і інш. Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Уладзіміра Караткевіча за кнігу лірыкі «З росаў святаянных» (2015) і Літаратурнай прэміі імя Петруся Броўкі за кнігу «Бераг зарападаў» (2020).

«АВЭ МАРЫЯ»

Вясновы дзень раскрыліўся, падрос.
Я слухаю «Авэ Марыя» ўранку.
Пустыню бачу. Там ідзе Хрыстос,
Над Ім блішчыць зіхоткая Заранка.

Яна знаходзіцца ў далёкім часе тым
І мройліва блукае па пустыні.
Вясновых кветак там раскінуўся кілім,
Марыя плача аб нябесным Сыне.

Сляза бяжыць міжволі па шчацэ,
А музыка ўсё цела працінае,
Яе мне слухаць хочацца яшчэ...
Душа на час нібыта адлятае.

І з ёю плача ўся мая душа.
Марыі я працягваю далоні...
Ды замаўкае музыка спярша,
Душа вяртаецца ў сваё улонне.

ЛЕТНІ ВЕЧАР

Туліўся вечар з ціхай ласкай.
Заснула вёска. Змоўк дзярках.
І неба расчыніла атлас,
Дзе зоркі кінуліся ўскач.

Было на небе віраванне —
То зарападу час настаў.

Шануе жнівень вандраванні —
Вось зоркі ён і расштурхаў.

А тут балід свой след пакінуў —
Хвілін мо колькі цудам быў,
А потым знік — згарэў, дзесь згінуў,
Застаўшыся як небыль-быль.

А зоркі ў небе віравалі
І да сябе цягнулі зрок.
Яны кудысь нібыта звалі
На шчэ не пройдзены урок...

Суцяшае мяне, што была я любімай дачушкай.
Суцяшае той бераг, дзе бегла дзяцінства маё.
Суцяшае, што бор сустракаў мяне спевамі птушак.
Суцяшае і тое, што гэта наўсёгда сваё.

Суцяшае пашана, што мелі бацькі у вяскоўцаў.
Суцяшае любоў да радзімай пакутнай зямлі.
Суцяшае праталіна ўвесну на прыпеку сонца.
Суцяшае, што ў жніўні багаты ўраджаем палі.

Суцяшае сяброўства, якім і была я багатая.
Суцяшае любоў, чым багатая таксама была.
Суцяшае рака, што імкнецца да мора заўзятая.
Суцяшае і ўсплеск у цішы вечаровай вясла.

Суцяшае і музыка, як ёсць спакою нястача.
Суцяшае і восень парою сваёй залатой.
Суцяшае свеча, што гарыць і ціхенечка плача.
Суцяшае малітва часінай трывожнай, благой...

У шлях матуля бласлаўляла —
І спакайнела з гэтым мне.
Хоць мамы ўжо даўно не стала,
Яе пагляд — заўжды ў акне.

І з тым ішла я бласлаўленнем, —
Яно мне асвятляла шлях.

Хрысціла мама — і ў імгненне
Лягчэла ноша на плячах.

Сваіх я родных бласлаўляю,
Каб спакайней было і ім,
І сум пры гэтым свой хаваю —
Хай будзе ён адно маім.

Цудоўная пара, калі цяпер ты вольны
Ад усяго таго, што путамі было.
Звініць твая душа, на многае ты здольны,
А тое, што гняло, растала і сплыло.

Цудоўная пара: малюеш, пішаш вершы,
І гэтутлікі ўсяго шчэ хочацца спазнаць.
Здзіўляе толькі свет: застаўся гэткі ж грэшны,
І з думкаю аб ім пачнеш зноў сумаваць.

Ігар Шаладонаў

КАЛЕКТЫВІЗМ ЯК НАЙВАЖНЕЙШЫ ДУХОЎНЫ ФАКТАР У БАРАЦЬБЕ З ВОРАГАМ У ПРОЗЕ ІВАНА НАВУМЕНКІ

Шаладонаў Ігар Міхайлавіч — кандыдат філалагічных навук, дацэнт, вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы НАН Беларусі.

Літаратурна-мастацкая практыка прэзаіка Івана Навуменкі на працягу больш як паўстагоддзя паслядоўна імкнулася адлюстраваць і раскрыць адну з такіх вызначальных сацыяльна-духоўных і светапоглядных дамінант сацыяльнага жыцця беларускага грамадства ў XX стагоддзі, як пачуццё калектывізму. Пісьменніку-рэалісту хацелася па-мастацку праўдзіва, эстэтычна ўзнёсла і паэтычна выверана зафіксаваць той пафасны парыў савецкай генерацыі людзей даваеннага і ваеннага перыяду, да якіх адносіўся і сам аўтар, у жаданні пабудаваць новае светлае будучае праз сацыяльныя фармацыі — сацыялізму і камунізму, а таксама паказаць той хуткасны працэс значных грамадскіх, эканамічных, тэхналагічных і палітычных змен, якія ўвайшлі ў жыццё ў XX стагоддзі і якія шмат у чым дапамаглі нашаму народу выстаяць і перамагчы ў такім суровым, трагічным і разам з тым гераічным гістарычным выпрабаванні, якімі сталі гады Вялікай Айчыннай вайны.

Сам тэрмін калектыў паходзіць ад лацінскага слова (*collectivus* — зборны, збіраць) і абазначае такую супольнасць людзей, якія аб'яднаны або агульнай дзейнасцю, або агульнай ідэяй. Ён таксама можа выражаць працэс збірання людзей для вырашэння пэўнай сацыяльнай ці палітычнай задачы. Калі ж браць больш шырокі кантэкст і сэнс азначэння гэтага паняцця, то можна сказаць, што калектыў — гэта яднанне людзей з агульнымі ідэямі, патрэбамі і інтарэсамі.

Слова «калектывізм» з'явілася ў рускай мове адносна нядаўна і было запазычана непасрэдна з французскай мовы — толькі ў канцы XIX — пачатку XX стагоддзя. Сам жа назоўнік «калектыў» наогул увайшоў у слоўнікавы зварот літаратурнай рускай і беларускай мовы яшчэ пазней — у сярэдзіне дваццатых гадоў XX стагоддзя, асаблівы рэзананс яно атрымала ўжо ў савецкую эпоху ў сувязі з фарміраваннем і пабудовай новай сацыяльнай фармацыі — сацыялізму.

У сваёй светапогляднай аснове ідэя калектывізму раскрывае дыялектыку ўзаемасувязі агульнага добра і добра індывіда. Як вядома, гэта ідэя пранізвала ўсю гісторыю чалавецтва ад самага яго зараджэння і да нашых дзён. Самае шырокае і глыбокае распаўсюджанне ідэя калектывізму (камуны) атрымала яшчэ ў працах айцоў розных філасофскіх школ і рэлігійных канфесій мінулага.

У рускай рэлігійнай філасофіі блізкім аналагам і папярэдніцай паняццю калектывізму была ідэя «саборнасці», найбольш выразна распрацаваная ў XIX стагоддзі славянафілам А. Хамяковым. Паняцце саборнасці ў рускай

філасофіі азначала свабоднае духоўнае яднанне людзей, як у царкоўным жыцці, так і ў міры, сялянскай абшчыне, падтрымліваючы ўзаемаадносіны людзей у братэрстве і любові.

Гэта форма яднання мела на ўвазе такую ўзаемасувязь паміж людзьмі, якая не ўціскае і не прыніжае асобу, а, наадварот, умацоўвае і абараняе яе, надае ёй тое, чаго ў яе не стае ў асабістым індывідуальным, ізаляваным стане. Розніцу паміж паняццямі саборнасці і калектывізму выказваў вядомы рускі філосаф М. Бярдзьеў, які лічыў, што рэвалюцыйны марксісцка-ленінскі варыянт калектывізму дэфармаваў саму ідэю саборнасці і замест адзінства ў духоўнасці ў рускім камунізме запанаваў калектывізм, у якім было значна зніжана пачуццё асабістага пачатку. Некаторыя сучасныя расійскія філосафы лічаць паняцці калектывізму і саборнасці вельмі блізкімі і амаль сінанімічнымі.

Такім чынам, можна канстатаваць наступную думку, што калектывізм — гэта адна з важных ідэалагем жыцця кожнага народа на пэўным этапе гістарычнага жыцця. Так, даследчыкам айчыннай гісторыі добра вядомы той факт, што ў найбольш цяжкія моманты айчыннай гісторыі на працягу многіх стагоддзяў вельмі выразна прасочвалася тэндэнцыя ўзрастання ролі сялянскай абшчыны ў гэты перыяд. Таму што пасля значных людскіх ахвяр і разбурэнняў людзі толькі супольнай самаадданай працай маглі аднавіць новы парадак жыцця.

Бясспрэчным з'яўляецца тое, што калектывізм ў 30—40-я гг. XX стагоддзя абапіраўся на пастулаты марксісцка-ленінскай філасофіі і палітыкі, якія разам з тым шмат у чым супадалі і з іманентнай рысай усходнеславянскага менталітэту. Сацыяльна-гістарычнымі каранямі калектывізму было доўгае існаванне ў ментальнай свядомасці рускага, а таксама ў пэўнай ступені і беларускага народа традыцый сялянскай абшчыны і саборнай рэлігійнай ідэалогіі, а таксама насычанасць айчыннай гісторыі падзеямі, якія часта патрабавалі напружанага аб'яднання і салідарнасці ўсяго грамадства. Вось чаму ідэалогія калектывізму і з'явілася адным з вядучых рухавікоў афіцыйнай савецкай ідэалогіі 1930—40-х гг. і была цесна звязаная з пануючай тагачаснай ідэяфікс — пабудовай «светлага будучага».

Калектывізм гэтага перыяду нельга не разглядаць у адрыве ад іншых характэрных праяў і рыс масавай свядомасці паслярэвалюцыйнай рэчаіснасці, у так званую эпоху «паўстання мас», якія вельмі моцна ўплывалі на жыццё народа — гэта патэрналізм, нігілізм, магутны палітычны інфармацыйна-псіхалагічны ціск па абагаўленні дзяржаўнай улады і яе правадыроў, карыслівае выкарыстанне гіпнатычнай і магічнай веры мас у светлае будучае і адначасова свядомая ўстаноўка ўлады на падсвядомае падпарадкаванне масы законам традыцыяналізму, магутная залежнасць народа ад уладнага маніпуліравання масавай свядомасцю па стварэнні вобразу «ворагаў» і «герояў» як унутраных, так і знешніх.

Духоўна-псіхалагічныя ж карані савецкага калектывізму бяруць свой пачатак са стану сацыяльна-палітычнага крызісу, такога гістарычнага рэвалюцыйнага часу, калі вялікая маса людзей адчувае і ўсведамляе сябе безабароннай, адчувае слабасць і нетрываласць перад знешняй сілай, якая пагражае не толькі індывіду, але і цэламу народу амаль поўным знішчэннем. У той жа час пачуванне сябе ў супольнасці, у гурце, у маналітным калектыве, пачуванне сябе часткай якога-небудзь магутнага цэлага давала індывіду пачуццё абароненасці, псіхалагічнай раўнавагі і камфорту, дазваляла ў нечым яму рэалізоўваць свае магчымасці для самасцвярджэння, якое мог зрабіць індывід толькі з дапамогай калектыву.

Вельмі выразна эмацыянальная настраёнасць духоўнай атмасферы 30-х гадоў XX стагоддзя выяўлена І. Навуменкам у яго апавяданні «Водгулле далёкіх вёснаў» (1965), дзе ўжо ў зачыне твора аўтар праз успаміны галоўнага героя выражае сваё захапленне аптымістычным зарадам жыццёвай настраёнасці народа ў гады сваёй маладосці. «Майскімі святамі мне і дасюль свецяць далёкія трыццатыя гады...» [1, с. 407].

Чым жа так мілы былі герою-аўтару тыя часы, што так захапляла падлетка ў гэтым вясновым маі? Аказваецца, асаблівае ўражанне на яго рабіла ў той час святкаванне Першамая з яго грандыёзным масавым энтузіязмам і народным шэсцем. Для героя-юнака, як піша аўтар, «...першамайскае свята было жывым пацвярджаннем таго, што сусветная рэвалюцыя хутка ўспыхне» [1, с. 408].

Адчуванне сябе часткай вялікага гурту, як падлетку здавалася, аднадумцаў, агульны мейстрымны энтузіязм гіпнатычна дзейнічалі на яго душу. Асаблівае ўражанне на яго рабіў галоўны дырыжор гэтай тэатралізаванай імпрэзы, старшыня сельсавета, таварыш Стрык, які сваёй жвавай паставай і кіпучай энергіяй як бы зачароўваў і магнетызаваў дэманстрантаў.

«Стрык, худы, высокі, з чорным, нібы вымазаным дзёгцем, тварам. Стрык заўсёды носіцца па сяле на прыгожай кабыле Ластаўцы, чырвона-гнядой, з белымі падпалінамі на нагах і каля вачэй. Калі Стрык не ў сядле, то ўсё адно, здаецца, што ён некуды імчыць, баючыся спазніцца, — гэтак шпарка, размахыста ён ходзіць» [1, с. 408].

Але яшчэ больш нашага героя вабіць і захапляе выступленне і лозунгі старшыні сельсавета з трыбуны падчас праходу дэманстрантаў. Вось як неардынарна і натхнёна вітае калону пажарнікаў Стрык:

«— Пажарнікі! — падымаючы ўгору сцягтыя кулакі і як бы збіраючыся ўзяць над трыбунай, гукае Стрык. — Не тушыце пажараў! Не трэба тушыць пажараў! Няхай шырэй разгараецца агонь рэвалюцыі! Наступны лозунг да чыгуначнікаў — гэтакі ж звонкі, гучны і, калі кіравацца простым сэнсам, недарэчны.

— Чыгуначнікі! Не спыняйце цягнікоў! Няхай імчацца лакаматывы ў сусветную рэвалюцыю! Пасля кожнага выгуку прамоўцы — дружны, як адзіны ўздых, вокліч натоўпу. Стрык гарыць сам — вочы блішчаць, на чорных, запалых шчоках чырвань, але ж і ўмее ён запальваць. Здаецца, каб падняў ён руку, паклікаў — уся грамада людзей, якія стоўпіліся вакол трыбуны, хлынулі б за ім, кінуліся б у невядомыя прывабныя далі» [1, с. 409—410].

Падводзячы вынік сваіх успамінаў аб мінулым, пасталелы ўжо герой-аўтар дае наступнае эмацыянальна-аналітычнае заключэнне падзеям і героям таго часу:

«Цяпер, праз многія гады, мне здаецца, што наш няўрымслівы старшыня сельсавета быў паэтам у глыбіні душы, не любіў будзённасці і, як ніхто ў сяле, адчуваў вялікую, не параўнаную ні з чым радасць палёту, імкнення...» [1, с. 410]. Аўтару хацелася засяродзіць увагу на тым, што сучаснасці, у якой ён знаходзіцца зараз, яўна не стае той акрыляючай сілы духоўнага ўзвышэння народа, якая заўсёды трымаецца на энергіі калектыўнага ўзаемаразумення і еднасці.

На змену абшчыне ў 30-я гады XX стагоддзя прыйшлі іншыя формы калектыву: завод, фабрыка, калгас, якія былі арыентаваны ўжо пабольшасці не на абарону чалавека і яго сацыяльных і палітычных правоў і патрэб, а на рашэнне найперш вытворчых задач. Гэтыя новыя формы калектывнасці абмяжоўвалі правы асобы.

Навязаныя ў гэты час нормы маралі і права пачалі назойліва сцвярджаць, што індывідуалізм — гэта загана і негатыўная чалавечая якасць. Галоўнымі

каштоўнасцямі сталі прапагандавацца: калектывісцкая салідарнасць, калектывная праца, самаахвярная адданасць Радзіме.

Вось як гэта яскрава пісьменнік раскрывае ў апавяданні «Вераніка» (1957), дзе аўтар стварае той сацыяльна настрой калектывнасці, які стаў неад'емнай часткай дзяржаўнай ідэі, якая рыхтавала народ, асабліва моладзь, да немінучага ваеннага ліхалецця. «Наш дзясяты клас быў гераічны. Нас у класе было шаснаццаць хлопцаў, і амаль усе мы марылі пра подзвігі. Чатырнаццаць з шаснаццаці збіраліся паступаць толькі ў ваенныя вучылішчы. Астатніх двух — Федзю Пячкура і Валерыя Самасада, якія разлічвалі трапіць у «цывільныя» інстытуты, — мы за вочы называлі дзэзерцірамі» [1, с. 156].

Разам з тым трэба адзначыць, што калектывісцкая традыцыя, не зважаючы на хуткасныя працэсы сацыяльнай мадэрнізацыі, заставалася вызначальнай і ў савецкі час, але ператварылася ўжо ў яе новую, больш жорсткую разнавіднасць. Насаджэнне афіцыйных міфаў скрозь і ўсюды, пачынаючы з гуртоў лікбеза да дашкольных устаноў, было квінтэсенцыяй дзяржаўнай палітыкі, якая свядома і карысліва выкарыстоўвала пры гэтым і архетыпы масавай свядомасці, і фактары паўсядзённага жыцця. Вынікамі ўкаранення калектывізму ў масавую свядомасць з'явілася яго распаўсюджанне як на дзяржаўным, так і на бытавым узроўні, што стварыла маналітную ідэалагічную структуру мыслення і цэментавала маральную еднасць грамадства, што шмат у чым з'явілася важкім фактарам перамогі ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Сусветны вопыт паказвае: краіны, якія дасягнулі значных поспехаў у сваім развіцці, найперш заўсёды абапіраліся на свае традыцыі і гістарычны вопыт. Менавіта на гэты архетыпны сацыяльны і духоўны вопыт жыцця народнай масы ў сялянскай абшчыне і праваслаўнай традыцыі саборнасці і разлічвалі палітычныя ідэолагі і палітыкі напярэдадні трагічных падзей сусветнай вайны.

Знакамітае выступленне І. В. Сталіна, якое адбылося 5 лютага 1931 года, увайшло ў гісторыю як даклад «Аб задачах гаспадарнікаў». Прамова гэта стала гістарычна-праарочай. Вось што сказаў правадыр: «...Мы адсталі ад перадавых краін на 50—100 гадоў. Мы павінны прабегчы гэтую адлегласць у дзесяць гадоў. Або мы зробім гэта, або нас самнуць. Вось што дыктуюць нам нашы абавязальствы перад рабочымі і сялянамі СССР» [2, с. 4].

Праз 10 гадоў, у 1941 годзе, усё ўжо было зразумела і відавочна: што вайна абавязкова будзе, што вораг — Германія, а сапраўдных саюзнікаў у краіны амаль няма. Усё, што тады мог зрабіць СССР, — выйграць час і ўмацавацца. Таму за гэтыя дзесяць гадоў у СССР паскорана развіваліся прамысловасць, ВПК, ствараліся працоўныя і навуковыя кадры і школы, з'явілася шматлікая матэрыяльна-тэхнічная база для пад'ёму народнай гаспадаркі.

І вось вайна прыйшла ў нашу краіну. Пачуццё любові да роднай зямлі, да сваёй Айчыны паклікала маладое пакаленне, сямнаццацігадовых юнакоў і дзяўчат, на абарону сваёй зямлі ад захопнікаў. З першых дзён нямецка-фашысцкай агрэсіі на нашай зямлі разгарнулася ўпартая, поўная драматызму і трагізму барацьба партызан і падпольшчыкаў супраць захопнікаў. Нягледзячы на той страшэнны ўціск і генацыд, што распачалі ворагі супраць беларусаў, яны не былі духоўна зломлены. Народ сваім самаахвярным подзвігам адстаяў сваю вернасць ідэалам незалежнасці і свабоды.

Таму амаль уся ваенная проза І. Навуменкі скрозь прасякнута агульным пачуццём усенароднага калектывнага змагання беларусаў з нямецка-фашысцкай агрэсіяй. Напачатку сваёй мастацкай творчасці крытыка прама называла яго песняром свайго пакалення — пакалення сямнаццацігадовых. Першыя зборнікі апавяданняў і апавесцей пісьменніка насілі вельмі выразныя сімваліч-

ныя назвы «Семнаццатай вясной» (1957), «Хлопцы-равеснікі» (1958), «Таполі юнацтва». (1966). Калектывізм у творах дадзеных і іншых зборнікаў найбольш выразна выявіўся менавіта праз сяброўства.

Так у апавяданні «У шалашах» (1961) пражыі падае падзеі, якія адбываліся ў канцы 1943 года, калі Чырвоная армія разам з партызанамі вызваліла ад нямецкіх акупантаў мястэчка, у якім жыў галоўны герой апаведу, цяпер малады партызан (прататып самога аўтара). Калі партызан пачалі запісваць у армію, двум маладым местачковым хлопцам далі адтэрміноўку на двое сутак, каб пабачыцца і развітацца з роднымі і блізкімі. Жыхароў у мястэчку амаль не было, яны выбраліся падчас абстрэлаў да бліжэйшага балота і жылі ў шалашах. Што цікава, калі хлопцы рушылі да шалашоў, то са здзіўленнем заўважылі, што «... Шалашы ў лесе стаялі прыкладна ў такім парадку, як і хаты на местачковай вуліцы» [1, с. 339]. Маткі і суседзі радысна сустрэлі сваіх сыноў і землякоў, яны не таілі радасці: «...нас віншавалі і запрашалі ў госці амаль у кожны шалаш...» [1, с. 339].

Аднак найбольш герояў апавядання ўразіла і зацікавіла іншая нагода. «Тое, што мы ўбачылі, прачнуўшыся, узрушыла нас і здзівіла. Каля нашага шалаша сядзелі ў адной кампаніі кандуктар Пліс, удава Залаценкава і — што самае галоўнае — Бабурыха побач з Міліцыяй. Яны мірна размаўлялі, выпівалі і закусвалі, і гледзячы на іх лагодныя, з усімі адметамі ціхмянасці твары, можна было падумаць, што сабраліся найдружнейшыя суседзі і сваякі. ...Звінелі шклянкі, і дзесьці ў мястэчку рваліся снарады. Словы, з якімі людзі звярталіся адзін да аднаго, былі поўныя спагады і добразычлівасці, яны гучалі шчыра і ішлі, здаецца, з глыбіні душы. Нешта з'яднала не зусім дружную вуліцу. Нешта пераламалася ў адносінах добра знаёмых нам суседзяў» [1, с. 340] — раздумліва заўважае наш герой-аўтар.

З'яднала былых сварлівых і зацятых местачкоўцаў Бабурыху і Міліцыю агульныя драматычныя выпрабаванні, змаганне за выжыванне, што садзейнічала таму, што варожасць і сваркі, якія існавалі паміж суседзямі, як бы адышлі на другі план перад вялікай бядой. Аднак жа ў канцы твора аўтар падсвечвае ўжо іншы паварот узаемаадносін паміж суседзямі. Калі жыхары вяртаюцца ў вызваленае мястэчка для таго, каб распачаць новае мірнае жыццё, зноў успыхвае былая незадаволенасць і спрэчкі паміж гэтымі людзьмі, але гэтая сварка нясе ў сабе ўжо звычайны паўсядзёжны антаганізм і не ўплывае на агульны добразычлівы таварыскі характар суіснавання людзей, яна можа выклікаць рэакцыю толькі іранічнай усмешкі.

Знакавым тут падаецца нам і выведзены пражыікам вобраз-сімвал шалаша, які, думаецца, свядома пісьменнік увёў у назву твора. Калісьці на зары чалавецтва людзі шмат у чым залежалі ад прыроднага фактару і для таго, каб супрацьстаяць ёй, вымушаны былі аб'ядноўваць свае сілы, жыць калектывна. Шалаш як прымітыўны спосаб жыцця нашых далёкіх продкаў і сімвалізуе шмат у чым тое архетыпнае ядро алгарытму выжывання людзей у экстрэмальных умовах.

У больш абвострана-псіхалагічным ракурсе пачуццё роднаскай супольнасці беларусаў у супраціўленні ворагу выяўлена І. Навуменкам у апавяданні «Выпадак з гладышкаю». Сюжэтная лінія твора трымаецца на паказе выканання задання, якое партызанскі ротны камандзір Ткач аддае тром маладым партызанам, каб яны раздабылі тол з мясцін, дзе не ўзарваліся нямецкія бомбы. «Заданне было не дужа важнае. Усе тыя фугасы. З Зазыбаў, вёскі кіламетраў за васьмнаццаць ад атрада, свой чалавек паведаміў, што выкапаў і схваў дзве авіябомбы. Гэтыя бомбы трэба было забраць і прывезці ў атрад» [1, с. 79].

Маладыя партызаны, Петрусі Сакалоўскі і Прыбытковіч, а таксама Цішка Дрозд, запрэгли каня, селі ў вазок і паехалі на заданне. І больш хвацкія Сакалоўскі і Прыбытковіч, згаварыўшыся, вырашылі заглянуць у вёску, каб пагуляць на вечарыне з мясцовымі хлопцамі і дзяўчатамі.

Апынуўшыся ў вёсцы, яны, нягледзячы на нязгоду Цішкі Дразда, зайшлі ў хату наводшыбе, заўважыўшы, што яе гаспадар мае вулі, і вырашылі разжыцца мёдам. Письменнік вельмі тонка раскрывае нам псіхалогію логікі падзей, якія разыграліся ў хаце хутараніна. Вось як ён апісвае момант уваходу партызан у хату.

— Дзень добры вам, — сказаў Сакалоўскі і, узяўшы вінтоўку за ствол, грукнуў прыкладам аб падлогу [1, с. 81].

Гэты грукат вінтоўкі аб падлогу павінен быў сімвалізаваць ваяўнічы намер гасцей, якія апырыёры ўжо вырашылі, што хутаранін — гэта мясцовы куркуль, якога трэба абавязкова раскулачыць. Письменнік вельмі коратка, але ёмка дае апісанне хатняй абстаноўкі і настрою. «Гаспадар, жылісты невысокі дзядок з бародкай клінам, адказаў не надта ветліва. Гаспадыня, не хаваючы страху, пазірала на ўвайшоўшых. Сярод хаты стаяла калыска, у ёй спала дзіцё» [1, с. 81].

На прапанову Сакалоўскага пачаставаць гасцей мядком гаспадар дае вельмі смелы і адмоўны адказ: «Багата ласых на мёд, усім не хапае» [1, с. 81]. Гэта выклікала гнеў у душы партызана, яго твар наліўся густой чырванню, але тут падбегла жонка гаспадара з гладышкай малака і прапанавала папіць. «Сакалоўскі, узяўшы гладышку з бабчыных рук, грывнуў яе аб падлогу. Невядома, чым бы закончылася спрэчка, калі б нечакана не залямантавала бабка, крыкнуўшы: — Немцы!

Немцаў было шмат — чалавек сорак. Трое ўжо стаялі перад хатай...» [1, с. 81].

Партызаны замітусіліся, не ведаючы, што рабіць. І тут на выручку ім прыйшоў гаспадар. Ён адчыніў пограб з бульбай і загадаў партызанам у ім схавацца, а сам раскатурхаў дзіця, каб яно плакала і скрыпела калыска. Немцы ўчынілі допыт дзеду, патрабуючы ад яго, каб ён выдаў, дзе хаваюцца партызаны, пагражалі яму расправай за тое, што быццам ведаюць, што яго сын знаходзіцца ў партызанах. Аднак нічога не дабіўшыся, з'ехалі з двара.

Калі маладыя партызаны выбраліся з пограба, то Сакалоўскі з Прыбытковічам не глядзелі ў вочы гаспадара. А ён, нібы нічога не здарылася, зноў узяўся за свой валёнак. Бабка паднесла новую гладышку малака, але ад яго ўсе трое адмовіліся.

«Ужо ў Зазыбах Сакалоўскі папрасіў: — Слухай, брат Цішка, не гавары Ткачу» [1, с. 83]. Вядома, Сакалоўскі адчуваў сваю віну, і таму Цішка Дрозд разумей, што гэта сітуацыя будзе добрым урокам для маладых партызан і таму адказаў наступным чынам: «— Я ж з вамі быў таксама, як жа я скажу...» [1, с. 83]. Разумны і разважлівы хлопец усведамляе, што сяброўская салідарнасць вельмі важны фактар у змаганні з азвярэлым ворагам, тым больш што дадзены прыкры выпадак іх паводзін будзе ім маральным урокам, які ім даў стары дзед-гаспадар сваім гераічным учынкам. Зноў жа хацелася звярнуць увагу на глыбінную ідэйна-сімвалічную падаснову гэтага твора. У назву апавядання не дарэмна вынесены вобраз-сімвал глінянай гладышкі з малаком.

Гаршчок, і яго разнавіднасць гладышка, у народна-міфалагічнай традыцыі беларусаў сімвалічна рэпрэзентаваў сабой чалавека — яго галаву і чэрава, а таксама дом рэальны, зямны, і дом — дамавіну апошнюю. Гаршчок уяўляўся крыніцай жыцця, надзяляўся творчай патэнцыяй, як посуд для вады, што

служыць пасрэднікам паміж светамі. Яго перакульванне ці разбіванне ўстанаўлівала ці знімала мяжу паміж процілеглымі сферамі, бо гэтакім чынам нейтралізавалася небяспечная пустата гаршка, якая магла быць запоўнена смерцю. Вядома трывалая сувязь вобраз гаршка з душамі продкаў, якая служыла духоўнаму саборнаму яднанню ўсіх людзей роду.

Пісьменнік гэтым апавяданнем таксама даводзіць думку, што ў барацьбе з фашызмам надзвычай важным быў менавіта маральны фактар партызанскай і падпольнай барацьбы. І гісторыя барацьбы на беларускай зямлі ўтрымлівае як шмат фактаў масавага гераізму людзей, іх самаадданасці, высокага ўзлёту чалавечага духу, гонару і годнасці, так і нярэдкага сітуацыйнага падзення людзей, калі абставіны правакавалі іх да жорсткіх паводзін, а калі-нікалі і да здрады. Перамога над нацызмам, гэта вялікае і гераічнае здзяйсненне, было дасягнута найперш высілкамі людзей менавіта такога складу, як Цішка Дрозд, з іх патрыятычным выхаваннем і самаахвярай накіраванасцю помыслаў сэрца, душы і розуму, якія адчувалі знітанасць з роднай зямлёй, з блізкімі ім па духу і барацьбе людзьмі.

Вялікая ўвага на тэму калектывізму звернута і ў прэзаічнай раманнай трылогіі І. Навуменкі «Сасна пры дарозе», «Вецер у соснах», «Сорак трэці». Вобраз-сімвал сасны, пастаўлены ў эпіцэнтр раскрыцця гераічнага змагання беларускага народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны, яскрава раскрывае нам псіхалагічна-сацыяльную логіку выпявання і разгортвання гэтай барацьбы з захопнікамі, якая спачатку налівалася праз унутрана-індывідуальнае непрыманне і непрымірымасць галоўных герояў твора з тым становішчам, у якім яны апынуліся падчас акупацыі, затым паступова гэта барацьба разрасталася да агульнага супраціўлення ворагу, набыўшы пасля ўжо маштабны, масавы характар супраціўлення. Таму, нам думаецца, аўтар назву свайго трэцяга рамана не мог выразіць адэкватна праз вобраз сасны і перадаў яе лічбай года «1943». Як падлічваюць айчыннымі гісторыкі, на тэрыторыі Беларусі ваявалі звыш 374 тысяч партызан, дзейнічала больш за 70 тысяч падпольшчыкаў. Сярод народных мсціўцаў 90 працэнтаў складалі менавіта мясцовыя жыхары. Такого размаху народна-патрыятычнага руху не было ні ў адной іншай краіне. Недарэмна і па праве Беларусь называюць «рэспублікай-партызанкай».

У сувязі з гэтым хацелася б адзначыць, што пачуццё калектывізму з'яўлялася адной з галоўных дамінант творчасці І. Навуменкі як заканамернай праявы народнай свядомасці, якая амаль заўсёды адносна стабільная і мадальная для ўспрымання большасцю членаў грамадства, асабліва ў вызначальныя моманты гісторыі кожнага народа. Бо тут галоўную ролю адыгрывае народная свядомасць, якую па-мастацку і адлюстравала творчая практыка прэзаіка І. Навуменкі, які таленавіта і вельмі ўдала змог знайсці глыбінную падаснову мастацкага выяўлення архетыпу народнай псіхалогіі і свядомасці ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Сёння, на фоне пэўнага духоўна-маральнага і светапогляднага крызісу, нам вельмі важна знайсці грунтоўны баланс агульнанацыянальных каштоўнасцяў, якія найлепш бы адлюстравалі інтарэсы беларускага народа. І ў гэтым шмат чым нам можа дапамагчы творчая спадчына народнага пісьменніка Беларусі І. Я. Навуменкі.

Спіс літаратуры:

1. Навуменка, І. Збор твораў. У 10 т. Т. 1. Апавяданні і нарысы, 1946 — 1972 / Іван Навуменка; прадм. П. Навуменкі, падрыхт. тэкстаў і камент. І. Шаладонава; рэд. тома С. Л. Гаранін, паслясл. С. Лаўшука; Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларус. культ., мовы і літ. — Мінск : Маст. літ., 2012. — 766 с.
2. Речь И. В. Сталина 5 февраля 1931 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://teletype.in/@ww_ii/a_3ky-jdM. — Дата доступа: 10.04.2025.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 21 мая 2025 года.

Рэзюмэ

Ігар Шаладонаў

Калектывізм як найважнейшы духоўны фактар у барацьбе з ворагам у прозе І. Навуменкі

УДК. 821.161.3.09 Навуменка

Аўтар даследавання даводзіць тую думку, што проза І. Навуменкі наскрозь прасякнута пачуццём патрыятычнага калектывізму, які стаў найважнейшым духоўным і маральным фактарам у барацьбе з фашызмам у гады Вялікай Айчыннай вайны. Даказваецца, што пісьменнік стаў выразнікам подзвігу пакалення «сямнаццацігадовых» з іх калектывісцкім выхаваннем і самаахвярай накіраванасцю помыслаў сэрца, душы і розуму, якія вельмі востра адчувалі знітанасць з роднай зямлёй, з блізкімі ім па духу і барацьбе людзьмі.

Ключавыя словы: Іван Навуменка, проза, Вялікая Айчынная вайна, калектывізм, саборнасць, подзвіг, гераічная барацьба, духоўнасць

Summary

Igar Shaladonau

Collectivism as the most important spiritual factor in the fight against the enemy in the prose of I. Navumenka

In the study gets the point across the prose of I. Navumenka, which is permeated with a sense of patriotic collectivism — the most important spiritual and moral factor in the fight against fascism during the Great Patriotic War. It is proved that the writer became the exponent of the feat of the generation of «seventeen-year-olds» with their collectivist upbringing and self-sacrificing way of the thinking, who very acutely felt the connection with their native land and people close to them spiritually.

Keywords: Ivan Navumenka, prose, Great Patriotic War, collectivism, conciliarity, feat, heroic struggle, spirituality.

Яўген Гарадніцкі
ТРОЕ ПАДАРОЖНІКАЎ
І ВЕРШ ПРА ВАДАСПАД

«Раніцой 20 чэрвеня, запасшыся білетамі і драбніцай фінскіх грошай, селі мы ў Пецярбурзе на Фінляндскім вакзале ў поезд і — бывай здарова, наднеўская сталіца!»

Так пачынаецца нарыс «З Фінляндыі» Янкі Купалы пра паездку ў 1910 годзе ў гэтую паўночную краіну разам з Антонам Грыневічам і Браніславам Эпімах-Шыпілам. Гэтых трох чалавек, якія вырашылі наведацца ў недалёкі ад тагачаснай расійскай сталіцы, але зусім невядомы для іх край, аб'ядноўваў агульны клопат пра развіццё беларускай культуры, звязвалі стасункі ўзаемападтрымкі і супрацы. Дзякуючы Эпімах-Шыпілу малады паэт Янка Купала змог апынуцца ў Пецярбургу, дзе меў большыя, чым у Вільні, магчымасці для адукацыі і самаразвіцця. Менавіта Эпімах-Шыпіла быў рэдактарам першага зборніка вершаў «Жалейка» будучага класіка беларускай літаратуры. А наступны Купалаў зборнік вершаў «Гусяр» быў выдадзены Грыневічам у заснаваным ім якраз у 1910 г. уласным выдавецтве.

Пра сяброўскія стасункі трох беларусаў, якія на той час жылі ў Пецярбургу, сведчыць і гэтая сумесная паездка цягніком па Фінляндыі. Яна не мела нейкай практычнай мэты, падарожнікі кіраваліся жаданнем проста пабачыць новыя краявіды, пазнаёміцца з жыццём іншага народа. Канцовым пунктам іхняе вандроўкі быў славуты вадаспад Іматра, пабачыць які прыязджала шмат народу. Але нашыя падарожнікі з цікаўнасцю і захапленнем аглядалі ўсё, што сустракалася ім на шляху. Гэта быў край, што прыцягваў да сябе сваім незвычайным выглядам, непадабенствам да звыклых беларускіх краявідаў.

Першае, што кінулася ім у вочы, калі рушыў цягнік, — як пачало змяняцца наваколле. «Дарога спачатку ідзе прадмесцем Пецярбурга — налева бачыш астрог, направа комін фабрычны, а там — так нейкі цагляны мур. Але штотараз далей — штотараз меней пахне гарадской культурай, і пачынаецца незавідная фінляндская прырода: як вокам кінуць — тарфяная балотная нізіна, паросшая мохам, асочнай травой ды прыземістымі карлюкаватымі сасонкамі і бярозкамі». Купалу ўражвае адрозненне фінскага ландшафту ад звыклага для яго беларускага краявіду. Паўночная прырода падаецца яму занадта суровай, неспрыяльнай для жыццядзейнасці чалавека. І тым большае ўражанне на яго робіць здольнасць фінаў прыстасавацца і да такіх умоў. Беларускага песняра дзівіць, як «працавіты фін» умудраецца проста на каменных глыбах будаваць жытло, вырошчваць ураджай.

Тое, як жыхары Фінляндыі абыходзяцца з зямлёй, на якой ім лёсам выпала жыць, Купала параўновае з беларускай сітуацыяй. З душэўным болей ён заўважае: «Як жа багацейша і пякнейша наша зямелька, калі яе параўнаць з фінскай, хаця людзі тут лепей апануўшыся і весялей, свабодней выглядаюць, як нашы. Дзіўна і несправядліва звiніць гэта наша безупыннае: «Край наш

бедны! Зямлі мала!» Мне здаецца, што не край наш бедны, а толькі мы яго абяднілі ды наша мачыха-доля...».

Заўважым, што думкі пра пекнасць роднай зямлі і нязгода з распаўсюджаным меркаваннем пра яе беднасць узнікаюць у Купалы яшчэ задоўга да ініцыяванай В. Ластоўскім у 1913 г. дыскусіі ў «Нашай ніве, а гэта азначае, што ягонае стаўленне да ўзнятых падчас дыскусіі праблем не было адназначным.

На працягу кароткага падарожжа па фінскай зямлі (наступным днём яны ўжо вярталіся ў Пецяярбург) Купала ўвесь час прыглядаецца да побыту мясцовых жыхароў, унутранай арганізацыі іхняга жыцця. Успрымае праявы новай для яго рэальнасці з гледзішча беларуса-земляроба. Аказваецца, можна і так гаспадарыць на камяністай неўрадлівай зямлі. Аўтар нарыса з зацікаўленнем апавядае пра тое, як «накапае дагадлівы фін торфу, намяшае з лісцямі і, нацягаўшы на каменную пліту, сее там сваё дабрыцо». Яшчэ большае захапленне ён выказвае адносна людскіх здольнасцей тэхналагічнага ўздзеяння на прыроду. Пішучы пра прабітую скрозь скалы чугунку, ён заўважае: «Дзіву толькі даешся, колькі гэта трэба было трудоў руцэ чалавечай, каб выдзяўбсці цэлыя дзясяткі чатырохкантных сажняў цвёрдага, як сталь, каменя».

Беларускія падарожнікі наыве пераканаліся ў тым, на што здатныя розум, настойлівасць і працавітасць чалавека ў яго змаганні з прыродай. Але пад канец сваёй вандроўкі яны займелі магчымасць на свае вочы пабачыць веліч і неўтаймоўнасць акурат прыроднай стыхіі. Сышоўшы з цягніка на канцовым прыпынку, яны адразу звяртаюць увагу на тое, «што нешта ўдалі небывала і незвычайна шуміць». Так вітае іх славуты вадаспад Іматра, гул якога чуцен здалёк, з адлегласці соцень метраў.

Уражанні Купалы ад сустрэчы з гэтым цудам прыроды ўвасобіліся не толькі ў праявічай форме, у нарысе, пра які вядзецца гаворка, але і ў адмыслова прысвечаным гэтай падзеі вершы. Гэта стварае для нас спрыяльную нагоду для супастаўлення твораў, што адносяцца да розных жанраў, розных спосабаў слоўнага выражэння, але ў якіх развіваецца адна і тая ж тэма. У нарысе, як праявічым творы, галоўным сродкам раскрыцця тэмы з'яўляецца апісанне. Прыступаючы да апісання асноўнага аб'екта сваёй увагі, Купала якраз наракае на абмежаванасць выяўленчых магчымасцей слова. «Апісаць Іматру, гэту велічыню і разгон бушуючай вады, трудна. Трэба яе бачыць сваімі вачыма, каб пераканацца, як тут усясільная прырода паказала сваю моц, выкапаўшы ў каменнай гары канаву-грамадзіну і кінуўшы па ёй расшалелыя хвалі ракі Вуоксы».

Купала аднолькава захоплены і стваральнай працай чалавека, здольнага пракласці праз скалы дарогу цягніку, і велічнасцю прыроды, што «выкопвае» рэчышча для выйсця сваіх падспудных сіл. Як для паэта з рамантычнымі памкненнямі, для яго больш прыцягальнай выяўляецца якраз прыродная стыхія, блізкая яму сваім размахам і неўтаймоўнасцю.

Дзякуючы наяўнасці створаных Купалам двух варыянтаў, у якіх увасобіўся вобраз вадаспада — праявічнага і паэтычнага, — у нас ёсць магчымасць разгледзець, якім чынам у кожным з іх раскрываўся творчы патэнцыял аўтара. Звернемся напачатку да вобраза, выяўленага ў нарысе. Нягледзячы на заўвагу аўтара наконт цяжкасці апісання ўсёй велічы Іматры, яму якраз удалося перадаць убачанае з надзвычайнай экспрэсіяй і дэталёвасцю. Вобраз вадаспада паўстае ў зменлівасці рухомых форм, напружанай памкнёнасці

наперад, у пераадоленні, здавалася б, непераадольных перашкод. Кавалак тэксту, дзе яскрава выяўлены напор і разгул воднай стыхіі, па сваіх мастацка-выяўленчых якасцях у большай ступені стасуецца з паэзіяй, чымсьці з прозай. Дзеля пацвярджэння нашага меркавання прывядзем цалкам гэты фрагмент:

«Рака гэта, падплываючы к таму месцу, дзе б'е сам вадаспад, патроху звужаецца і, напатыкаючы пад сабой каменныя глыбы, пачынае грозна клакатаць, як бы глуха клясці, што ёй асмельваецца спыніваць разгон і прастор. Але ўсё-такі гэты прастор штораз вузее, спад штораз болей робіцца прытным, вадзе прыходзіцца прабіваць сабе дарогу ў каменнай скале, і тут гэта рака пачынае ўжо бяспамятна, безаглядна, апраметна кідаць свае буйныя хвалі, шумець, стагнаць дзіка, жутка. Прад сабой бачыш не звычайную ваду, а белую як снег кіпучую пену. Хваля ўскаквае на хвалю, гоніць, прэ, пераганяе; тая тую кідае ўверх цэлай пякельнай гарой, разаб'е ў пух, у пыл, скруціць, зверне; зноў тая тую кіне ўвысь, як бы гроззячы самому сонцу; тая тую абмые шалёным абняццем, здавіць, скруціць, ізноў пусціць, ліне, ізноў так далей хваля за хваляй, а ўсё з грозным шумам, дзікім рогатам, жутка, магуча. Аж вось выбіўшыся зноў на большы прастор, Вуокса пачынае цішэць, як бы пераводзіць дух пасля такога шалёна-п'янага разгулу-барацьбы».

Уражвае высокая паэтычнасць прыведзенага ўрыўка, у якім выразна выяўляюцца рамантычнае светаўспрыманне Купалы, характэрная для яго структураванасць дыскурсу. Тут бачым тыя ж прыёмы экспрэсіўнага выражэння, заснаваныя на рытмічным спалучэнні асобных лексічных элементаў, што і ў ягонай паэзіі. Сінтаксічная хвалепадобнасць маўлення заклікана суадпаведна перадаць успрыманне магутнага і несупыннага набегу-наплыву хваль вадаспаду. Як і ў многіх вершах, у гэтым апісанні грознага бушавання Іматры вызначальную ролю адыгрываюць падвойныя звёны сінанімічных лексем (шумець — стагнаць, дзіка — глуха, здавіць — скруціць, з грозным шумам — дзікім рогатам, у пух — у пыл). Відовішча, што разгортваецца перад падарожнікамі, набывае нават інфернальныя рысы. Рака **апраметна** кідае долу свае хвалі, якія паўстаюць **пякельнай** гарой.

Аўтарам усцяж падкрэсліваецца буйны разгул, шаленства воднай стыхіі. Ён зачараваны несустраканым ім ніколі ў жыцці відовішчам, спрабуе адшукаць у сабе адпаведны ўсяму гэтаму настрой і ўсвядоміць сваю далучанасць не толькі да таго, што паўстае перад ім у сваёй матэрыялізаванай форме, але і да стоенай за ёю сутнасці. «Глядзіш, слухаеш, і штосьці незразумела-зводнае прыкоўвае цябе да гэтай апраменнай¹ вады. Забываешся на свет, на людзей, на жыццё, на долю, а ўсё глядзіш і слухаеш, слухаеш і глядзіш...». Сябры праседзелі ля вадаспада доўгі час, пакуль не настала пара са шкадаваннем развітацца з гэтым чудам прыроды. Купала, завяршаючы гэту часціну нарыса, заўважае: «...так не хацелася расставацца, як бы тут нешта сваё дарагое, роднае кінуў...».

Неўзабаве пасля паездкі нарыс Купалы пад назвай «З Фінляндыі» быў надрукаваны ў двух нумарах «Нашай нівы» (15 і 22 ліпеня 1910 г.). Гэта была ягоная першая значная публікацыя менавіта ў прозе. Да таго часу ў «Нашай ніве»

¹ У гэтым слове, мабыць, замест *n* трэба чытаць *m*: апраметнай. Такое азначэнне больш адпавядае выяўленню шаленства стыхіі, і яно, да таго ж, прысутнічае ў іншым месцы тэксту: «апраметна кідаюць свае буйныя хвалі». Якраз сваёй апраметнасцю прыкоўвае бушуючая стыхія да «чагосьці незразумела-зводнага».

з'яўляліся толькі невялікія допісы паэта інфармацыйнага кшталту. Разам з публікацыяй заключнай часткі нарыса ў газеце быў змешчаны таксама і верш, які ўзнік пад уражаннем ад той самай паездкі ў Фінляндыю. І тут паэт у Купалу ўсё ж пераважыў, яму аказалася недастаткова выказацца праявічай, хоць і вельмі экспрэсіўнай, мовай пра з'яву, якая яго надзвычай уразіла.

Параўноўваючы апісанне Іматры ў нарысе і яе ж выяўленне ў вершы «Над Іматрай», можна заўважыць пэўнае падабенства ў вобразным увасабленні слаўтага фінскага вадаспада. І там, і тут асноўная ўвага звяртаецца на бурнае віраванне Іматры, шал воднай стыхіі.

Шалее Іматра між каменных глыбаў,
За хваляю хвалю імчыць к нізіне;
Як хмар недаступных махнатыя скібы,
Адна адну схопіць, піргне.

Адна з адной рынуцца ўглыб, як магілу,
Там скруцяцца, ўзнімуцца клубам, дугой,
Рассыплюцца пухам, рассеюцца пылам,
Зноў выскачаць к небу гарой.

Зірнуць, ззіхануцца, сыпнуцца на скалы,
Ўсім Дантаўскім процьмам на здзіў,
І люнуць на волю, забыўшыся шалаў,
Плывуць паміж пустак і ніў.

Другія іх зменяць і пеняцца ў злеме,
Адвечністым шумам калышуць прастор;
Свабодай сваёю і роднай Суомі
Сягнуць быццам хочучь да зор.

Гэтаксама ўздымаюцца і стрымгалоў абрынаюцца прывідныя хвалі ў вершы, як і ў нарысе. Той жа размерана-шпаркі, разгайданы рытм адзначае іх несупынны рух. Супадаюць нават некаторыя вобразныя прыкметы: сямва, што распаўсюджваецца над Іматрай, утвараецца з «пуху» і «пылу», водны вал паўстае да нябёсаў «гарой».

Аднак у вершы ўзнікаюць і дадатковыя матывы, праяўляюцца адзнакі, характэрныя менавіта для вершаванай арганізацыі тэксту. Да такіх спецыфічных структурных асаблівасцей належыць, напрыклад, кальцавая форма кампазіцыі: верш завяршаецца той жа страфой, якой і пачынаецца, толькі з невялікімі зменамі ў адным радку. Калі ў нарысе эпізод агляду вадаспада ўпісаны ў агульны аповед пра падарожжа трох беларусаў, дзе аўтар расказвае пра розныя, у тым ліку побытавыя рэчы, то ў вершы ўражанні ад гэтай выключнай прыроднай з'явы складаюць цэласны змест твора. Тут аўтар не толькі апісвае тое, за чым назірае, але выяўляе выразна сваю суб'ектнасць, сваё стаўленне да ўбачанага трансфармуе ў лірычны роздум над быццём. Інфернальныя характарыстыкі воднай стыхіі, якімі адзначана апісанне Іматры ў нарысе, узмацняюцца ў вершы суаднясеннем з замагільным светам «Боскай камедыі». Рачныя патокі абрушваюцца на скалы «ўсім Дантаўскім процьмам на здзіў». Аднак гэты нібы хаатычны, напорысты рух мае ў сабе прадвызначаную мэту. Ён скіраваны на здабыццё свабоды. Якраз у гэтай памкнёнасці паэт знаходзіць блізкія сабе адчуванні.

Спробы іматравых хваль сягнуць «да зор» суладныя з рамантычным све-таадчуваннем Купалы, з маштабнасцю ягонай паэтычнай вобразнасці. Ёсць у тэксце верша і іншыя адсылкі да традыцыйных вобразаў паэта, як, напрыклад, апісанне супакоеных хваль, якія, вырваўшыся на волю, «забыўшыся шалаў, плывуць паміж пустак і ніў». Пішучы гэтыя радкі, Купала, магчыма, згадаў вольную плынь беларускіх рэк. Незадоўга да паездкі ў Фінляндыю Купала за-вяршыў паэму «Курган», якая пачынаецца малюнкам, блізкім па сваёй таналь-насці да вышэйпрыведзенага:

Паміж пустак, балот беларускай зямлі,
На ўзбярэжжы ракі шумнацечнай...

Вадаспад на рацэ Вуокса прыцягваў да сябе тысячы аматараў незвычайных відовішчаў. Сярод іх былі і тыя, хто рашаўся такім экстрэмальным спосабам скончыць жыццё самагубствам. Вялікая колькасць суіцыдаў змусіла ўлады прымаць запабегныя захады, у тым ліку і такія, як забарона продажу білетаў з Пецярбурга да Іматры толькі ў адзін канец. Купала, несумненна, ведаў пра такую нядобрую славу вадаспада. Мабыць, таму ў заключнай частцы верша з'яўляецца матыў, які паэт распрацоўваў і ў іншых сваіх творах, у прыватнасці ў драматычнай паэме «Сон на кургане». У пошуме ўзвар'яваных хваль вада-спаду яму чуецца голас русалак, якія заклікаюць прытомленага жыццёвымі мітрэнгамі падарожніка ў свае ўладанні:

Стаіш і глядзіш на бунтоўныя воды,
І сэрца лялеецца ў сцішнай жалёбе,
Ўсё слухаеш нема, як стогнуць нягодай
Ды як бы ўсё клічуць цябе:

«Хадзі к нам, бяспутнік, кінь долю на свеце,
Спачын векавечны дамо ў забыцці;
Нязведанай воляю будзем шумеці
І гутарку з сонцам вясі.

Хадзі ў нашы хвалі, спаўём твае грудзі
Вадзіцай сцюдзёнай, кіпучай, як вар;
Народ аб нас казку злажыць не забудзе,
І песню нам зложыць пясняр».

Падсумуем цяпер, што збліжае напісаныя Купалам амаль адначасова і пад аднымі і тымі ж уражаннямі нарыс і верш, і ў чым тут розніца ў падыходах і спо-сабах мастацкага выражэння. І ў прозе, і ў паэтычным творы галоўным цэнтрам прыцяжэння і асноўным аб'ектам увасаблення паўстае вадаспад Іматра, прытым у абодвух выпадках выява прасякнута надзвычайнай экспрэсіяй, надзелена вы-ключным дынамізмам. Празічны тэкст утрымлівае ў сабе шматлікія метафарыч-ныя выразы, адметныя сінтаксічныя прыёмы, што збліжае яго з вершам па сіле эмацыйнага ўздзеяння. Аднак у адрозненне ад верша ён фармуецца ў адпавед-насці з прынцыпамі наратыўнай пабудовы тэксту. Апісанне вадаспада падаецца як напоўнены шматлікімі падрабязнасцямі апавед, мэта якога шматбакова і вычарпальна прадставіць з'яву ў яе прастора-часовай працягласці.

Агляд Іматры — гэта хоць і самы ўражальны момант у знаёмстве бела-русаў з Фінляндыяй, але не адзіны эпізод падчас іхняй паездкі. Ён улучаны ў

шэраг іншых эпизодаў, што складаюць разам сюжэт нарыса. На зваротным шляху падарожнікі аглядаюць музей у Выбаргу. Тут у іх праяўляюцца якраз іншыя, больш практычныя інтарэсы. Аўтар нарыса звяртае ўвагу нават на кошт квіткаў у музеі.

Побытавыя, і ў тым ліку грашовыя, справы наогул не ігнаруюцца аўтарам пры апісанні жыццёўладкавання фінаў. Сябры дзівяцца з такой завядзёнкі, як «шведскі стол», калі на адной са станцый яны за фіксаваную плату мелі магчымасць набіраць ежы на талеркі паводле жадання. «Ніхто нікога ні аб чым не пытаецца, ніхто нікога не пільнуе; еш, колькі душа прымае». Аўтар суадносіць такія звычай з беларускім менталітэтам і выказвае сумненні ў тым, што пры такіх абставінах усе паводзілі б сябе належным чынам. Нашы ж героі «па сумленню прызналіся», што «былі каля стала» і, як належыць, расплаціліся. Купала называе і кошт падмацунку — паўтары маркі, удакладняючы, што марка — гэта каля 40 капеек.

У нарысе падрабязна пералічваюцца экспанаты як гістарычнага, так і этнаграфічнага характару, якія пабачылі наведнікі ў музеі. І зноў жа праводзіцца паралель з беларускай рэчаіснасцю: «Многа бачылі мы там рэчаў, вельмі падобных да вырабаў нашых беларускіх хлебаробаў, як, напрыклад, начоўкі, ступа, кросны, лыжкі і др., не відаць было толькі сахі і бараны».

Супастаўленне прازیснага і вершаванага твораў Купалы, у якіх вобразнай дамінантай апынаецца адна і тая ж з’ява, дазваляе не толькі выявіць адметнасць кожнага з гэтых дыскурсаў, але і паказаць іх узаемадзеянне і ўзаемаўплыў. Купалаўскі мастацкі геній яскрава выявіўся ў лірыцы, паэтычнай эпіцы і драматургіі. Проза не была той сферай слоўнага мастацтва, да якой Купала меў непасрэднае дачыненне. Тым не менш характэрныя прыкметы апавядальнага дыскурсу знаходзім і ў тых жанрах, што былі для яго галоўнымі. У вершах паэта, побач з адцягненымі вобразамі, надзеленымі сімвалічнымі сэнсамі, шмат адзнак прадметнага свету — рэчаў, прыродных з’яў, дэталей, якія сведчаць пра жыццё чалавека ў рэальным свеце. У вершы «Над Іматрай» вобразна-метафарычнае апісанне вадаспада ўспрымаецца як частка агульнага лірычнага сюжэта, у якім рэаліі спалучаюцца з вобразамі ўяўлення. Суб’ект, які назірае і праз успрыманне якога трансляюцца выявы, паядноўвае сабой свет сапраўдны і міфалагічна-паэтычны, уяўны.

Задавацца пытаннем аб тым, ці мог творчы дар Купалы выявіцца напоўніцу таксама і ў прозе, вядома, не вельмі плённая справа. Калі зыходзіць з рэальнасці, а не з меркаванняў аб магчымым, то відавочным становіцца, што адзнакі эпічнага стылю, такія як апавядальнасць, разгортванне сюжэтнай паслядоўнасці, выяўленне рэчаў і з’яў праз апісанне іх выгляду і ўласцівасцей, былі ў пэўнай ступені характэрнымі і для паэзіі класіка. І ў гэтым сэнсе абсалютнага размежавання паміж паэтычным светабачаннем і эпічнай грунтоўнасцю спазнання свету ў ягонай творчасці не назіраецца. Пра гэта сведчыць і праведзены намі параўнальны аналіз двух твораў.

Яўгенія Лязо
САМЫ ГАЛОЎНЫ СКАРБ

Алесь Ветах — шматгранная постаць у сучасным беларускім літаратуразнаўстве. Сапраўднае імя творцы — Алесь Іванавіч Бельскі. У друку выступае ў якасці празаіка, публіцыста і крытыка. За тры дзесяцігоддзі свет пабачыла некалькі яго кніг прозы і літаратуразнаўства.

Асаблівасць аўтарскага стылю Алеся Ветаха — шырокае выкарыстанне звестак з уласнай біяграфіі і свабоднае ўпляценне ў мастацкую тканіну тэксту. Але гэты прыём заўважны толькі тым чытачам, якія хаця б крышачку знаёмы з біяграфіяй пісьменніка. Звернемся да кнігі «Хроніка смутку», дзе тапонімы выразна паказваюць, што месца дзеяння адбываецца на радзіме аўтара. І імёны многіх герояў супадаюць з прататыпамі: браты Толя і Лесік, іх бацька Іван. Сярод беларускіх пісьменнікаў такі падыход сустракаем у Якуба Коласа. «Новая зямля» з'яўляецца аўтабіяграфічным творам, дзе аўтар захоўвае сапраўдныя імёны і рысы характару сваёй сям'і. «На ростанях» таксама можа пахваліцца сувяззю з сапраўдным жыццём: лепшым сябрам настаўніка Лабановіча з'яўляецца Янка Тукала — імя гэтага персанажа падзрона супадае з Янкам Купалам. Алесь Ветах таксама змяняе імя прататыпа, каб яно пазнавалася, але не было відавочным: у апавяданні «Дзень нешанцавання» галоўнага героя завуць Андрэй Іванавіч, што сугучна з імем аўтара.

Аўтабіяграфічнасць творчасці Алеся Ветаха становіцца ўплывае на якасць аўтар піша шчыра, пра тое, што перажыў сам ці яго блізкія. Гэта можна сказаць пра апавяданне «Пацыент», якое друкавалася ў другім нумары часопіса «Полымя» за 2025 год. Аповед вядзецца ад асобы немаладога мужчыны, які звярнуўся ў лякарню праз праблемы са здароўем. З першых радкоў чытача захоплівае пясчотны погляд героя на маладую лекарку. Камунікацыя з ёй паказвае пацыента паважлівым і тактоўным, але не пазбаўленым пачуццяў. Глыбіня пачуццяў пераходзіць ў самарэфлексію і аналітычнасць: «...амаль усе мы, мужчыны, успрымаем процілеглы жаночы пол найперш вачыма, па вонкавым выглядзе, а потым ужо ў ходзе гутаркі, больш шчыльнага камунікавання ацэньваем прыўкрасную асобу і яе вобраз паводле паводзін і слоў, асаблівасцяў тону і інтанацый, рыс тэмпераменту і характару...» Герой прызнае, што першае ўражанне стварае менавіта знешнасць, але не запінаецца толькі на ёй, паглыбляе разважанні і знаходзіць, што важны тэмперамент і характар. Цікава, што ў працытаваным сказе аднародныя назоўнікі, якія абазначаюць індывідуальныя рысы характару, дзеяння, перамяшаны са знешнім іх увасабленнем: галоўны герой звяртае ўвагу не толькі на самі словы, але і на тон з інтанацыяй. Гэта паказвае, што для яго важна не толькі «што» зрабіла, сказала дзяўчына, але і «як» яна гэта ўвасобіла. Дадзеныя дэталі падкрэсліваюць унутранае багацце і ўнікальнае ўспрыманне знешняга свету праз шчырыя разважанні.

Герой, нягледзячы на пачуцці, трымае дыстанцыю, субардынацыю: «Але калі ты наведася ў паліклініку, маючы патрэбу ў дапамозе, то, безумоўна, мусіш разумець, што цябе прывяло сюды, дзеля чаго прыйшоў, а як выглядае маладзенькая лекарка і як яна гаворыць — гэта другаснае, неістотнае, бо галоўнае тут — прафесійныя кампетэнцыі спецыяліста...» Пациент размяжоўвае жаночыя якасці і прафесійныя, правільна выстаўляе прыярытэты зыходзячы з мэты наведання паліклінікі.

Лекарка паведамляе, што ў пациента «кардыяграма дрэнная» і што трэба ехаць у іншую паліклініку, бо тут «спецыяліста гэтага профілю няма». Аўтар трапна ўводзіць у аповед дэталі, якія адлюстроўваюць сучасны лад жыцця беларуса: недахоп кадрў, вялікая колькасць хворых, якія сядзяць гадзінамі ў чэргах і маюць спадзеў, што іх паспеюць агледзець. Менавіта з прычыны наплыву людзей герой не стаў адкрываць душу лекарцы: «Мне раптам захацелася сказаць пра тое, што непакоіць, трывожыць, але стрымаў сябе: не трэба нічога гаварыць».

Галоўны герой у многім паўтарае лёс сваёй маці Яўгеніі. Цікава, што маму Алеся Ветаха звалі таксама — Яўгенія. Гэта дадае асаблівую глыбіню і драматызм апаведу, бо ён заснаваны на лёсах сапраўдных людзей. Галоўнага героя і яго маці яднае тое, што яны заклапочаны працай, і гэта губіць іх здароўе, бо хворыя не могуць вырвацца з калабегу штодзённых спраў, каб адпачыць, падправіць здароўе.

Гэта з'яўляецца важкай прычынай для галоўнага героя, каб задумацца: ці трэба ехаць у іншую лякарню да спецыяліста? Тлумачыць медыцыны, што «бракуе часу», і атрымлівае адказ, што ён сам «павінны вырашаць». З такім выбарам у свой час сутыкнулася і яго маці, якая таксама пакутавала на сардэчную хваробу. Герой успамінае, што яна «ўсё брала да сэрца і прапускала праз сэрца», і лічыць, што ўразлівасць мамы перадалася яму ў спачыну. Маці не заўжды пільна трымалася парад лекараў: паміж здароўем і клопатам пра сям'ю заўжды абірала апошняе. Яе сяброўка-лекарка Зінаіда Міхайлаўна пераконвала паехаць на курорт, паправіць здароўе, якое неабходна ёй, у тым ліку і для дабрабыту сям'і: «Во-во, пра сям'ю падумай! Якой ты ўсім патрэбна? Здароваю, як грузд баровы». Менавіта Зінаіда Міхайлаўна агучвае асноўную думку апавядання: «Здароўе — самы галоўны скарб...» Ды размова не зрабіла вялікай справы: «Угаворы сяброўкі-лекаркі краналі, але не дзейнічалі».

Алеся Ветах узяў вельмі распаўсюджаную праблему грамадства, якая даволі рэдка асвятляецца ў літаратуры. Гэта праблема вялікага працоўнага ціску на жанчын, у першую чаргу на маці, якія прымушаны рабіць многа спраў адначасова: працаваць, выходзіць дзяцей, весці побыт. Пры гэтым іх ахвяра часта застаецца незаўважанай, успрымаецца як звычайны абавязак, хоць ён прыводзіць да пагаршэння здароўя, а ў некаторых выпадках — да сапраўднай трагедыі. Маючы лекі, бальніцы, медыкаў — жанчыны праз недахоп часу, сіл і дапамогі не могуць скарыстацца медыцынай і вымушаны трымацца самі, да апошняга, спадзеючыся, што самастойна паправяцца, а гэта бывае зусім не заўжды.

І, безумоўна, самы нялёгкі дзень у жыцці мамы — нараджэнне дзіцяці. Пасля нараджэння галоўнага героя здароўе жанчыны моцна пагоршылася. Цяжарнасць праходзіла цяжка і ў фізічным, і ў псіхалагічным плане. Лекары

націскалі на цяжарную, як можна здагадацца, зрабіць аборт: «Яны, эскулапы, агучвалі свае несучыяшальныя прагнозы, папярэджвалі пра магчымыя наступствы, перасцерагалі ад позніх родаў, раілі добра падумаць і не рызыкаваць, набрацца мужнасці і зрабіць выбар». Гэта яшчэ адна балючая праблема сучасных жанчын, калі медыкі не проста рэкамендуюць і даюць парады, а ледзь не прымушаюць, маральна прыгнятаюць і нават выказваюць асуджэнне людзям, якія жадаюць нарадзіць пазней ці маюць хваробы. Лекараў можна зразумець: не жадаюць браць адказнасць за ўскладненні і верагодную смерць. На шчасце галоўнага героя, маці не паслухала медыкаў: «І яна зрабіла выбар, але толькі не той, які ёй прапаноўвалі».

Трэба звярнуць увагу на тое, як падтрымліваў маці яе жаночы асяродак. Кожная хвалявалася за здароўе цяжарнай. У першую чаргу, бабуля: «Наша бабуля, якая жыла асобна і далекавата, адразу засмуцілася, не ўсцешылася, калі даведалася, што дачка зноў цяжарная». Але бабуля змагла знайсці словы падтрымкі і суцяшэння. Жанчыны спадзяваліся, што народзіцца дзяўчынка, якая будзе дапамагаць па гаспадарцы і падтрымае ў старасці.

Стаўленне Зінаіды Міхайлаўны таксама сумяшчала руплівасць і спачуванне. Яна разумела, наколькі мама любіць сваё ненароджанае дзіця, таму не стала пераконваць пазбавіцца цяжарнасці, як іншыя медыкі. У асобе Зінаіды Міхайлаўны паказана моцнае, шчырае жаночае сяброўства, вельмі рэдкае для беларускай літаратуры: «Гэта цудоўна, калі ў цябе ў жыцці ёсць такія душэўныя чулы чалавек, як маміна сяброўка». Зінаіда Міхайлаўна мела вялікі ўдзел у падтрымцы цяжарнай: даглядала, давала парады, гутарыла.

Жанчынам не цярпелася даведацца пра пол дзіцяці, але сучасных тэхналогій тады не было. Лекарка Зінаіда Міхайлаўна вызначыла пол па форме жывата: мусіла нарадзіцца дзяўчынка. Але нарадзіўся хлопчык, і сяброўка была сведкай цудоўнага моманту.

...Вяртаючыся з успамінаў у цяперашні час, галоўны герой пагружаецца ў разважанні на конт сябе: «Мой мяккі, далікатны характар мне самому не падабаецца, лаўлю сябе на тым, што гэта ад мамы, ад яе нейкай прыроджанай дабрыні, стрыманасці, цярплівасці, памяркоўнасці». Ускосна прасочваецца праблема гендарных стэрэатыпаў адносна характару: быццам тое, што пасуе жанчыне (мяккасць, далікатнасць), не пажадана мець мужчыну. І чалавеку, які нарадзіўся ці выхаваны ў пэўным ключы, цяжка адаптавацца, прыняць сябе такім, які ён ёсць, знайсці сваё месца. Калі пачынае ламаць сябе пад чаканні асяродку — адчувае ментальную разбітасць, унутраны боль. А калі прымае рашэнне застацца сабой — змагаецца з плынню чужых меркаванняў-роздумаў. У гэтым выпадку бывае надзейней памяняць не сябе, а асяродак. Знайсці сяброў, якія будуць цябе шкадаваць, любіць, прымаць такім, які ты ёсць. Бо навошта слухаць тых, хто смяецца з цябе, зневажае? І тым больш, навошта цікавіцца меркаваннем гэтых людзей?

Апавяданне Алеся Ветаха багата не толькі на рознабаковае ўвасабленне праблем і адносін жанчын. Письменнік карыстаецца мастацкім патэнцыялам беларускага слова, шырока ўжывае дыялектызмы, народныя прыказкі і прымаўкі. Скарб роднага слова прасякае, найперш, праз камунікацыю жанчын з вёскі. Размовы ўключаюць адметныя словы: «больніца», «нямашака», «дарогуся», «нездараўчатая»; выразы: «бабская доля», «ляжаць крыцаю». Галоўны

герой, вачыма якога бачым сюжэт, мае магутны запас прыказак і прымавак: «менш слоў — больш справы»; «цялё ваўком не стане, хутчэй воўк цялё зжарэ і костачак не пакіне». Пісьменнік ужывае сакавітыя, вобразныя выразы афарыстычнага характару: «Крутануў чароўны «гузічак» [таблетку], запіў вадою — і папраўляйся, будзь здаровы»; «Не кволіцца і гнаць прэч хваробы, дбаць пра кожны новы дзень і пражыць яго дзеля дзяцей».

Мастацкі стыль Алеся Ветаха выдатна ўпісваецца ў канцэпцыю апавядання, прысвечанага пакутам простых людзей. Пісьменнік раскрывае вобраз «маленькага чалавека» з не самага распаўсюджанага пункту гледжання, запыняючыся на штодзённых турботах жанчын. Яго пяро мяккае, далікатнае, але з шырокім росчыркам — яно адлюстроўвае душэўную эмпатыю Алеся Ветаха, глыбокі аналітызм і назіральнасць. Вялікую каштоўнасць мае ўвасабленне думак, па-беларуску насычанае, вобразнае. Драматызм дасягнуты аўтабіяграфічнымі звесткамі аўтара, сапраўднасцю перажытых падзей, акуратна ўкладзеных у мастацкі апавед. Будзем чакаць наступных твораў Алеся Ветаха, які стварае адметную галерэю вобразаў «маленькіх людзей» Беларусі, і сярод яго герояў многія пазнаюць сябе.

Юлія Брузго

АЛЬКОВІЧЫ: КАЛІ РЭАЛЬНАЯ ГІСТОРЫЯ
ЦІКАВЕЙШАЯ ЗА ЛЕГЕНДЫ

У апошнія гады беларусы актыўна пачалі адкрываць для сябе родную краіну. Накіроўваючыся ў падарожжа па маляўнічым Вілейскім краі, абавязкова завітайце ў Альковічы. З якога боку ні пад'езджай да гэтай вёскі — першым на гарызонце з'явіцца высокая вежа са шпілем, нібы здань з Сярэднявечча. Сам прыгажун касцёл з чырвонай цэглы будзе чакаць вас у цэнтры вёскі.

Пра касцёлы заўсёды расказваюць цікавыя, містычныя ці чудоўныя легенды. Вядома ж, у Альковіцкага касцёла, асвечанага ў гонар Дабравешчання Найсвяцейшай Дзеvy Марыі, яны таксама ёсць.

Некалькі гадоў таму мясцовы жыхар распавёў мне вось такую немудрагелістую гісторыю пра храм і вёску: «Аднойчы даўным-даўно мясцовыя пастухі знайшлі ў зарасніку алешыны абраз Дзеvy Марыі. Людзі сталі пакланяцца яму, потым пабудавалі капліцу, а яшчэ праз некаторы час — касцёл. А ўжо потым з'явілася вёска».

На пытанне аб паходжанні назвы вёскі мужчына нічога не змог адказаць. Затое, калі гаворка зайшла пра архітэктара і будаўнікоў касцёла, ён упэўнена заявіў, што храм узводзілі самі вернікі. Гэта было дзіўна, бо касцёл, пабудова-

Фота Міхаіла Куляша

ны ў пачатку XX стагоддзя, адрозніваецца прадуманай архітэктурай з вытрыманым стылем. Строгасць і рытмічнасць прапорцый падкрэсліваецца контрфорсамі і доўгімі спічастымі вокнамі, размешчанымі ў міжаконнях. Кожны элемент збудавання гарманічна спалучаецца з іншымі. Узнікае адчуванне, што ў гэтага касцёла мусіў быць прафесійны праект, распрацаваны архітэктарам.

Да нашай размовы далучыліся мясцовыя бабулі. Яны дапоўнілі апавед уласнымі ўспамінамі. Пасля 1944 года касцёл зачынілі, потым у 50—60-я гады XX стагоддзя ён згарэў разам з арганам, праз некаторы час яго хацелі разабраць, але выратаваў храм мясцовы піянер.

Рэальная гісторыя Альковіцкага касцёла аказалася цікавейшай і багацейшай, чым у памяці мясцовых жыхароў!

Аказалася, што першапачаткова з'явілася вёска Альковічы, а не касцёл, і ёй ужо больш за 400 гадоў!

У першай палове XVI стагоддзя землі, на якіх цяпер размешчана вёска Альковічы, уваходзілі ў вялікі маёнтak Крайскі. Упершыню Крайск згадваецца ў дакументах Рагоз герба Шрэнява, Насілоўскіх герба Помян і Зяновічаў герба Дэспат у 1523 годзе. За стагоддзе часткі маёнтка не раз драбіліся, перадаваліся ў спадчыну і прадаваліся паміж Рагозамі, Чарнаруцкімі, Насілоўскімі, Гурыным, Збаражскім, Осцікам і Волчакам. Захаваўся інвентар часткі маёнтка Крайскага за 1593 год, які належыць Ядзвізе Юр'еўне Насілоўскай. У Крайску ёй служылі панцырныя баяры, сярод якіх чатыры браты Альковічы. Яны жылі недалёка ад Крайска, паміж Юнцэвічамі, дваром Чарнаручча і маёнткам Стайкамі ў чатырох службах. Пазней з гэтых службаў і ўтварылася сяло, якое атрымала назву ад першых жыхароў баяраў Альковічаў — Альковічы. У гэтай мясцовасці многія вёскі названы па прозвішчах першых уладальнікаў службаў: Аўсяннікі, Ціханавічы, Маразы і іншыя.

Першае пісьмовае згадванне сяла Альковічы адносіцца да 1618 года, калі спадчыннікі Льва Гурына дзялілі маёнтak Юнцэвічы, утвораны з невялікай часткі маёнтка Крайскага. Далей Альковічы пераходзяць ва ўладанне Кішкаў, Хрыстоўскіх і да канца XVII стагоддзя да Чыжоў. У 1706 годзе Ёзэф Мінтаўт Чыж прадае частку маёнтка Крайскае з Чарнаруччам і часткай Грыневіч і некалькімі дварамі ў Хадоках падчашаму ваўкавыскаму Фларыяну Янавічу Гараіну герба Шрэнява. Гараіны вядомыя яшчэ з XVI стагоддзя ў Віленскім і Ашмянскім паветах. Пасля смерці Фларыяна яго спадчыннікі падзялілі маёнтak на тры часткі: ваявода Брэст-Літоўскі Ян-Антоні Гараін атрымаў Крайск, біскуп Геранёнскі і суфраган Жмудскі Аляксандр-Казімір — Чарнаручча з сялом Альковічы, а малодшы сын віленскі Міхаіл-Антоні — Юнцэвічы.

У 1722 годзе ў Альковічах на фундацыю біскупа Аляксандра Фларыянавіча Гараіна быў пабудаваны невялікі драўляны касцёл.

Пра гісторыю касцёла і яго цудатворны абраз я знайшла легенду, апублікаваную Алазіем Фрыдрыхам у 1911 годзе ў кнізе «Гісторыя цудатворных абразаў Найсвяцейшай Панны Марыі»: «У канцы XVII стагоддзя ў Альковічах у хаце мясцовага бедняка Кузьмы Кужэнбы раптоўна з'явіўся цудоўны вобраз Дзевы Марыі. Людзі сталі яму пакланяцца і прыносіць дары. Іх просьбы і маленні былі, як сцвярджалася відавочцамі, пачутыя. Тады людзі пабудавалі капліцу і перанеслі выяву туды. У капліцу прызначылі ксяндза Станіслава Барткевіча, але Бялевіч лічыў выяву сваёй і таго не пускаў у капліцу». Прызначаны ксёндз выклікаў камісію на чале з Глухоўскім. Камісія стала высвятляць падрабязнасці аб цудах, якія абраз рабіў. Бялевіч заявіў, што ўсе запісы аб цудах знаходзяцца ў Пятрашкі, які з'ехаў. У выніку расследавання камісія забараніла Бялевічу распараджацца ў капліцы як «нядобрасумленнаму чалавеку».

Асабліва характэрна ў гэтай легендзе тое, што ў ёй згадваюцца рэальныя прозвішчы парафіянаў Альковіцкага касцёла XIX стагоддзя: Бялевіч і Пятрашка. Падрабязнасці аб Глухоўскім будуць апісаны ніжэй.

Потым мне ўдалося знайсці ў нашым архіве дакумент з рэвізіяй касцёла ў 1782 годзе, дзе было запісана, што драўляная капліца была пабудавана Друцкім-Любецкім у 1699 годзе. Невялікі вобраз Панны Марыі быў напісаны на замову Сымона Тадэвуша Глухоўскага, каноніка Смаленскага, далей дэкана і плябана Радашковіцкага, каменданта Альковіцкага. Па сведчанні двух шляхцічаў, ён перадаў абраз у капліцу 28 кастрычніка 1719 года. А потым яго перанеслі ў новы драўляны касцёл. Першапачаткова пабудаваны касцёл не меў статус парафіяльнага і выкарыстоўваўся выключна для правядзення святочных богаслужэнняў. Для запісу ў метрычныя кнігі нараджэнняў, шлюбаў і смерцяў навакольныя католікі былі вымушаны ездзіць у Хатаевіцкі касцёл (сучасны пасёлак Кастрычнік Лагойскага раёна) або ў Коранскі касцёл.

У 1736 годзе біскуп Аляксандр падарыў свой маёнтак Чарнаручча малодшаму брату Міхаілу Гараіну. У склад маёнтка ўваходзілі: гаспадарскі двор Чарнаручча, сяло Альковічы, вёскі Аўсяннікі, Маразы і Кабылле. У перыяд з 1752 па 1754 г. касцёл быў перабудаваны і стаў парафіяльным. Цікава, што хрысціянскія метрычныя кнігі часткова захаваліся з 1741 года. Ужо тады Гараіны, навакольная шляхта і жыхары маёнтка Чарнаручча хрысцілі ў касцёле сваіх дзяцей. Гараіны не раз былі хроснымі, а ў 1756 годзе ў Альковіцкім касцёле хрысцілі Лявона-Канстанціна-Вінцэнта, сына Міхаіла і Барбары з Корсакаў Гараінаў, а ў 1759 іх дачку Ганну. Біскуп Аляксандр Гараін і яго брат Міхась працягвалі быць патронамі храма і ў 1760, 1764 і 1766 гадах дарылі касцёлу буйныя сумы і каштоўныя рэчы.

У 1777 годзе Альковіцкі касцёл уваходзіў у Радашковіцкі дэканат і пры ім дзейнічала школа, куды хадзіла чатыры вучні, і невялікая бальніца! Жыццё ў Альковічах развівалася.

Па інвентары 1781 года Альковіцкі касцёл уяўляў сабой драўляны будынак з фасадам з трох веж з жалезнымі крыжамі і ганкам з дзвюма калонамі. Побач узвышалася драўляная трох'ярусная званіца. Да храма было прыпісана дзве капліцы: у Асінцах і мураваная Гараінаў па дарозе да гаспадарскага двара Юнцэвічы. Унутранае ўбранне храма ўключала тры драўляныя алтары, багата ўпрыгожаныя срэбрам. Галоўны алтар быў з вобразам Найсвяцейшай Панны Марыі, упрыгожаны зверху сярэбранымі шатамі ў выглядзе сабранай у зморшчыны тканіны нахшталь ламбрыкена. Сама выява была ў срэбным акладзе з камянямі. Над галоўным алтаром вісела срэбная люстра. Бакавыя алтары былі

Антоній Станіслаў Прушынскі, яго жонка Пелагея і дзеці Жэня, Максім і Конрад у Томску. Студзень—люты. 1865 г.

з выявамі Крыжазнаходжання і Святога Міхаіла. Недалёка ад касцёлаў стаяў шпіталь кармелітаў — невялікі драўляны будынак з хвойнага дрэва, крыты гонтай з некалькімі пакоямі і трыма печамі. Касцёл абкружала агароджа з брамай, якая выходзіла на дарогу да двара Чарнаручча. Брама была з дзвюма калонамі і драўлянымі варотамі. Недалёка стаяла плябань, побач з ёй лядоўня, пякарня, стайня, свіран, два хлявы і агарод. У канцы XVIII стагоддзя ў касцёле было каля васьмісот вернікаў. Цікава, што амаль усе жыхары навакольных вёсак — Альковічы, Аўсяннікі, Кабылле, Юнцэвічы і Маразы, Асінцы — былі каталікамі.

У 1785, 1799 і ў 1825 гг. касцёл рамантаваўся. Дакладная дата страты вежаў на фасадзе невядомая. Замест іх быў пабудаваны порцік у стылі класіцызму з квадратнымі калонамі. А яшчэ з паўночнага боку з’явілася новая трох’ярусная драўляная званіца. Гэта было квадратнае ў плане збудаванне, пакрытае шатровым гонтавым дахам.

Вось апісанне касцёла пасля 1825 года: «Памеры збудавання 25 м на 10,5 м. Галоўны фасад храма — шасцікалонны порцік. Над ім на даху — двух’ярусная вежа пад барлінным шлемікам з крыжом. Перакрываўся ён гонтай».

У 1826 годзе ў касцёле адбылася падзея, якая звязала Альковічы з гісторыяй Мінска. У гэтым годзе 12 снежня ў Альковіцкім касцёле быў ахрышчаны Антоній Прушынскі. Яго бацькамі былі Антоні Станіслававіч і Роза Канстанцінаўна са Станьскіх Прушынскія з маёнтка Асінцы, што месціцца недалёка ад Альковічаў. У 1850 годзе Антоній Антонавіч Прушынскі адкрыў у Мінску першую дагератыпную майстэрню, якая размяшчалася на Францішканскай вуліцы (пазней — Губернатарская, сёння — вуліца Леніна). Менавіта ён зрабіў першы фатаграфічны здымак Мінска ў 1863 годзе і быў аўтарам здымка класіка беларускай літаратуры Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча.

Пасля 1863 года колькасць вернікаў значна вырасла за кошт далучэння вёсак і маёнткаў, раней прыпісаных да зачыненага касцёла ў мястэчку Іля.

У 1878 годзе на сродкі, сабраныя мясцовымі жыхарамі, вакол касцёла была пабудавана агароджа з бутавага камяня, частка якой з памятнай плітой захавалася да нашых дзён. Пабудавалі і новую браму з чатырма масіўнымі слупамі.

У апошнія дзесяцігоддзі XIX стагоддзя Альковіцкі касцёл, які наведвалі больш за шэсць тысяч чалавек, ужо не мог змясціць усіх. У 1900 годзе прадстаўнікі мясцовай абшчыны звярнуліся да вядомага рыжскага архітэктара Фларыяна Выганоўскага з просьбай распрацаваць праект новага, больш умяшчальнага храма. Менавіта яго прозвішча і подпіс стаяць у правым ніжнім куце на праекце, знойдзеным вілейскім краязнаўцам Д. Канеўскім у Літоўскім гістарычным архіве. Род Выганоўскіх герба Ладдзя вядомы на тэрыторыі цяперашняй Беларусі з XVII стагоддзя. Фларыян Выганоўскі нарадзіўся ў маёнтку Контра Гродзенскага павета ў 1854 годзе. Паколькі яго бацька Канстанцін служыў справаводам у Гародні, то дзяцінства і юнацтва Фларыяна прайшлі ў гэтым горадзе. Пасля, скончыўшы ўніверсітэт у Рызе, Фларыян застаўся там працаваць. За перыяд з 1881 па 1906 год па праектах Выганоўскага былі пабудаваны жылыя дамы, фабрычныя будынкі і храмы ў розных месцах Латвіі, Літвы і Беларусі. У самой Рызе ён пабудаваў некалькі жылых дамоў, у адным з якіх і размясціў сваё архітэктурнае бюро. Асабліваю вядомасць Выганоўскі атрымаў дзякуючы будаўніцтву касцёлаў у неагатычным «цагляным» стылі. У Латвіі — гэта касцёлы ў Рызе (Святога Францыска, 1889—1892), Рэзекне (Святога Сэрца, 1904), Віяке (Святога Езуса, 1890); у Літве — у Ёсвайніі (1903), у Наўямесцісе (1908), Панямунні (1911), Пабіржы (1910) і інш., у Беларусі — касцёл у Альковічах (праект 1900 года) і нерэалізаваны праект 1904 года касцёла

ў Вялікіх Эйсмунах у Гродзенскай вобласці. Адметна, што ў 1901 годзе Фларыян Выганоўскі прымаў удзел у пабудове маштабнай выставы да 700-годдзя Рыгі, дзе выступіў аўтарам некалькіх павільёнаў. Сёння архітэктурная спадчына Фларыяна Выганоўскага ўвайшла ў гісторыю архітэктуры Латвіі, аднак на радзіме пра яго, на жаль, незаслужана забыліся.

Новы касцёл у стылі неаготыкі быў узведзены хутка, і ў 1905 годзе адбылося яго ўрачыстае адкрыццё. Гэты поспех стаў магчымы дзякуючы згуртаванасці прыхаджан і ксяндза Эдварда Вайцяхоўскага. Жыхары Альковічаў сапраўды «самі пабудавалі» храм: яны не толькі збіралі сродкі, але і актыўна ўдзельнічалі ў будаўнічых працах і вазілі неабходныя матэрыялы. Асабліваю падтрымку аказалі ўладальнікі маёнткаў Стайкі, Зацямень і Мацькаўцы — Багдановічы герба Багорыя, а таксама ўладальнікі маёнтка Юнцэвічы — Бароўскія. Перад адкрыццём усё ўбранне старога касцёла, у тым ліку лавы, было беражліва перанесена ў новы храм, а стары будынак пасля разабралі.

Касцёл да 1939 года знаходзіўся на заходнім баку савецка-польскай мяжы і актыўна дзейнічаў. Яго не паспелі зачыніць да пачатку Вялікай Айчыннай вайны. Трагічныя падзеі вайны не абышлі гэтае месца бокам. У лютым 1942 года па нечым даносе ксёндз касцёла Аляксандр Любецкі быў арыштаваны немцамі за дапамогу партызанам. Далейшы лёс яго застаўся невядомым.

А што ж легенда пра пажар і піянера?

Пасля 1944 года касцёл быў зачынены, а яго маёмасць перавезлі ў Касцяневіцкі касцёл. Драўляны арган застаўся ў Альковічах. Будынак стаў выкарыстоўвацца мясцовым калгасам як збожжасховішча. Летам 1968 года з касцёла знялі громаадвод. Праз некалькі дзён выдалася навалыніца, і ад маланкі, што трапіла ў вежу, здарыўся пажар. Пасля гэтага будынак застаўся закінутым.

Гісторыя атрымала нечаканы паварот у 1976 годзе, калі мясцовы піянер Рыгор Рудак з Мацькавіц, натхніўшыся перадачай аб архітэктурнай спадчыне, напісаў ліст на тэлебачанне. У ім хлопчык выказаў занепакоенасць тым, што ўнікальны помнік архітэктуры ў Альковічах можа быць страчаны. Адказ прыйшоў у снежні таго ж года ад старшыні мясцовага выканкама Т. А. Козла, які палічыў будынак касцёла не ўяўлялым архітэктурнай каштоўнасці. Характэрна, што прозвішча Рудак у гэтай мясцовасці было вядома яшчэ з XVIII стагоддзя, і цалкам магчыма, што продкі Рыгора наведвалі гэты касцёл. Гэтая незвычайная гісторыя выклікала рэзананс і выратавала храм ад зносу. У канцы 1990-х гадоў высветлілася, што піянер Рыгор меў рэцыю — касцёл быў прызнаны помнікам архітэктуры Беларусі. З 14 мая 2007 года ён афіцыйна ўключаны ў рэестр гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь.

У 1989 годзе касцёл вярнулі вернікам. І зноў сіламі прыхаджан і новага ксяндза Эдмунда Даўгіловіча-Навіцкага храм быў адноўлены.

А што ж баяры Альковічы? Іх нашчадкі да гэтага часу пражываюць на тэрыторыі Беларусі, нават у суседніх з Альковічамі вёсках.

Вось такая доўгая гісторыя вёскі Альковічы і яе неагатычнага касцёла. Сёння гэты храм з’яўляецца не толькі духоўным цэнтрам і помнікам архітэктуры Беларусі, але і гонарам усёй акругі.

Уладзімір Мархель ПРАЦЭНТЫ ПАМЯЦІ

Мархель Уладзімір Іосіфавіч (28.03.1940—26.08.2013) нарадзіўся ў вёсцы Жыгалкі Стаўбцоўскага раёна. У 1964 годзе скончыў фінфак БДУ. У 1964—1969 гадах выкладаў рускую мову і літаратуру ў школах — у вёсцы Стадолічы Лельчыцкага раёна, Валожыне, Мінску, працаваў у газеце «Мінская праўда», старшым рэдактарам у Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа АН БССР, малодшым навуковым супрацоўнікам у аддзеле навуковай інфармацыі па грамадскіх навук. З 1978 года — навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР. Кандыдат філалагічных навук. Аўтар многіх літаратуразнаўчых кніг і перакладаў.

I

Вядома, што чалавечая памяць захоўвае не болей як паўтара працэнта з таго, што адбывалася да чатырох гадоў. Вось гэтымі паўтара ды іншымі працэнтамі я паспрабую падзяліцца.

Першае, што засталося ў памяці, не эпізод і не малюнак, а ўражанне, якое можна паспрабаваць узнавіць праз вельмі невыразныя дэталі мінулага. Дзверы ў кухню адчынены. У бойцы, заціснутай між каленямі, бабуля¹ ўзбівае масла. Я сяджу на парозе і ў чаканні маслёнкі перабіраю ў роце невядома адкуль здабытую савецкую, як пасля казалі, дваццацікапеечную манету. Раптам у горле рэзка забалела, і я, відаць, добра-такі заплакаў, бо капейка, выкаўзнуўшы з-пад языка, апынулася ў горле і стала рубам. Праз туман слёз бачыцца мітусня ад перапалоху, пасля дзед² вязе мяне да доктара, той супакойвае: манеты ў горле ўжо няма, яна прайшла вызначаным шляхам, і ў гэтым можна будзе пераканацца. Было мне тады каля двух гадоў.

Пазнейшы час паўстае больш выразна: памяць пра яго неаднойчы падмацоўвалася аповедам старэйшых. Таму я дазволю сабе распавесці пра розныя падзеі і з’явы крыху шырэй за тое, што магла зафіксаваць дзіцячая істота.

Наш дом стаяў пасярэдзіне вёскі, у самым нізкім месцы. Ён меў два выходы — у двор і на вуліцу і складаўся з дзвюх палавінаў — жылёвай і крамы, якую да верасня 1939 года ўтрымліваў мой дзед па мацеры. У гэтым доме зімоваю раніцай сорак трэцяга года мае бацькі чакалі партызанаў. Яны павінны былі забраць партыю белых маскхалатаў, а таксама шынель і галіфэ з тоўстага нямецкага генерала, перашытыя на сухарлявага камандзіра пар-

¹ Мамонька Альзьбета Адамаўна (1882—1967).

² Мамонька Мікалай Васільевіч (1880—1969).

тызанскага атрада Медзікава¹, мужа стрыечнай сястры² маёй маці. Каб не блытацца ў здагадках, патлумачу: мой бацька³ быў краўцом высокага класа і меў сваіх вучняў, таму пры добрым паразуменні ў напружаных абставінах яго дружная брыгада «выпускала» якасную прадукцыю ў патрэбнай колькасці і ў вызначаны час. Вось па гэтую прадукцыю⁴ і накіроўваліся партызаны ў нашыя Жыгалкі. У сяло (так называлася адзіная арганізаваная вуліца вёскі, бо існавалі яшчэ хутары Сервітут і Маліцкаўшчына) яны ўязджалі з паўднёвага боку, не падазраючы, што з паўночнага канца, з боку Стоўбцаў, насустрач рухаюцца немцы. Аднак вестка пра ўступленне немцаў у сяло апырэдзіла рух абодвух бакоў, і партызаны, не даехаўшы да нашай хаты, павярнулі назад, а мая маці⁵, ухапіўшы перашытыя шынель і галіфэ, выскачыла ў двор і там, за гумном, закапала іх у гурбу.

Усе, хто быў у хаце, вырашылі, што бяспечней будзе не назіраць за падзеямі, а схавацца за печ, я ж, вылузаўшыся з бабуліных рук, апынуўся на лаве пад адным з вокнаў, што выходзілі на вуліцу. Пакуль мяне не пазбавілі зручнай пазіцыі назірання, я паспеў зафіксаваць карціну, якую бачу, як цяпер. Па заснежанай вуліцы коні адзін за адным цягнуць сані не сані, а штосьці накшталт ночваў, з сярэдніх з іх скочваецца немец у шынялі, даўгавязы, вузкатвары, у акуларах, з чорнымі навушнікамі ад марозу, і, стаўшы на адно калена ў профіль да нашай хаты, пачынае страчыць з кулямёта. Тут бабуля сцягвае мяне пад лаву і накрывае сабою. Потым казалі, што той немец страляў па партызанам, аднаго нават параніў у руку, але іх з-пад абстрэлу выімчаў добры конь. Як пасля разабраліся з тымі перашытымі шынялём і галіфэ, з маскхалатамі, якім чынам перадалі іх партызанам, не ведаю. Напэўна, гэта было зроблена да таго, як немцы асталявалі ў нашых Жыгалках свой гарнізон.

На процілеглым баку вуліцы, насупраць нашага дома, не было хат, і на тым месцы, адкуль страчыў нямецкі кулямётчык, неўзабаве ўзніклі акопы. Аднак у гэтых акопах немцы не збіраліся жыць. Таму яны занялі нашу хату, выцесніўшы нас у кухню і прапанаваўшы забраць з сабою мэблю, акрамя шафы, якая была ці не з чырвонага дрэва. І тут я стаў сведкам з’явы, якую доўга не мог асэнсаваць. Двое немцаў, закасаўшы рукавы, бяруць шафу, што была маміным гонарам і прытулкам для нашых убораў, кладуць яе на бок і пераразаюць напалам. З палавінак яны тут жа зрабілі клеткі для трусаў.

Жылі мы ў кухні цесна і ціха, спалі ўсе разам⁶, умітусь, і гэта мяне радавала, бо далучала да чагосьці агульнага, ураўноўвала з дарослымі. Але такое цягнулася нядоўга. Я захварэў, а лекаў ніякіх не было — і з хваробы трэба было выбірацца ўласнымі сіламі. Можна, дзеля гэтага мне і захацелася кіслага малака. Таму я, не маючы дастаткова ўяўлення пра харчовы стан сям’і і пра тое, што карова ўжо не доіцца, сядзеў у мацеры на каленях і не тое, каб патрабаваў, а скардзіўся, што хачу кіслага малака. Дзверы ў кухню раптам адчыніліся, і на парозе з’явіўся немец. Ён паклаў вінтоўку на спінку ложка і, клацнуўшы затворам, наставіў на мяне. Падумалася, што на мяне наўмысна наганяюць страх, і

¹ Медзікаў Іван Васільевіч — намеснік камандзіра разведкі 12-й кавалерыйскай брыгады, узначалваў партызанскую групу далёкай разведкі. (Гл.: Мальцев С. Когда опасность рядом: страницы партизанской борьбы. Минск: Беларусь, 1968. С. 203—206, 233—236, 266; фота на с. 203).

² Мамонька Соф’я Мартынаўна, партызанка.

³ Мархель Іосіф (Юзій) Антоначук (1913—1994).

⁴ Паводле ўспамінаў бацькоў, шылі ноччу, на свой страх і рызыку, пры занавешаных коўдрамі, гунькамі ці поцілкамі вокнах.

⁵ Аляксандра (Алеся) Мікалаеўна Мархель (дзяв. Мамонька) (1916—1993).

⁶ Шасцёра чалавек: дзед і баба, тата і мама, браты Коля і Валодзя.

я паспрабаваў зноў выказацца пра сваё хаценне, але выгляд у немца быў такі непрыязны, а маці мне заціснула рот так моцна, што я адразу ж і ўцяміў і адчуў, як небяспечна хацець кіслага малака.

Пасля гэтага здарэння нас выкінулі ўжо і з кухні, і мы рассяліся па суседзях, сваяках, знаёмых. Так пачаліся мае вандроўкі з дзедам Мікалаем. Спачатку мы былі ў Навасёлках¹, у дзеда з бабуляю па бацьку, у Антося і Алімы Мархеляў², затым у Вязаўцы³, у майго хроснага бацькі Кастуся Давойны⁴, за якім была замужам цётка Таня⁵, дачка майго дзеда, і ў Любкаўшчыне⁶, у даўняга дзедавага сябра Паўла Ярашэвіча⁷. Усюды, дзе мы былі, я не чуў ні сварак, ні лаянкі, ні крыку, ні ляманту. Усе да дзеда ставіліся паважліва і, здаецца, з разуменнем, а са мною абыходзіліся клапаціліва. Думаецца, дзед не толькі аберагаў мяне, але і імкнуўся пашырыць мой круггляд. Ён ахвотна гутарыў са мною, адказваў на мае пытанні, але, здаралася, замест адказу гаварыў: «Падрасцеш — сам уведаеш!»; «Пойдзеш у школу, будзеш вучыцца і тады, дасць Бог, разбярэшся!» Але гэта ў тым выпадку, калі ставіліся пытанні нашкالت: «Адкуль узяліся (ці бяруцца) дзеці (людзі)? Дзеля чаго яны жывуць?»

Дамоў мы вярнуліся адразу ж, як толькі дачуліся, што немцы з Жыгалак з'ехалі і ў нашай хаце іх няма. Аказваецца, яны ўцяклі, бо з паўднёвага захаду наступала Чырвоная армія. Памятаю: у хаце, дзе перарэзалі шафу напалам, стаялі двухпавярховыя нары і на падлозе валялася смецце. На наступны дзень наша вуліца пыліла, па ёй ішлі савецкія танкі і машыны, а паабাপал стаялі людзі і шмат суседскіх дзяцей, якіх я не ведаў. Жанчыны кідалі на танкі кветкі, а адтуль у наш бок ляцелі цукеркі. Памятаю, як было крыўдна, што ніводнай цукеркі я так і не злавіў. Затое пазней, калі рух крыху сцішэў і ў нашым садзе спынілася машына, з якой салдаты выкідвалі ці выгружалі нейкі рыштунак, мне перапала цэлая звязка жалезных набоек на коркі ботаў, чамусьці называных намі «жабкамі». Потым тыя салдаты сядзелі за сталом у пакоі, дзе заўчора былі яшчэ немцы, і, як мне падалося, весела абедалі. Мне было цікава назіраць, і я стаяў, заклаўшы рукі за спіну, гатовы кожную хвіліну даць задні ход. Бяседнікі адкаркоўвалі цёмныя пляшкі адну за адной. З тых пляшак біла фантанам, як мне здавалася, кіслае малако. Захопленыя пільвом вайскоўцы на маю прысутнасць як быццам не зважалі. Яны вялі сваю гутарку на мове, якая была амаль зразумелай, у чымсьці нават свойскай і зусім адрознівалася ад таго гергетання, якое давалася чуць ад немцаў. Адзін з бяседнікаў-вайскоўцаў звярнуўся да мяне: «Пацан, іди сюда, к нам». Слова «пацан» я не ведаў і не зразумеў і энс яго звязаў з блізкім па гучанні словам «баця». Таму да стала я нават не памкнуўся, але сваю дзіцячую нязгоду з такім зваротам выказаў: «Я не пацан!» Гэта выклікала дружны рогат усяго застолля.

Такія машыны, як тая, што спынілася ў нашым садзе, стаялі, мабыць, і ў іншых садах ці дварах у Жыгалах, бо нямецкія самалёты спрабавалі бамбіць нашу вёску. Бомбы, праўда, клаліся за вёскаю, каля лесу, але і гэтага было дастаткова, каб праз некалькі дзён Чырвоная армія пайшла далей, усе нашы суседзі і мы, пачуўшы

¹ Навасёлкі — вёска ў Нясвіжскім раёне Мінскай вобласці.

² Мархель Антось Мікалаевіч (1888—1957) і Мархель (дзяв. Калевіч) Аліма Анто-наўна (1889—1972).

³ Вязавец — вёска ў Стаўбцоўскім раёне Мінскай вобласці.

⁴ Дзявойна Канстанцін Мацвеевіч (1906—1989), жыў у вёсцы Вязавец.

⁵ Дзявойна (дзяв. Мамонька) Таццяна Мікалаеўна (1910—1997), жыла ў вёсцы Вязавец.

⁶ Любкаўшчына — вёска ў Стаўбцоўскім раёне Мінскай вобласці, на ручаі Жыгала.

⁷ Хата Паўла Ярашэвіча была бліжэй да Жыгалак, чым да Любкаўшчыны, але залічвалася ўсё ж да Любкаўшчыны.

далёкі гул самалётаў, беглі хавацца ад бамбёжкі ў нядаўнія нямецкія акопы, дзе пад кіраўніцтвам майго дзеда, былога унтэр-афіцэра, змайстравалі бамбасховішча. Здаралася, засынаеш у хаце, а прачынаешся ў тым бамбасховішчы. Мы, дзеці, на такі выпадак мелі свае «плецакі». З гэтага пачыналася наша дзіцячая гульня ў вайну, якая пазней не для ўсіх нас была шчаслівай.

Вайна працягвалася далёка ад нашых Жыгалак. Мяне, адхварэлага на запаленне, прывезлі дадому з колішняй гміннай бальніцы¹. Я з прыемнасцю хаджу па жоўтай, нефарбаванай, але свежа вымытай падлозе і расказваю пра лячэнне. Дзед, які ўважліва слухаў, звяртаецца да мае маці: «Алеся, нешта наш хлопчык сіпае...» Ён ведаў, што гэта можа быць прыкметай новай хваробы — дыфтэрыту, эпідэмія якога тады якраз убіралася ў сілу. Мяне тут жа апраунулі, захуталі як мага цяплей і павезлі проці ночы ў Стоўбцы, за васьмнаццаць кіламетраў, дзе былі не толькі дактары, але і мой бацька, які працаваў у швейнай майстэрні, шыў вайсковае абмундзіраванне.

Мы ехалі даволі хутка. Дарога была, відаць, ужо крыху падмерзлая, бо калёсы пагруквалі. Спыніліся толькі перад шлагбаумам чыгуначнага пераезда², не даехаўшы да моста праз Нёман. Кабыла, якая дагэтуль паслухмяна імчала нас, спудзіўшыся яркага святла ад пражэктараў паравозаў, што праносіліся на захад, нечакана ўстала дыбкі, ад чаго воз перавярнуўся, і мы паляцелі пад адхон. Маці мяне абмацвае, але я яе супакойваю, кажучы, што цэлы і жывы.

У прыёмным пакоі бальніцы, дзе мяне пакінулі, пайшоўшы шукаць доктара, яркае святло: голая электрычная лямпачка, якую бачу ўпершыню, звісае над сталом, ля якога сядзіць дзяўчына ў белым халаце і вяжа ці то шкарпэтку, ці то панчоху. Я распрануты і, не адчуваючы сябе хворым, спрабую вывучаць абстаноўку. Дзяўчына распачынае гаворку, пытаючыся па-руску: «Как тебя зовут? Как твоя фамилия? Сколько тебе лет?» Я на ўсё адказваю сіпатым голасам, паведамляючы нават, што мне ўжо мінула чатыры гады. Наша гутарка з пытаннямі-адказамі ўскладнілася нечаканым для мяне пытаннем дзяўчыны: «Ты кто — русский или поляк?» Гэта мяне вельмі азадачыла. Я не ведаў, што казаць, але пакінуць пытанне без адказу не мог. Таму неспадзявана, можа, нават для самога сябе, выпаліў: «Трохі рускі, трохі паляк».

У палаце, куды мяне накіравалі, былі ўжо дзве дзяўчынкі, а пры іх хтосьці з родных. Са мною ж засталася маці. На наступны дзень мая бадзёрасць пачала меншаць: тэмпература няўхільна расла, і я ўжо трызніў. Непазнавальных знаёмыя стварэнні ці то праштурхоўваюць мяне праз цесную цёмную трубу, ці то стрымліваюць мой рух, але ў гэтай трубе без выйсця я застаюся доўга, нямогла намагаючыся вызваліцца з бясконцасці працягвання праз яе. Урэшце труба нібы знікла. І хоць мне нядобра, я расплюшчу вочы. Бачу заплаканы твар маці. Яна схілілася нада мною, стоячы ля ложка на каленях, — і ў мяне міжволі вымаўляюцца словы: «Мама, не плач, я буду жыць».

Ці прыходзіў у бальніцу мой бацька? Напэўна ж, прыходзіў. Але я не памятаю. Не засталася нават цьмянага намёку на аддаленую згадку. Мабыць, ён з'яўляўся ў вольны ад працы час, вечарам, калі я быў у непрытомнасці або спаў, бо мне чулася яго гаворка з маці напаўголасу, а мо гэта размаўляў з ёю доктар ці я трызніў. Помніцца іншае³. Пасля ўжо, дома ў Жыгалах, кожную суботу я доўга не клаўся спаць, чакаў бацьку, які прыходзіў пехатою або пры-

¹ Гмінная бальніца месцілася ў мястэчку Гавязна (сёння вёска Вішнявец Стаўбцоўскага раёна).

² У Новым Свержні.

³ Як згадвала маці, Валодзя папрасіў павесіць на спінку крэсла, навідавоку, каб яму было бачна, пашыты бацькам для яго касцюм, як у дарослых, з сапраўдным фрэнчам, з кішэнькамі...

язджаў на веласіпедзе са Стоўбцаў і частаваў мяне зайчым хлебам. Здаралася, ён прыносіў амерыканскую пасылку з гуманітарнай дапамогі. Усё ў гэтых пасылках было смачнае, асабліва мне падабаліся каўбаскі, цесна прылепленыя адна да аднае, з празрыстым студзенем паміж імі ў кампактным слупку, што месціўся ў ніжнім правым кутку ўпакоўкі. Не горшыя былі таксама «сухарыкі-самэрыкі». Аднак нічога не магло зраўняцца з зайчым хлебам: яго дзівосны смак зыходзіў ад таемнасці, якую ведаў толькі бацька.

Вайна была ўжо далёка. Але нашыя лясы пад Вінклераўшчынай і Шышкі не пуставалі. У іх туляліся тыя, хто ўхіляўся ад службы ў войску, каб не трапіць на фронт. Іх хаванне суправаджалася рабаўнічымі вылазкамі ў тыя вёскі, дзе іх не пазналі б, але не без падказкі знаёмых наводчыкаў, якія ведалі, у каго ёсць што ўзяць. Ранняя вясною сорок пятага года ўночы яны, узброеныя, наведалься і да нас. Спачатку рабаўнікі дапытваліся ў дзеда пра золата. Не ведаю, які быў дзедаў адказ. Магчыма, ён працытаваў штосьці з Бібліі, бо яны адсталі ад яго і кінуліся браць усё, што траплялася на вочы. Бабуля, каб уратаваць бацькавы храмавыя боты¹, кінула іх на ложак, накрыла гунькаю і зверху пасадзіла мяне. Але адзін рабаўнік згледзеў дзействы маёй бабулі. Ён у момант апынуўся ля ложка, адкінуў мяне і зграбасціў боты. Бабуля, не змірыўшыся з сваёй паразай, таксама ўхапілася за іх. Пачалася валтузня, у якой бабуля не хацела саступаць дужаму дзецюку. Ён жа, не могучы вырваць боты з бабуліных рук, пачаў біць яе галавою аб печ. Мяне як пружынаю кінула на карак бандыта — і я нават трэснуў кулаком па яго рыжай чупрыне. Бабуля імгненна выпусціла боты і адарвала мяне ад бандыта. Той зноў кінуўся да ложка, сарваў гуньку, коўдру і прасціну, згамтарыў іх і засунуў разам з ботамі ў мяшок. Пасля тых начных наведнікаў, якія не грэбавалі нічым, нам не было на чым ні спаць, ні есці, ды і пераапрунцца не было ў што.

Між тым «сваім парадкам жыццё штодзённа цякло», і мы, дзеці, групаваліся па інтарэсах, пераносілі свой жыццёвы вопыт на гульні і адначасова спазнавалі жыццё ў гульнях. А гулялі мы пераважна ў пікара і ў вайну. Гульня ў пікара вялася паводле пэўных правіл, адступаць ад якіх нікому не было дазволена. На пэўнай адлегласці ад праведзенай рысы, называнай мяжою, ставілася бабка (даволі тоўсты камень) і на яе клалася цурка (значна меншы камень). Іх ахоўваў дзяжурны — пастух. Ён жа прызначаўся не адвольна, а ў выніку спаборніцтва: з-за мяжы ўсе, хто абавязваўся гуляць, кідалі з нагі свае кіі, і чый кій падаў бліжэй ад мяжы, той становіўся дзяжурным ля бабкі ці ахоўнікам цуркі — г. зн. пастухом. У задачу астатніх уваходзіла прыцэльна кідаць свае кіі, каб збіць цурку, пасля імкліва, пакуль пастух не вярнуў на месца цурку, бегчы за мяжу па свае кіі. Калі ж пастух паспяваў паставіць цурку і каго-небудзь укалоць сваім кіем, пастухом становіўся ўколаты і г. д. Ніхто не хацеў быць пастухом, гульня была бескампраміснай, вымагала ад кожнага не толькі спрыту, увішнасці і хуткага бегу, але і кемлівасці, нейкай тактыкі.

Тактыка была патрэбна і ў гульнях у вайну, хоць правіл тут не было ніякіх. Кіраваліся выдумкай і азартам, дзяліліся на нашых і немцаў. Сярод нашых мне часта даводзілася быць камандзірам і камандаваць, паводле волі большасці, нават старэйшымі за мяне «салдатамі». І сакрэт, відаць, не так у маіх «вадарскіх» здольнасцях, як у тым, што грудзі мае былі ўвешаны медалямі, вядома ж, самаробнымі. Іх я вырабляў з кардону і пяцікапеечнай манеты. Кардон адпаведным чынам складваў і замалёўваў каляровымі алоўкамі, у манеце ж прабіваў дзірку і драцянымі кольцамі злучаў абедзве часткі «ўзнагароды».

¹ Боты былі шлюбныя.

Такімі медалямі ўзнагароджваліся толькі тыя «салдаты», якія «ваявалі» пад маім камандаваннем. Колькі было зглумлена пяцікапеечных манет, купленых за яйкі ў кааператывнай краме, якой загадвала мая маці!..

II

У вайну мы гулялі па-рознаму. Здаралася, выхваляліся адзін перад адным назапашанай і прыхаванай зброяй, але да яе дэманстрацыі, а тым болей прымянення даходзіла рэдка. У мяне таксама былі свае запасы. За хлявом, пад грудай камення, я схаваў жалезную скрынку, поўную патронаў у абоймах. Праўда, я тады не ведаў, што з імі рабіць. Іншыя таксама, відаць, не вельмі ведалі, што рабіць з такімі скарбамі. Але тайна трымаецца не толькі замоўчваннем, а і тым, што яе камусьці давяраюць.

Можа, таму і надумаў Астрэйкаў Косця¹ далучыць мяне да свае тайны. Добра, што далёка хадзіць не трэба было: жылі па-суседску, праз дзве хаты. Праўда, розніца ва ўзросце была адчувальная. Яму мінула шаснаццаць гадоў, а мне — шэсць. Не памятаю, ён мяне з хаты выцягнуў ці на дварэ злавіў, але вясновым надвечоркам павёў мяне ў незасыпаных нямецкіх акопы, якія былі на другім баку вуліцы, насупраць нашага дома. Закасаўшы шырокае рукаво зрэбанай кашулі, Косця амаль да пляча засунуў руку ў адну з пяхорак акова і, як мне здалося, з урачыстай прыемнасцю выцягнуў круглую шараватага адцення гранату. Нядоўга патрымаўшы сваю каштоўнасць перад маім носам, ён нечакана падкінуў і злавіў яе. На што ў мяне мімаволі вырвалася: «Можа, цішэй трэба...» Але на гэта Косця нічога не адказаў і як быццам мімаходзь нагадаў, што пра яго схоў ніхто не павінен ведаць. З гэтай тайнай ён пайшоў, насвістаючы, па вуліцы, а я вярнуўся дахаты.

Назаўтра, пасвячы кароў каля лесу, дзе пасля нямецкай бамбёжкі засталіся незарваныя бомбы, хлопцы па неасцярожнасці справакавалі ўзрыў адной бомбы². Былі і параненыя, і забітыя³. Косця загінуў. Але тая граната, якую ён паказваў мне, засталася на сваім месцы. Я нікому пра яе не сказаў. Акопы неўзабаве засыпалі, і Косцева граната ляжыць у зямлі і да гэтага часу.

У шэсць гадоў я навучыўся дзвюм рэчам: ездзіць на дарослым веласіпедзе або, як усе тады гаварылі, ровары і не тое каб добра плаваць, але трымацца на вадзе. Да таго ў мяне быў драўляны ровар, змайстраваны дзедом, але прыстасаванне, якое прыводзіла колы ў рух, хутка зламалася, і я грукацеў драўлянымі коламі па падлозе, да знемажэння адштурхоўваючыся ад яе нагамі, хоць зрэдку выязджаў у двор, але там мой ровар каціўся значна павольней. Куды лацвей было на дарослым, спярша мацерыным ровары. І няхай галава не вельмі ўзвышалася над кіраўніцаю, а дарога заўсёды здавалася вузейшай, чым яна насамрэч была, імчацца на дарослым ровары, асабліва з горкі, нягледзячы на пагрозу ў што-небудзь урэзацца ці не ўтрымаць у руках кіраўніцу пры сутыкненні колаў з частым каменнем, было надзвычай спакуслівай патрэбаю.

¹ «Астрэйка» — мянушка, сапраўднае прозвішча Падамацька Канстанцін Антонавіч.

² Разам з тымі хлопцамі пасвіў каровы і старэйшы брат Валодзі, Коля, але яго як малодшага адправілі перад тым, як адбыўся выбух, завярнуць каровы. Ён застаўся жывы...

³ Сярод забітых былі Віця «Лесюкоў» — Мамонька Віктар Адамавіч, Ваня «Сідаранчын» — Сідаровіч Іван Марцінавіч, Косця «Астрэйкаў» — Падамацька Канстанцін Антонавіч.

Не менш спакусліва прыцягвала да сябе вада. Праўда, ручай, які выцякаў з балоцістай крыніцы і праз нейкія тры кіламетры зліваўся з Гавязнянкай, каб разам з ёю згубіцца ў верхнім цячэнні Нёмана, не даваў шчодрога выбару мясціны для купання. Мы боўталіся звычайна там, дзе былі загаты і дзе адбельвалі палатно. Аднойчы я адчуў, што ўжо не іду па дне, імітуючы плаванне, а, лежачы ніцма, пасоўваўся ў добра-такі прыкаламучанай вадзе, падграбаю яе пад сябе і барабаню нагамі без усякай сувязі з дном. Вада сталася іншай, больш пругкай, яна не цягнула на дно, а падтрымлівала і падштурхоўвала. Адчуванне бязважкасці было прыемнае і як быццам знаёмае. Я не ўтрываў, каб не паведаміць пра гэта братам, роднаму¹ і стрыечнаму², але яны, старэйшыя за мяне, ужо ўмелі плаваць, і мая навіна іх не ўразіла. А можа, ім здалося, што мне хацелася пахваліцца, хоць я дзяліўся сваёй радасцю.

Аднак у нашай рачульцы мы не толькі купаліся, але і лавілі рыбу. У ёй вадзілася шмат печуроў, якіх у нас называлі келбікамі. Іх мы лавілі кашамі, здаралася, па дзесяць і болей за адзін раз, трапляліся таксама плоткі і маладыя шчупакі. Аднойчы замест рыбы я выцягнуў чарапаху, але, убачыўшы яе бездапаможнасць, калі яна перакулілася на панцырную спіну, дапамог ёй, вярнуўшы ў рачулку.

Трымаю ў руках здымак. На фоне даматканай посцілкі — мой старэйшы брат Коля з «Букваром» у руцэ і я з балалайкаю. Здымак быў зроблены ў 1946 годзе вандроўным фатографам, які зрэдку з'яўляўся ў вёсцы на якія-небудзь святы, і людзі з ахвотаю здымаліся групамі, сем'ямі, парамі, хоць з не меншай ахвотаю назіралі за гэтым працэсам і рабілі свае заўвагі, абмяркоўвалі, як было б лепей, давалі парады... І вось аднаго разу, на свята, ці не на Сёмуху, у школьным двары ігралі Нічыпары³ — духавы аркестр з пяці чалавек, дэнта. Дзеля нейкай сваёй цікавасці я трымаўся каля музыкаў, таму мяне ледзьве даклікаліся дадому. На сцяне нашай хаты з боку вуліцы ўжо была прыбіта посцілка і напэгатове стаяў здымшчык. Але фатаграфавальная працэдура на «здымачнай пляцоўцы» зацягвалася: я, пакуль бег, нейкім чынам запарушыў вока, ад чаго яно слязілася і вельмі нядоўга магло быць расплюшчаным. Трэба было лавіць момант. Хтосьці сунуў мне ў рукі «Буквар», а Колю — балалайку, і мы з братам былі ўжо знерухомелі, але я, убачыўшы, што яму няёмка з-за гэтага музычнага інструмента, і, каб вызваліць яго з крыўды, выхопліваю з яго рук цацачную балалайку, да якой, прызнацца, у мяне не было асаблівай любові, і ўручаю яму «Буквар». І Коля не працівіўся, ён мяне зразумеў: ён быў глухі ад нараджэння. Так і засталіся мы з братам на здымку: ён, спакойны і вышэйшы, і я з празмерна ўзнятай з-за запарушанага вока галавою і з балалайкаю ў руках.

Дзіўна, не магу ўспомніць, калі я навучыўся чытаць. Да школы ўжо чытаў ваўсю, і не па складах. У шэсць і ў пяць гадоў таксама чытаў, і ў чатыры, здаец-

¹ Родны брат Коля — Мархель Мікалай Іосіфавіч (1937—1978).

² Стрыечны брат Міша — Мамонька Міхаіл Іванавіч (1937—2013), сын мамінай сястры Алімы, якая жыла па суседстве.

³ Асноўная частка музыкантаў была з вёскі Кнотаўшчына Стаўбцоўскага раёна. З успамінаў жыхарак вёскі Жыгалкі ўдалося ўзнавіць імёны некаторых з іх: Юзік Нічыпар (труба), Іван «Трубачка» (малая труба), [?] Бычкоўскі, Коля [?].

ца, быў знаёмы з літарамі, бо ў прыёмным пакоі стаўбцоўскай бальніцы, куды мяне дзед з мацерай прывезлі лячыцца ад дыфтэрыту, я, уражаны электрычным святлом, спрабаваў разабраць словы на развешаных плакатах. Напэўна, літары мне паказваў і вучыў іх адрозніваць мой дзед у час нашых вандровак па людзях, асабліва калі я назаляў яму сваімі роспытамі.

Крыху пазней, калі я спрабаваў разабрацца ў царкоўнаславянскім тэксце Евангелля, надрукаваным злева ад перакладу на рускую мову, дзед мой чамусьці з асаблівай ахвотай растлумачыў незнаёмыя мне літары: фет, амега, яць, ксі, псі, фіта і іншыя. Заадно я засвоіў і польскі альфавэт, але ўжо з мацерынай дапамогай. Яна прызвычала мяне і да арыфметыкі¹. Яшчэ да школы мне даваліся рашэнні задач з трыма, чатырма і болей дзеяннямі. Дзіўна, мне дапамагалі засвоіць азы чалавечых ведаў, а бабулі ў гэтым ніхто не парупіўся дапамагчы: яна заставалася непісьменнай і не адчувала сябе абдзеленай.

Імкненне да ведаў і вучэбныя абавязкі амаль ніколі не супадаюць. Гэта я адчуў адразу ж, як пайшоў у першы клас. Школа ці, дакладней, будынак пачатковай школы стаў побач з нашым домам: варта было прайсці праз агарод і пералезці цераз плот, як ты ўжо на школьным двары. Так сталася, што па веды мне не трэба было далёка хадзіць. Усё было на месцы, і настаўнік Міхаіл Мікалаевіч Давойна², сын роднай дзедавай сястры Анці³, не толькі свой, але і жыцц спыніўся ў нас. Тым не менш усё роўна было цікава нанова ўведаць тое, што ты ўжо ведаеш. Бо разам з іншымі...

Крама, якою загадвала маці, месцілася ў нашым доме, у яго халоднай, нежылой палове. Іншых грамадскіх месцаў, акрамя школы, у нашых Жыгалках не было. Таму крама становілася заадно чымсьці накшталт інфармацыйнага цэнтра, бо тэлефонаў не было і радыё (нават дэтэктарныя прыёмнікі з навушнікамі) рэдка ў каго сустракалася⁴.

Наведнікі крамы пачалі пагаворваць пра нейкага Барана. Казалі, што гэта хлопец з Зарачанскага хутара, што ён служыў у войску, там кагосьці забіў і ўцёк, вярнуўся ў Зарэчча, падгаварыў свайго сябра з ліку мясцовых міліцыянераў стралка Рамановіча падацца з ім у лес. Яны рабілі засады на лясных дарогах, падпільноўвалі раённых інспектараў і інструктараў, рабавалі магазіны. Аблавы ці аперацыі, скіраваныя на іх вылоўліванне ці знішчэнне, поспеху не мелі. Кожны раз ім удавалася выкаўзнуць з-пад носа энкэвэдыстаў і стралкоў. Людзі гаварылі пра вялікі ваенна-тактычны талент Барана, пра яго выключную фізічную сілу і здольнасць пераўвасабляцца. Дзёрзкі і рызыкаўны Баран трымаў у напружанні ўвесь Стаўпецкі раён, ды і Нясвіжскі таксама. І міліцыя, і наша сям'я — усе разумелі, што рана ці позна ён з'явіцца абрабаваць і ма-

¹ Наша маці мела выдатныя матэматычныя здольнасці, робячы вокалгненныя падлікі немалых лічбаў у галаве, што вельмі спрыяла ёй у штодзённай працы ў краме.

² Дзавойна Міхаіл Мікалаевіч (1926—1995) — першы настаўнік Валодзі Мархеля. Жыў у Вязаўцы.

³ Дзавойна (дзав. Мамонька) Антаніна Васільеўна (1904—1994). Жыла ў Вязаўцы.

⁴ Яшчэ з даваеннага часу бацькі мелі радыё, што было немалаважным для статусу інфармацыйнага цэнтра.

газін у нашым доме, дарэчы, ці не адзіны на Стаўпеччыне з беларускамоўнай вывескай «Крама».

Здарылася гэта ў 1947 годзе, ранняй восенню, калі заняткі ў школе ішлі ўжо, мабыць, з месяца. Перад самым заходам сонца да нас заявіліся энкавэдысты і з нейкай нервовай бадзёрасцю пахваліліся, што яны напалі на след Барана і што на гэты раз яму нікуды не дзецца: яны ведаюць, дзе яго накрыць. Энкавэдысты, відаць, спяшаліся, бо неўзабаве зніклі ў вядомым толькі ім кірунку.

Было зусім не позна. Вечар уступаў у шарую гадзіну. Святло яшчэ не запалілі, і дзверы не былі замкнёныя. Не прамінула і дзесяці хвілін з часу, калі пайшлі энкавэдысты, як дзверы з калідора ад вуліцы адчыніліся і мне здалося, што яны вярнуліся, але на парозе з'явіліся адна за адной дзве постаці ў скуранках з выстаўленымі перад сабою аўтаматамі. І хоць яны загадалі заставацца ўсім на месцы, я шугануў з-за стала ў бок печы (яе тыльная частка выходзіла на залу) і ў момант апынуўся за комінам, на назіральным пункце. На гэта абодва бандыты ніяк не зреагавалі. Яны прывялі з сабою Алесь Бэркавага¹, якога перанялі на вуліцы, каб адабраць ровар. Пасадзілі Алесь на лаве ля сцяны і «прапанавалі» далучыцца да яго астатнім мужчынам, нечакана нейкім паменшалым і схуднелым. Побач з Алесем Бэркавым на лаве апынуліся мой бацька, мой настаўнік Міхаіл Мікалаевіч і раённы начальнік, які прыбыў напярэдадні з нейкай рэвізійнай мэтай. Дзед жа застаўся стаяць блізка ад печы, а маці і бабуля прыселі на ложак.

Узбраенне бандытаў не абмяжоўвалася аўтаматамі. У кожнага з іх за пояс былі заткнуты ручныя гранаты і пісталеты, а ў Рамановіча вісела на плячы яшчэ і дзесяцізарадка. Твары іх не запомніліся. Кідалася ў вочы тое, што Баран быў значна вышэйшы і з-пад яго фуражкі выбіваліся кудзеры. Чамусьці ўразіла тое, што і ў Барана, і ў Рамановіча рукавы скуранак шчыльна аблягалі мышцы рук.

Бандыты прымусілі запаліць дзве лямпы — адну для пакоя, другую для крамы. Але ўзнікла заміна: маці, спадзеючыся на вяртанне энкавэдыстаў, якія не маглі адысціся далёка, цягнула час і не аддавала ключ ад крамы, заціснуты ў яе кулаку. Угаворы вынікаў не далі, і Баран вырваў ключ з мацінай рукі. Лямпі ўзяла бабуля і пайшла свяціць Барану ў краме. Рамановіч застаўся ў пакоі пры астатніх. Усе маўчалі, і, здаецца, ён зрэдку набліжаўся да печы і прыпыняўся ля яе, нібы знарок падстаўляючы мне галаву. Я сядзеў на чаране ля коміна, а злева ад рукі на краі печы стаяў важкі вугальны прас², і кожны раз, як Рамановіч даходзіў да печы, мне карцела ўзняць і апусціць гэты прас яму на галаву. Але, дзякуй Богу, хапіла розуму стрымацца! Між тым у пакоі адбываўся яшчэ адзін рух: каля той жа печы амаль непрыкметна пасоўваўся ў бок дзвярэй на кухню мой дзед. Ён ведаў, а я не мог ведаць, што пад падушкаю аднаго з ложкаў ляжыць пісталет, выдадзены службаю дзяржбяспекі майму бацьку дзеля выкарыстання пры зручным выпадку супраць бандытаў.

Маўклівая напружанасць узарвалася нечаканым рыўком майго дзеда ў дзверы на кухню, адкуль ён трапляў у калідор і ў двор. Ён зрабіў гэта, каб адцягнуць увагу на сябе і даць магчымасць дзейнічаць тым, хто застаецца. Рамановіч жа, не зважаючы на мужчынскі рад на лаве, рынуўся ў дзверы, якія выводзілі ў іншы калідор і на вуліцу. Ніхто з вызваленых з-пад бандыцкай увагі нават не зварухнуўся, не загаварыў. Усе як адранцвелі. Бандыт прывёў дзеда.

¹ Алесь «Бэркаў» — мянушка, сапраўднае — Ярашэвіч Аляксандр Васільевіч (1913—1989), удзельнік Вялікай Айчыннай вайны, былы разведчык, жыхар вёскі Любкаўшчына Стаўбцоўскага раёна.

² Прас нашы бацькі называлі жалызка.

Дзед трымаўся за руку, якою ён заслانیўся ад удару. Бандыт з сілаю штурхнуў дзеда, і ён упаў. А ўстаўшы, кінуў Рамановічу ў твар: «Усё роўна падохнеш, як сабака!» На гэта бандыт зрабіў рэзкі крок да дзеда, каб зноў ударыць, але нечакана спыніўся і выдыхнуў: «Усё можа быць».

Напіцаваўшы мяшкі нарабаваным, Баран пакінуў распіску¹, у якой здзекліва сцвярджаў, што ўвесь тавар ён пазычыў у савецкай улады. Яе ж прадстаўнікі — энкавэдысты з’явіліся гэтак жа хутка, як і бандыты пасля іх. Сапраўды, напалі на след...

III

На след Барана і Рамановіча яшчэ доўга не траплялі. Аблавы не прыносілі вынікаў: выйсце знаходзілася не толькі ў лясных схованках, але і ў нечаканых месцах на хутарах, дзе, думаецца, была адладжана пэўная сігналацыя, без усякага тэлефанавання. Таму была прадуманая акцыя ўкаранення свайго чалавека ў лагер бандытаў. Паколькі Пузаткін² быў жанаты з швагеркаю сястры Барана, то для збліжэння з сваякамі стварылі легенду, быццам Пузаткін, працуючы нейкім дырэктарам у Навагрудку, зрабіў растрату і ўцёк. Аднак у «праштрафаванага дырэктара» так ці інакш надаралася магчымасць здабываць гранаты, пісталеты, аўтаматы і патроны. Бандыты вельмі доўга не дапускалі Пузаткіна да сябе. Баран заўсёды з ім дужаўся, каб непрыкметна абмацаць, ці няма ў яго зброі, хоць зрэдку браў яго на «дзела», але ніякай зброі не даваў, толькі трымаў на варце.

Аднойчы майму бацьку трэба было ехаць у Нясвіж, і ён пра гэта камусьці сказаў. Назаўтра з’яўляецца Пузаткін і настойліва просіць даць яму веласіпед і, па сутнасці, вырывае яго з рук. Позна вечарам ён вярнуўся, але на тым веласіпедзе немагчыма было ехаць. Бацька два дні правошкаўся з дашчэнтку звахтаваным роварам. Але, як высветлілі пасля, на лясной дарозе на Вінклераўшчыну³ Баран і Рамановіч чакалі майго бацьку, відаць, не з лепшымі намерамі⁴.

Час ад часу бандыты забывалі пра сваю пільнасць, і ў адзін з момантаў гэта выкарыстаў Пузаткін. Паспрабую ўзнавіць усё па магчымасці на аснове непасрэднага ўдзельніка падзеі. Калісьці, яшчэ ў часе студэнцтва, Пузаткін, едучы ў машыне ў нашыя Жыгалкі, распавёў мне наступнае: «Стаяў я ля зямлянкі. Баран і Рамановіч пачалі спрацацца, каму з іх прынесці скрынку цукерак, што стаялі ў будане непадалёку, і ўрэшце пайшлі абодва. Рукі іх былі занятыя. Больш зручнага выпадку магло не быць. Таму я выхапіў пісталет і выстраліў Рамановічу проста ў лоб. Ён схопіўся за галаву і ўпаў. Баран паспрабаваў дастаць зброю, але я трохкутнікам стрэліў у яго грудзі. Баран таксама ўпаў. Адсюль я стрымглаў кінуўся наўцёкі. Трэба было дабегчы да сельсавета, каб пазваніць энкавэдыстам. Калі тыя прыехалі, ляжаў адзін Рамановіч. Барана не было. Знайшлі яго на процілеглым канцы лесу. Там паранены Баран спыніў падводу з снапамі жыта, павярнуў яе, сказаў: «Едзем у бальніцу! Давай у сельсавет!» Потым дастаў нейкія паперы і грошы, спаліў іх — і выстраліў сабе ў рот».

¹ Паводле ўспамінаў маці, распіска была падпісана: «Поручик белой гвардии Баран».

² Пузаткін Ігар Фёдаравіч.

³ Вінклераўшчына — засценак, леснічоўка за дзесяць кіламетраў ад Нясвіжа. Сам лес Вінклераўшчына — старажытнае паляўнічае ўгоддзе Радзівілаў.

⁴ Мо таму, што ведалі пра існаванне ў бацькі пад падушкай пісталета і для чаго ці для каго ён прызначаўся.

Позна ноччу нам у дзверы настойліва пагрукаліся. Я прачнуўся і пачуў, пра што гавораць у калідоры. Хтосьці з энкавэдыстаў сказаў: «Запалі ліхтар. Хадзем, пакажу забітага Барана». Пузаткіна тут не было. Бацька моўчкі выйшаў з імі. Пасля, калі машына ад'ехала, ён ціха прамовіў маці, што побач з забітым у кузаве сядзела Баранова сястра. З раніцы ў Гавязне, каля сельсавета, ляжалі забітыя¹. І тыя, хто прыходзіў туды, доўга не стаялі, многія маліліся.

Аднак, ідучы за падзеямі, мы храналагічна пасунуліся ўперад, да 1949 года, не закрануўшы ранейшы час.

На нейкія святы, вядома, рэвалюцыйныя, у школе парты былі пасунуты да сцяны перад дошкаю, а з другога боку ўтваралася прастора, да якой прыставілі колькі казлоў і накрылі іх дошкамі. Гэта была сцэна, прыкрытая з боку глядачоў даматканымі коўдрамі і нават кулісамі. Таксама знаходзіўся рэжысёр, ён жа суфлёр. Падмосткі атрымаліся даволі хісткія, і ў кожную хвілю можна было праваліцца або пайсці юзам на глядачоў, таму ўдзельнікі выступалі асцярожна, пасоўваючыся. І вось пачынаецца «дзеяства». Маці мая з бацькам у першым радзе. Перад знаёмымі людзьмі, якія ўспрымаліся ўжо як глядачы, мне давалося выступаць упершыню. Адказваць перад вучнямі, асабліва калі ведаеш урок, не было складанасці, а вось публічнае выступленне перад бацькамі не тое што наганяла страх, а выклікала нібыта ўнутранае адранцвенне. Але я ўсё роўна пайшоў выступаць. Чытаў я верш Якуба Коласа, напісаны пад уплывам (як даведаўся пазней) Івана Нікіціна:

Восень наступіла,
Падаюць лісты,
І стаяць пахіла
Голья кусты.
Вянуць і жаўцеюць
Травы на лугах,
Толькі зелянеюць
Нівы на палях...

Пасля маці мне сказала, што выступаў я хораша, але не было чутно.

У час перапынкаў мы звычайна гулялі пры школьным двары. Адночы зімою, снежнай ды з гурбамі, мы пабеглі ўсім хлапечым гуртом на Цупруновую горку, якая быццам бы чакала нас на самым версе з вялікімі санямі. Мы так захапіліся катаннем, што не заўважылі, як мінуўся адведзены нам час. Калі вярнуліся ў школу, пачаўся ўжо іншы ўрок. Але мяне ўразіла не тое, што мы спазніліся, а іншае: са стрыжанай галавы майго суседа Алёшы (значна пазней у часе студэнцтва ён называў сябе ўжо Саша) ішла пара. Неяк падумалася, што з галавы Алёшы выпараецца розум.

¹ «24 августа 1949 г. в лесном массиве «Замковый лес» у д. Заречье Столбцовского района в ходе агентурно-оперативных действий были убиты бандиты Степан Калевич («Роберт», «Баран») и Юльян Романович («Фриц»)» // Памяць: гісторыка-дакументальная хроніка Стаўбцоўскага раёна / [рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.]. Мінск: БелЭн, 2004. С. 594.

На трэцім годзе вучобы нам давалося праводзіць у армію нашага першага настаўніка. На праводзіны сабралася вялікае застолле. Не памятаю, паклікалі мяне туды як аднаго з лепшых вучняў ці, можа, таму, што я сваяк. Ва ўсякім разе, мяне прымусілі выступіць, ужо ў другі раз — прынародна. Утрапенне было такое ж, як і ўпершыню, але я паспрабаваў нешта нават сказаць ужо больш гучна. Думка зводзілася да таго, што Міхася Мікалаевіча мы адпраўлялі не ў войска, а на вайну...

У пяцідзясятым годзе мне двойчы выпадала развітвацца з блізкімі людзьмі: вясною мы праводзілі ў войска настаўніка, а позняй восенню — бацьку, якога адпраўлялі, паводле рашэння «тройкі», на вольнае пасяленне, хоць больш дакладна — у ссылку на шэсць гадоў. Мяне паклікалі з школы. У пярэднім пакоі былі незнаёмыя людзі, двое, здаецца, пры форме, у фуражках, якія не здымаліся і ў хаце. Бацька збірае тое-сёе з яды, бялізну. Маці падказвае яму ўзяць з сабою медалі і нейкія даведкі пра яго дапамогу партызанам. Але ў Баранавічах, дзе быў абласны цэнтр, нейкі начальнік выкінуў усё гэта ў шуфляду, сказаўшы: «Можаш і надалей паказваць!»

Урэшце бацька апынуўся ў Іркуцкай вобласці, што, паводле сібірскіх мерак, недалёка ад Бадайбо ў Усць-Лугоўцы¹. Спачатку ён працаваў брыгадзірам піларамы, пазней жа стаў загадчыкам швейнай майстэрні. У далёкую Усць-Лугоўку маці пасылала яму перш за ўсё часнык, каб не даць развіцца цынзе, а таксама сушаныя яблыкі і мёд. Бацька гаварыў, што ў Сібіры былі харошыя людзі, сапраўдныя.

З цягам часу прасвятлілася карціна бацькавага выгнання. Аказваецца, энкавэдысты заходзілі да ўсіх па чарзе і палохалі ці пагражалі, прымушаючы распісацца на гатовым ужо даносе, бо, па-першае, план даводзіўся і тут, і яго нельга было не выканаць, а па-другое, такім чынам сцвярджалася «сацыялістычная законнасць». Аднак адзін сусед усё-такі падпісаў данос на майго бацьку, трапіўшыся на тым, што гэта папера магла быць выкарыстана супраць яго самога. Урэшце асоба тая была ўстаноўлена. Але Бог яму суддзя.

Ніхто ні з дарослых, ні з дзяцей не папракаў мяне за тое, што мой бацька ў выгнанні. Толькі аднойчы, калі мы вучыліся ў пятым класе, гэта ўсё-такі здарылася. Кожную раніцу я заходзіў па аднакласніцу Анцю², і мы кіраваліся ў Падзерычы. Я прыходзіў звычайна раней, каб даць сяброўцы магчымасць перапісаць тое, што яна не змагла выканаць па хатнім заданні. Але адзін раз я запазніўся, і перапісаць хатнія практыкаванні ў яе не хапіла часу. Па дарозе ў школу мне было нагаворана шмат чаго, а ў давяршэнне нават кінута: «Ты будзеш там, дзе твой бацька!» З таго часу я не даваў Анці спісваць у мяне нічога...

¹ Усць-Лугоўка — пасяленне ў Мамска-Чуйскім раёне Іркуцкай вобласці Расійскай Федэрацыі. Сёння гэта невялікі рабочы пасёлак Лугоўскі (Луговский, Усть-Луговка), размешчаны на рэчцы Маме, за 840 кіламетраў на паўночны ўсход ад Іркуцка.

² Доўнар (дзяв. Мамонька) Антаніна Іванаўна (1940—2017) — жыхарка вёскі Жыгалкі, загадчыца мясцовага клуба і бібліятэкі.

Навучанне ў трэцім класе завяршыў іншы настаўнік — Міхаіл Іванавіч. На-
 прырэдадні першамайскіх святаў нас, чалавек з дзесяць (Падамацька¹, Шкода²,
 Ярашэвіч³, я, а ўсе астатнія былі Мамонькі), адправілі ў лес наламаць бяро-
 завых галінак і дзеразы, каб уквеціць школьную браму. Шлях наш пралагаў
 па ўезджанай сцежцы, справа ад якой была агромістая камяніца, скінутая
 пераважна з поля Гароіма⁴, знакамітага тым, што ён адзін у нашай вёсцы, хто
 не ўступіў у калгас. Зямля Гароіма была апрацаваная і ўробленая, але яе да
 самых вуглоў абрэзалі і далучылі да калгаснай. Гароім з Лэхтаю⁵ неяк жылі на
 дзялцы ў сярэдзіне двара пры невялікім садзе, куды мы часцей, чым у іншых
 сады, лазілі. Можна, таму, што яны нечым адрозніваліся, ці ад таго, што былі
 скупыя. Ды ў голаў не прыходзіла: а на якія ўраджаі яны живуць?..

Вяртаючыся з нарабаванымі ў лесе трафеемі, мы не маглі не ўзабрацца на
 камяніцу, гэтаксама як не маглі не збегаць да сеялкі, што стаяла на пачатку
 поля, ужо засеянага. Аднак нам трэба было спяшацца, каб яшчэ прывесці да
 святочнага ладу браму. Таму неахвотна мы пацягнуліся да сцежкі. Я ішоў по-
 бач з Алёшам. Раптам бачым — у пяску блішчыць манета. Алёша падняў яе.
 Мы здагадаліся — золата. У школе Міхаіл Іванавіч паглядзеў на нашу знаходку
 і прапанаваў зрабіць з яе маятнік для ходзікаў. Але Алёша вырашыў паказаць
 золата свайму бацьку. На гэтым інцыдэнт быў вычарпаны. За выручаныя гро-
 шы бацькі купілі Алёшу добры лямпавы радыёпрыёмнік.

У наступным годзе нас вучыла Таццяна Мікалаеўна. Чацвёрты клас я скон-
 чыў на адны пяцёркі. Пазней жа адзнакі здараліся розныя, але вельмі часта
 ўзровень маіх адказаў залежаў ад маіх сімпатыі да настаўніка, якія зыходзілі
 найперш ад таго, як настаўнік ставіўся да мяне⁶.

¹ Падамацька Міхаіл Канстанцінавіч — добра вядомы мясцовы фатограф-аматар.

² Шкода Міхаіл Іосіфавіч — жыхар вёскі Жыгалкі.

³ Ярашэвіч Аляксандр Адамавіч (1940—2016) — беларускі мастацтвазнавец.

⁴ Мамонька Геронім Геронімавіч (1893—1959), «Аўдолін». Паводле ўдакладненых звестак мясцовых жыхароў і яго родных, меў жонку Паўліну Канстанцінаўну (1895—1953). Жыхары вёскі Жыгалкі (з Сервітута). Заможныя гаспадары. А калі арганізоўваўся калгас, яны былі аднымі з пер-
 шых, хто даў згоду на ўступленне ў яго, бо не маглі падвесці ў гэтым сваю нявестку Мамоньку
 (дзяв. Самахвал) Клаўдзію Афанасьеўну (1923—1996), настаўніцу, якая складала спісы жыхароў
 вёскі на ўступленне ў калгас.

⁵ Паводле ўспамінаў мясцовых жыхароў з Жыгалак, «Лэхтаю» называлі жонку Данілы Ма-
 монькі, а не жонку Героніма. Магчыма, Даніла Мамонька са сваёй Лэхтаю, як відаць, і былі тымі,
 хто не ўступіў у калгас.

⁶ Адна з яго настаўніц, Мамонька Клаўдзія Афанасьеўна, праз усё сваё жыццё захоўвала адны
 з ранніх Валодзевых рыфмаванняў, запісаных і ілюстраваных самім аўтарам:

Холад, холад на двары
 Ажно зубы ляскаюць.
 З ранку возяцца з гары
 Быль і Яня Янская.
 На ўроках Быль не тужыць,
 Не хвалюецца ніяк —
 Папяроскі толькі круціць,
 Бацькаў крадучы табак.

(Словы пераказаны сынам настаўніцы Мамонькам Уладзімірам Адамавічам.)

Наступны этап маёй вучобы — сямігодка ў Падзерычах. У пяты клас мы хадзілі значна меншым натоўпам. Большая частка вучняў, найперш пад уплывам бацькоў, думала, што вучоба была, відаць, лішняй, бо ўсе, бачыце, вучонымі не стануць, а каб працаваць на зямлі, дастаткова і чатырох класаў. У Падзе-рыцкую школу нас пайшло чацвёрта жыхальскіх вучняў, гэта, можна мовіць, была «дэлегацыя» нашай вёскі.

Ішлі мы нацянькі, паўз любкаўскія хутары, прабягалі невялікую кладку праз ручай, узнімаліся на горку, дзе да нас далучаўся Міша Ярашэвіч¹ або яшчэ хто з любкаўцаў, і мы пры дарозе каля лесу крочылі да Гавязнянкі, якую пераходзілі па кладцы з дзвюх жэрдак і парэнчы. Адноўчы зімою, калі мороз пускаўся амаль да дваццаці градусаў, я пакаўзнуўся і ўпаў у незамерзлую плынь. Але мая вуланка ўберагла мяне, як выратавальны круг, і я ў вопратцы, набрынялай ад вады, выпаўз на бераг. Адтуль бег дахаты не спыняючыся, і трохкіламетровы крос уратаваў мяне — хваробы неяк не падступіліся.

Зваротны шлях — ад Падзерыч да Жыгалак — праходзіў не зусім па простае лініі, а праз розныя заходы ў лес, дзе восенню мы заўсёды знаходзілі баравікі, казлякі і рыжыкі, якіх, здаецца, цяпер ужо не відаць. Па дарозе, на павароце каля рэчкі побліз кладкі, пад размахыстымі вербамі мы, здаралася, бачылі выдру, а ў лесе адноўчы я нечакана наткнуўся на прыгожую рысь. Яна сядзела на заснежаным дрэве і напружана пазірала ў мой бок. Дзякуй Богу, яна не кранулася з месца. Ваўкі ж нярэдка сустракаліся прыцемкам пры лесе ці ў полі, больш пад Піліпаўку.

Поле таксама прыносіла свае нечаканасці, толькі іншага характару. Жыта і пшаніца вырасталі сцяблістыя і роўныя. Гледзячы з горкі на ледзь ускалыханае мора амаль даспелага жыта, здавалася, што можна ўпасці і плысці на ягоных хвалях. Але калі збіралі і змалочвалі жыта, то чамусьці атрымлівалася не болей як пяць цэнтнераў з гектара. І дзе ж дзяваўся ўраджай? Або ўсхадзіліся сеяць кок-сагыз², дзікую расліну з даліны Цянь-Шаня. Нешта нават узышло. Але ўсё так і засталася на тым самым узроўні, не пайшло ў рост. Зямля, па сутнасці, была зглумлена...

Падзерычы ў пазамінулым стагоддзі мелі дачыненне да беларуска-польскіх літаратурных стасункаў. Будынак, у якім месцілася наша школа, належаў калісьці арандатарам.

Праца ж над гісторыяй культурных стасункаў у Беларусі вывела мяне да родных мясцінаў. У паўднёвым канцы Стаўбцоўскага раёна, праз вёску Жыгалкі, дзе мне давялося нарадзіцца, несумненна, праязджалі Уладзіслаў Сыракомля і Зоф'я Манькоўская, калі гасцявалі ў Падзерычах, тых самых, куды я хадзіў у сямігодку. На пачатку пяцідзясятых гадоў дзевятнаццатага стагоддзя, едучы з Залуча з-пад Міра, Сыракомля спыняўся на гасціну ў падзе-рыцкіх знаёмых Быхоўскіх ці Сідаровічаў. Затым ехаў у Дарагавіцу, адкуль паходзіў яго швагер Антон Раецкі, і да Манькоўскіх праз Андрушы і Бабоўню, таму не мог абмінуць тую дарогу, якая пралягала менавіта праз грэблю і мост на Перакопшыну і Жыгалкі. Гэтаксама Зоф'я Манькоўская, пляменніца Раецкага, кіруючыся ў Падзерычы, праязджала па тым самым шляху ў адваротным напрамку.

¹ Ярашэвіч Міхаіл Іванавіч, жыхар вёскі Любкаўшчына (з Камяніцы).

² Кок-сагыз — шматгадовая травяністая расліна роду дзьмухавец сямейства астравыя, каўчуканос.

Пазней Зоф'я Манькоўская прыгадвала: «Чула я аднойчы аповед, першы прыезд песняра да нас адбыўся досыць арыгінальна. Прыехаў ён вярхом на якімсьці скалечаным кані і такі быў змучаны, што вымушаны былі ссадзіць яго і аднесці ў ложка. Не памятаю цяпер, выехаў ён з Тулёнкі ці з Падзерыч, дзе жыў Канстанты Быхоўскі, а потым Сідаровічы. Ва ўсякім разе, ад Залуча была гэта адлегласць у некалькі міляў».

Падчас навучання ў прыватным пансіёне Францішкі Клячкоўскай у Вільні Зося Манькоўская была і ў Падзерычах і тым болей у доме Сыракомлі, які ў красавіку 1853 года перабраўся ў падвіленскую Барэйкаўшчыну. Гутаркі з «вясковым лірнікам» паступова адкрывалі ў ёй не толькі ўдзячную слухачку, але і дапытлівую суразмоўніцу. Паэт угадаў неардынарны Зосін талент. Таму ў адказ на яе прачытаныя вершы Сыракомля напісаў прысвячэнне «Да панны Зоф'і Манькоўскай»¹:

О, вінавайка! Увесь май пад ззяннем
Дрэвы зяленіць і ў квет прыбірае;
Хай цябе так атуляе спрыяннем
Зоф'я Святая!
Неба ў хмурынах, бо наш лёс пануры,
Ды сонца воблакі ўжо прабівае:
Маліся, хай пражане тыя хмурыны
Зоф'я Святая!
Талент, які ў цябе — гэта дар Божы,
Хай сабе ў песні радзімай яўляе;
Хай жа складаць Табе песні паможа
Зоф'я Святая...

Сыракомлева прадбачанне спраўдзілася. Зоф'я Святая вывела колішнюю пансіянерку на бездакорнае паэтычнае ўспрыманне свету. Паэтка, памятаючы Сыракомлеў наказ быць пасля яго лірнікам роднай зямлі, у 1871 годзе ўдзячна адказала:

Няхай на тваім, пеўча, светлым кургане
Людзям мая песня зазвоніць,
Калі ж гук аціхне і сілы не стане,
Твой дух мяне крыллем заслоніць.
Адна ў мяне просьба: хай песня дзяўчыны
Палюбіць вясковыя стрэхі,
Хай бляск не аслепіць, не будзе прычыны,
Хай сэрцам збалелым уцехі
І душам сумніўным надзею прыносіць,
Агню зачарпнуўшы у сонца,
Хай птушкай вясновай дабро разгалосіць,
Каб шчасце трывала бясконца.

У 1890 годзе яна мела ўжо сваё сталае літаратурнае імя — Адам М-скі, запазычанае ад імя і прозвішча бацькі — Адама Манькоўскага. Менавіта ў гэты час стаяла ўжо вострая патрэба ў разводзе з мужам, тым болей што вярнуцца з Ноўгарада на радзіму вымушалі гаспадарчыя праблемы: не было каму ўзяць у рукі Дарагавіцкі маёнтак. Зоф'я Манькоўская ўсё часцей прыязджала на радзіму, памяць вяртала яе ў ранейшы час, да сваёй маладосці. Вершы

¹ Пераклад вершаў Уладзіслава Сыракомлі і Зоф'і Манькоўскай на беларускую мову Уладзіміра Мархеля.

паэткі набывалі настальгічны характар. «Я вельмі доўга не быў у краі, — пісала Манькоўская да Зянона Пшасмыцкага. — У апошнія гады, калі часцей туды езджу, на тых старых бацькоўскіх парогах — штохвілю нейкая здань з’яўляецца, абуджаюцца якіясьці даўно змёрлыя сілы. І не толькі ўласныя ўяўныя ўспаміны; была там нас цэлая грамада! І той, каго [не чытэльна] замардавалі, і другі, што збег у Судан у ролі місіянера і памёр у Каіры, хто звар’яцеў, хто павесіўся, іншыя збіліся з дарогі. А жанчыны — якія ж яны цудоўныя, памятаю! Прыгожая Ідалька, Стэфка, чарадзейка Анюта, паэтка Броня, непапраўная летуценка Зося — і ўсё гэта ў магіле або пацярпела крах. Большасць з гэтага кола старэйшыя за мяне, але я разумеў і адчуваў іх, і стаяць яны вечна ў маёй памяці. Сумна вяртацца на руіны».

Сярод сябровак Зоф’я Манькоўская называе непапраўную летуценку Зосю, гаворачы пра сябе у трэцяй асобе. Вершы яна прысвяціла прыгожай Ідальцы, названай паводле прыdomка Афрадыты («З успамінаў»), а таксама паэтцы Броні — Браніславе Сідаровіч («Браніславе С.»), якая паходзіла з Падзерыч і вучылася ў пансіёне Францішкі Клячкоўскай.

А па верасах, дзе бегаў дзіцем,
Хаджу я пакрыёма,
І здаецца мне, што бачу быццам
Сляды істот знаёмых.
Цераз верасы вядуць сцяжыны
Ажно ў бор зялёны,
Паўстаюць у памяці карціны
Падзей і з’яў мінёных.
Поле бацькава і бацькі хата
Нібыта ў засяленні —
І пад кожнай ліпай расахатай
Ёсць постаці-ўяўленні.

Прыезд на радзіму вярнуў Зоф’і Манькоўскай імкненне размаўляць па-беларуску. Яна перакладала з польскай мовы Тэафіла Ленартовіча, Марыю Капапніцкую, Яна Чачота (захаваліся чатыры пераклады) і пісала арыгінальныя творы. Ды Зоф’я Манькоўская ўсё-такі не дайшла да «Нашай Нівы».

Аднак вернемся ў сярэдзіну XX стагоддзя. Класы ў Падзерыцкай школе цягнуліся з аднаго боку доўгага калідора, па бакавушках жа знаходзіліся дырэкцыя і настаўніцкая. У школу хадзілі ў дзве змены: пяты-сёмы класы вучыліся да абеду, а пачатковыя — па абедзе. Дзе быў гардэроб ці, як гаварылі яшчэ, пачакальня, не памятаю. З часу, калі ў нас з’явілася насценная газета, здаецца «Піянер», мяне выбіралі яе рэдактарам: можа, таму, што я збольшага складаў радкі ў рыфму і ўжо назапасіў ажно тры сшыткі, але згадваецца чамусьці адна, так бы мовіць, паэма, штосьці накшталт Коласавых «Міхасёвых прыгодаў».

Не ведаю, ці дзед мне параіў, ці я навёўся на здагадку, але паехалі мы з дзедам на кані, якога трымалі пры краме, у свержанскую МТС¹, дзе, як мне здавалася, друкавалася палітаддзельская газета «Уперад да камунізма». Яе рэдактарам быў Аляксей Пысін, паэт, вядомы па публікацыях. Але яго не было, ды і рэдакцыя знаходзілася ў памяшканні раённай газеты «Голас се-

¹ Знаходзілася ў вёсцы Новы Свержань Стаўбцоўскага раёна.

ляніна»¹. Давялося ехаць праз шашу і мост у другі канец горада, каля станцыі. Нічога, дзед не наракаў, хоць на ўсё выпала патраціць значна больш часу. Цікава было ведаць, што з майго паходу ў рэдакцыю атрымаецца. Што думаў мой дзед, калі пазіраў услед унуку? Пастукаўшыся, я пераступіў парог пакоя. Над сталом з паперамі стаялі двое, адзін з іх, у светлым плашчы, падняў чубатую галаву і глянуў на мяне адкрытымі добрымі вачыма. Але як адбывалася далейшая сустрэча з Аляксеем Пысіным, ніякім чынам не магу ўзнавіць: відаць, утрапненне пераймала ўсе іншыя ўражанні. Ва ўсякім разе, мае вершы былі прыняты да друку.

Прайшоў месяц. Адночы, калі я вярнуўся са школы², у пярэднім пакоі за сталом сядзелі леснікі. Яны кожны месяц прыходзілі сюды адзначыць свой заробак, тым болей што крама была побач, праз калідор. Адзін з леснікоў, здаецца Войніч, амаль урачыста заявіў: «Наш паэт прыйшоў!» — і падаў газету «Голас селяніна»³ з маім вершам⁴. Я хутка прабег радкі — прыемна было ўсведамляць сябе надрукаваным, але ў апошняй страфе ў вочы кінуліся асобныя змены⁵. Гэта крыху збянтэжыла мяне, але святочны настрой усё-такі застаўся...

Маё першае вершаванае выступленне ў раённай прэсе адбылося ў 1954 годзе⁶. Між тым, як ранейшыя падзеі былі абмінуты. Таму, каб прытрымлівацца храналогіі, мне давядзецца вярнуцца да восені 1951 года. Тады здарыліся два выпадкі, якія маглі скончыцца для нашай сям'і трагічна.

Была непразлая гразь. Дождж не пераставаў ісці. Стаяла ўжо начная восеньская цемень, і дзверы былі замкнёныя. Мне пад шум дажджу, відаць, моцна спалася, і я не чуў таго, што адбывалася па-за маёй свядомасцю. У бабулі ўзнікла патрэба схадзіць па ваду. Калодзезь стаяў у нашым двары, і да яго трэба было прайсці праз трое дзвярэй. Выцягнуўшы вядро з калодзеся і пераліўшы ваду ў іншае вядро, бабуля пачула за сваёй спіною голас: «Бяры вядро і ідзі перада мною!» Пад аконным водблікам бабуля краем вока ўлавіла, што чалавек той, у бушлаце і з капюшонам на галаве, здаўся знаёмым. Праўда, ён трымаў перад сабою пісталет. Як толькі бабуля пераступіла парог першага калідора, яна нечакана рванула клямку на сябе, хоць той, хто ішоў за ёю, таксама пацягнуў клямку, але бабуля паспела накінуць крук на пятлю.

¹ Рэдакцыя газеты «Голас селяніна» размяшчалася ў Стоўбцах.

² З Падзерыцкай сямігодкі.

³ У сапраўднасці гэта была ўсё ж газета «Уперад да камунізма» — орган палітаддзела Сержанскай МТС Баранавіцкай вобласці, рэдактарам якой і з'яўляўся Аляксей Пысін. Рэдакцыя сержанскай газеты размяшчалася разам з рэдакцыяй газеты «Голас селяніна» ў Стоўбцах, друкаваліся газеты ў адной друкарні, у друкарні газеты «Голас селяніна». Магчыма, разам і распаўсюджваліся, укладзеныя адна ў адну, і таму адбылася такая блытаніна. Газета «Уперад да камунізма», дзе знайшоўся апублікаваны верш Уладзіміра Мархеля, датуюцца 7 лістапада 1953 года. 1953 г. стаў апошнім годам выдання газеты. А. Пысін пераехаў у Чэрыкаў і стаў там рэдактарам раённай газеты. Што да газеты «Голас селяніна», то вершаў У. І. Мархеля за 1954 г. у гэтым выданні не выяўлена. Адшуканы яго вершы, надрукаваныя ў «Голасе селяніна» ў 1957 г.: «Камсамольскі білет» (24 сак.), «Бывайце, сябры аднагодкі!» (28 чэрв.), «Маскоўскі фестываль» (7 жн.), «Ці помніце, мае сябры...» (15 ліст.). У «Голасе селяніна» вершы Уладзіміра Мархеля публікаваліся таксама ў 1958 і 1960 гадах.

⁴ Як высвятляецца, гэта быў верш пад назвай «Кастрычнік», надрукаваны 7 лістапада на першай старонцы газеты «Уперад да камунізма» за 1953 год.

⁵ Заўважная памылка была і ў прозвішчы: «Уладзімір Мархельд».

⁶ Паводле ўдакладненых звестак, першае выступленне ў прэсе адбылося ў 1953 годзе.

Бандыт вылаяўся і выстраліў у дзверы. Бабуля закрычала, а дзед ускочыў і тут жа кінуўся ў калідор з сякераю.

Бабуля апырэдзіла бандыта, яна аказалася больш увішнай і на нейкія долі секунды больш дужай. Гэта нас уратавала, бо бандыт у капюшоне напэўна быў са знаёмых і наўрад ці каго ён пашкадаваў бы. Але паколькі рабаўнікам не ўдалася першая спроба, то можна было чакаць наступнага іх прыходу, бо на месца няўдалага злачынства злачынцы абавязкова вяртаюцца. Так яно і здарылася.

Глыбокай восенню, калі снегу яшчэ не было, але зямля ўжо прымерзла, а чыстая бязвоблачная ноч роўна клалася на паверхню груды, я спрасоння пачуў шэпт мацеры і дзеда. Змест яго зводзіўся да таго, што да нас праз дах праніклі «госці», бо дзед чуў, як адрываліся цвікі са столі. Трэба было высветліць, што адбываецца, і пайсці не ў дзверы, дзе мог прытаіцца бандыт, а пралезці ў акно, праз бакоўку. Спачатку пад акном апынуўся я, але дзед мяне адкінуў і скочыў першы, за ім я, а там і маці. Я пралез праз плот, прашмыгнуў паўз школьную агароджу, а адтуль па-пластунску папоўз праз агароды да цёткі Алімы.

Дзед жа з мацерай ужо стаялі на вуліцы насупраць нашай хаты і бачылі, як праз шчыліны аканіц крамы прабіваецца святло. Таму маці пачала лямантаваць, клікаць людзей на дапамогу, а з-за вугла суседняга хлява выглянуў бандыт і выстраліў. Чутно было, як над маёй галавою прасвістала куля. Гэтага было дастаткова, каб я ўзняўся на поўны рост і рынуўся ўперад, не бачачы, што перада мною калючы дрот. Маё сутыкненне з перашкодаю прыпала на ўзровень грудзей, і я, не адчуваючы болю, вылузаўся з тых дратоў, пакінуўшы на іх парваную майку. Не абуты і без майкі я ўскочыў на ганак Алімінай¹ хаты. Там мяне чакалі і ўпусцілі за дзверы.

Маці ў час стрэлу на нейкі момант змоўчала, але потым пачала крычаць, здаецца, мацней. Бандыт, забраўшы з сабою напарніка, што саскочыў з даху, выстраліў у наш бок яшчэ раз², і яны падаліся далей, за гумно. З людзей ніхто не выйшаў на гвалт, хоць суседзі сачылі³.

Раніцай мяне не пусцілі ў школу. У хаце былі следчыя і міліцыя. На прылаўку ў краме ляжалі недагарэлыя смалякі (і як не згарэла хата?), пад дахам на столі валяліся розныя рэчы, не захопленыя рабаўнікамі. Следчыя, відаць, нешта супастаўлялі, і ці не было ў іх варыянта пра тое, што ўсё тут рабілася сумысля. Можна, таму мой дзед папрасіў мяне падняць кашулю і паказаць дзве глыбакаватыя раны. Як глядзелі на гэта следчыя ці міліцыя — не ведаю. А мне было няёмка!..

У пятым класе мяне прывабіла батаніка, прытым больш з практычнага боку. З пачуццём вялікай адказнасці я паставіўся да развядзення бульбы «вочкамі». А паколькі торфаперагнойных гаршчочкаў не было, то падумалася, што ў якасці пачатковага матэрыялу можна выкарыстаць звычайныя тарфіны, якія кожнае лета мы наразалі на тарфяніках. З часам сцябло падрасло, і вясною я змог некалькі каліў высадзіць на прышкольным участку. Самае цікавае было не ў тым, каб дадаваць угнаенні, а па магчымасці часцей акучваць пасадку.

¹ Мамонька Аліма Мікалаеўна (1913—1997) — сястра мамы, жыхарка вёскі Жыгалкі.

² На гэты раз куля прасвістала і над скроняй маці.

³ А мама дабегла аж да вёскі Пагарэлае (прыкладна за 5 км ад Жыгалак), каб паведаміць участковаму пра рабаванне крамы.

Урэшце, цяжка паверыць, ураджай маёй бульбы, пасаджанай «вочкамі», складаў дзвесце дваццаць цэнтнераў з гектара. За гэта мяне нават прэміявалі кнігаю П. Паўленкі «Степное солнце»¹.

Тым часам я захапіўся яшчэ і высаджваннем вішань і чарэшань вакол паўднёвай часткі дома². Акрамя таго, мне хацелася выводзіць новыя яблыкі і грушы. Як робяцца прышчэпкі, даволі падрабязна распавялі мне нашы лепшыя садаводы — Ярашэвіч³ і Вэзьга⁴. Мне захацелася пасадзіць на арабіне грушу. Для гэтага я выбраў дрэва і прышчэпку і правёў калязаванне па ўсіх правілах: разрэзаў у сярэдзіне камля маладую арабіну літарай «Т» з невялікім верхнім надрэзам, адлучыў па баках і прыклаў выразаны кавалак пупышкі да раскрытага надрэзу, памазаў праполісам і шчыльна прыціснуў, абкруціўшы валакном. Праз нейкі час пупышка пачала паволі распускаяцца, а к восені пераўтварылася ў сцябліну. Я быў упэўнены, што груша на арабіне пойдзе ў рост, і мы калі-небудзь пакаштуем новы гатунак.

Карова ў нас была, але дзед развёў яшчэ і коз. І вось аднойчы ранкам у вераснёўскую надзелю я выйшаў на ганак і гляджу, як малады казёл стаіць каля арабіны і ўжо ўпэўнена і, відаць, з асалодаю трушчыць маю прышчэпку.

І як мы ні стараліся вучыцца, усё роўна выскачыць падчас перапынку ў двор і там круціцца на перакладзіне або катацца на гушчалках было цікавей, і рабілі мы гэта з большым імпэтам.

З самога ж навучання запамніліся адкрытыя ўрокі. Пераважна па матэматыцы. У гэтым выпадку Кацярына Эдуардаўна Валовіч выклікала мяне да дошкі для рашэння задач. Першае тлумачэнне вершаваных памераў данесла мне выкладчыца беларускай мовы і літаратуры Алена Уладзіміраўна Абрамовіч.

Праўда, з настаўнікам рускай літаратуры ўзніклі пэўныя складанасці. Калі мы праходзілі «Мцыры» М. Лермантава, нам было зададзена не толькі прачытаць паэму, але і вывучыць фрагмент на памяць. Я прачытаў урывак некалькі разоў, і мне здалася, што яго запамніў. Выкладчык жа паклікаў мяне працытаваць зададзеную частку паэмы на памяць. Спачатку ўсё ішло нібыта гладка, ды праз некалькі радкоў я пачаў хібіць: «Но в горло я ему воткнул и там два раза повернул...» З гэтымі словамі выкладчык рэзка спыніў мяне: «Ещё никто так не искажал Лермонтова, как ты!» — і паставіў мне «адзінку».

Але надыходзіў тэрмін нашага паступлення ў камсамол. Для гэтага мы павінны былі засвоіць камсамольскі статут, напісаць аўтабіяграфію і запоўніць карту з анкетнымі дадзенымі. А вось з днём маіх народзін паўстала праблема. У якім годзе я нарадзіўся, было вядома. А пра дату і месяц — трэба было

¹ Кніга П. Паўленкі «Степное солнце» 1949 года выдання захавалася ў кнігазборы У. І. Мархеля. У ёй ёсць наступны запіс, хоць і з памылкай у прозвішчы: «Мархиль Владимиру Иосифовичу за добросовестно и удачно проведенные опыты по выращиванию картофеля глазками на опытном участке Падеричской семилетней школы. Руководитель [подпис настаўніцы батанікі Алы Антонаўны Гундзіловіч]».

² Відаць, пад уплывам дзеда Мікалая, які ў гэтым быў вялікім ахвотнікам.

³ Ярашэвіч Павел, сябра дзеда Мікалая, садавод-аматар.

⁴ «Вэзьга» — мянушка, сапраўднае — Мамонька Яўген Іосіфавіч — сваяк па лініі бабулі Альзэбеты, садавод-аматар у вёсцы Жыгалкі.

высветліць. Таму была наладжана сямейная нарада, у часе якой удалося даведацца, напрыклад, як пры хрышчэнні змянілася маё імя. Хросным бацькам Антаніне Мамоньцы¹ і Канстанціну Давойну было наказана пахрысціць немаўля ў Эдварда. Але праваслаўны святар адмовіўся называць мяне гэтым імем, паколькі яно не праваслаўнае. Вяртацца дамоў з няхрышчаным дзіцём не выпадала. Спрэчку вырашыў хросны бацька: «Назавём малое Валодзем, бо і ў мяне ёсць сын Валодзя!» Мае бацькі не пярэчылі: як назвалі, так і назвалі. Тым не менш дакументы аб маім хрышчэнні ў Кунасе ўсё-такі згубіліся, і да мінулых падзей трэба было вярнуцца агульнымі намаганнямі. Пакрыху карціна збольшага ўзнавілася. Маці была ўпэўнена, што мяне яна нарадзіла ў суботу перад Вялікаднем. А бабуля ўнесла ўдакладненне: «Валодзя з’явіўся на свет у Вербную суботу». З гэтым удзельнікі нарады пагадзіліся. Нарэшце і дзед заглянуў у свой кандуіт, можа, там ёсць якія запісы. Сапраўды, усе дзедавыя ўнукі і ўнучкі былі ўпісаны, але мяне там не было. Больш за тое, у пэўных графах значылася, калі бегала цялушка, калі павінна ажарабіцца кабыла ці апарасіцца свіння. У мяне штосьці нахшталь крыўды засталася, але адначасна была ўпэўненасць, што дата маіх народзін устаноўлена. І хоць ва ўсіх дакументах дата майго нараджэння пазначана (паводле Вялікадня 1954 года) 28 сакавіка, я ўсё-такі прыйшоў на свет, як было вызначана пазней валожынскім святаром, 20 красавіка 1940 года.

У першай палове сёмага года навучання мы сталі камсамольцамі. Дзеля гэтага трэба было ісці ў самыя Стоўбцы, праз васямнаццаць кіламетраў, і чакаць з раніцы і амаль да вечара.

Летам маці знайшла магчымасць адправіць мяне ў піянерскі лагер пад Гарадзішчам. Там я зноў трапіў у рэдкалегію, напісаў нейкі гумарыстычны вершык, пасябраваў з Марыкам Пікусам. Удзельнічаў у лагерным чэмпіянаце па шашках. Заняў першае месца, і мяне ўзнагародзілі кнігаю Пятраса Цвіркі «Земля-корміліца», праўда, чамусьці за першае месца па шахматах. Таму мне давалося тэрмінова навучыцца да канца лета шахматным гульням.

IV

Я ніколі не спазняўся ў школу, і не таму, што быў надта дысцыплінаваны. Кожную раніцу мая бабуля нагадвала мне, што няма калі разлежвацца, трэба хутчэй мыцца і снедаць. Ежа была звычайна нескладанай. Перавага аддавалася картаплянікам, намазаным маслам або, часцей, здорам. Самае цікавае, што картаплянікі не прыядаліся. Значна пазней я ўведаў, наколькі яны каларыйныя. З сабою ж я прыхопіваў грудку рафінаду — і гэтым абыходзіўся. Ніякіх, як цяпер, сталовак не было. У выхадныя дні ці на святы перападала крыху засушанай каўбасы. Яна заўсёды была смачная: бабуля закладвала туды такую прыправу і ў такой прапорцыі, што каўбаса выклікала яшчэ большы апетыт. А які быў хлеб хатняй выпечкі, на дубовых лістах! Лепшага хлеба я ніколі не еў. Буханку бабулінага хлеба я кожную нядзелю, ідучы з Жыгалак, браў з сабою, калі на зіму спыняўся на кватэры ў Мікалаеўшчыне, у старшыні калгаса

¹ Мамонька Антаніна Адамаўна (1918—1964) — сяброўка і стрыечная сястра мамы, пляменніца дзеда Мікалая, жыхарка вёскі Жыгалкі.

Мікалая Мікалаевіча Кукалевіча і яго жонкі цёткі Каці. Іх дзеці — Валодзя і Юрка — хадзілі ў малодшыя класы, таму на мяне ўскладалася задача, так бы мовіць, «колесаўскага дарэктара». Вялікага клопату з маім гувернёрствам, па сутнасці, не было. Затое можна ўявіць, як даводзілася цётцы Каці ўпраўляцца з трыма падшыванцамі. Я быў крыху старэйшы, і гэта накладвала на мяне пэўныя абавязкі, можа, таму я імкнуўся быць больш дарослым. У Кукалевічаў я прывучыўся піць каву з жалудоў. Думаю, што гэты напітак больш карысны за іншыя.

На кватэры ў Кукалевічаў я быў падчас зімы каля трох месяцаў. У астатні час — вясною, пасля разводдзя, і восенню, да выпадзення снегу, мы ездзілі ў Мікалаеўскую школу на веласіпедах. Каля дваццаці кіламетраў туды і назад: неблагая трэніроўка.

У канцы лета, пасля завяршэння падзерыцкага этапу навучання, паўстала праблема маёй далейшай вучобы. Пайсці ў Стоўбцы, дзе ёсць далёкія сваякі, і ў іх можна кватараваць, ці хадзіць у Мікалаеўшчыну, якая ад нас бліжэй напалову? Усё зводзілася да таго, каб наведваць школу ўсё-такі ў Мікалаеўшчыне, тым болей што старшыня калгаса Мікалай Кукалевіч запрасіў на зімовы час жыць у яго доме. Мала таго, ад яго зыходзіла прапанова напісаць гумарыстычны верш наконт частага знікнення ў невядомым кірунку аднаго з брыгадзіраў. Прапанова была нечаканай, але я выканаў яе як заказ. Неўзабаве ў «Голасе селяніна»¹ пасля некалькіх словаў пра канкрэтны выпадак і вінавайца было надрукавана зарыфмаванае паведамленне наконт таго самага факта²:

Вецер дзьме асенні,
Дыша ранак халадком,
У гумне на сене
Брыгадзір спіць пад хмяльком.
Ён сабе адпачывае
У такі адказны час,
І дзе ён, ніхто не знае —
Гэты п'яны лабатрас.
Хоць сябры яго і зналі,
Дзе і як ён, што рабіў,
Але ціханька маўчалі,
Бо ён разам з імі піў.

Гэтае вершаванне было падпісана псеўданімам Янка Вярба³. Чаму я значыўся як Вярба, было зразумела — ад маіх народзінаў у Вербную суботу. А вось Янка з'явіўся невядома якім чынам: ці ад таго, што продка звалі Яськам, ці ад Янкі Купалы, а мо ад Янкі Лучыны?

¹ У сапраўднасці сатырычны верш быў надрукаваны ў газеце «Уперад да камунізма» за 1953 год (21 кастр., с. 2).

² Гумарэска пад назвай «Лежабок».

³ Падпісана Я. Вярба.

З Жыгалак у восьмы клас пайшоў толькі я адзін. Таму мне, вядома, хацелася быць у адным класе з хлопцамі з суседніх Падзерыч. А паколькі ўсе яны былі ў 8 «Б» класе, то я, хоць і лічыўся ў спісе ў 8 «А», прыйшоў на ўрок разам з ранейшымі знаёмкамі. Першай у раскладзе значылася алгебра. Яе выкладчык Леанід Міхайлавіч Біруля¹ прачытаў напачатку спіс вучняў, вядома ж, без майго прозвішча. Мая ж спроба пераканаць настаўніка ў тым, што мне лепш застацца са сваімі былымі аднакласнікамі, поспеху не мела. На перапынку да мяне цэлай гурмой падышлі хлопцы з 8 «А» і паклікалі ў свой клас. Наступным урокам была тая ж алгебра, дзе стала вядома, што Леанід Міхайлавіч — гэта наш класны кіраўнік. Праверыўшы нашы веды за сёмы клас, ён дзесьці праз тыдзень сабраў з двух восьмых класаў матэматычны гурток і прызначыў мяне старастам. Неўзабаве мы рашалі задачы, якія даваліся, напрыклад, на ўступных экзаменах політэхнічнага інстытута. Гурткоўцаў Леанід Міхайлавіч вылучаў асобна. Ён даваў нам заданні большай складанасці. Увогуле, мы — Соня Андрэюха, Марыя Лёсік, Коля Белы і я з 8 «А» класа, а таксама Міша Каструбай і Алёша Ярашэвіч з 8 «Б» — спраўляліся з кантрольнымі работамі па матэматыцы без асаблівых цяжкасцяў. За дзвюхгадзінную кантрольную я даволі часта паспяваў рашыць сваю задачу і практыкаванне і справіцца нават з заданнем суседа, а пасля яшчэ за якія паўгадзіны да перапынку сагнаць ахвоту на турніку. Але найбольшае задавальненне мы атрымлівалі тады, калі заставаліся пасля ўрокаў і пад кіраўніцтвам Леаніда Міхайлавіча засяроджваліся на выкананні тых задач, якія патрабавалі новых падыходаў, і тым самым амаль самастойна набліжаліся да чарговых тэарэтычных арыенціраў.

Матэматычныя практыкаванні так ці інакш паўплывалі на нашы іншыя дакладныя навукі. Адночы ў двух класах была праведзена кантрольная работа па фізіцы. Амаль усе вучні атрымалі дрэнныя адзнакі, выключэнне складалі гурткоўцы, якія задаваліся тройкамі, і я, хто правільна зразумеў настаўніка, атрымаў выдатную адзнаку. Значна пазней, калі я сам працаваў настаўнікам, мне стала добра вядома, што, па сутнасці, вучні не засвойвалі матэрыял у тым выпадку, калі ім недастаткова дапамагалі разабрацца ў гэтым настаўнікі. Аднак, акрамя тэарэтычных заданняў, у нас здараліся і практычныя заняткі. На той жа самай фізіцы мы праходзілі элементы электрычнасці. Не ведаю, ці гаварылі нам што-небудзь пра Фарадэя, але Васіль Ігнатавіч Аўчыннікаў прынёс на ўрок электростатычную машыну. Мы з Колям Белым сядзелі за першай партай. Таму нам спачатку давалася правяраць гэтую машыну. Коля ўзяўся за абедзве клеммы. Васіль Ігнатавіч пачаў круціць корбу — адразу паволі, затым паступова паскараючы тэмп, і Коля адмовіўся працягваць эксперымент. Затым настала мая чарга. Настаўнік круціў сваю корбу ўсё мацней і мацней, напружанне расло, мне пачало зводзіць рукі, але я не адпусціў клеммы, адказваючы на пытанні, што «трываць можна». Твар настаўніка расчырванел, але большай інтэнсіўнасці ў раскручванні корбы ён не дасягнуў. На тым выпрабаванне вольтамі скончылася.

Думаю, я з гонарам выйшаў са становішча, бо папярэдне неаднойчы правяраў сваю здольнасць успрымаць напружанне, можа, крыху меншае, праз далучэнне да акумулятара, з якога сілкаваўся мой радыёпрыёмнік «Масква».

¹ Пра яго гл.: З успамінаў Л. М. Бірулі / падрыхтаваў Валянцін Жданко, карэспандэнт «Звязды» // Памяць: гісторыка-дакументальная хроніка Стаўбцоўскага раёна / [рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.]. Мінск: БелЭн, 2004. С. 259—261.

На пачатку пяцідзясятых гадоў у нас яшчэ праводзіліся фэсты. Яны прымяркоўваліся да якога-небудзь царкоўнага свята. Ва ўсякім разе, я добра ведаў фэст на Яна (7 ліпеня) і на Юр'я (6 мая). Асабліва шырока, з размахам, праходзіў фэст на Яна ў Гавязне, калісьці мястэчку. Там у той дзень збіраліся родныя, сваякі блізкія і далёкія, суседзі, сябры, знаёмыя. Адбываліся кірмашы, куды прыязджалі людзі з-пад Наваградка, Брэста і нават з Украіны.

Больш сціпла фэст ладзіўся на Юр'я ў Любкаўшчыне, хаця і там было шмат людзей з Амлінцаў, Навасёлак, Гавязны, Вязаўца, Перакопшчыны, Зарэчча, Падзерыч, Пагарэлага і іншых вёсак. Свята на Юр'я праводзілася ў невяліччай царкве, названай у сваім абыходзе Мезенкай. Сюды прыязджаў на гэты выпадак святар з Кунасы, і служба праводзілася не меней як да абеду. Таму мы, дзевяцікласнікі, якім ехаць на веласіпедзе у наш бок, былі ўпэўнены, што яшчэ паспеем на завяршэнне фэсту. Аднак настаўнік фізікі Васіль Ігнатавіч выклікаў двух Ярашэвічаў — Мішу і Алёшу, а таксама мяне, загадаўшы нам пасля заняткаў абкорыць жэрдкі. Гэта, вядома, не ўваходзіла ў нашы планы, і я прапанаваў адмовіцца ад абсурднага задання, тым болей што ў час царкоўнага свята работу з жэрдкамі можна было адкласці. Мае сябры спачатку пагадзіліся са мною, але пасля ўсё-такі пайшлі абдзіраць кару з жэрдак. Я застаўся адзін і таму вымушаны быў далучыцца да астатніх. Хлопцы ўжо акорвалі скобамі жэрдкі. Мне ж не хапіла інструменту, і настаўнік раздражнёна кінуў: «Работай тапаром!» — і выйшаў. У выніку мне нічога не заставалася, як нейкім чынам прыстасавацца да таго, каб сякера ператварылася ў скобу. Больш за тое, я стараўся дагнаць сяброў. Спяшаючыся, урэшце зачапіўся за сук і параніў палец. Паколькі кроў не спынялася, я прыціснуў указальны палец тоўстым пальцам, а кулак схаваў у левую кішэню, і ўжо адной рукой працягваў працу. Ubачыўшы мяне, Васіль Ігнатавіч не тое што ўразіўся, а раззлаваўся. Са словам «беларучка» ён з сілай вырваў маю заціснутую жменю з кішэні, я нечакана расціснуў сваю руку — і кроў зноў пырснула з пальца. Спалатнелы настаўнік перамяніўся ў твары: «Трэба хутчэй перавязаць!» З сяброў мяне ніхто не чакаў. Я вярнуўся да жэрдак і ўжо са скабою завяршыў работу. На той Юр'еўскі фэст я ўжо не трапіў.

Вяртаўся я дахаты адзін. Пра свае прыгоды з жэрдкамі нікому не распавёў. Была толькі абуранасць на няўдалую агітацыю сярод сяброў і няўмелае супрацьстаянне абсурду атэістычнай прапаганды, справакаванай настаўнікам паўласнай ініцыятыве.

Маці загадвала крамай, якая была ў халоднай палове нашага дома. Бацька яшчэ не вярнуўся з Сібіры. Таму пасля васьмага класа (у пяцьдзясят пятым годзе) у час лета два разы на тыдзень маці загадвала мне адвосьці на веласіпедзе вырубку ў сельпо, якое знаходзілася ў мястэчку Гавязна (цяпер неразумна названым Вішняўцом). Гэта прыкладна за шэсць кіламетраў ад Жыгалак, але ехаць туды можна было праз лес або вакол яго, а таксама праз Перакопшчыну і Крамец. Дарогі я выбіраў розныя і націскаў на педалі, не спяшаючыся перад узгоркамі. Хаця бандытаў, магчыма, ужо і не было, але напамін пра іх яшчэ заставаўся, ды маці кожны раз нагадвала пра асцярожнасць. Затое дарога, названая папярочкай, праз лес ад Зарэчча да жыгальскага сервітуту, амаль заўсёды прыносіла спакой назірання...

Вясною, летам і восенню за дзень я праязджаў на веласіпедзе не менш за дваццаць кіламетраў, грунтоўна займаўся цяганнем гіры, таму адчуваў сябе даволі ўстойліва. Стаметроўку я прабягаў заўсёды першы і быў упэўнены, што і на іншых метрах не адстану. Аднак калі фізрук прапанаваў здаваць нормы «ГТО» і вывеў нас на дыстанцыю ў тры кіламетры, я нейкі час бег лідарам, але неўзабаве адчуў, як не хапае дыхання, і сышоў з дыстанцыі. Менавіта тады я зразумеў: для таго, каб быць першым на фінішы, неабавязкова ўвесь час заставацца лідарам.

Напрыканцы красавіка тысяча дзевяцьсот пяцьдзясят шостага года па ўсіх класах нашай школы было абвешчана, што да нас маецца прыехаць Якуб Колас. Ubачыць паэта, знаёмага з чытанах, за сродкі якога адбудавана Мікалаеўшчынская школа, дзе мы вучыліся, прытым аддаленага ад нас узроўнем слаўтасці, было, вядома, надзвычай цікава. Але паколькі я ўжо спрабаваў друкаваць свае вершы ў раённай газеце, і той-сёй з настаўнікаў ведаў пра мае схільнасці, то мне падумалася, што мяне могуць выклікаць пачытаць свае вершаванні перад Коласам. Уявіць сабе такое разгортванне падзеі я ўжо не быў здольны. Ва ўсякім разе, у мяне не хапіла адвагі, і я знайшоў прычыну, каб не ехаць у Мікалаеўшчыну падчас наведвання школы знакамітым пісьменнікам. А трынаццатага жніўня тысяча дзевяцьсот пяцьдзясят шостага года Якуб Колас адышоў у лепшы свет.

Мае літаратурныя практыкаванні так ці інакш дайшлі і да нашага класнага кіраўніка. Было гэта ў дзявятым класе. Заходзіць Леанід Міхайлавіч у клас і, не гледзячы ні на кога, пачынае гаварыць: «Я яму і тое, і гэта, а ён — Пушкін. Я яго ў Лабачэўскія, а ён — Пушкін». Я здагадаўся, пра каго гаворка, але выгляду не падаў. Нарэшце Леанід Міхайлавіч дадае: «Да дошкі, Пушкін». Але пакуль ён не глянуў на мяне ва ўпор, я не шалахнуўся. Задача была даволі складаная. Вучні займаліся сваім, а я адзін карпеў над задачай. За гадзіну я справіўся. Аднак незалежна ад таго, што я змог рашыць падрыхтаваную мне загадка задачу, Леанід Міхайлавіч усё-такі пачаў сумнявацца, каб «вершапісец» быў здольны да матэматыкі, тым болей што ў яго быў прыклад у асобе А. С. Пушкіна. У характарыстыцы класным кіраўніком было напісана, што я наважыўся праявіць сябе ў літаратурнай дзейнасці і таму час ад часу адхіляўся ад навучання.

Значна пазней я добра-такі ўсвядоміў, наколькі для Леаніда Міхайлавіча траўма аказалася адчувальнай. Бо я ж не стаў Лабачэўскім!..

Выкладчык матэматыкі быў упэўнены, што «пустое рыфмаванне» і «цікавыя ўраўненні» — гэта з’явы несумяшчальныя, таму я ўвачавідкі пераканаўся, што мастацтва патрабуе ахвяр.

Яшчэ да школы, калі чытаў Якуба Коласа і Сяргея Міхалкова, якія лёгка запаміналіся, мне здавалася, што рыфмаваць проста, і я рыфмаваў шмат, думаю-

чы, што гэта паэзія, і кампенсуючы тым самым недахоп кніг ды спатольваючы прагу да чытання: тады ў дзедавым кнігазборы захаваліся нейкія календары, штосьці, відаць, з краязнаўчай літаратуры на польскай мове, без вокладак і «Новы запавет» на стараславянскай і рускай мовах. Аднак інерцыя тых практыкаванняў была такая, што я нават адважыўся паказаць свае «творчыя вынікі» Аляксею Пысіну, з лёгкай рукі якога мяне пачалі друкаваць у раённай газеце «Голас селяніна», а потым пры падтрымцы Івана Калесніка і Ніла Гілевіча ўжо ў дзясятым класе трапіў на старонкі «Чырвонай змены»¹. Пра мае заняткі вершаваннямі не маглі, вядома, не ведаць найперш настаўнікі-славеснікі.

Выкладчыца рускай літаратуры Юлія Сяргееўна Тупяневіч² апекавалася надзвычай сур'ёзна тымі, хто хоць нейкім чынам быў схільны да філалогіі. Літаратурнага гуртка ў нас не было. Юлія Сяргееўна гутарыла са мною і з Міколам Маляўкам³, які вучыўся на год пазней, па меры таго, як у нас узнікала жаданне паказаць на паперы напісанае. Калі рабіліся заўвагі, то вельмі далікатна, але я не надта назаліў пажылой настаўніцы. Юлія Сяргееўна прапанавала назваць мой першы зборнік вершаў «Мае апладысменты» (пад такім загалоўкам я друкаваў пазней сваю мініяцюру ў «Чырвонай змене»⁴). Урокі ж літаратуры праходзілі ўзрушана, на эмацыйным узроўні. Як ні старалася настаўніца прывучыць нас да выразнага чытання, выступленне з вершамі па памяці заўсёды было абыякава-манатонным: галоўнае, здавалася, не збіцца з панталыку. Інтанацыйна мы не маглі пераадолець мяжу сарамяжлівасці. Адноўчы, калі мы вывучалі паэзію Маякоўскага, Юлія Сяргееўна выклікала мяне прачытаць урывак з паэмы «Владимир Ильич Ленин». Пад уплывам савецкіх чытальнікаў, якіх неаднойчы слухаў па радыё, я хоць у нейкай ступені паспрабаваў пабыць дэкламатарам. Як ні дзіўна, аднакласнікі не засмяяліся ад майго чытальніцтва, а суцішыліся і чагосьці чакалі. Але я давёў выступленне з большай, як звычайна, басавітасцю да канца. Гэты ўчынак, відаць, вывеў маіх аднакласнікаў з інерцыі абыякавага стаўлення да вершаваных інтанацый.

¹ Дэбютаваў У. І. Мархель у «Чырвонай змене» (1957, 5 мая, с. 1) з вершам «Юнкор»:

Сціплы хлопец — юнкор!
Ён ідзе па шляхах,
Дзе шырокі прастор,
Дзе юнацтва размах.
Абібок і лайдак,
Ад твайго не ўвіхне
Агнавога пярэ,
Не схаваецца. Не!
Так у першых радах
Малодосці ідзеш.
У далёкі прасцяг
Камсамольцаў завеш.

² Юлія Сяргееўна Тупяневіч рабіла агляды творчых прац і на старонках газеты «Голас селяніна», куды паэты-пачаткоўцы дасылалі свае вершы. Гл.: Тупяневіч Ю. Проба сіл (Агляд вершаў, дасланных у рэдакцыю) // Голас селяніна. 1956. 15 крас. С. 3. (Творчасць пачынаючых паэтаў). Першыя водгукі ў друку пра вершы Уладзіміра Мархеля з'явіліся таксама на старонках газеты «Голас селяніна». Гл.: Траяновіч А. Нястомна авалодваць паэтычнай старонкай // Голас селяніна. 1957. 24 сак. С. 3.

³ Мікола (Мікалай Аляксандравіч) Маляўка (1941—2024) — беларускі пісьменнік, перакладчык.

⁴ Мархель У. Мае апладысменты: [верш] // Чырвоная змена. 1958. 15 чэрв. С. 3.

Да сто дваццатай гадавіны з дня нараджэння Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна Юлія Сяргееўна арганізавала канцэрт, дзе ўдзельнічалі выканаўцы вершаў і дэманстравалася падрыхтаваная настаўніцаю пастаноўка паводле пушкінскай паэмы «Палтава». Не памятаю, хто іграў Мазепу і Качубея. Добра запамнілася толькі Соня Андрэцкая, што ўвасабляла Марыю. На мяне ж выпала роля адважнага казака Іскры. Завяршылася імпрэза маёй дэкламацыяй верша «Я памятник себе воздвиг нерукотворный...» Паколькі мне трэба было выступаць за Пушкіна, Юліі Сяргееўне давялося шмат папрацаваць над грывам, каб я ў чым-небудзь стаў падобны да Аляксандра Сяргеевіча. На плечы мне накінулі плашч і надзелі кучаравы парык, на сцэне я стаяў нерухома, каб постаць у нечым нагадвала помнік. Акрамя таго, на сталі з левага боку ляжала кніга, старонкі якой хтосьці з вучняў перагортваў, мэтанакіравана дзьмухаючы з-за кулісаў у бок здабытага аднекуль фаліянта...

Зімою тысяча дзевяцьсот пяцьдзясят шостага года бацька вярнуўся з выгнання. Думалі, што ён прыедзе з Сібіры раней, бо амніставалі тых, хто быў асуджаны на пяць гадоў. А паколькі бацька быў не асуджаны, а адпраўлены ў шасцігадовую ссылку, то ён поўнасьцю адбыў увесь тэрмін і з'явіўся дома неўзабаве пасля XX з'езда КПСС.

Яшчэ не скончылася зіма, і я, кватаруючы ў Мікалаеўшчыне, пакуль не спадзе разводдзе, прыходзіў дахаты на суботу і нядзелю. Самае цікавае, мяне ніхто не папярэдзіў наконт з'яўлення бацькі, і наша сустрэча была нечаканасцю. Знаёмства і хваляванні адбыліся адначасова: я не заўважыў, як змяніўся бацька, і не вельмі ўяўляў сабе, наколькі я падрос. Аднак асэнсоўвалася гэта, здаецца, пазней, калі мы сядзелі за сталом.

Праз нейкі час бацька купіў матацыкл, але аб'ездзіць яго даручыў мне. Таму больш пільна вывучаліся рухавікі ўнутранага згарання і розныя трансмісіі, сачыць за свечкамі, на практыцы пераканацца, якая багатая ці бедная сумесь, якое паліва і г. д. Разам з тым я не мог не паспытаць язды на максімальнай хуткасці, хоць пры нашых прасёлачных дарогах разагнацца не вельмі было куды. Адночы, едучы ў Навасёлкі, я выскачыў у канцы Жыгалак на ўтапаную сцежку, паралельную дарозе, развіў прыстойную хуткасць, як раптам ад валуна выскачыла свіння з парасяткамі, але, дзіўна, парасяты рвануліся ўбок, а свіння кінулася мне пад колы. Я загамаваў і стукнуўся ў жывую перашкоду адначасна. Мяне вынесла з сядла, і я перакуліўся. Паднімаючы галаву, убачыў, што матацыкл стаіць на кіраўніцы, а свіння з аблузанаю спіною пабегла да парасят. Натуральная свіння, такім чынам, была падкладзена, а ў пераносным сэнсе «падкладзеных свіней» мне пазней хапала.

Восенню, траха ні з першых дзён дзясятага класа, нас пачалі выкарыстоўваць на копцы бульбы. Праўда, той-сёй заставаўся дома, бо трэба капаць сваю бульбу, і ім, здаецца, ніякіх вымоў не было. Але я ездзіў з кашом і драпашкаю на бульбянішча кожны дзень. Па нейкай прычыне я імкнуўся быць першым у спаборніцтве, і мне гэта ўдавалася. Дырэктар школы нават узнагародзіў мяне

даволі аб'ёмнаю кнігаю выбраных твораў Барыса Гарбатава, выдадзенаю ў 1955 годзе¹. Але колькі я ні садзіўся за чытанне гэтай кнігі, так і не прачытаў яе.

Дзясяты клас скончаны. Вынікі экзаменаў ужо перапісаны з ведамасцяў у атэстаты сталасці. З маіх Жыгалак, так бы мовіць, з-за Нёмана, мае бацькі прыехалі на выпускны вечар на матацыкле. Я, прыехаўшы ў Мікалаеўшчыну значна раней на веласіпедзе, назіраў, што бацькі ўязджаюць праз браму як быццам больш урачыста, чым звычайна. У актавай зале сабраліся выпускнікі з двух дзясятых класаў, іх бацькі і настаўнікі. Дырэктар Новікаў, невысокі і круглатвары, выступіў з настаўленнямі і павучаннямі, затым ад вучняў сказала слова Соня Андрэцкая. Мяне таксама абавязалі выступіць. Хваляванне, вядома, было, але я, можа нават натхнёна, прачытаў свой верш «Бывайце, сябры аднагодкі»².

Падрыхтоўка да публікацыі і каментарыі Ларысы Доўнар (Мархель)

¹ Кніга захавалася ў кнігазборы У. І. Мархеля. Мае наступны запіс: «За хорошую работу по уборке урожая в колхозе «Родина Я. Коласа» в 1956 году. Ученик Мархель В. Ха класса награждается настоящей книгой. Директор СШ [подпис і пачатка Мікалаеўшчынскай СШ імя Якуба Коласа]».

² Верш надрукаваны ў газеце «Голас селяніна» (1957, 28 чэрв., с. 2).

Стыль

Люблю чысты стыль. Навокал пануе эклектыка. Стылістычная чысціня, як і ўзорныя стыльныя рэчы — з’явы досыць унікальныя. Таму я ўважліва перачытваю выказванні пра стыль. Чаран кажа: «...Стыль ёсць нечым такім, што нельга прыдумаць, з чым трэба нарадзіцца». Каб я меў права адрэдагаваць чаранаўскі сказ, я б замест «з чым трэба нарадзіцца» прапанаваў напісаць «у чым трэба нарадзіцца». Ты прыходзіш у пэўны стыль, жывеш у ім і працуеш, ствараеш і думаеш. Мала каму са здольных і таленавітых удаецца адчуць, прадбачыць і пачаць ствараць новую стылістыку. Таму можна пагаджацца з Чаранам, які піша пра стыль: «Гэта больш чым талент; гэта — самая сутнасць талента». У сувязі з гэтым варта яшчэ сказаць, што выявы новай стылістыкі зазвычай маюць даволі нешматлікія і сціплыя прыклады; сціплыя, як парасткі.

Пошласці

У маладосці я прайшоў праз эстэтычныя пакуты і прызвычаіўся да вялікай колькасці пошласцяў у мастацтве. Крыху пазней я пагадзіўся з тым, што ў любові і каханні таксама хапае праяваў зусім таннай цукравіднай пошласці. Цяпер набліжаецца час пошласцяў навуковых і рэлігійных, і для мяне робіцца актуальным сілагізм Чарана: «Бясконцымі начамі незлічоныя пячорныя Гамлеты, мусібыць, ужо казалі свае маналогі. Чаму б не падумаць, што апагей метафізічных пакутаў настаў значна раней, чым запанавала сусветная пошласць — вынік прышэсця Філасофіі?» Толькі я не бачу сэнсу ў тым, каб перабольшаць значэнне рэлігіі альбо навукі, і не стану дзеля ўяўнай экспрэсіі пісаць слова «філасофія» з вялікай літары.

Душа

Пра тое, што душа прадаецца д'яблу, ведае кожны. Чаран кажа, што душа прадаецца і Богу. Асабіста ў мяне такое сцвярдженне выклікае хваляванне і вялікія сумневы; ну не веру я ў тое, што Бог нешта нейкае сабе прыкупляе.

Дзеці

У сваіх сілагізмах Чаран даходзіць да крывавай экспрэсіі: «Я настолькі выразна бачу будучыню, што, былі б у мяне дзеці, я адразу пайшоў бы і пераразаў ім шыі». Прачытваеш і бачыш — Чаран слабы. І дзяцей няма, і не пойдзе, і не перарэжа горла. Усе ягоныя сілы ідуць на запісванне словаў пра адчайны намер.

Рак

Шмат хто, кшталту Сада ды Чарана, падаюць чалавека як монстра, здатнага знішчыць Зямлю. Чаран фармулюе сцісла, але зусім змрочна: «Чалавек — гэта ракавая пухліна Зямлі». Перабольшвае: на невылечны рак чалавек ніяк не цягне; мо які коклюш, і не болей за тое.

Падабенства

Чытаю Чарана. Чытаю, бо ён свой. Можна паразважаць пра Сярэднюю Еўропу і парыжацэнтрычнасць, але гэта не дае адказу на пытанне: чаму Чаран наш чалавек? Адказ знайшоўся ў час малявання: Чаран падобны да Алешы. Юрый Алеша для нас наш, бо род ягоны паходзіць з Беларусі, бо найпрыгажэйшае месца для яго — пагоркі з соснамі пад Вільняй, бо напісаў рэвалюцыйны раман пра змаганне за свабоду, роўнасць і братэрства, бо ягоная кніга «Ні дня без радка» — эсэістыка, падобная да эсэістыкі Чарана. Цяпер Чаран для мяне крыху Алеша, а Юрый Алеша — трохі Эміль Чаран.

Жанглёры

У 1965 годзе Чаран зрабіў такі запіс у дзённіку: «З еўрапейскай паэзіі знік крык. Засталося жангліраванне словамі, мастацтва акрабатаў і эстэтаў. Эквілібрыстыка пустазвонаў». Чаран памыліўся, бо не пачуў паэзіі бітнікаў, ані гудзення рок-хвалі, ані рэвалюцыйных заклікаў да блізкага бунту. Не пачуў, бо ўслухоўваўся ў пустазвонства эквілібрыстаў, сачыў за мастацтвам акрабатаў і эстэтаў, назіраў за жанглёрамі слоўцам. Не чуў крыку, бо веў жыццё меланхалічнага і засяроджанага на сабе парыжаніна.

Чэхаў

Філосаф Чаран выдаў характарыстыку прэзаіку Чэхаву, назваўшы таго самым беспрасветным сярод пісьменнікаў. У змрочным рускім свеце, які хлэстка

апісваў Чэхаў, можна было спадзявацца толькі на гук, толькі на пастукванне маленькага малаточка, які падае сігнал і пазначае кірунак, у якім варта рухацца, каб канчаткова не згубіцца ў бязмежнай цемрадзі. Сярод сучасных беларускіх пісьменнікаў самы беспрасветны ў нас — прэзаік Андрэй Федарэнка, які ўсё жыццё захапляецца літаратурным майстэрствам рамантычнага дэкадэнта, злога сатырыка і прафесійнага доктара Антона Паўлавіча Чэхава.

Назаранка

Графік Алег Назаранка заўжды меў выгляд упэўненага, дужага і здаровага чалавека. Такім ён мне помніцца. Такім я бачыў яго апошні раз. Тады мы выпадкова сустрэліся на кніжным кірмашы. Алег папытаўся: «Што параіш пачытаць?» Я ўзяў са стала кнігу кішэннага фармату Эміля Чарана. Алег разгарнуў «Прызнанні і праклёны», прачытаў пару радкоў і сказаў: «Падыходзіць. Слоў нямнога, а думкі выразныя. Куплю і прачытаю». Мы развіталіся. Я ўсё спадзяваўся, што мы з Алегам зноў выпадкова сустрэнемся і няспешна пагаворым пра самаедскі экспрэсіўны нігілізм парыжаніна Чарана. Не сустрэліся, не пагаварылі і не сустрэнемся больш ніколі... Шкада.

Пейзаж

Ёсць мастакі, якім цяжка намаляваць нават аднаго чалавека ў краявідзе. Для такіх творцаў самая маленечкая постаць самотнага хлопчыка псуе ідэальны выгляд нерукатворнай прыроды. Пра іх і напісаў бязлітасны Чаран: «Ніхто не знаходзіцца ў страху ўвесь час, нам удаецца адхінуцца, амаль забыцца, асабліва калі мы захапляемся якім-небудзь пейзажам, дзе адсутнічаюць нашы суродзічы. (Які ж ён малайчына, гэты люты Чаран — называе людзей суродзіча-мі...) Як толькі яны з'яўляцца, зноў адновіцца пакута...» Што для Чарана — добра, для мяне — кепска? Бязлюдныя краявіды — трупы прыроды. Яны бяздушныя і малавартасныя, другасныя, як песня без слова.

Прэпарацыі

«Прэпараванне мовы — фішка тых, каму няма чаго сказаць і ў каго няма нічога, акрамя словаў», — заўважыў Чаран у «Спробах забыцця». Нават у час пандэміі я быў бы згодны паціснуць шанюўнаму парыжаніну Чарану руку за такую вострую заўвагу. Бясконцыя спрэчкі моваробаў пра «мабыць» і «мусіць», пра «зараз» і «цяпер», пра «агаркі» і «прыгаркі» мне абрыдлі.

«Крыніца-2»

У «Запісных кніжках» Чарана можна знайсці і такую нататку: «Прачытаўшы, гадоў з дзесяць назад, у адным з артыкулаў Клода Руа словы «ад Леапардзі да Сартра», я адчуў шок, ад якога і дагэтуль не апрытомнеў. Гэта падобна да таго, каб нехта сказаў: «Ад Хрыста да Марыяка»...» Можна не падзяляць пафасу датклівага містыка Чарана, але ў падобных выказваннях і кампазіцыях, дзе ёсць схема «ад і да», памылак і глупстваў заўсёды шмат. На падобнай схеме

некалі рабілі часопіс «Крыніца-2», дзе працавалі Акудовіч, Бартохава і Залоска. Там, пачынаючы з першага нумара, надпісы на вокладках выклікалі саркастычны смех. Нумар першы «Ад Рабле да Булыкі», нумар чацвёрты «Ад Томаса Мана да Вінцэся Мудрова», нумар дзявяты «Ад Дантэ да Сідарука».

Метамарфоза

Пачынаеш глядзець румынскі серыял, і здаецца, што нічога значнага з табою не адбываецца. Сочыш сабе за жыццём бандытаў і паліцыянтаў у Бухарэсце, адпачываеш. Так, лежачы на канапе ў Мінску, ты сам і не заўважаеш, як ператвараешся ў каларытнага румына. Самым блізкім драматургам для цябе робіцца Іанеска, самым паважаным скульптарам ты пачынаеш лічыць Брынкуша з ягоным сталом маўчання і калонай бясконцасці, жывапісцам нумар адзін называеш Карнэліу Баба, а філосафа, лепшага за Чарана, проста не існуе ў тваёй сучаснасці... Ты не сумняешся, што Бесарабія — неад’емная частка Вялікай Румыніі. Адзін румынскі серыял можа з гледача зрабіць румына, мо і не стаадсоткавага, але сапраўднага. Каб не застацца румынам і вярнуцца ў сваю беларускасць, я вырашыў, што не стану глядзець чацвёрты сезон серыяла «Цені». Пабыў тры сезоны румынам і досыць.

Кандзінскі

Знаходжу і перачытваю ў Чарана: «Кандзінскі сцвярджае, што жоўты — колер жыцця... Цяпер зразумела, чаму гэты колер такі непрыемны для вачэй». Сапраўды цікава, чаму менавіта жоўты ў Кандзінскага колер жыцця, нібыта астатнія колеры ў вясёлцы не такія жыццесцвярджальныя. Што да непрыем-

насцяў у адчуваннях філосафа Чарана, дык да іх кожны мастак паставіцца паблагліва, бо для мастака ўсе колеры раўнацэнныя, іначай які з яго мастак.

Кіно

Каб Чаран пісаў сцэнарыі для кіно, ён, не сумняюся, працаваў бы над сюжэтамі для фільмаў жахаў. Паўтары за Чаранам хоць бы гэтае ачаравальнае выказванне: «Жаханне — які жаль, што гэта слова знікла разам з вялікімі прапаведнікамі».

Аўтапартрэт

Аўтапартрэты ў філосафаў — не такія распаўсюджаны жанр, як у жывапісцаў, малявальшчыкаў і паэтаў. Мо таму ён для мяне і цікавы. Перакладаю невялічкі аўтапартрэт Чарана: «Толькі што прагартваў адну біяграфію. Думка пра тое, што ўсе згаданыя ў ёй персанажы існуюць ўжо толькі на старонках гэтае кнігі, падалася мне настолькі невыноснай, што я лёг, каб не страціць прытомнасць». У аўтапартрэце мяне больш за ўсё парадавала адна дэталі — Чаран гартваў біяграфічную кнігу стоячы, гэта відавочна, а ўсё астатняе сумнеўна, як для мяне.

Мова

Можна ўзяць і паверыць Чарану, які запэўнівае: «Радзіма — гэта мова і больш нічога». Часам варта нейкія рэчы прымаць на веру. Безумоўна. Зрэшты, а нашто мне верыць румынскаму філосафу, які менавіта гэтую думку пра мову запісаў па-французску? Пагатоў, я і без Чарана ведаў, што Радзіма — найперш мова.

Выстава «Масква-Парыж 1900—1930, Парыж-Масква 1900—1930»

Пашанцавала — пабачыў я ў 1981 годзе выставу «Масква-Парыж 1900—1930». Уразіўся пурыстамі — Азенфанам і Жанэрэ. Авангардны жывапіс можа мець маціцовае адценне, можа пералівацца перламутрам, як ракаўка, як палотны Азенфана. Дзівіўся карове, выбудаванай Філонавым. Радаваўся сустрэчы з касмізмам Малевіча і Татліна. Такія выставы згадваюцца ўсё жыццё. Гэта як наведванне стадыённага канцэрта з Мікам Джагерам ці шпацыр вакол Калізея ў Рыме. Можна не працягваць, але ж прыемна прачытаць, што на гэтай выставе быў нехта іншы і таксама моцна ўразіўся... Чытайма ў Эміля Чарана: «На выставе «Парыж-Масква». Адчуў моцнае ўзрушэнне ад партрэта Рэмізава ў маладосці, напісанага Ільём Рэпіным. Калі я пазнаёміўся з Рэмізавым, яму было восемдзесят шэсць: ён жыў у паўпустой кватэры, якую кансьержка хацела забраць для сваёй дачкі і рабіла захады, каб выжыць яго адтуль з той нагоды, што гэтая кватэра — распаўсюднік заразы, пацучынае гняздо. Вось да чаго дайшоў той, каго Пастарнак лічыў найвялікшым рускім стылістам. Кантраст паміж вартым жалю, выпетраным, усімі кінутым старым і вобразам бліскучага маладога чалавека ўразіў мяне настолькі, што ў мяне знікла ўсялякае жаданне

глядзець другую частку выставы». Партрэта Рэмізава, пра які ўзгадвае Чаран, я не памятаў, а таму пашукаў яго і знайшоў. З партрэта на мяне пазіраў паспяховы мастак Мікалай Рэмізаў, які, пасля ўцёкаў з рэвалюцыйнай Расіі, працаваў на кінапляцоўках «Галівуда», а не рускі стыліст і філосаф Аляксей Рэмізаў, пра чую драму ў Парыжы згадвае Чаран. Дарэчы, Аляксей Рэмізаў, творчасць якога варта паставіць побач з творчасцю Розанавы і Прышвіна, пражыў менш за восемдзсят шэсць гадоў, ён пражыў толькі восемдзсят. І ўсё ж, нягледзячы на ўсе фактычныя памылкі, зробленыя Чаранам, ягоны запіс застаецца каштоўным, бо фіксуе незабыўнае ўражанне ад вялікай ва ўсіх сэнсах выставы выстаў.

Вучнёўства

Выпісваю з кнігі Чарана: «Аднак, паколькі тут ён (Настаўнік) кінуў на мяне нецярплівы і грэблівы погляд, я імгненна вырашыў забіць у сабе вучня». Разумны крок: прымаеш рашэнне, забіваеш у сабе вучня і жывеш далей. Добра, калі ў гэткай нялёгкай справе настаўнік табе дапаможа і кіне грэблівы погляд, як выратавальнае кола, дапаможа са своєчасовым забойствам. Іначэй можна захраснуць у выдатных вучнях назаўжды і не стаць самастойным творцам.

Д'ябал

Чаран — зямляк Дракулы. Варта разгортваць гэтую думку, бо філосаф усё цяжжае, бадзяжнае і бяссонае жыццё правёў пад крывавай зоркай графа, якога свет ведае як вупыра з Трансільваніі. У большасці выказванняў філосаф і падобны да сына чорнай бездані — Дракулы, але ёсць у Чарана і нібыта светлы бок творчасці. Чытайма: «Чым мацнейшая твая нянавісць да людзей, тым болей ты саспеў для Бога, для дыялогу ў адзіноцтве». Здаецца, што ў парадоксе з'явіўся прасвет і бліснула зерне надзеі. Толькі здаецца... Чаран наўмысна пераблытаў светлае з цёмным. Замест д'ябла філосаф згадаў Бога. Спроба цудоўная, але фокус не здзейсніўся, бо з нянавісці да людзей выпельваецца дыялог з саркастычным і ўсмешлівым д'яблам.

Хлеб

Чаран піша, што Амар Хаям верыў у віно. Таму Чаран і не можа стаць паслядоўнікам Хаяма. Услед за Чаранам я гэтаксама не магу стаць паслядоўнікам таго, хто верыць у віно. Яно для мяне заўжды было слабым, калі ўжо верыць, дык верыць у гарэлку, а яшчэ лепей — верыць у хлеб.

Галіна Часлаўская

«ЗОРКІ ДЫХАЛІ, ЯК ЗАГНАНЫ ЧАЛАВЕК»

Штрыхі да біяграфіі Васіля Хомчанкі

У далёкім 1983-м у «Кнігарні пісьменніка» мне ўдалося выкупіць кнігу на свой густ — гістарычную аповесць «Пры апазнанні — затрымаць». У ёй аўтар Васіль Хомчанка паказваў класіка беларускай літаратуры XIX стагоддзя Францішка Багушэвіча нечакана — у якасці судовага следчага. Багушэвіч-юрыст разблытвае справы, спачувае даведзеным да адчаю беднякам, змагаецца з бюракратычным начальствам, шмат разважае над сутнасцю закону і ўлады... Пры гэтым высвятляецца, што галоўны герой — злачынец, выяўлены падчас следства, рэвалюцыянер-бамбіст Сяргей Сілаеў — калісьці выратаваў Багушэвіча ў часы паўстання.

Аповесць дынамічная, захапляльная... Але толькі праз шмат гадоў я даведалася, пра што насамрэч яна і чаму пісьменнік звярнуўся да постаці Францішка Багушэвіча.

А для гэтага трэба было даведацца факты біяграфіі самога Васіля Хомчанкі, якую — сапраўдную — у час выхаду аповесці яшчэ ніхто не ведаў.

Крамольная насценгазета

«Жыццё маё было з такімі нечаканымі паваротамі і з такімі зігзагамі, што і цяпер здзіўляюся, як я ўцалеў пры тых рэзкіх зігзагах, як не апынуўся за бортам жыцця, бо ўсе ўдары па мне прыйшліся на самую кволую, крохкую пару дзяцінства і юнацтва. А ў гэтую ж пару і ламаюцца якраз нават не самыя слабыя духам» — так пачынае сваю аўтабіяграфічную аповесць «Крэсла з гербам і розныя крымінальныя гісторыі» Васіль Хомчанка.

Ніхто, вядома, не мог прадказаць, які дзіўны і пакручасты лёс чакае маленькага вясковага хлопчыка Васілька... Нарадзіўся будучы пісьменнік у 1919 годзе, то-бок пасля рэвалюцыі, у вёсцы Канічы Клімавіцкага павета Магілёўскай губерні. Калі яму будзе сорок пяць гадоў, ён напіша па замове дзіцячага выдання аўтабіяграфію, дзе распавядзе пра вытокі сваёй літаратурнай творчасці. Гэты рукапіс захоўваецца ў Беларускам дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва, і вось што там гаворыцца:

«У мяне быў дзядзька Цімох, бабыль, трохі дзівацкі чалавек і вялікі выдумшчык. «Вунь, — паказваў ён на бугая, — Цар». — «Чаму цар?» — не разумеў я. «Таму што залатая карона на галаве». Заходзіла сонца, бугай стаяў на фоне баровага дыска і, здавалася, трымаў на рагах карону. «Я табе пра што хочаш раскажу казку», — хваліўся Цімох. «Ну раскажы пра... пень», — знарок прыдумваў я неверагодную тэму. «Слухай. Жыў-быў чалавек, скнара. Ён нават шкадаваў плюнуць на чужую зямлю. І Бог зрабіў яго за скнарнасць пнём...»

Беручы прыклад з дзядзькі, я таксама прыдумваў казкі і розныя гісторыі і раскажваў іх сваім меншым брацікам. Дзядзька Цімох хваліў маю вусную творчасць і навучаў: «Як станеш грамадзем, ты іх запішы на паперу. І мае казкі запішы. Не забудзь».

Тыя казкі Васіль так і не занатаваў... А першы свой твор напісаў у трэцім класе. Настаўнік даў заданне — сачыненне пра зіму. Адважны хлопчык, герой сачынення Васіля, заблукаў у лесе і перажываў прыгоды на дзесяці старонках, пакуль сшытак не скончыўся. Настаўнік ажно не паверыў, што вучань сам такое панапрыдумваў... «Ну, — сказаў, — твары далей. Толькі не пішы так доўга».

Ад таго часу «не пісаць доўга» стане галоўным арыенцірам юнага літаратара, але прытрымлівацца гэтай парады было так цяжка...

А пакуль дзесяцігадовы піянер Васіль дасылаў свае лісты з допісамі пра калгаснае жыццё, вершы і апавяданні ў «Піянер Беларусі» і «Іскры Ільіча». «Больш друкавалі чамусь вершы», — зазначаў Васіль Хомчанка.

Піянерам ён быў актыўным, успамінаў, як аднойчы іх павялі выграбаць з пограба бульбу ў раскулачанага аднасяльчанина. «Раскулачвалі яго, амаль бедняка, за адмову ўступіць у калгас. Залезлі мы ў пограб, пачалі насыпаць бульбу ў мяхі. І раптам гаспадар выбег з хаты, у белых портках і кашулі, сівы, барадаты, і з нейкім адчайным крыкам пачаў скакаць па тым пограбе, каб абваліць яго перакрыцце і прыдушыць нас. З піскам, плачам шмыгнулі мы адтуль, як мышы».

Тады няшчаснага выпадку не здарылася... Здарыўся пасля, хоць і па-іншаму... Пра гэта Васіль Хомчанка раскажа не ў той, прыгладжанай, аўтабіяграфіі, рукапіс якой захоўваецца ў архіве, а ў аўтабіяграфічнай аповесці, якая з'явілася ўжо тады, калі было можна распавядаць многае з таго, што раней магло быць небяспечна. У шостым класе Васіля, як пачаткоўца — паэта і селькара, прызначылі рэдактарам класнай газеты. Хлопец узяўся за працу з вялікім жаданнем і натхненнем, сам напісаў тэкст, зрабіў малюнкi. А паколькі класны кіраўнік па прозвішчы Герасімовіч не сказаў, як назваць газету, назву шукаў сам юны мастак:

«Прыдумалася лёгка: раз мы будзем сацыялізм, то хто мы? Сацыялісты. Так я і назваў газету. Гатовы нумар газеты я павесіў у класе да пачатку заняткаў».

Аднакласнікі нумар ухвалілі, Васіль чакаў, што і настаўнік, калі прыйдзе, пахваліць... Але выйшла іначай. Як толькі Герасімовіч зайшоў у клас і ўбачыў газету, са спалоханым тварам кінуўся да яе, сарваў, парваў на шматкі і кінуў у сметніцу.

«— Хто табе даў такую назву газеты? — спытаў ён у мяне.

— Сам прыдумаў.

— А ты ведаеш, хто такія сацыялісты?

— Тыя, хто будзе сацыялізм. Мы ўсе — сацыялісты.

— Сацыялісты — гэта здраднікі рабочага класа, апартуністы, ворагі Трэцяга Інтэрнацыянала. Ты даў газеце варожую назву».

Літаратар-пачатковец зразумеў, што ўсё дрэнна: «Нічога не прыбаўляю, я забяўся турмы па-сапраўднаму, асабліва калі нейкі раённы энкавэдыст выклікаў мяне ў кантору сельсавета і ўсё дапытваўся, хто мяне навучыў назваць так газету. Ён мне тады і растлумачыў, што за антысавецкую дзейнасць нясуць крымінальную адказнасць з чатырнаццаці гадоў. А мне ўжо было столькі».

Але абышлося — вінаватага абмеркавалі на класным сходзе, занеслі яго прозвішча на два тыдні на ганебную чорную дошку. «Турму я на гэты раз абмінуў», — зазначаў пасля Васіль Хомчанка.

Скрадзены дзённік

Пасля сямігодкі Васіль паступіў у Мінскі хіміка-тэхналагічны тэхнікум — асвойваць прафесію хлебапёка... Але літаратура перамагла, і з другога курса хлопец перайшоў на рабфак універсітэта.

А потым сямнаццацігадовы Васіль напісаў «сур'ёзнае» апавяданне з дарэвалюцыйнага жыцця «Платон Шчукін», выдавочна пераймаючы аўтараў кшталту Максіма Горкага: герой-бадзяга недзе ў Сібіры (згадка пра Сібір у рукапісе аўтабіяграфіі выкрасленая) сядзіць у карчме і прапівае палучку.

Апавяданне патрапіла да Эдуарда Самуйлёнка. Той прыняў юнага аўтара. Спытаў, з каго спісаў свайго героя? Ах, выдумаў? «Таму ён і бяскроўны. Цень, а не чалавек. Не бачу яго, хоць ты на цэлай старонцы апісваеш яго партрэт».

Параіў чытаць Джэка Лондана, вучыцца рабіць сюжэт...

Ну і пісаць не так доўга!

У аўтабіяграфіі з фондаў БДАМЛМ Васіль Хомчанка гаворыць:

«Здарылася так, што ні пісаць, ні вучыцца доўгі час мне не давялося. Пасля рабфака маімі ўніверсітэтамі было жыццё, часам жорсткае, крыўднае. З трыццаці сёмага і да самай вайны я працаваў на Далёкім Усходзе, два гады непасрэдна ў Камсамольску-на-Амуры. Будаваў чыгунку, пілаваў лес, касіў сена. І не было надзеі, што зноў давядзецца вучыцца і пісаць».

Пра жорсткасць і крыўды аўтар не ўдакладняе, як і пра абставіны, з-за якіх трапіў на Далёкі Усход.

Распавядзе пра гэта ў аўтабіяграфічнай аповесці.

«Здарылася гэта на чацвёртым курсе рабфака пры Беларускам універсітэце. Жыў у інтэрнаце на Нямізе, 21. Жыў па-студэнцку ў нястачах, не кожны вечар клаўся спаць павячэраўшы. З дому дапамогі не было. Ды і адкуль яна магла быць, калі бацькі-калгаснікі, лічы, прыгонныя, нічога з калгаса не атрымоўвалі, працадні іх былі пустыя. І калгас не кінеш, не паедзеш на заробкі, бо пашпартоў калгаснікам не давалі.

Аднойчы атрымаў ад бацькі ліст. Ён скардзіўся, што зноў у калгасе атрымалі на працадні грамы. З грашовым падаткам не разлічыўся, здаў толькі мяса, малако, воўну. «Можа б, ты, сыноч, памог мне грашыма, каб той падатак заплаціць», — папрасіў бацька. Значыць, у яго ўжо не было ніякага выхаду, раз звярнуўся да мяне з такой просьбай-мольбай».

Між тым пісьменнік-пачатковец па парадзе старэйшых, таго ж Міхася Лынькова, вёў дзённік, куды запісваў усё, што з ім адбывалася. Запісаў у той дзённік і пра бацькаў ліст. І ад сябе дадаў фразу: «І ўсё гэта адбываецца пад шчаслівым сталінскім сонцам».

У пакоі разам з Васілём Хомчанкам жыло пяць студэнтаў. Сярод іх аказаўся даносчык. Залез у чамадан аднакурсніка, прачытаў дзённік, знайшоў фразу пра «шчаслівае сталінскае сонца», пра што і даклаў у адпаведныя інстанцыі.

Так у 1937 годзе васьмнаццацігадовы Васіль Хомчанка аказаўся ў турме. Суддзі пашкадавалі хлапчыску, далі ўсяго чатыры гады лагераў, плюс тры гады «паражэння ў правах».

Прысуд Васіль сустрэў са слязьмі радасці — усяго чатыры гады! Не дзесяць, не расстрэл — за час зняволення на ўсялякае нагледзеўся, таксама чакаў горшага... Таму дзякаваў суддзям, з канваірам ішоў з суда, як з сябрам... Той яму нават булку ў краме купіў.

Адбываў юны Васіль свой тэрмін у двух лагерах — спачатку ў Бамлагу, потым у Ніжне-Амурскім лагеры. У Бамлагу перажыў адчайны момант... Працаваць даводзілася па дзесяць гадзін на пагрузцы гравію і пяску. Праца знясільвальная, хлопец зусім зняверыўся, заняпаў...

«Помню адзін адчайны вечар, калі мяне раптам ахапіла нейкае вар'яцкае жаданне развітацца з жыццём, засела думка, як бы яе ўкалацілі ў галаву, што, працуючы так і знясільваючы сябе, свой тэрмін я не адбуду, загнуся, дык навошта мучыцца. Памятаю, свяціла поўня, яркая і зялёная, а зямля, выпучаная аграмадзінамі сопак, была па-мярцвецку бледная. І зоркі былі яркія і надзвычай буйныя. Яны здаваліся такімі нізкімі, што калі б кінуў з добрай сілай угору камень, то трапіў бы ў зорку. Зоркі нібы дыхалі, як загнаны чалавек, рабіліся то вялікія, то маленькія. Потым яны быццам пачалі ўсхліпваць, і іх усхліпы і дрыжжанне я ўбачыў на маім адшараваным гравіем шуфлі. У адчайным прыпадку я гакнуў цаўём лапаты па борце платформы. Яно трэснула, канец яго застаўся ў мяне ў руках. Я сеў на кучу гравію, скурчыўся і думаў, як і чым я скончу жыццё сваё. Думаў спакойна, як аб нечым звычайным, скажам, аб той жа платформе, якую трэба пагрузіць, або пра заўтрашнюю пайку.

Падышоў брыгадзір, убачыў зламанае цаўё, прынёс новае, набіў на яго шуфлю, аддаў мне.

— Папрацуй змену, — сказаў ён, — заўтра цябе ў кантору бяруць.

Вось гэта радасная навіна і адмяніла маю задуму развітацца з жыццём».

Васіль адбыў свае чатыры гады пекла. Пасля вызвалення працаваў грузчыкам на рыбалоўнай базе ў Астрахані — у Беларусь не пусцілі. А потым зайшоў у ваенкамат, адкуль якраз адпраўлялі ў армію атрад рэзервістаў, быў недабор...

У анкеце Васіль не пазначыў судзімасць, падмануў, што вучыўся на журнафаку. Пазначыў, што камсамолец. Так і патрапіў у армію, у якой давалося праслужыць дваццаць сем гадоў.

Пачалася вайна. Васіль ваяваў адважна, і яго накіравалі ў ваенна-пяхотнае вучылішча. Ён быў узнагароджаны двума ордэнамі Айчыннай вайны II ступені і медалямі, уступіў у партыю. Канец вайны сустрэў у Аўстрыі камандзірам мінамётнага ўзвода.

А пасля вайны перспектыўнага маладога камандзіра, які да ўсяго згодна з анкетай вучыўся калісь у інстытуце журналістыкі, адправілі на вучобу ў ваенную акадэмію. З некалькіх акадэмій Васіль абраў ваенна-юрыдычную.

Увесь гэты час вярэдзіла чаканне — вось-вось выкрыюць...

Не выкрылі.

У пяцьдзясят першым годзе Васіль Хомчанка скончыў ваенную акадэмію і да канца шэсцьдзясят восьмага года служыў у ваенных трыбуналах суддзёй.

Два юрысты

А цяпер вернемся да аповесці «Пры апазнанні — затрымаць».

Пісьменніка не магло не ўразіць падабенства ягонага лёсу і лёсу Францішка Багушэвіча. Той браў удзел у паўстанні 1863—1864 гадоў, быў паранены, хаваўся. Аб'яўлены ў вышук. Дзякуючы матчынаму сваяку, які працаваў ва Украіне ў юрыдычным вучылішчы, паехаў туды, адвучыўся, стаў судовым следчым. І таксама ўвесь час чакаў выкрыцця.

Вось што ўкладае Васіль Хомчанка ў вусны свайго героя:

«Я судовы следчы, стараюся быць да людзей справядлівым. Але ж мне заўсёды цяжка, калі я адпраўляю чалавека ў турму...»

А вось што гаворыць сам Васіль Хомчанка ў аўтабіяграфічнай аповесці «Крэсла з гербам і розныя крымінальныя гісторыі», апублікаванай ужо ў 1992-м, якую параўноўваюць з прозай Варлама Шаламава:

«За сямнаццаць гадоў судзейскай працы я разгледзеў нямала судовых спраў, пазбавіў волі багата людзей. Я, былы зэк, цяпер сам заганяў людзей за краты.

Я стараўся быць справядлівым суддзёй. Мяне лічылі калегі мяккацелым, нават лібералам, начальства крытыкавала за гэту мяккацеласць. У мяне былі адмененыя прыгаворы, але толькі з-за мяккасці пакарання і не было ніводнага прыгавору, па якім бы вышэйшая інстанцыя знізіла тэрмін няволі асуджанаму.

Калі я вяршыў суд, я гаварыў сабе: помні аб няволі. Паўтараў, як некалі паўтаралі рымляне, — помні аб смерці. Так яно і павінна быць».

Калі стваралася аповесць «Пры апазнанні — затрымаць», аўтар яшчэ не мог гаварыць вольна. А сказаць так хацелася, выплюхнуць назапашаны боль... Менавіта праз Францішка Багушэвіча Васіль Хомчанка трансліруе свае «крамольныя» разважанні, досвед «юрыдычнага перыяду». А праз другога героя, рэвалюцыянера Сяргея Сілаева, расказвае «зэкаўскі» досвед.

Параўнайце яшчэ дзве цытаты.

Вось у аповесці «Пры апазнанні — затрымаць» Сяргея Сілаева арыштоўваюць.

«Яго прывялі ў жандарскае аддзяленне і гадзіны праз чатыры пасадылі ў камеру, невялікую, падвальную, з акенцам пад самай столлю, на ўзроўні тратуара, па якім дзень і ноч хадзіў вартавы — круглыя суткі чуліся яго крокі і стук прыклада ружжа. ... Было ў камеры шэсць чалавек: паэт Ваня Тулімовіч, слабы здароўем, з бледна-жоўтым тварам, інжынер Блохман, сельскі баптыст, чыноўнік з міністэрства Пятровіч, Майсей — студэнт...».

А вось урывак з аповесці «Крэсла з гербам і розныя крымінальныя гісторыі», час дзеяння — 1937 год, падзеі адбываюцца з самім Васілём Хомчанкам:

«...Уштурхнулі ў падвальную камеру з акенцам пад самай столлю, якое выходзіла на вуліцу Урыцкага на ўзроўні тратуара. Усцяж тых закратаваных вокнаў дзень і ноч хадзіў вартавы з вінтоўкай — круглыя суткі былі чуваць яго крокі і стук прыклада аб тратуар.

У камеры было, здаецца, дзесяць чалавек, сярод іх паэт-маладняковец Янка Туміловіч, Майсей — студэнт педінстытута, таксама паэт і мой зямляк з Касцюковіцкага раёна. Былі там яшчэ інжынер Блохман, прафесар-географ, здаецца, прозвішча яго Лойка. Пазней завялі Янку Нёманскага — пісьменніка, акадэміка».

Як бачыце, нават імёны амаль не змененыя! Нагадаю, што сапраўднае прозвішча Нёманскага — Пятровіч.

Падабенства ва ўсіх дэталях. Сілаева арыштавалі таксама, бо адзін з пяцёх сяброў аказаўся даносчыкам. Падобныя партрэты следчых, якія дапытваюць юнага Васіля Хомчанку і эсэра Сяргея Сілаева.

Нават верш, які прыпісаны аднаму з герояў, пра бацькоў і мары да іх вярнуцца, быў напісаны адным з таварышаў Хомчанкі.

Эпізоды, калі Францішак Багушэвіч у перапынках паміж следчымі справамі ў службовым кабінёце піша літаратурныя творы, Васіль Хомчанка таксама спісваў з сябе.

У 1968-м Васіль Хомчанка дэмабілізаваўся і прысвяціў сябе літаратурнай працы.

Францішак Багушэвіч таксама дачакаўся амністыі ўдзельнікам паўстання, вярнуўся ў Беларусь і заняўся літаратурай.

У БДАМЛМ захоўваецца ліст ад 16 верасня 1983 года, які Васіль Хомчанка напісаў да Янкі Брыля. Там пісьменнік гаворыць пра аповесць «Пры апазнанні — затрымаць»:

«Аповесць гэта пісалася доўга і цяжка. Думка напісаць пра Багушэвіча ўзнікла, яшчэ калі я ў 1958 годзе служыў у Чарнігаве. Я ўжо тады збіраў матэрыялы. Пасля некалькі разоў ездзіў з Мінска ў Чарнігаў, Канатоп, Сумы, капаўся ў архівах. Амаль усе мае персанажы рэальныя людзі. Нават канатопскі спраўнік мае сапраўднае прозвішча, імя. Ведаю нават, дзе яго магіла. Крымінальныя справы, якія Багушэвіч расследаваў, таксама не выдуманія мной. Я і прозвішчы захаваў падсудных».

А вось пра факталагічную падбіўку 1937 года Хомчанка яшчэ не прызнаецца.

Вершы за падвальным акном

Васіль Хомчанка даведаўся, чаму яго не выкрылі, праз шмат гадоў, калі пачаў дабівацца рэабілітацыі. Дагэтуль толькі гадаў, чаму. Бо зразумела, яго біяграфію шмат разоў правяралі — і пры залічэнні ў ваенную акадэмію, і пры назначэнні на службу ў ваенны трыбунал.

Калегі проста ашалелі, калі пасля звальнення з арміі шаноўны падпалкоўнік юстыцыі Васіль Хомчанка падаў заяву ў пракуратуру рэспублікі аб рэабілітацыі. Як? Ваенны пракурор з такім паслужным спісам быў судзімы?

«Вось тут я і атрымаў разгадку майго шанцавання. Ні ў аддзеле ўліку асуджаных МУС СССР, ні ў такім жа рэспубліканскім аддзеле я сярод асуджаных не значыўся. Чаму ж я выпаў з гэтага строгага ўліку? А вельмі проста: нейкі супрацоўнік аддзела гэтага не туды, куды трэба, сунуў заведзеную на мяне картку. Неахайнасць таго супрацоўніка дала мне спакойную службу і спакойнае жыццё. Як кажуць, Бог мне памог».

Васіль Хомчанка быў рэабілітаваны Вярхоўным Судом БССР у 1969 годзе.

І толькі напрыканцы 1980-х, падчас перабудовы, змог у адкрытую падзяліцца сваім страшным жыццёвым досведам, нешта распавесці, самому высветліць нейкія дэталі... У 1989 годзе ён пісаў аднаму са старых сяброў, што надрукаваў у газеце «Літаратура і мастацтва» ўспаміны пра былых аднакамернікаў — Янку Туміловіча і Янку Нёманскага: «Оба они погибли. Дочь Нёманского живет в Витебске, я с ней дружу. В Союзе писателей был вечер, посвященный жертвам сталинского террора, куда ее приглашали. Сейчас телевидение готовит фильм о Нёманском, в котором мы — я и его дочь Лида — будем рассказывать о нем. Я ее водил на Урицкого и показывал, где была та камера.

Сейчас я работаю над книгой документальных рассказов о тех страшных часах, о лагере, в котором я был четыре года».

У той жа час з'явіўся артыкул Васіля Хомчанкі «Прагулкі з пракурорам», у якім ён гутарыць з падпалкоўнікам юстыцыі ў адстаўцы Міхаілам Абрамові-

чам, сваім былым саслужыўцам. Калі яны ішлі па вуліцы Урыцкага, Абрамовіч прызнаўся, што ў 1936—1937 гадах вартаваў тут падвальныя вокны турмы — ходзіў з вінтоўкай каля гэтых вокнаў па тратуары, і калі ўнізе, у камеры, зашумяць, пастукваў прыкладам аб тратуар, каб замаўчалі.

«Значыць, — кажа Хомчанка, — і мяне ты ахоўваў, і на мой голас стукаў прыкладам і тупаў ботам, змушаючы маўчаць...»

Вокны камеры знаходзіліся пад самой столлю, каб убачыць штосьці на вуліцы, трэба было стаць на ложак, што юны Васіль і рабіў... І бачыў боты ахоўніка.

Далей падчас размовы высветлілася, што менавіта Васіль чытаў вершы ў камеры, на якія маладзенькі вартавы прыкладам не стукаў — бо цікава было слухаць...

У лісце сябру ад 25 лютага 1990 года Васіль Хомчанка наракае: «Шкадую, што не было магчымасці адразу пасля вайны вызваліцца з арміі і далучыцца да літаратурнага жыцця». Але можна зазначыць, што творчы лёс Хомчанкі быў паспяховым. У Саюз пісьменнікаў ён уступіў яшчэ ў 1960-м, калі працаваў ваенным юрыстам. Выдаў шмат кніг, цікава пісаў для дзяцей — відаць, адбіўся ўплыў дзядзькі-казачніка. Найчасцей пісаў апавяданні, ці не таму, што ўсё жыццё раілі «не пісаць доўга»? Праўда, у 1959 годзе ў лісце да галоўнага рэдактара часопіса «Бярозка» Усевалада Краўчанкі прызнаецца: «Так вось і пішам розную драбязу, бо на аповесць ці раман не хапае часу і ўмоў...» Пра яго шмат пісалі крытыкі, адзін сябар у лісце пасля знаёмства з кнігамі Хомчанкі зазначае: «Першае, што звяртае на сябе ўвагу, — гэта твая не абы-якая, а зайздросная здольнасць апісваць падзеі. Метад апісальнасці ляжыць у аснове кнігі. Ён дазваляе табе заглянуць і ва ўнутраны свет тваіх галоўных герояў, асабліва жанчын».

Пасля таго, як пайшоў у адстаўку, Васіль Хомчанка трынаццаць гадоў працаваў рэдактарам у выдавецтве «Мастацкая літаратура». Чалавекам па жыцці быў неабыяковым. У 1991 годзе, калі закруціўся віхор пераменаў, піша сябру: «Хацеў бы махнуць на ўсё рукой, ды не магу, баліць душа за Радзіму... Мне кажуць некаторыя аптымісты — не гаруй, гарэлка заўсёды будзе, выпі, і ўсё заружовее вакол».

А вось ён пачытаў кнігу мініяцюр Янкі Брыля і апісвае, наколькі апынуўся пад уражаннем:

«Сон знік. Тады я ўзяў палку, адзеўся і пайшоў гуляць у поле. Гуляў да трох гадзін. Ноч, цішыня, свет здаецца «первозданным», толькі-толькі стварыўся».

«Многія, калі ў іх пытаюць, асабліва публічна, на людзях, ці хацелі б яны зноў паўтарыць свой жыццёвы шлях, адказваюць з гонарам: «Якое б жыццё ні было цяжкое, не стаў бы яго мяняць, прайшоў бы ўсё спачатку». Не веру гэтым людзям. Яны або становяцца ў позу, або ў іх жыцці не было тых драматычных сітуацый, калі чалавек ратаваўся ад гібелі цудам... Што да мяне, то я не хацеў бы паўтарыць тую сваю раннюю жыццёвую дарогу, перажыць тое, што давялося. Не, не хацеў бы...» — так заканчвае сваю прадмову да аўтабіяграфічнай аповесці Васіль Хомчанка.

Хто ведае, якім бы пісьменнікам ён стаў, каб не перажыў таго, што перажыў? Але сталася так, як сталася. І перачытваючы кнігі Васіля Хомчанкі, улічвайце і жыццёвы досвед аўтара. Тады многае ў тэкстах успрымецца зусім іначай.

Алесь Карлюкевіч

УЗБЕКСКАЯ ЛІТАРАТУРА Ў БЕЛАРУСІ

У 2022 годзе сур'ёзная беларуская дэлегацыя ўдзельнічала ў Форуме творчай і навуковай інтэлігенцыі Садружнасці Незалежных Дзяржаў у Ташкенце. Былі ў складзе дэлегацыі і пісьменнікі, літаратуразнаўцы — Алена Стэльмах, Іна Фралова, Зіновій Прыгодзіч, Іван Саверчанка, Алесь Карлюкевіч. Узбекскія калегі вылучылі літаратараў сярод іншых і запрасілі да ўдзелу ў самых розных мерапрыемствах не толькі па праграме Форуму. Была і шырокая, даволі цікавая сустрэча ў Саюзе пісьменнікаў Узбекістана. Тады і нарадзілася ідэя правядзення Дзён узбекскай літаратуры ў Беларусі, якія і прайшлі ў сакавіку 2023 года...

Беларуска-ўзбекскія літаратурныя стасункі маюць сваю прыкметную гісторыю. Магчыма, не такую даўнюю, як гісторыя стасункаў беларускага прыгожага пісьменства з мастацкімі літаратурамі суседніх, блізкіх краін. І ўсё ж біяграфія творчых зносін Беларусі і Узбекістана дастаткова багатая. Звернемся хаця б да яе найболей істотных абсягаў. У прыватнасці, да тэмы выдання кніг узбекскіх аўтараў, узбекскага фальклору на беларускай і іншых мовах у Мінску.

Вядомая бібліяграфія з 26 кніг, якія прадстаўляюць узбекскае мастацкае слова ў Беларусі. Першае з выданняў — зборнік «Узбекскія народныя казкі». Зборнік з 240 старонак выйшаў ў Дзяржвыдаце БССР у 1959 годзе. У хуткім часе, у 2029-м, лічыце, можна будзе святкаваць юбілей — 70 гадоў з часу выдання... Перакладчык — І. Сакалоўскі. Зборнік аздоблены ілюстрацыямі В. Варанецкага. У 1962 годзе выйшла кніга ўзбекскай паэзіі — «Спявае Узбекістан». Складальнік — Міртэмір. Памер зборніка — 183 старонкі. Міртэмір — вядомы ўзбекскі паэт. Сапраўднае імя, прозвішча — Міртэмір Умарбекавіч Турсунаў. Нарадзіўся ў 1910 годзе ў вёсцы Ікан (зараз гэта тэрыторыя Паўднёва-Казахстанскай вобласці, Казахстан). Працаваў сакратаром старшыні ЦВК Узбекістана Юлдаша Ахунбабаева. Быў рэпрэсіраваны. У хуткім часе вызвалены. Працаваў у розных кніжных выдавецтвах роднай рэспублікі, у Саюзе пісьменнікаў Узбекскай ССР. Першы вершаваны зборнік выдаў у 1928 годзе — «У абдымках прамення». Пераклаў на ўзбекскую мову «Віцязя ў тыгравай скуру» Ш. Руставелі, паэтычныя творы А. Пушкіна, М. Лермантава, Абая, Р. Тагора і іншых паэтаў розных народаў свету. Народны паэт Узбекістана.

А яшчэ праз чатыры гады пасля казак — у 1963 годзе — пабачыў свет раман Шарафа Рашыдава «Мацней за буру». Перакладчыкі — Павел Кавалёў і Аляксей Кулакоўскі. У той час Шараф Рашыдаў быў не проста пісьменнікам, а ўзначальваў ЦК Кампартыі Узбекістана — і дзіўным было б тое, калі б беларускія перакладчыкі пачалі з некага іншага. Хаця дзеля справядлівасці можна заўважыць, што Ш. Рашыдаў — з кагорты прафесійных журналістаў і пісьменнікаў. Нараджэннем з 1917 года, ён яшчэ ў перадваенныя гады ўзначальваў рэдакцыю абласной партыйнай газеты. Калі фашысцкая Германія напала на СССР, паспеў паваяваць пад Масквою. Быў цяжка паранены. Быў двойчы ўзнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі. І пасля Вялікай Айчыннай вайны, дарэчы, не вельмі працяглы час ўзначальваў Саюз пісьменнікаў Узбекскай ССР. Так што кар'ера і творчая праца нейкім чынам спалучаліся ў асобе аднаго чалавека, якога мы ўсё ж болей ведаем як савецкага партыйнага і дзяржаўнага

дзеяча. Увага Аляксея Кулакоўскага да ўзбекскай літаратуры праявілася і ў рэалізацыі іншых клопатаў. У 1966 годзе пісьменнік уклаў зборнік прозы «Ўзбекскія апавяданні». Даволі ёмісты том выйшаў накладам 3400 экзэмпляраў. У тым жа годзе пабачыў свет і зборнік паэзіі «Сонца ў арыках». Абедзве кнігі выйшлі ў выдавецтве «Беларусь». Прадмову да кожнай з іх напісаў Л. Каюмаў. У тым жа 1966 годзе выдадзены і зборнік узбекскіх народных казак — «Дзве сястры». Перакладчык — ужо вядомы нам І. Сакалоўскі. Ілюстрацыі належаць В. Варанецкаму. Фактычна — паўтор, перавыданне зборніка 1959 года. Пэўна, выданні 1966 года былі прымеркаваны да падзеі — магчыма, да Дэкады ўзбекскай літаратуры ў Беларусі ці да Дзён узбекскай літаратуры ў Беларусі. Дарэчы, праз год пабачыла свет кніга вершаў Зульфій «Лірыка» (з уступным словам Эдзі Агняцвет). Сярод перакладчыкаў — Рыгор Барадулін, Вера Вярба, Эдзі Агняцвет і іншыя беларускія паэты. Між іншым, у Зульфій будзе і яшчэ адна беларуская кніга — «Такое сэрца ў мяне». Яна выйдзе ў 1985 годзе. Перакладчыкі — Анатоль Грачанікаў і Эдзі Агняцвет. Дарэчы, невыпадкова назва ў рэцэнзіі М. Іоскі на гэтую перакладную кнігу — «Ніці дружбы працягваюцца праз гады» («Літаратура і мастацтва», 20 снежня 1985 года). З біяграфіі Эдзі Агняцвет: «Падчас Вялікай Айчыннай вайны жыла і працавала ў эвакуацыі ва Узбекістане...». Як перакладчыца беларуская паэтэса спрычынілася і да збірання кнігі ўзбекскай паэзіі «Сонца ў арыках», якая выйшла, як мы ўжо згадвалі, у 1966 годзе. У зборніку былі надрукаваны яе пераўвасабленні на беларускую вершаў Уйгуна, Зульфій, Мірмухсіна, Г. Гуляма, Шэйхзадэ, Міртэміра, І. Мусліма. Узбекская паэзія ў перакладах Э. Агняцвет і пазней часта друкуецца на старонках беларускіх перыядычных выданняў (вершы К. Мухамадзі і Ю. Хамдама — у «Вясёлцы» у 1967 годзе, І. Мусліма — у «Піянеры Беларусі»; Н. Нарзулаева — у «Вячэрнім Мінску» і «Звяздзе» ў 1972 годзе, у тым жа годзе — верш Зульфій «Сэрца засталася ў вас» у «Літаратуры і мастацтве»; былі розныя публікацыі і ў наступныя гады). Прывязанасць Эдзі Агняцвет да Узбекістана даўня: у час Вялікай Айчыннай вайны яна знаходзілася ў эвакуацыі ў Ташкенце. У 1942, 1944 і 1946 гадах у Ташкенце былі выдадзены кнігі Эдзі Агняцвет на рускай мове — «Другу на фронт», «Михасек», «Простые песни». Адна кніга вершаў беларускай паэтэсы пабачыла свет і на ўзбекскай мове — у 1966 годзе. Многія творы нашай зямлячкі друкаваліся ва ўзбекскай літаратурна-мастацкай і грамадска-палітычнай перыёдыцы ў перакладах Зульфій, М. Бабаева, Н. Арыфжанавы. А што да Зульфій, то яна зрабіла вельмі шмат для прадстаўлення творчасці народнага песняра Беларусі Янкі Купалы ва Узбекістане. Пераклала яго знакаміты верш «А хто там ідзе?» (упершыню надрукаваны ў часопісе «Гулістан» — у першым нумары за 1981 год). Пераклала вершы М. Танка «ЛЯ помніка Янку Купалу», Э. Агняцвет «Я не помню свету без Купалы». Надрукавала артыкул пра народнага песняра Беларусі ў газеце «Літаратура і мастацтва Узбекістана» 25 чэрвеня 1982 года.

Наступны ўсплеск увагі да ўзбекскай літаратуры з боку беларускіх выдаўцоў праявіўся ўжо ў 1970-я гады. І, відавочна, ён быў болей натуральным, не звязаным з пэўнымі абавязкамі. Як сведчанне — выданне рамана Р. Файзі «Яго вялікасць чалавек». Перакладчык — ізноў жа Аляксей Кулакоўскі. Кніга выйшла ў «Мастацкай літаратуры» ў 1978 годзе. Некалькі слоў пра Рахмата Файзі. Пісьменнік нарадзіўся ў 1918 годзе. У Ташкенце. Працаваў журналістам. Быў некаторы час галоўным рэдактарам адной з рэспубліканскіх газет. Пасля працаваў на Ташкенцкай кінастудыі. Народны пісьменнік Узбекістана. Раман «Яго вялікасць чалавек» — зусім невыпадковы твор у літаратурнай і жыццёвай біяграфіі Рахмата Файзі. Твор напісаны на дакументальнай аснове. У самым пачатку Вялікай Айчыннай вайны сям'я каваля Шаахмеда Шаахмудава і яго жонкі Бахры Акрамавай прыняла на выхаванне 15 маленькіх дзяцей, бацькі якіх згубіліся ў эвакуацыі. Былі ў сям'і і татарка, і малдаванін, і яўрэй, і рускі,

і двухгадовы хлопчык невядомай нацыянальнасці. Малечы далі імя «Нагмат», што азначае «дар». Была прынята ў сям’ю і беларуска — Рая Мальцава. У 1982 годзе ў Ташкенце ў гонар сям’і, якая выратавала 15 дзяцей, паставілі помнік. І кніга Р. Файзі, і фільм, зняты па кнізе, «Ты не сірата» — таксама помнікі дружбе народаў, чалавечай чуласці, чалавечай дабрыні, без якіх свет не можа існаваць. І зразумела, чаму выбар перакладчыка, франтавога пісьменніка Аляксея Кулакоўскага выпаў менавіта на гэты мастацкі твор.

Яшчэ чатыры ўзбекскія кнігі выйшлі на беларускай мове ў 1970-я гг. Аповесць Х. Назіра «Вогненная рака ў пясках», адрасаваную дзецям, пераклала Л. Цяляк (Мінск, «Мастацкая літаратура», 1977). У гэтым жа годзе выйшаў і раман Я. Шукурава «Кроў на камені» ў перакладзе У. Шахаўца. Раман У. Умарбекава «Зялёная зорка» пераклаў М. Татур (Мінск, «Мастацкая літаратура», 1976). Дарэчы, 23 жніўня 2024 года «Літаратура і мастацтва» надрукавала апавяданне «Садоўнік» класіка ўзбекскай літаратуры ў перакладзе Алеся Карлюкевіча. Публікацыя была прымеркавана да 90-годдзя з дня нараджэння Ульмаса Умарбекава.

А перакладчыкамі аповесці Х. Тухтабаева «Чарадзеяная шапка» (Мінск, «Мастацкая літаратура», 1976) выступілі З. Петрушэня і Л. Цяляк. Пра Худайберды Тухтабаева ў 1960—1970-я гады і пазней добра ведалі мільёны юных чытачоў Савецкага Саюза. Пісьменнік нарадзіўся ў 1932 годзе. Яго аповесць «Чарадзеяная шапка» ў 1970 годзе была прызнана лепшай дзіцячай кнігай на ўсёй прасторы Савецкага Саюза.

Цікавым эпізодам у развіцці беларуска-ўзбекскіх літаратурных, кніжных стасункаў з’яўляецца і такі факт. Адна з самых папулярных казак ва Узбекістане — гэта твор «Кемлівыя браты». У 1980-я гады выдавецтва «Юнацтва» мела практыку выдання кніг не толькі на беларускай і рускай мовах, але і на мовах іншых краін свету. У 1983 годзе «Кемлівыя браты» выходзяць на англійскай мове. З ілюстрацыямі добра вядомага графіка і жывапісца Валянціна Губарава. Перакладчык — У. Мэй. Праз год казка пабачыла свет у перакладзе на іспанскую мову. У 1988 годзе «Кемлівыя браты» друкуюцца ў «Юнацтве» — цяпер ужо на арабскай мове. Наклад выдання — 30 тысяч экзэмпляраў. Так што беларусы дапамагалі выбудоўваць мост узбекскай народнай культуры з усім светам.

І ў 1980-я гады быў своеасаблівы новы віток увагі да ўзбекскага мастацкага слова. З. Петрушэня і Л. Цяляк працягваюць прапагандаваць творчасць узбекскага дзіцячага пісьменніка Худайберды Тухтабаева. У 1983 годзе «Юнацтва» выдае ў іх перакладзе яго раман «Канец Жоўтага Дзіва». Мы ўжо згадвалі і паэтычную кнігу Зульфії з 1985 года. У «Бібліятэцы прыгод і фантастыкі» (звышпапулярная серыя мінскага «Юнацтва» на працягу многіх гадоў!) накладам у 12 тысяч экзэмпляраў выдаецца аповесць Л. Махмудава «Пагорак з цюльпанамі». Перакладчыкі — ізноў творчы дуэт: З. Петрушэня і Л. Цяляк. Прадмову да кнігі напісаў вядомы рускі прэзаік, шматгадовы галоўны рэдактар на той час ўсесаюзнага часопіса «Дружба народов» Сяргей Баруздын. А ілюстрацыі выканаў Мікола Рыжы. Мне некаторы час давялося жыць у Ташкенце. І, канечне ж, увагу прыцягвалі кнігарні. Натрапіўшы тады на кнігу Л. Махмудава з прывабнай вокладкай — «Прыгоды гультаяў», я адразу згадаў гэтага пісьменніка па знаёмстве ў дзяцінстве з яго кнігай у сваёй вясковай бібліятэцы — «Беркут», выдадзенаю маскоўскай «Детской литературой». Трымаючы ў памяці гэтыя кнігі некалі надзвычай папулярнага сярод дзіцячага чытача пісьменніка, думаю пра тое, што і цяпер беларускія перакладчыкі маглі б звярнуць на яго творчасць больш пільную ўвагу. Будзем спадзявацца, што так яно і здарыцца. А мо якраз з увагі да перакладаў лепшых узораў дзіцячых нацыянальных літаратур і адродзіцца папулярная некалі серыя «Бібліятэка прыгод і фантастыкі»?.. Няхай сабе не ў «Юнацтве», выдавецтве, якога ўжо не існуе, а, напрыклад, — у «Мастацкай літаратуры» ці ў выдавецтве «Беларусь».

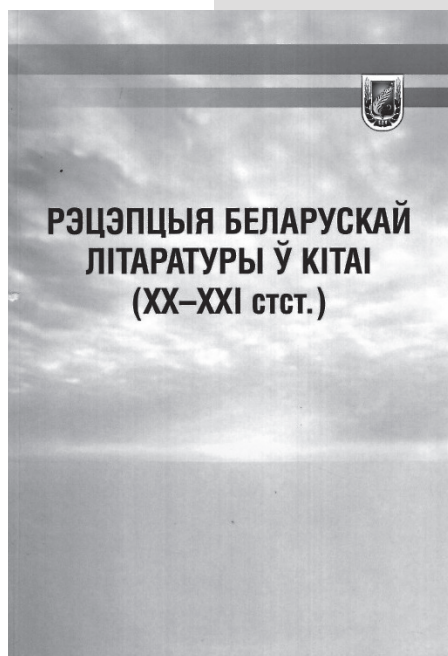
У 1986 годзе выйшла і кніга вершаў П. Муміна «Яблык на ўсіх», пераклады для якой ажыццявіла Вольга Іпатава. Невялікі зборнічак у 48 старонак пабачыў свет накладам у 8 тысяч экзэмпляраў. Ілюстрацыі належаць кніжнаму графіку В. Стасевічу. У значнай ступені такі віток новай актыўнасці вакол узбекскай літаратуры якраз і справакавала прэзіі, паэтэса, перакладчыца Вольга Іпатава (нарадзілася ў 1945 годзе). У 1975 — 1978 гг. яна жыла ў Маскве, вучылася ў аспірантуры Літаратурнага інстытута імя М. Горькага, дзе ў тыя гады вучыліся і прадстаўнікі іншых народаў Савецкага Саюза. Шмат Вольга Міхайлаўна выступала ва ўсесаюзным друку. З таго часу — і яе відавочныя зацікаўленні нацыянальнымі літаратурамі народаў Савецкага Саюза. У 1985 годзе ў мінскім выдавецтве «Юнацтва» ў серыі «Бібліятэка дзіцячай літаратуры народаў СССР» выйшаў «узбекскі» том «Вясёлка над арыкам». Пазней, ужо ў гісторыі суверэннай Беларусі, за гэтую кніжную серыю Валянцін Лукша, Уладзімір Карызна, Уладзімір Анісковіч будуць адзначаны Дзяржаўнай прэміяй Рэспублікі Беларусь. Укладальнікі «Вясёлкі над арыкам»: з узбекскага боку — С. Барноеў, з беларускага — В. Іпатава. У 1990 годзе ў «Мастацкай літаратуры» выйшла кніга ўзбекскіх апавесцяў — «Другі перавал». Сярод аўтараў — Нуралі Кабул, Мурад Мухамад-Дост, Эркін Агзамаў, Ульмас Умарбекаў. Два з чатырох твораў пераклала Вольга Іпатава. Астатнія — М. Філіповіч і У. Яцко. Тут варта нагадаць, што Вольга Іпатава шмат зрабіла і для прапаганды ўзбекскай літаратуры на рускай мове. У Маскве пабачыла свет кніга фантастычных апавяданняў Х. Шайхава «У гэты незвычайны дзень» у перакладзе В. Іпатавай і В. Нечыпарэнкі. У часопісе «Літературное обозрение» Вольга Міхайлаўна надрукавала гутарку з узбекскай паэтэсай Зульфійей. У 1985 годзе і ў самой Вольгі Іпатавай выйшла кніга ў Ташкенце на ўзбекскай мове — «Дваццаць хвілін з Немезідай».

Нельга не нагадаць, што на пачатку 1980-х гг. пабачыў у перакладзе на беларускую мову і раман Н. Сафарава «Дні праклёну і дні надзеі». Перакладчык — наш вядомы і аўтарытэтны прэзіі Алесь Жук.

Можна смела гаварыць, што і надалей прысутнасць узбекскай літаратуры ў Беларусі магла б быць шматкратна пашырана. Гэтаму спрыялі і выдавецкія зацікаўленні, і ўмацаванне стасункаў паміж пісьменнікамі супольнасцямі, і асабістыя кантакты літаратараў Беларусі і Узбекістана. Канечне ж, разам з тым стрымлівала і тое, што ў беларускім перакладчыцкім асяроддзі не было знаўцаў узбекскай мовы. І перакладалі па традыцыі ці з рускай, ці з рускамоўных падрадкаўнікаў. У 1993 годзе «Мастацкая літаратура» выдала кнігу выбранай паэзіі вялікага Алішэра Наваі «Лірыка», якую цалкам пераўвасобіў на беларускую Васіль Жуковіч. Відавочна, што ён працаваў з веданнем справы, меў многія кансультацыі і ўяўляў адрознасці, адметнасці ўсходняй паэзіі, мастацкага свету Узбекістана. Ведаю, што зараз над новым выданнем кнігі паэзіі Алішэра Наваі працуе Казімір Камейша. І для яго ўсходняя паэзія — не «тэра інкогніта». Некалькі гадоў назад пабачыў свет ёмісты том вершаў туркменскага класіка Махтумкулі на беларускай мове. Асноўную частку перакладаў ажыццявіў менавіта Казімір Камейша. Кніга стала вялікай падзеяй для развіцця стасункаў Беларусі з Туркменістанам. Вось і зборнік Алішэра Наваі на беларускай мове павінен быць важкай мастацкай падзеяй.

У 2013 годзе «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» выдала зборнік узбекскіх народных казак на рускай мове — «Дочка-умница». Укладальнік — Сяргей Молчан. А Выдавецкі дом «Звязда» падараваў чытачу калектыўную кнігу «Благословенный миг», дзе разам прадстаўлены беларускія і ўзбекскія пісьменнікі са сваімі творамі ў перакладах на рускую мову. У кнізе змешчаны творы 16 узбекскіх літаратараў.

Напрыканцы 2024 года, у снежаньскім нумары, «Полымя» надрукавала апавесць у апавяданнях узбекскага прэзіі Рысалат Хайдаравай «Гарачае лета ў Гургуртэпэ». Сяброўства беларускіх перакладчыкаў з узбекскай літаратурай працягваецца!

Мікола Міршчына

БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА Ў САЦЫЯ- КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ КІТАЯ

Рэцэпцыя беларускай літаратуры ў Кітаі (XX—XXI стст.)/ М. М. Хмяльніцкі [і інш.]: пад навук. рэд. М. М. Хмяльніцкага. — Мінск: БДУ, 2024. — 135 с.

Другая палова мінулага стагоддзя і першыя дзесяцігоддзі новага, XXI-га, сталі выразным паказчыкам увагі да беларускай нацыянальнай літаратуры ў Паднябеснай. Выйшла ці не цэлая бібліятэка твораў беларускіх пісьменнікаў у перакладзе на кітайскую мову. У Пекіне і іншых гарадах надрукаваны паэтычныя і пражайныя зборнікі, асобныя раманы і паэмы Якуба Коласа, Янкі Купалы, Янкі Маўра, Аркадзя Куляшова, Максіма Танка, Янкі Брыля, Петруся Броўкі, Івана Шамякіна, Васіля Быкава, Алеся Адамовіча (размова пра «Блакадную кнігу», створаную Алесем Адамовічам у суаўтарстве з Даніілам Граніным), Івана Мележа, Алеся Бадака і іншых аўтараў. Відавочна, што надышоў час грунтоўна прааналізаваць увесь гэты абсяг здзейсненага. І асобныя выразныя спробы ў ажыццяўленні гэтага клопату ўжо выявіліся ў публікацыях у перыядычным друку, навуковых

зборніках, выступленнях і дакладах на навуковых канферэнцыях. Дарэчы, як у Беларусі, так і ў Кітаі.

Новым крокам у асвятленні тэмы стала калектыўная манаграфія «Рэцэпцыя беларускай літаратуры ў Кітаі (XX—XXI стст.)», падрыхтаваная на кафедры кітайскай філалогіі філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў цесным супрацоўніцтве з прадстаўнікамі іншых устаноў адукацыі, навукі і інфармацыі нашай краіны, якія актыўна займаюцца вывучэннем беларуска-кітайскіх літаратурных сувязяў і міжкультурнай камунікацыі. Разам сабраны, акрамя прадмовы доктара філалагічных навук М. Хмяльніцкага, даследаванні шасці аўтараў: М. М. Хмяльніцкага («Рэцэпцыя беларускай літаратуры ў Кітаі як навуковая праблема»; «Зборнік апавяданняў Івана Шамякіна «У Маскву»: спецыфіка перакладу на кітайскую

мову» — у суаўтарстве з В. В. Жукавец), В. А. Карлюкевіч («Дынаміка перакладаў твораў беларускіх пісьменнікаў на кітайскую мову ў XX—XXI стст.»; «Знаёмства з беларускай літаратурай у Кітаі: «Жалейка» Янкі Купалы»), В. П. Рагойшы («Максім Танк: набліжэнне да Кітая»), В. В. Жукавец («Зборнік апавяданняў Янкі Брыля «Зялёная школа» на кітайскай мове: супастаўляльны аналіз»), М. А. Баравіка («Рэцэпцыя творчасці Васіля Быкава ў Кітаі»), М. В. Яромка («Рэцэпцыя рамана Івана Мележа «Людзі на балоце»; «Паэтычны пераклад з беларускай мовы на кітайскую: выклікі і магчымасці (на матэрыяле вершаў Рыгора Барадуліна)»).

Ужо само прачытанне ў Паднябеснай творчасці некалькіх народных пісьменнікаў і народных паэтаў Беларусі (у краіне, дзе лік чытачоў сягае далёка за мільярд у адначасе!) сцвярджае высокі аўтарытэт нацыянальнай літаратуры. І нельга не пагадзіцца з Мікалаем Хмяльніцкім, які зазначае, што для даследчыкаў «важна было прасачыць шляхі ўспрымання беларускай літаратуры ў Паднябеснай, выявіць віды і формы яе рэцэпцыі ў розных перыяды на прыкладзе канкрэтных аўтараў і іх твораў, якія з’яўляюцца залатым фондам нацыянальнага мастацтва слова, прэзентуюць літаратурныя здабыткі нашай краіны на сусветнай арэне». Аўтар прадмовы і кіраўнік інавацыйнага для беларускага літаратуразнаўства праекта падкрэслівае, што большая частка раздзелаў носіць манаграфічны характар. І найперш у гэтым плане вылучаецца праца доктара філалагічных навук Вячаслава Пятровіча Рагойшы «Максім Танк: набліжэнне да Кітая». Вядомы вучоны на працягу многіх дзесяцігоддзяў даследуе творчасць народнага паэта Беларусі, аўтара многіх неўміручых твораў. Можна ўспомніць шматлікія кнігі, артыкулы В. П. Рагойшы. А пачатак быў пакладзены кандыдацкай дысертацыяй — «Паэтыка Максіма Танка: Культура вобраза. Характар верша», абароненай у 1967 годзе.

Раздзел, які прысвечаны асэнсаванню кітайскай тэмы ў звязку з творчасцю Максіма Танка, яго жыццёвай біяграфіяй, складаецца з наступных частак: «Кітайскі дзённік» Максіма Танка»; «Кітайскі цыкл» вершаў Максіма Танка»; «Методыка перакладу беларускай паэзіі на кітайскую мову»; «Узнаўленне вершаў Максіма Танка сродкамі кітайскай мовы і паэтыкі». Першаштуршком да раскрыцця гэтай грунтоўнай тэмы стала знаёмства, прачытанне, аналіз такіх здабыткаў народнага паэта, як запісы ў яго дзённіку ў 1957 годзе і вершы, напісаныя ў час паездкі ў Кітай у тым самым 1957 г. і пасля гэтай знакавай вандроўкі беларускага пісьменніка ў Паднябесную. «Шматлікія сустрэчы Максіма Танка з простымі кітайцамі і вядомымі кітайскімі грамадскімі дзеячамі, пісьменнікамі, артыстамі, а таксама знаёмства з помнікамі гісторыі і культуры Кітая паслужылі асновай для шматлікіх вершаў так званага «кітайскага цыкла». Паэт стварыў яскравую карціну новага Кітая — Кітая канца 1950-х гг. Праўда, па сучасным меркаванні, яна празмерна рамантызаваная, крыху аднабаковая, хаця сапраўды вельмі выразная, з мноствам канкрэтных жывых дэталей, па-танкаўску запамінальна-вобразная, шырокаахопная» (В. Рагойша). І яшчэ: «Сёння, калі апублікаваны «кітайскі дзённік» паэта, мы можам упэўніцца не толькі ў некаторым праўдападобстве створанага малюнка, але і ў храналагічнай дакладнасці з’яўлення асобных замалёвак мастака». У Кітаі Максім Танк пазнаёміўся з літаратуразнаўцам, крытыкам, журналістам і перакладчыкам з рускай мовы Гэ Баацюанем (1913—2000) і перакладчыкам, пісьменнікам, вучоным, мастаком Гаа Манам (1926—2017). Творцы розных пакаленняў (у перыяд станаўлення новай кітайскай дзяржавы розніца ва ўзросце ў 13 гадоў насіла даволі істотны характар; Гэ Баацюань і Гаа Ман (яго псеўданім на той час — У Ланьхань) — фактычна перакладчыкі савецкай літаратуры розных пакаленняў) аднолькава захоплены

паставіліся да паэзіі Максіма Танка, а перш-наперш, дзякуючы жывой сустрэчы, да постаці самога Танка. Як вынік: «...непасрэдныя кантакты паўплывалі як на папярэдняе спасціжэнне, а пасля і пераклад твораў народнага паэта Беларусі на кітайскую мову, так і на даволі хуткае (пасля сустрэчы) выданне яго кнігі ў Пекіне». «Выбраныя творы» Максіма Танка пабачылі свет у Кітаі ў 1958 годзе. Вячаслаў Рагойша даволі падрабязна разглядае характар узнаўлення, пераўвасаблення паэзіі Максіма Танка сродкамі кітайскай мовы і паэтыкі. Рускамоўныя падрадкоўнікі перакладзеных на кітайскую мову вершаў беларускага паэта зрабіў Чжан Лінъ. Даследчык робіць выснову, што кітайскаму перакладчыку Гаа Ману ўдалося, за асобнымі выключэннямі, захаваць змястоўна-вобразную сутнасць вершаў беларускага класіка. І яшчэ: «...нягледзячы на на значныя цяжкасці перакладу, а таму і пэўныя недахопы, выдадзены ў 1958 г. у Кітаі зборнік выбраных вершаў Максіма Танка ў перакладах Гаа Мана і Гэ Баацюаня мае вялікае значэнне. Кніга наблізіла Беларусь да Кітая, пазнаёміла кітайскіх чытачоў з невядомым ім датуль беларускім паэтам, з самой Беларуссю, яе гісторыяй, культурай і прыродай, з тым, як далёкі госць успрыняў Кітай». Будзем верыць, што з часам у Беларусі з'явіцца асобная кніга пра павязь Максіма Танка з Кітаем, кітайскай літаратурай. Дарэчы, вядомы і іншыя, акрамя Гаа Мана і Гэ Баацюаня, перакладчыкі вершаў беларускага класіка на кітайскую мову, — Цсю Юань, Дэ Цзюй (у 1992 годзе ў Пекіне ў выдавецтве «Джунго вэньлянь чубань гунсы» ў іх перакладах пабачыла свет кніга М. Танка «Месяц над возерам»), прафесар Гу Юй. А мо з'явіцца і кніга, прысвечаная Гаа Ману і яго статусам з Беларуссю... У 2027 годзе — 100 год з дня нараджэння кітайскага перакладчыка і каліграфа, які не аднойчы наведваўся ў Мінск, пераклаў на кітайскую мову творы не толькі М. Танка, але і іншых беларускіх пісьменнікаў. А яшчэ выканаў партрэты

Янкі Купалы, Якуба Коласа, Васіля Быкава, Максіма Танка і іншых паэтаў і празаікаў. Гаа Ман быў знаёмы з народным паэтам Беларусі Рыгорам Барадуліным, паэтам і перакладчыкам Навумам Гальпяровічам, народным мастаком СССР славутым беларускім скульптарам Заірам Азгурам.

Асновай для перспектыўнага працягу даследчыцкіх пошукаў падаецца раздзел «Рэцэпцыя творчасці Васіля Быкава ў Кітаі» М. А. Баравіка. У Кітаі, пачынаючы з 1965 года (аповесць «Трэцяя ракета» ў перакладзе Лі Лянміна выйшла ў Шанхаі ў выдавецтве «Дзоцзя чубаньшэ»), пабачылі свет каля дзесяці асобных выданняў твораў народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава. Дарэчы, іх бібліяграфія падрабязна адлюстравана ў каталогу да выстаўкі «Беларуская кніга ў Кітаі (1946—2024). Са збораў Веранікі Карлюкевіч» (Мінск, 2024 г.; сама выстаўка прайшла ў Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеі Якуба Коласа ў лістападзе 2024 г.). М. В. Баравік разглядае цэлы шэраг прац кітайскіх літаратуразнаўцаў, якія звярнуліся да асэнсавання прозы Васіля Быкава (размова пра такіх даследчыкаў, як Хуан Маавэнь, Сунь Чанджун, Ду Фэнджэнь, Ю Цісян, Ван Сін, Сунь Фу, Ху Шуі, Чэнь Дзіньюн і інш.). Цікавымі падаюцца наступныя высновы кітайскіх літаратуразнаўцаў, літаратурных крытыкаў, прыведзеныя беларускім даследчыкам: «Большасць галоўных герояў у творах В. Быкава стаяць перад пэўнай этычнай дyleмай, на ростані ваенных і маральных прынцыпаў. У пакутлівым выбары паміж гэтымі двума відамі прынцыпаў увасобілася ўнікальнае разуменне В. Быкавым паняцця гераізму» (Лі Маадзэн); «...аўтар спалучыў трагічную развязку, сцэны скону галоўных персанажаў з паказам іх гераізму, аб'яднаў гераізм з эстэтызацыяй трагедыінасці і аўтарскай канцэпцыяй маралі, што надало творам, прысвечаным ваеннай тэматыцы, наватарства і эстэтычнасць» (Бу Хунбінъ). Каштоўнай часткай раздзела М. В. Баравіка з'яўляецца наступны падраздзел даследавання:

«Характар перакладу твораў Васіля Быкава на кітайскую мову». Беларускі даследчык падкрэслівае: «...ў большасці выпадкаў пераклад аповесцей В. Быкава адпавядае зместу арыгінальных твораў, пры гэтым шэраг недакладнасцей, апушчэнняў, неадпаведнасцей арыгіналу звязаны з ролю рускай мовы як пасярэдніка паміж беларускамоўным тэкстам і кітайскім перакладам, а таксама з канкрэтнай стратэгіяй перакладу таго ці іншага твора беларускага пісьменніка. Безумоўна, разыходжанні паміж арыгінальнымі мастацкімі прыёмамі, ужытымі В. Быкавым, і тымі, што мы знаходзім у кітайскім перакладзе, прыводзяць да відазмянення вобразаў пэўных персанажаў (напрыклад, Фішара і Глечыка) і ў выніку не зусім карэктнага ўспрымання іх кітайскім чытачом».

Рэтраспектыўны характар носіць раздзел В. А. Карлюкевіч «Дынаміка перакладаў твораў беларускіх пісьменнікаў на кітайскую мову ў XX—XXI стст.». Аўтар разглядае этапы засваення кітайскім чытачом беларускай літаратуры, пачынаючы з 1946 года, калі ў выдавецтве «Літаратурны талент» пабачыў свет зборнік твораў народнага песняра Беларусі Янкі Купалы «Жалейка» ў перакладзе Чжу Дэі. Фактычна гэты год можна смела лічыць пачаткам кніжнага прадстаўлення ў Кітаі беларускай літаратуры. Аўтар звяртае ўвагу і на тое, што другое выданне «Жалейкі» адбылося ў 1953 г. Другая частка «Дынамікі перакладаў...» — «Вучыцца ў Савецкага Саюза: 50-я гг. XX ст. — час актыўнага ўваходжання беларускай літаратуры ў Кітай». Аўтар паказвае «ўваходжанне» ў Паднябесную кніг Якуба Коласа, Аркадзя Куляшова, Максіма Танка, Івана Шамякіна, Кандрата Крапівы, Янкі Маўра, Петруся Броўкі. Наступная старонка ў перыядыцы — «Жоўтая кніга: унікальная з’ява кітайскай літаратуры 60—70-х гг. XX ст.». Жоўтая кніга — гэта «спецыфічны тэрмін, прыняты ў Кітаі для абазначэння выданняў з пазнакай «для ўнутранага карыстання»... Сваю назву кнігі атрымалі

з-за светла-жоўтага колеру вокладак. У асноўным перакладамі творы тагачаснай савецкай літаратуры: «Людзі, гады, жыццё» І. Эрэнбурга, «Адзін дзень Івана Дзянісавіча» А. Салжаніцына і інш. Пазней пачалі звяртацца да еўрапейскіх і амерыканскай літаратур» (В. А. Карлюкевіч). Да «жоўтых кніг» з пазнакай «для ўнутранага карыстання» патрапілі і выдадзеныя ў Кітаі «Трэцяя ракета» В. Быкава і «Снежныя зімы» І. Шамякіна. Далей аўтар раздзела звяртаецца да тэмы: «1980-я гг.: Беларуская проза — у цэнтры ўвагі кітайскіх чытачоў». Апошняя перада развалам Савецкага Саюза дзесяцігоддзе ўзнесла на небывалыя вышыні ўвагі кітайскіх чытачоў да беларускай прозы раманы і аповесці Івана Шамякіна і Васіля Быкава. Было выдадзена да дзесяці кніг кожнага са згаданых аўтараў. Завяршае раздзел наступная частка даследавання: «Новы час — новыя перспектывы». Аўтар звяртае ўвагу на выдадзеныя ў 2022—2023 гг. у Паднябеснай кнігі сучасных беларускіх паэтаў і празаікаў. В. Карлюкевіч называе імёны сённяшніх русліўцаў на ніве прадстаўлення беларускай літаратуры ў Кітаі — Хань Сяе, Сінь Мэн, Чжан Хуэйцінь. Менавіта яны старанна засвойваюць мастацкі вопыт беларускага прыгожага пісьменства, імкнуцца зрабіць беларускую літаратуру вядомай у сённяшнім Кітаі.

Напрыканцы «Прадмовы» Мікалай Хмяльніцкі зазначае: «Калектыў аўтараў спадзяецца, што прапанаванае выданне стане добрай падмогай для студэнтаў пры напісанні курсавых і дыпломных работ, прысвечаных вывучэнню беларуска-кітайскіх літаратурных сувязяў, а таксама пры падрыхтоўцы да заняткаў па гісторыі беларускай і кітайскай літаратуры, тэорыі і практыцы мастацкага перакладу». Няма ніякіх сумненняў, што зыходам дадзенай манаграфіі будзе пашырацца кола зацікаўленых асоб у справе вывучэння прысутнасці беларускай літаратуры ў Кітаі. Як і няма ніякіх сумненняў у тым, што і сама прастора гэтай прысутнасці будзе і надалей істотна пашырацца.

Алена Міхаленка СЦЯЖЫНКА Ў ДЗІВОСНЫ СВЕТ МАСТАЦТВА

*Праз казку — пра мастацтва : для
дзяцей мал. і сярэд. шк. узросту / Віталія
Глаз; дызайн Маі Пракаповіч. — Мінск :
Мастацкая літаратура, 2025. — 80 с.*

Трымаю ў руках кнігу для дзяцей Віталіі Глаз «Праз казку — пра мастацтва» і вельмі радуся. Радуюся таму, што такая кніга нарэшце з’явілася. Гісторыі пра выбітных беларускіх мастакоў. І гэта не проста біяграфічныя факты ці мастацтвазнаўчыя тэксты — гэта сапраўдныя казкі! Аўтарка перамагла ў конкурсе «ЛітАР», які праводзіла Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, і кніга выйшла ў свет у выдавецтве «Мастацкая літаратура». Тэксты суправаджаюцца вялікай колькасцю ілюстрацый: рэпрадукцыі карцін, партреты і аўтапартреты мастакоў.

Героямі казак сталі вельмі розныя творцы з непадобнымі лёсамі. Гэта добра вядомыя сваімі класічнымі пейзажамі Станіслаў Жукоўскі і Вітольд Бялыніцкі-Біруля, вядомыя ў свеце мастакі Абрам Маневіч і Казімір Альхімовіч, якіх, на жаль, мала ведаюць на радзіме. Гэта таленавіты мастак і геніяльны настаўнік Юдэль Пэн, які вучыў маляваць сусветна прызнаных геніяў, і наш сучаснік, фантастычны жывапісец і графік Мікола Селяшчук. А таксама прадстаўнікі так званага «наіўнага мастацтва», пра якіх сталі

шырока пісаць толькі ў апошнія дзесяцігоддзі: Язэп Драздовіч і Алена Кіш.

Як пішуцца казкі пра вядомых рэальных людзей? Нельга ж прыдумаць факты біяграфій. Таму для фантазіі аўтара тут ёсць абмежаванні. Але сюжэтам казкі можа стаць і тое, што магло адбыцца насамрэч. Хто можа дакладна ведаць, ці размаўлялі маленькі Стасік Шушкевіч са сняжынкай і Абрам Маневіч з далонькай кляновага лістка? Ці гаварылі з Пэнам, сыходзячы з партрэтаў, ягоныя геніяльныя вучні? Казкі пра буслоў ці часіны года — добрыя самастойныя мастацкія творы, па-майстэрску ўплеценныя ў сюжэт кнігі. Ну, а жыццё Драздовіча насамрэч падаецца казачным: сівы высокі чалавек з посахам, які хадзіў па гарадах Зямлі, а марыў пра Сатурн... Таксама і пра маляванкі Алены Кіш з дзівоснымі львамі, паўлінамі і закаханымі ў чоўнах ніяк лепей не распавядзеш, як толькі казкай.

Вельмі хочацца адзначыць важную, на мой погляд, рысу. Аўтар кнігі, выкладчыца курса «Сусветная мастацкая культура» — сапраўдны спецыяліст, які добра ведае, пра што

піша. І ў той жа час яна — таленавітая апавядальніца, якая добра валодае мастацкай мовай і хораша разумее дзіцячую псіхалогію. Такое спалучэнне вельмі шчаслівае для навукова-папулярнага выдання.

У біяграфічных звестках аўтарка не абыходзіць вострыя вуглы, але і не паглыбляецца ў «недзіцячыя» пытанні. Так, з тэкстаў мы даведваемся, што жыццёвы шлях Шушкевіча абарваўся падчас Другой сусветнай вайны ў канцэнтрацыйным лагеры, а Казімір Альхімовіч не па сваім жаданні любіваўся краявідамі Сібіры...

Для каго гэтая кніга? У анатацыі адзначана, што для дзяцей малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту. Але я б дадала: для сумеснага чытання дзяцей з дарослымі, з настаўнікамі або бацькамі. Бо не ўсё тут будзе зразумела дзіцяці, асабліва пры сучасным узроўні мастацкай адукацыі грамадства. Прызнаюся, нават я спатыкнулася на словах «удзельнічаў у выставах Таварыства перасоўнікаў». Першае: не адразу зразумела, што маюцца на ўвазе *передвижники* (рус.) Але ж я ў

свой час шмат пра іх чытала. А што ведае пра гэтае таварыства сучасны школьнік, які не вучыцца ў мастацкай школе? Хутчэй за ўсё, што нічога альбо амаль нічога. Дарэчы, гэты тэрмін трапляецца пасля самай «дзіцячай» казкі пра Сняжынку. Але калі разам з дзецьмі кнігу будуць гартаць адукаваныя дарослыя, будуць тут і карысць і задавальненне.

Што хочацца сказаць пра якасць выдання? Вельмі цікавы сучасны дызайн. Але такое выданне патрабуе складанай скрупулёзнай працы з друкарнай, каб рэпрадукцыі адпавядалі арыгіналам. На жаль, відавочна «перабаршчылі» цёмных колераў. Таксама бянтэжыць шэры фон дзіцячай кнігі, на якім змешчаныя тэксты. Але... Кніга добрая і хутка разыдзецца, а ў новым тыражы можна будзе пазбегнуць гэтых недахопаў.

Аўтарцы — Віталіі Глаз — хочацца падзякаваць за гэтую кніжку, якую я, вядома, ужо набыла для ўнука! А таксама пажадаць плёну і поспеху, бо хочацца прачытаць цікавыя гісторыі і пра іншых беларускіх творцаў.

АДРАС РЭДАКЦЫІ

Юрыдычны адрас:
Рэспубліка Беларусь, 220004, Мінск, пр. Пераможцаў, 11.
e-mail: mail@mastlit.by

Паштовы адрас: Рэспубліка Беларусь, 220004, Мінск, пр. Пераможцаў, 11, каб. 902

Тэл.: галоўнага рэдактара — 203-31-12,
аддзелаў прозы, паэзіі,
крытыкі і літаратуразнаўства — 203-24-87.

e-mail: polyma@mastlit.by

Падпісныя індэксы:

00471 — індывідуальны льготны
для настаўнікаў

74985 — індывідуальны

749852 — ведамасны

00727 — ведамасны льготны
для ўстаноў Міністэрства культуры
і Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі сродку масавай інфармацыі № 9
ад 19.07.2021, выдадзенае Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь

Выдавец

Выдавецкае рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Мастацкая літаратура»
Дырэктар — Аляксандр Мікалаевіч БАДАК

Рэдактары аддзелаў

Н. М. КАЗАПАЛЯНСКАЯ, П. П. ЖАЎНЯРОВІЧ

Тэхнічны рэдактар, камп'ютарная вёрстка, дызайн
Н. А. АРЦЁМАВА

Стыльрэдактар

В. В. КРЫВАДУБСКАЯ

Падпісана да друку 08.09.2025 г. Фармат 70×108¹/₁₆. Папера газетная.
Друк афсетны. Умоўн. друк. арк. 12,60. Ул.-выд. арк. 11,23. Тыраж 605 экз. Заказ

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «БудМедыяПраект».
ЛП № 02330/71 ад 23.01.2014,
вул. В. Харужай, 13/61, 220123, Мінск, Рэспубліка Беларусь.

Часопіс уключаны ў Пералік навуковых выданняў ВАК Рэспублікі Беларусь
для друкавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў па філалагічных навуках (літаратуразнаўства).

Аўтары нясуць адказнасць за факты, якія прыводзяцца ў публікацыях,
у адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь.
Рукапісы не рэцэнзуюцца і аб'ёмам да двух аркушаў не вяртаюцца.
У выпадках паліграфічнага браку ў часопісе звяртацца ў друкарню.

© Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, 2025
© Грамадскае аб'яднанне «Саюз пісьменнікаў Беларусі», 2025
© УП «Мастацкая літаратура», 2025